

SOFIA NĂDEJDE

SCRIERII

Studiu introductiv, text ales
și stabilit, note, tabel cronologic,
bibliografie generală

de VICTOR VIȘINESCU

EDITURA JUNIMEA
IAȘI ● 1978

Ariadnei și copiilor
moștri, Vasile-Vinodor
și Theodor-Genir...

Victor Vișinescu

Coperta : Sergiu Dinculescu

I 648 747

Studiu introductiv : O prozatoare uitată — Sofia Nădejde

I—1. PROZATORII de la *Contemporanul* au fost grupați de G. Călinescu în *Istoria literaturii române* (compendiu) sub titlatura *Arta cu tendință*. Ordinea citării lor în capitolul al XVI-lea este următoarea : *Sofia Nădejde* (subl. ns.), C. Mille, Al. Vlahuță, Traian Demetrescu, Anton C. Bacalbașa, Paul Bujor. Cu excepția lui Al. Vlahuță, nealăturat de tradiția istoriei literare grupului amintit, ceilalți prozatori sînt, de obicei, antologați sau discutați împreună : lor li se alătură încă un nume : Victor Crășescu (St. Băssărăbeanu). Unele lucrări monografice au lărgit grupul cu V. Morțun, Leon Gîrbea (Gh. Nădejde), Th. D. Speranția¹⁾, autori omiși în alte studii²⁾, după cum lista poate fi încă întregită cu nume insignifiante, ca Eduard Petrovici sau P. W. Alexandru.³⁾

Dacă nu uităm, însă, cine semnează proză în *Contemporanul*, vom observa că Bacalbașa, Bujor sau Demetrescu, spre a nu mai vorbi de Vlahuță, s-au făcut cunoscuți, cu ceea ce au putut produce mai bun, nu în revista lui Ioan Nădejde, ci în alte publicații.⁴⁾ Creația lor beletristică

¹⁾ Savin Bratu, Zoe Dumitrescu, *Contemporanul și vremea lui*, Editura de stat pentru literatură și artă, 1959, p. 276.

²⁾ G. C. Nicolescu, *Curentul literar de la Contemporanul*, Editura tineretului, 1966, p. 302 și urm.

³⁾ Al. Haniță, *Contemporanul*, în *Istoria literaturii române III*, Editura Academiei R. S. României, 1973, p. 581.

⁴⁾ A. Bacalbașa a publicat, în principal, în *Literatorul*, *Emanciparea*, *Drepturile omului*, *Munca*, *Adevărul*, *Moftul român*, *Moș Teacă*, iar în *Contemporanul* doar două titluri semnificative : *Cele sfinte nu huliți* (1886) și *Hotărît* (1887). P. Bujor își tipărește nuvela *Mi-a cîntat cucu-n față*, cu care, de obicei, este antologat la prozatorii *Contemporanului*, în revista *Lite-*

este orientată însă de ideologia și țelurile *Contemporanului*.

Pentru afinități de structură psihică și intelectuală, cu și pentru predilecții tematice, Al. Vlahuță este intercalat de G. Călinescu între C. Mille și Tr. Demetrescu, deși, în ansamblu opera acestuia comportă evaluări care o desprind în mai multe privințe de pe locul pe care a fost plasată. Dealtminteri, însuși G. Călinescu adaugă titlaturii de *Artă cu tendință* pe aceea de *Epigonii lui Eminescu*, în rîndul cărora îl va fi văzut, neapărat, pe Vlahuță, iar în capitolul imediat următor, *Micul romanticism*, apar, între alții, Barbu Delavrancea, Ioan Al. Brătescu-Voinești, I. A. Bassarabescu, în multe situații asemănători cu ceilalți de la *Contemporanul*.

Unii dintre aceștia — este și cazul Sofiei Nădejde — își concep și realizează o bună parte din proza lor, nuvele, schițe și romane, la începutul secolului nostru. Astfel, ei ies din momentul 1880—1900 nu numai ca timp caracteristic, ci și ca timp literar. Prin scrierile realizate după 1900, își revendică dreptul de a fi discutați în cadrul unor mișcări și ideologii literare, care se impun în primul deceniu al veacului XX, ceea ce pînă acuma, măcar în privința Sofiei Nădejde, nu s-a împlinit.

I—2. *Nuvelista din prima etapă*, aceea care debutează la *Contemporanul*, în 1885, cu *Două mame*, își definește trăsăturile artistice și ideologice, ca toți ceilalți din același grup, prin antijunimism, sub pavăza „artei cu tendință”, cum a relevat G. Călinescu. Proza umanitarist-protestatară și de puternic accent social care se ivește la finele secolului trecut, se sprijinea pe concepția despre artă și despre societate a lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, infuzată de cuceririle științei — darwinismul, în special — ale filozofiei pozitiviste, ale criticii sociologice moderne, precum și, deopotrivă, de mișcarea socialistă. Pe plan literar, naturalismul lui Emile Zola, autorul masivei fresce *Les Rougon-Macquart*, în care cei de la *Contemporanul* vedeau

ratură și știință (1894), iar alte nuvele și schițe în *Viața Românească*; Tr. Demetrescu tipărește într-o serie de publicații craiovene (*Vătorul*, *Luceațăru*, *Secolul*, *Revista Olteană*) sau în presa socialistă (*Adevărul*, *Democrația socială*, *Munca*, *Lumea nouă* etc.).

un realism social oportun, împreună cu literatura realiștilor ruși, foarte citiți și traduși, Turgheniev, Dostoievski, Tolstoi, Nekrasov, Ostrovski, ceilalți recenzați de Gherea, constituie modele și surse de influențare, totodată, pentru prozatorii din pleiada Sofiei Nădejde.

Aflată la răspîntia mai multor direcții și tendințe de dezvoltare, care se conturau pe fondul de rezistență al literaturii marilor noastre structuri artistice, Eminescu, Creangă, Slavici, Caragiale, proza celor de la *Contemporanul* apelează la o tipologie care nu inspirase pînă atunci, decît accidental, o tipologie a existențelor umane întunecate. Înțelegem prin această formulă, aproximativ trei direcții tematice: a) zdrobiți dintr-o „împărăție a întunericului” românească, rurală și citadină; b) revoltații împotriva nedreptăților la care sînt supuși sau împotriva destinului care li se hărăzește; c) învinși din mediile peștrice ale micii burghezii. Existența acestora explică preferințele autorilor către „documentele omenеști” (dosar artistic european), iar relațiile sociale care îi antrenează, din ce în ce mai contradictorii, în faza precapitalistă a dezvoltării societății noastre, inaugurează tematic filele unui dosar artistic românesc.

Cînd un contemporan al Sofiei Nădejde formulase despre ea paradoxul „Lumea o știe ca o nuvelistă (...) și, totuși, lumea nu o știe deloc”,⁵⁾ el dorea să atragă atenția asupra noutății pe care o aducea primul volum de proză al scriitoarei: mediul rural. De altfel, chiar precizează: „descriitoare a vieții țărănești”.

În realitate, Sib se înșela. Despre viața țărănilor scrieseră Alecsandri, Bolliac, Odobescu, oricît de mult sau de puțin i-au vizat pe aceștia cuvintele lui Ibrăileanu, găndite în plin poporanism: „scriitorii ori au ignorat țărînimea, ori au idealizat-o, falsificînd-o, creînd o țărînime de carnaval, ridicolă”.⁶⁾ În contemporaneitatea Sofiei Nădejde, viața rurală și-a găsit exponenți într-o „promoție a ruralilor”, cum i-a numit G. Călinescu pe Slavici, Vlahuță, Zamfirescu, Coșbuc, născuți la sat, cum au fost alți

⁵⁾ Sib, *Sofia Nădejde, Evenimentul literar*, an. I, 1894, p. 1.

⁶⁾ G. Ibrăileanu, *Țăranul în literatura românească*, art. publicat în *Viața românească*, nr. 3, 1907, în vol. *Pagini atese*, E.S.P.L.A., vol. I, 1957, p. 163.

scriitori, ca Delavrancea, de exemplu, de ascendență țărănească, apoi marii Creangă și Caragiale; ultimul, autorul și al unei puternice drame psihologice țărănești, recenzată și apărută chiar de Sofia Nădejde în *Contemporanul*.

Probabil că datorită acestei strălucite pleiade, nuveliste de altă parte, necunoscută⁷ unora dintre cititori; mesajul pe care vroia să-l transmită scriitoarea. Din acest punct de vedere credem că avea dreptate Sib, dar nu puteau fi obligați cititorii să recepteze un mesaj artistic care se încadra într-o tendință atunci căutată. Chiar dacă ea izvoră dintr-o temă atât de bine explorată în epocă de Slavici.

Volumul *Nuvele* de Sofia Nădejde (nedatat, Iași, Ed. Frații Șaraga) a apărut înainte de 1893, sau la începutul acestui an, deoarece Traian Demetrescu îl recomandă publicului în noiembrie 1893.⁷ Cartea, de 234 de pagini, înmănunchind zece nuvele, majoritatea publicate în *Contemporanul*, aducea, într-adevăr, un mesaj deosebit față de felul cum alți scriitori se aplecase asupra realităților satului românesc. Atență la frământările sociale înregistrate în 1888, bună cunoșcătoare a psihologiei țărânului român, cu precădere a celui moldovean, care-i călcase pragul casei la Iași, care-și dăduse votul soțului ei, Ioan Nădejde, ca să-l reprezinte ca deputat socialist în parlamentul țării, Sofia Nădejde îi transpune, în scrieri realiste, imaginea exact inversă față de aceea care „putea fi de natură să se înțeleagă (...) că țărânul e fericit“.⁸

Fără îndoială, o asemenea literatură întrunea sufragiul scriitorilor înrudiți cu ideal social cu Sofia Nădejde. Lor le erau scumpe scrierile despre țărani prezentați așa „cum i-am văzut, cum îi cunoaștem“, notează Traian Demetrescu în cronica la volumul Sofiei Nădejde. Pentru că por-

⁷ Traian Demetrescu, *Nuvelele doamnei Sofia Nădejde*, O con-vorbire literară la clubul muncitorilor, în *Munca*, an. IV, nr. 37, 7 nov. 1897 (Cf. Traian Demetrescu, *Scrieri alese*, ediție îngrijită și prefăcută de C. D. Papastate, 1968, Editura pentru literatură, pp. 585-594). Bazați pe cronica literară a lui Tr. Demetrescu, publicată în 1893, ne corectăm acum cronologia aparițiilor, aducând pe primul loc volumul *Nuvele* urmat, în 1895, de celălalt, *Din chinurile vieții...*

⁸ G. Ibrăileanu, *art. cit.*

tretele lor, destinul lor zbuciumat amintea de Gêrvaise, colindând Parisul, ca să se vîndă pentru o bucată de pîine; de Eliza, întemnițată fără drept de dezvinovățire; de refractarii lui Jules Vallès; de exilații din *Pohod na Sibîr*; de „umiliți și obidiți“ lui Dostoiewski, iar în sol românesc, de iobagii din *Sila*, de nefericiții lui Nicoleanu (*O victimă*) sau ai lui Delavrancea (*Liniste*).

Tematic, noua tipologie literară era în momentul afirmării ei, pentru unii scriitori (Tr. Demetrescu, spre pildă), mai prețuită decît ceea ce oferiseră pînă atunci operele celebre ale lui Omer, Horațiu, Ovidiu, Sophocle, Ronsard, Corneille, Racine, Danté, Chateaubriand, Lamartine, Gautier, Leconte de Lisle. Ni se pare că se căzuse într-o gravă eroare de gust opinindu-se un poet cum a fost Cezar Bolliac oricărui altuia dintre primii enumerați, eroare în care cade, între alții, și Rîon. De fapt cel care se declara împotriva frumosului în sine, nu pentru că ar fi fost „absurd“, ci pentru că acesta îl „obosise“, va fi el însuși prădă acestuia, rătăcind în „sensitive“; în 1893, se declara însă adeptul unei literaturi a „dezmoșteniților“.

Volumul Sofiei Nădejde, inspirat de documente din viața reală a satelor, subscrisa, fără echivoc, artei naturaliste, (realiste, n.n.), din care prozatoarea alungase ficțiunea, „avocatura“ cuvintelor. Linile acestei arte, poate ale unui romantism al răului, stăteau sub razele artei lui Zola, Maupassant, Dostoiewski, Turgheniev; dezvăluiau, pe un fond românesc, egoismul omului, vanitatea, sentimentul dureroasei zădărnicii. Recenzentul amintit elogiase nuvelele Sofiei Nădejde pentru fiorul autenticității. „Din copilărie aproape, am trăit adeseori la țară, printre țărani. Îi cunosc bine; viețile lor triste le-am privit de aproape. Și vă încredințez că-i regășesc așa cum sînt în nuvelele doamnei Sofia Nădejde“.⁹

Primul volum al Sofiei Nădejde, nu se ivise pe un loc nedefrișat. Ea îmbogățea peisajul de inspirație rustică reliefat de *Nuvelele* lui Slavici (1881), ale lui Vlahuță (1886), Delavrancea (*Sultânica, Trubadurul*, 1885, 1887), sau D. Zamfirescu (*Poeme și nuvele*, 1882). Totuși, C. D. Gherea se îngrijorase în *Literatură și știință* scriind des-

⁹ Tr. Demetrescu, *art. cit.*

pre „seceta literară“ din ultimul deceniu, care perpetua „sărăcia mișcării noastre literare contemporane“ (*Mișcarea literară și științifică*), în timp ce Vlahuță, dimpotrivă, socotea că „seceta“ fusese cu zece ani în urmă. Gherlea avea în vedere scrierile sociale, izvorite din problematica timpului. Existau chiar și de acestea: *Moș Teacă*, în răstimpul a 5 luni s-a tras în 4 ediții; în 1894 apare *Dan*; Tr. Demetrescu tipărește *Senzitive* și *Iubita*, iar V. Crășescu, *Schițe și nuvele*.

Acestor cărți, Sofia Nădejde le mai alătură, în 1895, al doilea volum de proză: *Din chinurile vieții* — *Fiecare la rândul său* (Craiova, Institutul de editură „Ralian și Ignat Samitca“), de 236 de pagini, cuprinzând 17 schițe și nuvele, extrase din *Evenimentul literar* sau inedite. Cartea este bine primită, i se fac recenzii (*Lumea nouă*, no. 122, 13 martie 1895). Ca orientare, înțelminim în acest volum direcțiile tematice găzduite de revista condusă de Sofia Nădejde, unde apăruseră schițe „după natură“ (anecdotică și populară), literatură sub titulatura *Din chinurile vieții* sau proze asemănătoare cu cea ce N. Tofan (Spiridon Popescu) publică în ciclul *Viața la țară, Scrișori către vărul meu*.

Cu ocazia tipăririi cărții, D. Evolceanu scrie în *Convorbiri literare*¹⁰ o cronică literară. În ciuda intențiilor sale vădit ironice, criticul recunoaște că Sofia Nădejde „a scris până acuma multe nuvele și multe critici“, că *România literară și științifică* o desemnase la plebiscitul din 1895 drept „femeia română cea mai învățată“, dar că nu asupra acestui lucru avea să insiste, fiindcă, după opinia sa, femeile învățate nu erau „un articol rar în patria română“. D. Evolceanu își propusese să scrie despre talentul „nuvelistic al victorioasei candidate“, analizat numai sub aspectul formei, în trei nuvele: *Fiecare la rândul său*, *Un lăsat de sec și Ce văzui*. Analiza pe care o întreprinde este unilaterală, mărginindu-se la exemple inoportune alese, cu scopul de a anula (sau măcar a eclipsa cu premeditare) mesajul nuvelor izvorite din „chinurile vieții“. Eludarea conținutului de apăsător accent social se explica pen-

¹⁰ D. Evolceanu, *Cronica literară*, Sofia Nădejde, *Fiecare la rândul său* (nuvelele), în *Convorbiri literare*, anul XXIX, nr. 6, iunie 1895, pp. 605 și urm.

tru un critic format la școala autonomiei esteticului. În *Istoria literaturii române...* G. Călinescu nu numai că nu va omite problematica scrierilor Sofiei Nădejde, prozatoare „urmărită de probleme sociale“, căutând să „împărtașească din chinurile vieții“, dar va releva un lucru pe care, în 1895, D. Evolceanu îl persiflase: înzestrarea scriitoarei „cu umor și cu o expresie caragialiană de dialect moldovenesc“.¹¹

Lărgindu-și arile tematice care au antrenat-o permanent — cele rurale — Sofia Nădejde scoate al treilea volum, *Din lume pentru lume, Povestiri din popor* (București, 1909, Editura Biroului universal Atanasie I. Nișeanu). Cu acesta ea își rotunjește, prin încă 37 de povestiri, imaginea de prozatoare prin excelență rustică.

Fiecare din cele trei cărți este marcată de plusuri artistice sau, dimpotrivă, declinuri, în funcție de etapa literară în care se fixează. Deși needitate în volum după 23 August 1944, puținele nuvele antologate în ediția *Din proza Contemporanului* și cele selectate în ediția îngrijită de noi, din 1968, au încercat să dea cititorilor o părere minimă despre nuvelista Sofia Nădejde, receptată în mod diferentiat, cu exagerări de o parte sau de alta. Din referențiere, nici în puținele referiri din ultimii ani nu se prezintă o imagine exactă a prozatoarei. În unele studii, de exemplu, nu se indică nici măcar toate titlurile volumelor. O antologie omite o carte ca aceea *Din lume pentru lume*,¹² o sinteză documentată nu citează un volum ca acela de *Nuvele*,¹³ omis de altfel, de alte două lucrări,¹⁴ spre a nu mai cita manualele școlare¹⁵, care o reduc pe Sofia Nădejde doar la publicista de la *Contemporanul*.

Dacă omisiunile ar consta în titluri de scrieri, tot ar fi bine. Adesea însă aprecierile despre opera literară a

¹¹ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, 1941, p. 481.

¹² *Din proza Contemporanului*, Editura tineretului, 1961, (ediție îngrijită de Nicolae Sorin), p. 88.

¹³ G. C. Nicolescu, *op. cit.*, p. 318.

¹⁴ Adriana Iliescu, *Revistele literare la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, cap. *Un sfîrșit de veac literar*, deceniul 1890-1900, Editura Mînerva, 1972, p. 22; *Istoria literaturii române*, III, loc. cit., p. 585.

¹⁵ C. Boroianu, *Literatura română*, Editura didactică și pedagogică, 1965, p. 224.

Sofiei Nădejde se fac în necunoștință de cauză, trecându-se sub tăcere romanele, piesele de teatru, traducerile, adică peste 20 de cărți pe care și-a pus semnătura. Uneori critica literară operează cu formulări care nu pot să-și producă efectul, mai ales când stau sub impulsuri voit sociologizante: „Scriitoarea nu izbuteste să vadă suficient de limpede și de adânc în procesul social din care-și ia surbiecele, ceea ce o face mai întotdeauna să nu sesizeze și să nu pună îndeajuns în lumină adevăratele cauze, cele sociale, ale nefericirii oamenilor, ale soartei lor etc.”¹⁶⁾

Dacă în gazetărie putem să-i reproșăm Sofiei Nădejde necunoașterea în bună parte a realităților, pentru că publicistica are legi deosebite de cele ale creației literare, nu aceeași obiectivitate și le putem face scriitoarei, care este chemată să transfigureze cadrul realităților concrete, să creșeze tipuri vii, să generalizeze idei, sentimente, aspirații. O analiză care se intitulează *Literatura pentru emanciparea femeii la Contemporanul*: *Sofia Nădejde*,¹⁷⁾ cu suficiente observații pertinente în urmărirea contribuției publicistei, atunci când aduce în discuție beletristica, operează mai mult prin enunțuri sau noțiuni de teorie literară, fără o analiză la text. În privința personajelor, acestea ar fi „simple abstracțiuni ale desăvârșirii, un reflex supărător al celui cult al femeii, practicat de mai toată literatura romantică și preluat odată cu denaturările de melodrama bulevardieră pe care o recunoaștem adeseori în literatura Contemporanului”.¹⁸⁾

Față de romantismul bulevardier, replica a dat-o însăși Sofia Nădejde, care i s-a împotrivit ferm, pe planul teoriei, izgonindu-l din literatură (articolul *Critica piesei Jidovul leșesc* sau articolele de condamnare a literaturii „bulevardiste”: *Ce scriem, Primejdia scrierilor rele, Graiul*). În practică, prozatoarea a reușit, în cea mai mare parte a creației sale, cum vom observa în continuare, să recuze denaturările romantismului de periferie.

¹⁶⁾ G. C. Nicolescu, *op. cit.*, p. 319.

¹⁷⁾ V. Botez, Pop L., *Literatura pentru emanciparea femeii la Contemporanul*, în *Studii și cercetări științifice-filologice*, an VII, 1957, Filiala Academiei Iași, pp. 306-307.

¹⁸⁾ *Ibidem*, p. 306.

S-au exprimat însă și puncte de vedere judicioase, pe baza unor analize literare „la text”: *Două mame, Așa a fost să fie, Căpitanul Stănilescu, S-au dus* — prin care se validează nuvelistica rurală a Sofiei Nădejde „din punct de vedere artistic”. Pentru considerentele impuse de realitatea însăși, Zoe Dumitrescu-Bușulenga o socotește pe Sofia Nădejde „o adevărată deschizătoare de drumuri”, în rândul femeilor autoare de literatură rurală, „urmată tirziu, la câteva decenii abia, de unele reprezentante ale acelei generații”.¹⁹⁾

Deoarece credem și noi că partea cea mai solidă a nuvelisticii prozatoarei este viața țărănească; deoarece de la primul la al treilea volum această vână artistică revine și se amplifică, ba tumultuos, ba estompat, trădând mai multe momente literare, cu calitățile și slăbiciunile lor, am socotit util să analizăm proza scriitoarei *pe teme* și nu pe volume, luate individual. Vom fi ferți, în acest fel, de a ne repeta, iar în finalul discuției vom beneficia, credem, de o imagine de ansamblu a valorii acestor scrieri, supuse unor metamorfoze ideologice și estetice pe un răstimp de aproximativ 15 ani.

Parcurgind volumele de schițe, povestiri și nuvele, am putut desprinde trei mari zone de inspirație:

- a) o zonă rurală;
  - b) o zonă citadină;
  - c) o zonă a mediilor sociale caleidoscopice.
- Le vom urmări în această ordine.

I—3. În concisa prezentare pe care G. Călinescu i-o face Sofiei Nădejde, apare formularea „înapoierea țărănimii” datorită multor cauze: boli, ignoranță, superstiții. Observațiile sînt reale, dar ele se cer completate cu o cauză a cauzelor de care prozatoarea era conștientă: starea de înapoiere economică. Pe ea se mulează primele două volume de nuvele, populate, cu precădere, de personaje feminine.

Anică, țărancă din nuvela *Două mame*, a născut de curînd, dar ea trebuie să meargă la curtea boierească, s-o alăpteze pe Bombonica, fetiță anemică, palidă, abia adusă

¹⁹⁾ Zoe Dumitrescu, *Contemporanul și vremea lui*, *op. cit.*, p. 269.

pe lume de o tinără boieroaică. Nu s-ar duce, dar „vaca le-a luat-o pentru dări“, jumcuța au vîndut-o cînd a murit bătrînul pentru că „n-aveau lețcaie în casă și popa n-a voit să-i citească stîlpii pînă cînd nu i-am plătit“. Casa ei și a mamei-sii este „mică, acoperită cu paie; o tindă, o odaie, cum sînt toate casele țărănești. Înăuntru, două lăiți și un pat iar într-o albiuță este culcată copila ei, învelită în petice vechi. Tatăl copilei, iubitul Anicăi e la oaste; nici o mîngîiere. Pentru un fir de fînă trebuie să-și înstrăineze sentimentul matern.

În mintea și în ochii mamei adoptive contrastează violent copila din bordeiul său cu leagănul de bronz, căptușit cu atlas roșu, iar între horbote de perdele, Bombonica. Nuvela înfățișează nu numai două stări sociale antipodice, ci și două tipuri de femei opuse: una volajează acoperindu-se în rîsete, alta trudește zburciumîndu-se la gîndul înstrăinării de propria-i odraslă.

Faptul, banal la prima vedere, declanșează o dramă; „Văd ochii mamei, privindu-și copilul, slab și bolnav, căruia nu i-a dat ce era datorare să-i dea: simul ei. Și văd mișcarea copilului, gestul lui naiv, prin care exprima că nu-și recunoaște mama.“²⁰⁾

Copila tinerei boieroaice, întremată și însănațoșită cu hrana maternă a Anicăi, îi provoacă acesteia și bucuria unui bine pe care a putut să-l facă, dar și durerea sacrificiului propriu, „într-un joc de stări sufletești alternative... desfășurat la scara simplității trăirilor ei.“²¹⁾ Fără ostentație, prozatoarea se opune rapacității și egoismului femeii avute, care o constrînge pe o mamă, și așa nefericită, la o nefericire tragică, inevitabilă în perimetrul existenței ei atît de precare.

Dar prin Anica abia se prefigurează o tipologie a femeilor-țărănci nefericite. În satele moldovenești, prozatoarea înfîlnește nenumărate mame, soții, iubite sau văduve care duc în suflet și în puterea sleită a brațelor un calvar fără margini. Măriuca Stan, văduva din Cîrligeni, locuind într-o casă „acoperită cu stuf“, după ce pierde patru copii, secerată de mizerie și boală, speră în mîngîierea celui de al cincilea, Ghițișor. Acesta însă, neîngrijit medical, insu-

²⁰⁾ Tr. Demetrescu, *art. cit.*, în vol. *Scrieri alese*, cit., p. 590.

²¹⁾ *Contemporanul și vremea lui*, op. cit., p. 266.

ficient hrănit, cade bolnav. În satul de altădată, vraciul, baba Doichița, înconjurată de buruieni, încearcă să-l salveze pe copil cu ierburi afumate sau fierțe, băute „cu apă ne-ncepută“, timp de „trei zile pe nemîncate“. Aceeași „doftroraie“ îi explică vădanei îndurerate că fostul ei vis (se făcea că inviase bărbatul și că cînstea cu el rachiu și zobeă covrigi uscați, pentru care îi căzuse un dinte) însemna că „îți moare cineva de-aproape. Cînd mi-a murit moșneagul, n-am visat că mi-am scos o măsea?“ zisese Doi-chița.

Buruienile babei nu-l însănațoșesc pe băiețelul subminat de boală, dar prevenirea cu „dintele“, se adeverește. După zile de chin, Ghițișor se stînge, vegheat de mama nenorocită, care-i pune alături „o sticlă cu vin, un covrig și o lumînărică“, strigîndu-și durerea: — Puiul mamei, cui m-am lăsat străină și de izbeliște, ce nu mă iei și pe mine?

Îmbolnăvindu-se de lingoare, Măriuca Stan își urmează copiii tocmai „într-o dimineață cînd un vătășel venise să-i mai ceară niște rămășițe ce datorea“. Este îngropată, fără obiceiurile creștinești, „pe socoteala primăriei“, încît o vecină, Catrina, o tînguie: „Să nu ajungă nimeni să-l îngroașe de pomană: au ghemuit-o, au zgîriat-o, seraca, în sicriu, nici în mormînt să n-aibă odihnă.“ (*Schițe din viața de la țară*).

Traiul rustic îi oferă prozatoarei o suită de portrete ale tinerelor țărănci, care, înainte de a se căsători sau după aceea, urmează un destin asemănător cu al Anicăi sau Măriucăi. Familia lui Moș Neculcea și a Saftel, ajunsă la o stare materială multumitoare, ar fi putut să-și continue cursul omeniei, dacă fiica lor, Ilincuța, „frumoasă ca o zîină“, nu era sortită unei căsătorii pe care nu și-o dorese. Peișorul, pămîntele Anania, a dat multe tîrcoale casei lui moș Neculcea, ispițindu-i pe părinții fetei s-o mărite cu un tînăr ce trebuia să devină preot. Fata își dăduse însă inima lui Grigore, fecior de răzeș din satul vecin.

Viața tinerei măritate, împotriva voinței ei, își consumă zilele ca într-o colivie. Între dragostea pierdută, sentimentul despărțirii de părinți și traiul nou început, cu un bărbat care se însurase și el „fiindcă așa-i zisese tatăl său“, Ilincuța se zbate fără orizont. Clasicul conflict dintre

noră și soacră, întilnit în multe lucrări ale Sofiei Nădejde își derulează și în nuvela *Un sfârșit* momentele prin care nurorii i se caută „nodul în papură”. Cu toate acestea, cu sau fără voia ei, după un an, Ilincuța aduce pe lume un băiețel, omenit cu obiceiurile pămintului. Numai sărmana mamă „slăbise de o sufla vântul”, iar lehuza, îmbolnăvindu-se, nu mai avu multe zile de trăit, pentru că „doctorii erau rari ca iarba de leac”. Va fi omorât-o, desigur și boala dar, deopotrivă, și „dorul ei ascuns, neînchipuitul dor de a nu putea iubi, de a nu putea fi iubită”.²⁾

În alte schițe, apar personaje care încearcă să se împotrivescă fie răutății celor din jur, fie altor forțe care domină. Sfirșitul este, de asemenea, tragic. Agripina, răncuța „naltă, subțirică la trup, cu fața smeadă de arșița soarelui, cu ochii și sprâncenele negre”, un chip atrăgător și pur, are de înfruntat poftele hulpave ale cuconășului Lazur, cel care „a nenorocit destule fete”, lăsându-le cu lacrimi pe obraz. El îi ține calea, îi poruncește să-l iubească, altfel sentința era clară : „ori ai să fii a mea, ori ai să mori de mîna mea”. Firava Agripina nu avea alt sprîjin decît pe mîmuca ei și, ca speranță de trai, truda cîmpului, din care se hrănea cînstit, săracă și cuminte ; în sat flăcăii nu se legau de dînsa, iar clevetitoarele „nu-i găseau nemică” a-i zice. Zmaranda, mumă-să, își făcuse planuri : „De-ar da Agripina peste noroc, s-o ieie un băet bun”, așa gîndea zi de zi. Nu putu să se hrănească mult cu vise. Pe fată, o găsi într-o zi în lan, doborîită, cu cămașa înflorată de sînge. În privința criminalului, după ce a stat un timp scurt întemnițat, prin stăruințele ciocolului „a scăpat sub cuvînt că lui i s-a năzărit că-i un cîine”. Oamenii din sat, îl ocoleau însă „ca pe un călău”, iar copiii știau de la părinții lor trista poveste a Agripinei, pe care o depăneau tuturor : „Uite, bre, colo a ucis-o cîinele de Lazur pe Agripina, o fată așa de frumoasă cum se zice c-a fost numai Ileana Cosînzeana.” Mai puternică decît legea moșterească, rămăsese ura oamenilor sculptată în suflete.

Exemplul Agripinei nu este singular în nuvelistica Sofiei Nădejde. El dobîndește semnificație în alte schițe în

²⁾ Tr. Demetrescu, *art. cit.*, p. 592.

care eroii, țărani năpăstuiți, se pun de-a curmezișul sărăciei, caută să o înlăture printr-un act justițiar personal. Ilie, eroul schiței *Așa a fost să fie* este un ins în care s-au înghesuit promisiuni, căruia însuși Vodă, luîndu-l la război, i-a sădit în suflet beatitudinea dorului de pămînt, atît cît să zică : pot să trăiesc. Dar această minimă satisfacție n-o are, astfel că, întors din războiul de independență, își vorbește sieși, ca un preludiu la fatalul deznodămînt al schiței : „Așa am scăpat de toate, numai de sărăcie nu pot scăpa. Și doar de ne dădea pămînt, cum a făgăduit Vodă singur, aș fi ajuns eu să fac ceea ce fac” ?.

I—4. Întrerupem aici șirul exemplelor pentru a observa că nuvelistica Sofiei Nădejde de inspirație rurală se particularizează prin două direcții, de două semnificații :

a) căutarea dramaticului din viața țăranilor, (asociată cu atitudinea protestatară sau compasională) ; b) dezvoltarea unor vicii omenesti sau prezentarea, uneori, idilică a satului (asociate cu atitudinea moralizatoare a prozatoarelor). În alți termeni, unele scrieri sînt influențate de poporanism, altele de samănătorism. Din punct de vedere doctrinar, sociologic și estetic, poporanismul se definește, odată cu *Viața Românească* prin studiile lui C. Stere, G. Ibrăileanu, Radu Rosetti și ale altora, el își conturase planul evoluției ulterioare, tot prin Stere, Ibrăileanu și soții Nădejde înainte de 1900, perioadă în care Sofia Nădejde elaborase majoritatea schițelor și nuvelelor cuprinse în primele două volume de proză. Este interesant, deci, de observat, în ce măsură poporanismul de la finele secolului treia a influențat direct proza Sofiei Nădejde.

Faptul că poporanismul se ivește într-o etapă de avînt a mișcării socialiste nu ne dă dreptul exclusiv să-l raportăm doar la aceasta, mai ales că apogeul său este posterior anului 1899. Vehiculat, însă, cel puțin terminologic, încă din 1893, de către C. Stere, în suita celor trei articole *Socialiștii și mișcarea națională din Evenimentul*, teoretizat apoi în revista Sofiei Nădejde, *Evenimentul literar*, poporanismul afirma un radicalism progresist. Legatar al idealurilor pașoptiste, el își îndreptase cîmpul de acțiune către acel zdrobitor procent al populației țării, de 90 la

sută; țărâimea română. Grupul de la *Evenimentul literar*, prin propaganda desfășurată, completată cu activitățile publice al societății „Datoria”, — un fel de universitate populară la care conferențiau Ibrăileanu, Stere, Rion, Spiridon Popescu, M. Carp, Ioan și Sofia Nădejde, I. Simionescu, P. Bogdan, N. Quinezu, I. G. Botez, Mihai Săvescu, mulți alți societari — demonstrase necesitatea orientării beletristicii către idealurile social-politice ale poporanismului.

„Datoria” intelectualilor către popor, consta în munca de luminare a acestuia. Astfel, ignoranța, brobozile superstițiilor, fetișismul miturilor religioase, obiceiurile degradante în viața de familie și alte asemenea „moșteniri” ale secolelor, devin subiecte literare în proza Sofiei Nădejde. Schițe precum: *Rușinea satului*, *Maica bună*, *Maștăba*, *Zmeu*, *Çei doi firtați*, *După noroc* — câteva din numeroase altele — reflectă un aspect sau altul al poporanismului la care subscrisesse prozatoarea.

Privită în ansamblul ei, secțiunea beletristică de tematică rurală se însumează, cum s-a apreciat în unele lucrări, într-o mică „monografie a tragismului rural”,²³⁾ pe care n-au mai tratat-o, în aceeași manieră, nici scriitorii cunoscuți în epocă, nici prozatori de talia autoarei „chinurilor vieții”. Nuvelistul I. Slavici (care în 1881 semna volumul *Novele din popor*, iar în 1894, când Sofia Nădejde tipărise cartea sa de *Nuvele*, semna în *Vatra* romanul *Mara*) este, fără îndoială, un bun monograf al vieții satului ardelean, dar de o viziune aparte. După cum la Sofia Nădejde motivul suferinței sociale devine obsesie, la Slavici, exceptând reușitele antologice, *Moara cu Noroc*, *Popa Tândă*, *Budu-lea taichii* ș.a., motivul idilei rurale se repetă în *Scormon*, *La Crucea din sat*, *Gura Satului*, *Pădureanca*, *Ac și ață*, *Bobocel*. *Iubirea*, ca motiv literar, este tratată și de Sofia Nădejde (*Din viața de la țară*, *Un sfârșit*, *Mărioara*, *Tot dragoste*), dar unghiul de abordare este dominant social, motiv pentru care ea nu aprofundează stările sufletești ale personajelor, cum procedează Slavici.

Teme țărănești îi inspiră și pe Vlahuță și pe Delavrancea, dar, de asemenea, în mod deosebit față de Sofia Nă-

²³⁾ N. Sorin, *Prefață*, antologia *Din proza „Contemporanului”*, cit., p. 15.

dejde. Amintim scrieri ca: *Odinioară*, *Apă și foc*, *Văduvele*, *De azi și de demult*, *Răzmerița*, *Șuier* (Delavrancea) sau *Despărțire*, *În străini*, *Frații*, *La arie*, *De la țară* (Vlahuță), schițe care nu sînt în exclusivitate „țărănești”, și care, în general, nu au ascuțișul critic și protestatar întîlnit în volumele *Nuvele* și *Din chinurile vieții*.

Apropriați ca mesaj și forță artistică de Sofia Nădejde, sînt prozatori pe care am convenit să-i numim „din jurul Contemporanului”. Paul Bujor își investește țăranii năpăstuiți cu curajul de a pedepsi un arendaș spoliator (*Indurare*); Bacalbașa creează pe memorabilul *Moș Teacă*, întilnit în altă ipostază, la Sofia Nădejde (*Pentru patrie*); V. Crăescu descrie moșieri (*Sălbatecul*) și cherhanagii (*Spirca*); Pincio, „victime” în rîndul celor apăsați de un destin similar cu al multor personaje ale Sofiei Nădejde. Cum observăm însă, nici cantitativ, nici ca tipologie — ne referim la personajele-femei — nu putem stabili comparații care să o defavorizeze pe prozatoarea evocată de noi.

Schițele și povestirile Sofiei Nădejde din al treilea volum, apărut în 1909, cu un titlu care ne amintește de Anton Pann, *Din lume pentru lume...* încearcă să adere, cu anumite note particulare, la sămănătorismul epocii. Orientarea aceasta este inevitabilă pentru că „mișcarea literară românească este dominată, la începutul secolului XX, de semănătorism, variantă prelungită a romantismului din veacul precedent — de poporanism și de simbo-lism.”²⁴⁾ Dar sămănătorismul din povestirile sale nu este — cu excepția a două trei lucrări, *Ieri și azi*, *Un neam de oameni buni*, *Rădășenii de azi* — o expresie a doctrinei. Aceasta a apărut ca o expresie a unei literaturi care, ca idee, se conturase odată cu *Dacia literară*, tradiție reinviată de publicațiile sămănătoriste, care „deplungeau lipsa de pietate pentru valorile trecutului.”²⁵⁾ *Vatra* scria în 1894: „trebuie să ne întoarcem, pe cît întoarcerea mai e cu putință, la vatra strămoșască, la obirșia culturală a noastră.”²⁶⁾ chemare cu ecou în rîndul multor prozatori

²⁴⁾ D. Păcurariu, *Clasicismul românesc*, momente și sinteze, 1971, Editura Minerva, București, p. 185.

²⁵⁾ D. Micu, *Literatura română la începutul secolului XX*, Editura pentru literatură, 1964.

²⁶⁾ *Vorba de acasă*, editorial în *Vatra*, anul I, nr. 1, 1894, p. 1.

ce la *Contemporanul* (se publică, de exemplu, un almanah ilustrat, în care semnează Gherea, I. Nădejde, V. G. Morțun, Tr. Demetrescu, Sofia Nădejde). Precursoroarea imediată a *Sămănătorului*, revista *Curierul literar*, își inaugura primul număr cu programul *Daciei literare*; Vlahuța se adresa confratrilor: „culegeți și însufleșiți din nou vorbele acestora mari; iar Coșbuc atrăgea atenția: „Să nu risipim ceea ce au adunat părinții noștri“.

Cum pledoariile redactorilor *Sămănătorului* mobilizau nu atât în jurul *ideii de creație*, ci în jurul celeia de *perpetuare a tradiției*, într-o etapă definită, în 1903, de ideologul sămănătorismului, N. Iorga, ca „o nouă epocă de cultură“, Sofiei Nădejde nu i-a fost dificil să nu fie receptivă la unele teze sămănătoriste. Dar trebuie să precizăm că, în povestirile sale, cultul trecutului nu se conturează la fel ca în *Bătrânii* lui Emil Gîrleanu, *Am scăpat* și *Un învingător* de I. Adam, *Pământ și apă* și *Martiri* de Constanța Hodoș, *Cuconul Stolniceanu* de N. N. Beldiceanu etc. Literatură impregnată de duh paseist; după cum în povestirile aceleiași nu apar boierii bătrâni din narațiunile lui C. Sandu-Aldea, Ioan Al. Brătescu-Voinești, Emil Gîrleanu (Iorgu Buhtea, Conu Mihalache, Toader Racliș, Conu Gavrilă, Teodor Odobac și alții alții, pentru a căror prezență pledase N. Iorga în 1905, înspăimîntat de „ura de clasă“ adusă de „vremurile moderne“).²⁷⁾ O asemănare cu unii dintre cei citați (C. Sandu-Aldea) am putut, totuși, stabili, în sensul aplicării către un univers țărănesc al muncilor agrare ciclice, al surprinderii dramatismului ne-verosimil din viața eroilor, mulți dominați de instincte, ca prototipul lor Sîma Baltag. Socotim, de asemenea, că democratismul povestirilor Sofiei Nădejde, găsește, în acest moment sămănătorist, un punct de convergență cu nuveistica lui Sandu-Aldea, căreia, în bună parte, nu i se poate „nega interesul democratic pentru lumea rurală, concepția activă de viață, reprezentarea unor conflicte iscate de problema pămîntului“ — consideră Al. Piru.²⁸⁾

Din lectura cărții *Din lume pentru lume...* și a altor schițe nepublicate în volum se desprinde aportul Sofiei

²⁷⁾ N. Iorga, *Boierimea de țară care se duce, Sămănătorul*, an. V, nr. 47, 25 noiembrie 1905, p. 861.

²⁸⁾ *Variă, Precizuni și controverse*, Editura Eminescu, 1972, p. 236.

Nădejde, pe care noi ne îngăduim să-l definim cu cuvintele lui Const. Ciopraga despre Al. Vlahuța: „oficiul de moralist și pedagog al națiunii“. ²⁹⁾ Acest serviciu, Vlahuța îl făcea în 1903 în calitate de consilier la „Casa școalelor“, în timp ce Sofia Nădejde îl face în paginile revistei lui Spiru Haret, vreme de peste un deceniu.

Adresîndu-se în continuare tîranilor, simpatia scriitoarei nu mai este aceea din cărțile precedente, mesageră a indignării, nici simpatia pe care o au Sadoveanu, Agribiceanu și Hogaș în *Bordeenii*, *Din întineric* și *În munții Neamțului*; prozatoarea propagă purificarea etică, pe temeliile înțelepciunii folclorice.

I—5. Cel de al doilea mediu de inspirație al prozatoarei este *citadinismul*. Sub raportul cantității, schițele și nuvelele cuprinse în primele două volume de proză (pentru că al treilea este exclusiv țărănesc) sînt mai puține față de celelalte. Precizăm însă că Sofia Nădejde ar fi mai avut scrieri pentru încă cel puțin un volum, dacă luăm în considerație schițele tipărite în reviste, cu deosebire în paginile *Lumii noi*.

Noțiunile de *moralitate* și *imoralitate* capătă în prozele citadine ale Sofiei Nădejde o interpretare nouă. În universul etic al personajelor se confruntă, cel mai adesea, două tipuri feminine: femeia burgheză, pradă a imoralității datorită huzurului și înclinației spre cupiditate, și femeia săracă (sau mic-burgheză), adusă la imoralitate prin constrîngere.

Jules, după ce „a strîns tot tîrgul în brațe“, dorește, în sfîrșit, să se însoare. Pețitorul Andachi îi recomandă pe Duduia Clara, fiică de bogătași. Aceasta fusese la pensionul din Lemberg și în cadrul „soarelor dansante“, la care o invitau cavalerii eleganți, învățase „...să ție conversații pe cît de lungi, pe atît de banale, să vorbească un ceas fără a spune nemica; să tachineze cu șoc pe cavalerii săi; să n-atingă pămîntul la valt, iar la cothlon știa chiar a face invenții“.

În Lemberg, Duduia avusese o încercătură amoroasă compromițătoare. Totuși, pretendentul „la mina Duduii“,

²⁹⁾ Const. Ciopraga, *Literatura română între 1900 și 1918*, Editura Junimea, 1970, p. 10.

inghite în sec : o încurcătură ? Floare la ureche, nu „un tîrg“, cum ni-l recomandă autoarea pe el ; ba încurcătura Duduii este o sursă excelentă de a mări contractul însu-rătoarei : încă 1 000 de galbeni storși de la socri și cu ei o lună de voiaj la Paris. Căsătoria este contractată (apro-po de ce scrisese Sofia Nădejde în articolul *Azi totul e marjă*).

Aparențele fericii se instaurează și dăinuiesc vreo cinci ani. Totuși, în discuțiile cu prietenii la „Bolta rece“, soțul soarbe licoarea parfumată odată cu veninul bănu-ielii adulterului, dînd parcă dreptate înțeleptului Solo-mon : vanitas vanitatum omnia vanitas. La rîndul ei, Du-duia se plictisește citind romane, făcînd vizite, organi-zînd mese copioase, plimbîndu-se la Copou sau agasîndu-și zilele cu grijile celor doi copii.

Într-o seară, la teatru, apare în lojă junele Nicolescu. Acasă, certuri, amenințări, perspectiva divorțului. Femeia tinărară, cu minile și gîtul alb între dantele albe, cu părul negru revărsat pe spate și cu ochii albaștri, însetați de iubire își vorbește stieși : „Cred că dumisale, la patruzeci de ani, îi place monotonia asta, dar mie, la vîrsta mea ? Nu gîndește nemică. De ce n-a gîndit cînd m-a luat, că-i puteam fi fiică ?“

Gîndurile care îi răsucesc mintea, pe talgerile credin-tei și necredinței, sînt dominate de un act voluntar, în-dreptat împotriva moralei pretinse de clasa socială căreia îi aparține : „Am gustat prea mult din fructul oprit pen-tru a mă putea opri niște convenții deșarte“. În timp ce soția adulterină văzuse în Nicolesco o oază a rătăcirilor ei sentimentale, pentru Jules, intrusul era un fante sclavisit, care aruncă vorbe cu foc bengal. Cînd se naște un copil, Jules „identifică“ nasul, gura, culoarea în persoana lui Ni-colesco. Pentru a pune capăt oricăror întîlniri ale soției cu junele fante, Jules regizează o plecare de acasă, dar revine și declanșează scandalul. Nicolesco sare pe fereas-tră. Soțul jignit în „onoarea de familist“ își pălmuește soția și părăsește căminul conjugal. Revine și la un nou flagrant delict, descarcă un foc de revolver. Tribunalul îl achită pe Jules și îi încredințează creșterea celor trei copii. (*Fiecare la rîndul său*).

Din straturile micii burghezii sînt depistate tipuri cu evoluții oarecum asemănătoare. Căpitanul Stănilescu, din

schia cu același nume, duce un mariaj fericit cu Tița. Ca orice militar însă, el se deplasează în alte localități pe diferite termene. Tița, soția fără ocupație — viciu năs-cător de vicii — își îngustează orizontul vieții familiale, este încercată de singurătate. Se ivește o rază, totuși : mu-tarea familiei Stănilescu în București — orașul furnicar. Un ofițer superior căruia căpitanul Stănilescu îi era în subordine, deduce suportul psihologic al soției tinere și abuzează. Colonelul afemeiat și încercat de „maniere“, o derutează pe Tița, îi perorează pe tema iubirii pătimașe și-și deplînge propria-i căsătorie : „Însurătoarea n-am fă-cut-o după inima mea, ci după cerințele societății“. Soția-concubină, oricît își acoperă sentimentele cu masca fide-lității, nu e în stare să le mențină astfel. Căpitanul Stănilescu, care își dă seama că este înșelat, își potolește focul bătîndu-l crunt pe căprar, aducătorul de scrisori amoroase. Judecat, osîndit și retrogradat, căpitanul Stăni-lescu, după cîteva accese de furie, cade într-un delir blind, încercînd prin fapte smerite, să-și autopedepsească păca-tul. Zoe Dumitrescu-Busulenga a observat asemănarea dintre *Căpitanul Stănilescu* și „o navelă de Maupassant : un căpitan, un colonel, un căprar ale căror destine se interferază din pricina unei femei.“³⁰

În alte nuvele există și personaje care sînt conștiente că se afundă în „noroii“ societății, că sînt inevitabile traumatismele sufletești într-o lume în care mutația valo-rilor este determinată de arbitrar. Eleonora și Adela, foste colege de pension, se reîntînesc pe Calea Victoriei, după mulți ani. Prozatoarea le recomandă cititorilor cu amă-nunte care definesc două destine și două direcții de evo-luție deosebite.

Una dintre ele este căsătorită și are copii. Dar trăiește o viață de familie chinuită. Soțul este incorect, ea speră însă în îndreptarea acestuia ; își seacă lacrimile, puterea, frumusețea ochilor în nopțile albe pe care le face în aștep-tarea bărbatului. Spre ziuă, el vine acasă amețit de bău-tură, mirosind a tutun și parfumuri și nu scoate alte cuvinte consolatoare decît : „Așa-s bărbații“. Eleonora, jignită la infinit, nu renunță la demnitatea care i-a mai

³⁰) *Contemporanul și vremea lui*, op. cit., p. 267.

rămas. Au consumat-o tot mai mult ideea continuării umilinței și gândul despărțirii. Perspectiva grijilor de mine nu o sperie, învinge în ea orgoliul feminin al demnității. Divorțează, un act de curaj în împrejurările în care se afla și o sfidare a aparent consolatoarei formule : „Așa-s băbății“.

Dar Adela ? Și ea s-a căsătorit între timp. Frumusețea i-a fost sedusă de un bărbat avar. Poate naivitatea și, mai mult, speranța într-o viață omenească, i-au smuls consimțământul la măritiș. Cu cine însă ? Cu un ins care, pe lângă diferența de vîrstă, o obligă să-și transforme „o rochie de trei ori. Să-mi gătesc adesea singură și să nu țin nicăieri ! Decît așa, mai bine de girilă“ ! Pentru a depăși impasul, își aranjează un apartament cochet, în care strălucesc oglinzi, ce parcă se prăvăleau din toate părțile peste patul de nuc acoperit cu un așternut luxos de atlas și dantele“. Adelei i se părea că așa este normal, așa este omenească. Iluziile celor 16 ani, țesute pe banca școlii, le-a azvîrlit ca pe o haină demodată. Oracolul iubirii inocente s-a dovedit mincinos. Se aruncă în brațele băbăților. „Așa-i viața, luptă toți cum le vine, învinge cine poate, vai de cel învins, societatea îl minjește cu tot noroiul din lume și încă tot i se pare că nu-i de-ajuns“ (*Două colege*).

I—6. Al treilea compartiment al nuvelisticii Sofiei Nădejde, îl formează scrierile „caleidoscopice“, inspirate dintr-o „lume a întunericului“. Deși personajele acestei lumi nu se înrudesesc ca preocupări și orizont intelectual, ele se întîlnesc în punctul de plecare și de sosire al destinului lor civic, suportînd, în forme și situații diferențiate, consecințele impuse de inegalități și inechități sociale.

Moș Toader (schița *Tatăl*) este un dezmoștenit de la vîrsta de 5 ani, cînd mama i-a murit de holeră, iar tatăl, teslar de meserie, doborît de nevoi, prinseese pofta beției și cu ea și-a luat lumea în cap. Rămas copil de izbeliște, Toader răzbate șirul anilor, din durere în durere, pînă în pragul bătrîneții. Cu prețul trudei pentru alții, el a adunat 500 de galbeni — izvor de viață pentru unicul său copil, Nică. Acesta este suferind. În speranța că suma agonisită va fi în siguranță la negustorul Kohn, bătrînul îi lasă banii acestuia. Sosește, însă, o zi cînd moș Toader, trecînd prin fața dughenii lui Kohn, înlermește : obloanele erau

trase. Negustorul îl înșelase. Cîndul omului oropsit zboară întîi și întîi la Nică, băiatul „cu albeață“ pe ochi. În toitul iernii, înfruntînd zăpezi și geruri, moș Toader umblă cu cu toporul în spate, să taie lemne. Și umblind, „nu-i venea a crede că poate muri de foame, în vreme ce dughenile gem de bunătăți și tărăbile se-ndoaie de pîine, cînd chiar mai adineauera îl lovise boarea de pîine caldă“. Negăsînd de lucru, flămînd și obosit, cade în drum.

Autoarea consemnează singurul „noroc“ în viața lui moș Toader : „Era un loc slobod în spital și l-au primit pe dînsul“. Prăpădindu-se, rămîne Nică, al nimănui și al jalnicei singurătăți.

Indiferentismul autorităților vremii față de necăjiți este surprins în schița *Smărăndița*. O bătrînă oarbă aruncată într-o șură de paie în plină iarnă, imploră trecătorii : — Oameni buni, omoriți-mă, faceți-vă pomană de mîă omoriți.

Cineva se oprește, este un student de inimă, care o întrebă pe bătrînă :

— Dar n-auzi, ce faci acolo ?

— Îngheț, oameni buni, mi-e frig, deger !

— De ce stai acolo ?

— M-au dat afară, n-am unde, nu vîd, nu pot...

Studentul solicită sprijin sergentului.

— Ce să-i fac ! — ridică el umerii. Am făcut raport și ieri și azi la comisie.

Țînărul aleargă la un sublocotenent. Omul administrației întrebă nepăsător : „Ce ? cum zici ?“

Cînd, în sfîrșit, gradatul pricepe, răspunde că „nu-i treaba lui și va face mîine raport comisarului“.

Revoltat, studentul se duce la procuror. Acesta cheama la o sindrofie. Deranjat, sentenționase că „nu e de competența domniei sale“.

Schița *Ce văzui*, D. Evolceanu îi reproșase că avea „culori“ inspirate din infernul lui Dante. În realitate este un mic infern românesc, oricît de mult se străduise criticul convorbirist să-l mascheze în filantropia burgheză. Făcînd o vizită la un orfelinat, autoarea este impresionată de aspectul precar al instituției : două doici, la cîte 9 copii fiecare. Chipuri palide, prunci flămînzii, bolnavi ; dormitorul — o „clocitoare“. Micuții, înghesuți, sînt încălziți

cu apă caldă la tălpi. Chiar în timpul vizitei, un copil moare. Prozatoarea sentimentalizează: „Micuț ce n-ai fost legănat de brațe moi, nici strîns la un sin cald, a cărui naștere pe lume a fost un blăstăm, a cărui viață a fost un chin, iară moartea o mintuire“.

Pentru *patrie* (titlu ce trebuia pus între ghilimele, după părerea noastră) demască caracterul de clasă al armatei de altădată. Dinu, „flăcău zdravăn, cu statură înaltă și mlădioasă, cu brațele vînjoase și bine învălitate cu mușchi, ca ale unui atlet roman“, trăiește în armată tiranicul sentiment al „supunerii“ oarbe. Cînd este insultat și ghionțit de sergenți, înleștează mîna cu o voință de fier: cînd caporalul îi cere bani, „că doar armata nu se face fără paraol“, este lovit în moalele capului: „nu pot, părinții mei sînt bătrîni, n-au alt fecior afară de mine“, răspune el, mirîndu-se de unde are curaj. Dar fiindcă nu a „uns osia“, căința lui Dinu va fi irecuperabilă. Superiorul îl pune, cu răutate diabolică, să îmblînzească un cal năvălaș; calul îl aruncă la pămînt, flăcăul își frînge piciorul, rămînd olog. Infirmitatea provoacă drama de o viață a lui Dinu, accentuată și de contrastele poporaniste ale existenței umane percepute în două vizii: orașul viciat, forțînd de cupeuri și lume elegantă; satul lui Dinu: jocul, flăcăii, hora, Maria lui dragă... el însă milogînd pe prispă, schilod la mers și la suflet.

În „lumea întunericului“, ca în azilul gorkian, răzbat multe țipete de disperare, care-i stîrnesc prozatoarei accente lirice de sinceră compasiune. Argat la curtea boierească o viață întregă, moș Ilie, ajuns la bătrînețe, își mișcă anevoie picioarele reumatice pe ușița Sărării, să-și cumpere de la băcan niște halva. Caii de la pompierie, lăsați slobozi, îl trîntesc pe bătrîn, căruia i se întunecă înaintea ochilor, iar cînd greutatea copitelor îi strivesc pieptul, el se roagă disperat (dar cui?): „Doamne, nu te îndura!“ Ce s-a întîmplat, ne spune autoarea: „Caii zburdalnici și veseli trecură peste el ca peste un podet, nechezînd și ropotînd pămîntul cu potcoavele ascuțite, alergînd în goană, doar s-ar adăpa mai repede“. (*Moș Ilie*).

Diferite alte dureri omenești se înlănțuie mute, nepuțincoase în fața destinului cu care oamenii se împacă. Schiloadă, asemenea lui Dinu, Maria, de ale cărei cîntece,

în tinerețe, răsunau văle Caraimanului, cînd iubea un flăcău care s-a prăpădit, rătăcește în neștire, pe aceleași văi, tot atît de frumoase, dar nepăsătoare; numai luna parcă părea a-i spune: „Cîte de-acestea n-am văzut eu și cîte n-am să mai văd încă“ (*Tot dragostea*). La un cules de vii, cînd toți culegătorii glumeau veseli, Irina rupea ciorchinii cu o piatră pe inimă; niște băieți îi furaseră copilul; „Săracă așa cum sînt, nu l-aș fi dat pe o mie de galbeni“ (*Dragul mamei*). Un zețar, plătit cu 80 de lei pe lună, își înmormîntează soția, după o boală tiranică, apăsător acolo, în cimitir, de gîndurile grele ca plumbul: „datorile făcute cu boala și înmormîntarea... Zilele lipsite de la stăpîn, „copiii ce trebuie îngrijiți“ (*Moartă*).

I—7. Este cazul să observăm în ce măsură proza de inspirație citadină a Sofiei Nădejde, și a altora înrudiți cu ea, suferă influențele naturalismului francez. Mai întîi, credem că exemplele date pînă aici ne-au convins că personajul principal al acestei secțiuni este tot femeia, adusă în literatură, cel mai frecvent, pe suportul sentimentului erotic. Tema o abordase, în primele numele ale *Contemporanului*, C. Mille, cu ale cărui povestiri *Zoe* și *Pruncuigașa*, urmate de *Facerea Zoifei* și *Feciorul popei*, se inaugura o literatură feminină de pronunțat caracter social, „pledoarie în favoarea tuturor victimelor omenești“, cum observă Zoe Dumitrescu-Bușuleaga, „o proză subiectivă, cu efecte romantice, cu contraste tari“, trăsături ale recuzitei romantismului întîrziat, gravitînd în „intenția demascatoare a naturalismului“. ³¹⁾

Multe din scrierile grupului de la *Contemporanul* ne trimit la Emile Zola, dar nu la omul politic. „Eu nu sînt om politic. Exprim doar ideile unui observator pe care îl pasionează lucrurile omenești“ — mărturisește într-o scrisoare din *Le Bien Public*. ³²⁾

Zola anticipase, putem spune, arta cu tendință a unor prozatori români (evident, fără să se fi gîndit la ei!) într-o scrisoare către George Montorgueil: ³³⁾ „Adevăratul socia-

³¹⁾ Zoe Dumitrescu, *op. cit.*, p. 260.

³²⁾ Mihai Ralea, *Portrete, cărți, idei*, Buc., Editura pentru literatură universală, 1966, p. 64.

³³⁾ Ibidem.

list nu-i oare cel ce spune mizeria și decăderea produse de mediu, acel ce arată oca foamei în toată grozăvia ei? Nu înfăptuitor, Tr. Demetrescu susținea ferm scriitorii naturaliști, acei care trebuiau să descrie realitatea „așa cum este” cunoscându-i cauzele, întru tămăduirea de „relele societății”, (întreprindere artistică ce trebuia să meargă „pe căi vecine cu știința pozitivistă”); nu înfăptuitor C. Mille se recunoaște naturalist nu doar ca teoretician, ³⁴⁾ ci și ca practicant: „Din punct de vedere literar — mărturiseste el într-o scurtă prefață care precede primul capitol din *Sposedania unui om nou* — cum se vede Dinu Millian ține de școala naturalistă și lucrarea se ține de spiritul lui Jacques Vingtras al lui Jules Vallès”. ³⁵⁾

Prozatorii de la *Contemporanul* vedeau în naturalismul lui Zola un realism nud, al vieții de toate zilele. Către acesta — nebănuindu-i și servituțiile — îndeamnă însuși C. D. Gherea: „A fi oglinda vieții e marele, nobilul scop care trebuie să-l aibe literatura”. ³⁶⁾ Treptat, în cronicile și studiile sale, și antrenat de polemica provocată de I. N. Roman, care scrisese broșura *În contra direcției literare de la Contemporanul*, Gherea susține tendenționismul — cum observă cu legitimitate Al. Dima — ca pe „o axă a concepției sale despre artă, dedusă din determinism, ambele aceste idei nedepășind aici izvorul lor tainist”. ³⁷⁾ Cît de mult a influențat Gherea literatura Sofiei Nădejde, a celorlalți din generația ei, ne mărturiseste însăși prozatoarea, în postură de recenzentă a primului volum de *Studii critice* ³⁸⁾: „Noi admitem teoria lui Gherea chiar și acolo unde el se depărtează de părerile unor critici cu nume ca Taine, Guyau, Hennequin, Brandes și sîntem de părere că Gherea stă pe terenul cel mai sigur și că are în mîna firul Ariadnei”.

³⁴⁾ C. Mille, *Naturalism și pornografie*, *Lupta*, 30 sept. 1887.

³⁵⁾ *Contemporanul*, anul II, 1882/1883, p. 529.

³⁶⁾ C. D. Gherea, *Ștefan Hudici*, în *Contemporanul*, nr. 8/9 1 februarie 1885, p. 273.

³⁷⁾ Al. Dima, *Studii de istorie a teoriei literare românești*, 1962, Editura pentru literatură, p. 65.

³⁸⁾ *Contemporanul*, nr. 6, VIII. 1890, p. 511 (Cf. Al. Dima, *op. cit.*, p. 82).

Dar urmînd calea: artă — oglindă a realității, realitatea este adeseori tăiată în felii, stenografiată în cazurile ei particulare. Dezmoștenii lui Dostoievski sau Turgheniev, elogiați de Gherea în *Contemporanul*, sînt căuțați în medii sociale românești. Lor li se întocmesc fișe biografice, în lapidare consemnări grefierești, bunăoară: în pragul pensionării, un bătrîn curier de poștă este concediat (*Mos Jordan*, de Pincio); calul unui alt bătrîn căruțaș, apăsător de povară, se prăbușește într-o zi, împreună cu stăpînul său împovărat (*Căruțașul*, de Tr. Demetrescu); un biet evreu, geamgiu, se trezește cu casa în flăcări, rămînînd și fără copila pe care o crescuse cu osîrdă, (*Evreul*, de Tr. Demetrescu); Zoe, eroina lui Mille, imagine pură a copilăriei scriitorului, din pricina mizeriei devine prostituată și sfîrșește pe patul de autopsie al spitalului (*Zoe*); eroii lui Șt. Băssarabeanu, Gobjiilă (*Fugarul de la seminar*) sau Ion Țurcanu (*Post-a et de vină?*) se lovesc de ipocrizia religioasă și silnicia unui arendaș fără suflet. Acești oameni năpăstuiți, încă nu se îngrijorează din punctul de vedere al calității lor de personaje literare, chiar dacă sînt sumari înfățișați, atîta timp cît ei nu viciază bunul gust. Sînt multe scrieri despre ei, cum mulți au fost în realitate.

Pe considerentul cantității însă, nu pot fi acceptate, credem, puncte de vedere absolutizatoare: „Literatura creată de *Contemporanul* este concepută ca o tribună de luptă de pe poziția clasei muncitoare (subl. ns.), demascînd exploatarea și nedreptățile sociale”. ³⁹⁾ Proza cu caracter realist, militant și critic de la *Contemporanul*, opinează Al. Dima, rămîne tributară „înfrîngerilor burgheze romantice, sentimentelor pesimiste”. ⁴⁰⁾ Același lucru exprimă și D. Micu, arătînd că revista n-a promovat „o anumită orientare artistică bine precizată ca atare (clasicizantă, romantică etc.), ci una tematică și ideologică, în care puteau conviețui tendințe artistice variate”. ⁴¹⁾ Tendința care se face mai vizibilă are în vedere o influență naturalistă, dar nu în sensul doctrinar, al zolismului „de laborator”, ci mai degrabă al unui naturalism cu „ferestrele deschise”

³⁹⁾ *Din proza Contemporanului*, cit., *Prefață*, p. 11.

⁴⁰⁾ *Op. cit.*, p. 67.

⁴¹⁾ *Op. cit.*, p. 119.

spre romantismul liric al carității. Tudor Vianu vorbește despre un „naturalism sentimental și social“, ⁴²⁾ care nu solicită excesele eredității, patologicul, scabrosul. În proza lui Mille, Demetrescu, Bujor, Pincio, Sofia Nădejde, efectele naturaliste sînt mult mai brutale. Unele personaje din lumea de jos acționează în virtutea reflexelor de moment, cu consecințe dintre cele mai imprevizibile. Ele sfîrșesc prin degradare civică, sinucideri, întunecarea minților. Beția, ca viciu împrumutat de la oamenii cocliți suflatește, îl împinge pe Dinu Horniceanu la omor, iar pe Florica la înec (*Mi-a cîntat cucu-n față*); un copil al nimănui, mut și idiot, așteptînd mîngîierea trecătorilor, „cade la pămînt ca un ciine sub lovitura unui ciomag“ (*Mutul*); o tînără mamă își omoară pruncul pentru că, abandonată de tatăl nelegitim, n-ar fi avut cu ce să-l crească (*Pruncușișoara*); un tînăr, în pragul absolvirii seminarului, pradă superstițiilor, suportă un șoc etic depriment, paralizîndu-și existența, ademenită de „cîntecul dulce al apei“ (*Bietul Gheorghe*).

În unele schițe ale Sofiei Nădejde, întîlnim chiar un „naturalism de laborator“, logodit cu melodramatismul. Titu, fiu de bogătași, deoarece nu se poate căsători cu o verișoară, Lia, prin împotrivirea patriarhului însuși, bea otravă și moare, iar nefericita se călugărește (*Balul*); Nicu, soțul Didinei, își surprinde consoarta, după 15 ani de căsătorie, pe genunchii profesorului de pian. Căzînd jos, și „scofînd un muget însoțit de un horcăt groaznic, muri“ (*Trist dar adevărat*); tînărul Micu, bolnav de epilepsie, nu mai rezistă visului de a deveni avocat, își împlîntă un cuțit în piept: „Nu mă numiți laș că n-am putut duce o soartă atît de vitregă“ (*Epilepticul*); în sfîrșit, un alt exemplu, al unui oarecare Radu, tînăr de 18 ani, care, sinucigîndu-se, lasă un bilețel: „Dragi părinți, dacă mă iubiți, lucru de care nu mă îndoiesc, cred că-mi vreți fericirea. Ei bine, fericirea mea este să nu mai fiu... Nu mi-a lipsit nimic, dar mi-ați dat ceea ce nu vreau: mi-ați dat viața“ (*Dezgust*).

⁴²⁾ Tudor Vianu, *Originalitatea contribuției culturale a românilor, în Studii de literatură română*, Buc., Ed. didactică și pedagogică, 1965, p. 560-565.

Ceea ce Zoe Dumitrescu-Bușulenga spunea despre „cri-ma inutilă“ din nuvela *Căpitanul Stănișescu* sau despre „finalul vag moralizator“ al lucrării, este valabil, credem, și pentru categoria de schițe din care am exemplificat, cu adăugirea: nu numai crime inutile, ci și multe alte „con-flicte“ sînt inutile, se anulează prin melodramatismul lor exagerat.

I—8. În generația sa, Sofia Nădejde și-a impus o anumită individualitate, care îl va fi determinat pe D. Anghel să o considere — pe propriul său gust — „mare scriitoare pe atunci ca singura ce era în genul ei“ ⁴³⁾ Prin discutarea textelor inșeși, încercăm să ne pronunțăm asupra individualității scriitoarei.

Ne oprim astfel asupra *stilului operei beletristice*, an-sambul notațiilor pe care orice scriitor... „le adaugă expresiilor sale tranzitive și prin care comunicarea sa dobîndește un fel de a fi subiectiv, împreună cu interesul ei propriu-zis artistic“ ⁴⁴⁾ Am spune, de la început, că Sofia Nădejde i se potrivește în mare măsură definiția dată stilului de către lingvistul Vossler; „Stilul este întrebuintarea individuală a limbii“, decît cunoscuta formulă a lui Buffon, „Le style c'est l'homme même“, pentru că „omul“, în cazul prozatoarei noastre, a avut un profil complex, contradictoriu în evoluția sa, dar care nu s-a repercutat cu violență în stilul beletristic. Definind stilul lui G. Ibrăileanu (cel care a fost un timp aproape de Sofia Nădejde) Al. Piru citează butada lui Remy de Gourmont, „Le style est la pensée même“, butadă care, aplicată lui Ibrăileanu, dobîndește a valoare de generalitate: „Cîte opere bine gîndite, tot atîtea scrise“, este de părere Al. Piru. ⁴⁵⁾

G. Călinescu, referindu-se la nuvelistica Sofiei Nădejde, reține: „...ca prozatoare, ea este dotată cu umor și cu o expresie caragialeană de dialect moldovean“ ⁴⁶⁾ *Umorul* este unul țărănesc, ca la Creangă. La rîndul său, marele

⁴³⁾ *Fantome*, Buc., Editura Minerva, 1911, p. 72.

⁴⁴⁾ Tudor Vianu, *Despre stil și artă literară*, Editura Tineretului, 1964, p. 25.

⁴⁵⁾ G. Ibrăileanu, Editura pentru literatură, 1967, p. 363.

⁴⁶⁾ *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, op. cit., pp. 481-482.

humuleștean descindea, din punctul de vedere al caracterului popular al limbii folosite, din Neculce, cum observă acad. Iorgu Iordan: „Deosebirile de la unul la altul sînt mai mult de amănunt și se explică cronologic: în cursul celor o sută cincizeci de ani care îi despart, regulele sintactice s-au îmbunătățit și s-au precizat, așa că autorul *Amințiilor* și *Povestirilor* s-a găsit într-o situație cu atât mai favorabilă, cu cît perioada veche a limbii noastre, în care a scris Neculce, se terminase definitiv și de mult în epoca lui Creangă.⁴⁷⁾ Preluînd o propoziție din acest citat, am putea spune că Sofia Nădejde „s-a găsit într-o situație cu atât mai favorabilă” din punctul de vedere al cristalizării sintaxei regulilor limbii vorbite de masele populare — în cazul ei, de cele țărănești — cu cît în perioada în care ea scrie proză, Ion Creangă domină epoca printr-o operă literară restrînsă, dar, cum apreciază Vladimir Streinu, „un adevărat ciclu rapsodic țărănesc”, în care este fixat „climatul de poveste populară, al cărei lexic l-a rafinat”.⁴⁸⁾

Umorul în nuvelistica Sofiei Nădejde este „o stare psihică” veselă, ocazionată de comportarea unor personaje, surprinse, de obicei, în perimetrul prejudecăților. Bunăoară: o soacră îi reproșează nurorii că a scos-o dintre „ghiorlani”, că fiul ei are „funcție la primărie”, la care nora, prompt, cu înțelepciune populară ripostează: „Oda-giu la primărie, slugă la dirloagă, mai bine gospodar la casa lui decît așa slugă”. Portretul moral al soacrei, în culori hazlii, este împlinit cu abilitate, prin urmărirea mimicii sufletești și a intențiilor cotidiene, prin descoperirea aceluși „necunoscut în cunoscut, al lui Belinski: „De da' Aglaia grăunțe la păsări și rămîneau cîteva fire, oîta că-l prăpădește pe fecioru-sau. De mergea nora la apă, fuga la niște ruginiți de ochelari, îi așeza pe nas și se uita lung de-i curată cofa. De mergea la tîrg o petrecea cu ochii și musai găsea cusur: se îmbrăca mai binișor zicea că umblă după ibovnici, de mergea mai ponosită zicea că-l face pe fecioru-său de rîs”.

⁴⁷⁾ Ion Neculce, Ediția îngrijită, cu glosar, indice și o introducere de Iorgu Iordan, E.S.P.L.A., 1955, p. 61.

⁴⁸⁾ Vladimir Streinu, *Ion Creangă, în Istoria literaturii române*, III, op. cit., p. 272.

Închegat pe nesimțite, portretul de zgripturoaică al soacrei contrastează cu cel al nurorii, investită cu atributele cinstei, vredniciei, ingeniozității de duh popular. Aglaia îi pregătește soacrei un șiretlic. Pe cînd soțul se afla, într-o seară, la primărie, ea este văzută în casă, de către soacră, care o spiona pe gaura cheii, cu un bărbat tînăr, bînd și mîncînd, veselindu-se. Enervată la culme soacră dă fuga la fiu-i să-i spună ce „poamă și-a luat”. Ghiță vine furios acasă și-l ia de guler pe bărbat, un militar, vrînd să-l scuture zdravăn; Aglaia, rîzînd cu poftă, intervine: „Sezi omule, ce, ești nebun? e frate-meu, Dumitru. Azi a venit din Dobrogea, în concediu. Nu l-am văzut de trei ani”. (Soacră, soacră, poamă acră).

Preotului Tănase, cu pîntece de iapă, după cum i-ar fi spus Creangă, i se joacă o farsă. Aflîndu-se într-o vizită, este invitat să servească din borcanele cu dulceață de cireșe și cu șerbet alb. Popa Tănase, după ce ochi cele două borcane și chibzui popește, își zise în barbă: „...nu-i vorbă, bune sînt și cele de cireșe, dar nu poți lua decît nimica toată, e zgîrcit și uite-mi-te ce linguriți și-a făcut, parcă-s făcute dintr-o para turcească; dar oi lua a doua oară, te potcovesc eu”. Și popa împlintă mai întîi lingurița în cheseaua cu șerbet alb. Dar abia băgă în gură, că făcu fețe-fețe și țîșni pe ușă în hazul tuturor: „În chesea era grăsimă de porc topită”. (O dulceață).

Dialogurile dezvăluie prospețimea limbajului popular, încercătura lui cu expresii, epitete și valori sintactice și morfologice proprii exprimării țaranilor; pasajul care urmează, din schița *S-au dus*, sperăm să fie o dovadă:

— Ce mai cîrtești! Doar n-am fost la cumătrie, dacă așa sta și eu pe cuptori, ce-am mîncea? Nu știi cum îi pri-măreasa, pînă n-am turnat pe cămeși nu m-a lăsat!

— Amu opărește oleacă de mîncare.

— Cum îs trudită, să fie mama din groapă că nu fac, uit-te oleacă de zamnă, mîncîncă și pace!

— Hei! Doamne, mîi femeie, nu știi ce-i cu tine: nu te mai ții de casă, ba la popa, ba la dascălul, și tot pe drumuri! Helbert, m-oi face eu sănătos, ții-oi mai scurta eu cărările!

— Ce popă? Cînd am fost la popa?

— N-ai fost ceea săptămîină, vîneri, și-ai spus că te duci la vechil?

— Ei da, vineri! Ce era să fac? M-a întâlnit și m-a luat să-i ung prispele.

— Hai! Hai! femeie, numai să nu fie ce știu eu, c-apoi lasă pe mine!

Dar personajele scriitoarei nu se caracterizează numai prin dialoguri. O bună parte din ele își definesc profilul etic prin modul de a gândi și acționa, în sensul unor norme ale eticii necodificate. Cu acest prilej, prozatoarea învederează o altă calitate stilistică: *oralitatea*.

I—9. Anticipăm într-un loc al studiului nostru că ar fi de dorit ca Sofia Nădejde să nu fie discutată doar ca o prozatoare a *Contemporanului*, deoarece: a) majoritatea scrierilor sale nu au fost tipărite în revista ieșeană; b) primele două volume de proză apar după ce, practic, prozatoarea își încheiase activitatea la *Contemporanul*; c) al treilea volum de povestiri se tipărește în 1909; d) diversele schițe, pe care le păstrează revistele literare „nesocialiste”, ne indică o prozatoare de orientări literare diferite.

Am ținut să subliniem prin optativul *ar fi de dorit* realitatea că ne aflăm în fața unei prozatoare cunoscute doar pe o singură latură a creației sale, — proza cu tendință — supusă atenției lui G. Călinescu.

După 1900 însă, Sofia Nădejde se încadrează cerințelor „prozei scurte”, prioritar în primul deceniu, ale cărei tendințe de evoluție lente — cum observă judicios Constanțin Ciopraga — nu sînt marcate de „tentațiile modernizante din domeniul liricii” (cu unele excepții, proza lui D. Anghel, de pildă). Autoarea volumului *Din lume pentru lume...* se apropie de naratorii minori cuprinși în „fen-dința națională” (G. Călinescu), unii dintre ei poeți, ca Șt. O. Iosif, care introduc un neoromantism palid, nostalgic, evlavios.

Realismul din scrierile precedente cedează locul unor experiențe biografice trăite, unor viziuni fantastice sau a unor „broderii” pe motive folclorice, în schițe și povestiri insignifiante. Nu putem califica aceste scrieri exclusiv sămănătoriste sau exclusiv poporaniste pentru că, așa cum s-a observat în critica literară, întrepătrunderea respectivelor curente „la începutul secolului, ca oricînd, de alt-

fel, era inevitabilă”.⁴⁹⁾ Ion Rotaru, în cartea sa, *O istorie a literaturii române*, detașează în grupul scriitorilor influența de ideile *Sămănătorului* pe prozatorii Em. Girleanu și I. A. Bassarab, prozatori cu care Sofia Nădejde are unele afinități, mai pronunțate decît în cazul analogilor cu „idei minoreș”: Ion Dragoslav, Vasile Pop, Chiru Na-nov, Romulus Cioflec, Ion Adam, N. N. Beldiceanu; în rîndul scriitorilor poporanîști ai *Vieții românești*, preferințele prozatoarei Sofia Nădejde se dirijează, în special, înspre Spiridon Popescu, Ioan Al. Brătescu-Voinești, Gala Galaction și Ion Agirbiceanu, și se depărtează de alții poporanîști „mai puțin însemnați, ce ar putea fi pomeniți cu dreptate sau fără”⁵⁰⁾: V. Demetrius, N. Dunăreanu, Al. Cazaban, I. Vissarion, Constanța Mario-Moscu, Lucia Man-tu, Radu Rosetti. Evident, de o parte și de alta, la formularea „alți scriitori”, pot fi adăugate nume noi, uneori chiar pentru „o singură năvelă memorabilă”,⁵¹⁾ cum este *Florică Ceterașul* de Ioan Paul (G. Călinescu).

În ciuda faptului că începutul de secol este fulgerat de multe polemici estetice generate de sămănătorism, poporanism și simbolism, se manifestă aproape constant — în afara sau în cadrul urora din aceste curente — „o tendință spre clasicism, reprezentată, înainte de toate, de vechi colaboratori ai *Convorbirilor literare*, de discipoli ai lui Măiorescu (Coșbuc, Duiliu Zamfirescu, M. Dragomirescu, G. Murgu ș.a.)”⁵²⁾. Fără îndoială, menținerea tendinței „spre clasicism” se datorează în mare măsură pledoariilor unor tineri critici literari, ca M. Dragomirescu și H. Sanielevici, care receptaseră literatura aidoma lui Măiorescu, precum în deceniile următoare, T. Vianu, E. Lovinescu, G. Călinescu.

Tendinței clasice îi subscriu, îndeosebi, prozatori cu profile pronunțate: Hogaș („paralizat de respect pentru clasi-ci” — G. Călinescu),⁵³⁾ sau „clasic baroc” (Ș. Cioculescu, G. Călinescu).

⁴⁹⁾ Ion Rotaru, *O istorie a literaturii române*, II, Editura Minerva, 1972, p. 32.

⁵⁰⁾ Ibidem, pp. 137-139.

⁵¹⁾ G. Călinescu, *Istoria literaturii române* (compendiu), op. cit., p. 225.

⁵²⁾ D. Păcurariu, *Clasicism și romantism*, studii de literatură română modernă, Editura Albatros, București 1973, p. 22.

⁵³⁾ Op. cit., p. 243.

lescu); Brătescu-Voinești, I. A. Bassarabescu și Agîrbiceanu, care cultivă „narațiunea liniară de factură clasică” observă Constantin Ciopraga⁵⁰. Naratorii Em. Gîrleanu, Spiridon Popescu, I. I. Mironescu, N. Dunăreanu, V. Demetrius sau J. Bart înclină, adesea, către o formulă artistică imprecis definită, un „mixtism” poporanisto-sămănătorist, avînd în centrul atenției o tematică etico-socială de tendință neoromantică. Ruralismul propulsat de sămănătorism, în special, poate fi socotit — cum unii autori de sinteze au și apreciat deja — tema predilectă a unui „curent neoromantic”⁵¹ (D. Păcurariu), temă transpusă într-un stil „decorativ, idilizant” miop față de realitățile timpului, într-un cuvînt „neoromantic desuet”⁵² (Constantin Ciopraga).

În categoria unor asemenea scrieri am identificat-o și pe Sofia Nădejde, care abordează adeseori subiecte tratate de unii prozatori sămănătorişti. Iată-o față în față cu Emil Gîrleanu, de pildă.

Veselia din schița *La cules de vii*, atmosfera de armonie rustică în podgoriile boterești, o găsim în *Dragul mamei*; durerea țărăncii din *Frații*, mama suferindă venită la cazarmă să-și ia rămas bun de la fiul răpus de tifos, este durerea mamei lui Dinu schilodit în armată (*Pentru patrie*); Safta și Lăptuc, din *Punga*, care, din pricina sărăciei, jefuiesc un mort, sînt stăpîniți de aceleași sentimente ca și părinții ce își omoară fiul întors din lume cu chimirul plin (*Nici o faptă fără plată*); „Maupassant e întreg în *Inecatul*”, afirmă Ion Rotaru,⁵³ în timp ce *Căpitanul Stănilescu*, observă Zoe Dumitrescu-Buşulenga, își relevă filiația cu „o nuvelă de Maupassant”⁵⁴; „omorul caragialean” din *Ochiul lui Turculeț* sau *Bohnavii*, în exprimare dialectală moldovenească, este depistat în *Soacră, soacră, poamă acră*, *Un lăsat de sec* etc. după cum o altă notă proprie lui Emil Gîrleanu, duiosia (*Cea dintîi durere*) este aproape omniprezentă în povestirile Sofiei Nădejde.

⁵⁴) Op. cit., p. 449.

⁵⁵) Op. cit., p. 450.

⁵⁶) Op. cit., p. 60.

⁵⁷) Op. cit., p. 60.

⁵⁸) Contemporanul și vremea lui, cit., p. 267.

Am stabilit, de asemenea, unele asemănări cu I. A. Bassarabescu, apropiat sufletește de I. Al. Brătescu-Voinești, dar inclus în „categoria scriitorilor de a doua mînă”⁵⁹. Concubinajul dintre Iulica și Traian, cu scenele romantice și groteschi ale idilei... „ceferiste” (*Pe drezină*) ne amintește de Ductuia Clara și junele Niculesco din *Fiecare la rîndul său*; personaje mărunte, funcționari și administrativi, (*Restriște*) sau studenții săraci, îndrăgostiți (*Între iubire și sărăcie*, *Dint-o idilă*), care își ruinează viața din pricina independente de ei (Radu Persiceanu) sau sfîrșesc tragic (Aurel înnebunește), au corespondențe, într-o bogală tipologie (dar săracă artistică) a Sofiei Nădejde: *Balul, Trist, dar adevărat, Epilepticul, Muștrarea, Fragment, Dezgust* (aici chiar coincidența de nume: Radu), schițe inconsistente, concretizate a „neoromantismului desuet”.

Analogiile pot fi încă extinse.

Dacă ar fi să precizăm locul Sofiei Nădejde în peisajul novelisticii românești, ar trebui să începem cu scrierile de inspirație țărănească prin care prozatoarea urcă pe o treaptă onorabilă, în eşalonul Mille, Demetrescu, Bacalbașa, Crăescu, Vlahuță. Literatura țărănească a Sofiei Nădejde — căreia Zoe Dumitrescu-Buşulenga n-a ezitat să-i confere un rol de pionierat — s-a împregnat cu acea „tendință progresistă și umanitară de a zugrăvi pe țaran în chip realist, așa cum este, mizer și dezarmat, spre a sădi în sufletul cititorului nemulțumirea și realitatea prezentă și dorința de a contribui la ridicarea țărănimii”, tendință pe care G. Ibrăileanu o relevase retrospectiv în bilanțul anului literar 1920, anul „falimentar” al poporanismului.

Cealaltă parte a novelisticii — proza citadină și a mediilor caleidoscopice — este inegală, cu pagini reușite și cu subiecte ratate. Dar și în interiorul acestei zone, interesul documentar se unește cu dorința scriitoarei de a se individualiza prin alegerea unor formule artistice proprii care stau sub arcul estetic al unui neoromantism social acut, străbătut de inserții lirice. Cel puțin ca reconstituiri ale unor fragmente citadine și mentalități adecvate direcțiilor de evoluție ale societății românești de atunci, schițele, nuvelele și povestirile Sofiei Nădejde, din această

⁵⁹) I. Rotaru, *ibidem*, p. 61.

parte a epicii ei, se recomandă ca niște oportune fișe caracterologice și imagini ale timpului, căi cognitive și file ale unui dosar artistic românesc autentic.

II—10. ROMANCIERA. Sofia Nădejde își face cunoscute cele cinci romane ale sale, *Patimi*, *Robia banului*, *Părinți și copii*, *Irimel sau Întimplările unui tânăr român în Rusia*, *Mangiuria și Japonia* și *Tragedia Obrenovicilor* în primul deceniu al secolului nostru, caracterizat prin evoluția prozei „de la rural la urban, cu înjghebarea solidă a unei literaturi urbane”, opiniază E. Lovinescu,⁶⁰⁾ evoluție care, în procesul ei treptat de maturizare, marchează trecerea „de la subiect la obiect sau de la lirism la adevărată literatură epică”.⁶¹⁾

Fenomenul literar însă ne demonstrează că amintita schimbare tematică se produce lent, are o valoare relativă și nu acaparează cu drept de veto vreuna din cele două mari zone de inspirație, deoarece încă de la finele veacului trecut ruralul dobîndise prin Creangă, Slavici, Zamfirescu, Delavrancea, N. Gane (iar înaintea lor Alecsandri, Negruzzi, Odobescu) o anume greutate și semnificație în perpetuă creștere. Sămănătorismul și poporanismul nu numai că nu diminuează importanța literaturii despre sat, dar o amplifică, o diversifică pe un fond ideologic specific. Cantitatea însă nu este echivalentul nici al calității, nici al viabilității. Puzderie de scrieri generate sub acțiunea lui N. Iorga și a lui G. Ibrăileanu, difuzate în paginile *Sămănătorului*, ale *Vieții românești* și ale revistelor-satelit sau înmănunchate în volume, poartă însemnele tradiționalității paseist-idilice, opuse conceptului de modernizare și ale partizanatului față de „boierimea de neam”; totodată ele oglindesc un univers țărănesc adiat de oarecari tendințe sociale înecate, din nefericire, în misticism.

⁶⁰⁾ E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. II, Editura Minerva, București, 1973, p. 9.

⁶¹⁾ *Ibidem*.

Sămănătorismul, în primul rînd, în ciuda unor încercări de diferențiere de la un ținut la altul al țării (sentimental și liric prin Sadoveanu, dinamic și voluntar, prin C. Sandu-Aldea, realist și aproape de obiectivare, prin Agîrbiceanu), nu impune în primii ani ai secolului nume de prozatori care să contrabalanseze pe aceia care aboraseră deja teme rurale. Dar nici ruraliștii de la sfîrșitul veacului trecut nu se întrec pe ei înșiși, deși continuă să tipărească. Ne gîndim, de pildă, la D. Zamfirescu, care cu *Îndreptări*, *Anna* și *Lydă* nu depășește pe romancierul din *Viața la țară* și *Tănase Scatiu*. El „se integrează literar în epoca precedentă”,⁶²⁾ partizan al estetismului junimist, ceea ce ne explică antipoporanismul său.

Într-un deceniu de trecere de la schiță și nuvelă la roman, individualizat de cîteva nume (poetul liric al boierimii în descompunere, Ioan Al. Brătescu-Voinești, debutantul Sadoveanu, ale cărui pinze descriptivist-paseiste anunță pe marelle povestitor al istoriei naționale etc.) romanul aștepta de G. Ibrăileanu de la autorul volumului *În lumina dreptății* (evident, nu numai de la acesta), nu se arată. Dintre cei pe care G. Călinescu i-a așezat sub emblema *Tendința Națională* se pare că doar fecundul preot ardelean, I. Agîrbiceanu, reprezentă, prin *Arhanghelii* (1914, însă) „un moment notabil”,⁶³⁾ în sensul unei disponibilități parțiale față de plurivalența funcțiilor reclamate de specia literară numită roman.

Acesta este aproape inexistent în anii 1900—1910. Ioan Adam scoate, în 1902, *Rătăcire* și *Sybaris*; C. Sandu-Aldea scrie o nuvelă amplă, *Pe mîrgineanca*, socotită, de Ion Trivale, roman; același scrie *Două neamuri* (1906), roman dedicat lui N. Iorga, în care pecetluiește teza potrivit căreia arendașii străini ar fi singurii vinovați de înăpoierea țărănimii; schema unui alt „roman”, nerealizat, ne-o oferă nuvela *Datorii uitate* (1909) de Jean Bart (Eugeniu P. Botez); în 1910, I. C. Vissarion publică *Răsculații* (Buc., „România muncitoare”), fragment de roman.

În rîndul acestor autori trebuie citată și Sofia Nădejde. Judecînd după unele aprecieri din presa vremii, ea izbu-

⁶²⁾ Const. Ciopraga, *op. cit.*, p. 449.

⁶³⁾ *Ibidem*.

tise să stîrnească oarecare interes. Un recenzent al revistei *Junimea literară*, scria: „E cunoscută sărăcia noastră de romane bune, originale; în timpul din urmă s-au făcut mai multe încercări, mai multe sau mai puține succese. Romanul d-nei Sofia Nădejde (*Patimi*, n.n.), judecat de cel mai bun la concursul scris (sic!) de ziarul „Universul”, de răposatul Ionescu-Gion și Ollănescu-Ascanio, e un roman de moravuri luat din viața românească; un fapt care ne impresionează plăcut de la început”.⁶⁵⁾ Același roman popularizat de *Junimea literară* este comentat și în alte reviste și ziare, care-l recomandă cititorilor pentru faptul că obținuse „...premiul întâi la concursul deschis de raportul Luigi Cazzavillan”.⁶⁶⁾

Într-adevăr, după ce se publică, în paginile *Universului*, romanul *Patimi* se tipărește, într-o primă ediție, în 1903; el este însoțit de fotografia și semnătura, în original, a autoarei (citim pe coperta interioară: „toate exemplarele vor fi semnate de autoare”) și de o introducere („În loc de prefață”) care justifică de ce romanul fusese distins „cu premiul I-ii de 1800 lei”:

„*Patimi*, cu motto: abyssum abyssum invocat, cu 804 pagini scrise des, urît și care vor trebui pe de-a-ntregul copiate. Autorul acestei lucrări își dă pe deplin seama de cerințele genului de compozițiune literară, numit romanul de moravuri. Acțiunea în întregime ei și firul povestirii se susțin admirabil; citirea, odată începută, nu se mai poate lăsa, de vreme ce, de la primele pagini, autorul a știut să exercite în mod superior interesul cititorului pentru personajile și povestirea sa. Cunoscător desăvîrșit al vieții de la țară din Moldova, autorul a trăit, — lucrul se vede și se pipăie, — tot ce se petrece. Cu mintea încă plină de dezastrul agricol din 1899, el descrie cu căldură seceta, desnădejdea țăranului, superstițiile privitoare la secetă. Dealtminteri, s-o spunem de la început, în

⁶⁵⁾ Codrean, în *Junimea literară*, revistă literară și științifică, anul II, 1905, nr. 2, p. 29 (editor și redactor responsabil Iancu I. Nistor).

⁶⁶⁾ *Comoara tinerimii*, revistă pentru adevăr, bine și frumos, sub direcția doamnelor Ecaterina Arbore și Sofia Nădejde, anul I, 15 iulie 1905, nr. 20 (popularizarea romanului *Patimi* pe coperta revistei).

ceea ce privește bogățiile de proverbe, locuțiuni și obiceiuri din literatura noastră populară, nimeni pînă azi, după cîte știu eu, nu le-a folosit mai bine și mai cu gust decît autorul romanului *Patimi*. E o plăcere atît de rară să vezi încadrată vorba bătrînescă atît de adevărată și atît de pitorească în șirul vorbirii de astăzi. Cred că, în această privință autorul romanului *Patimi* e primul scriitor român, care să fi folosit atît de nimerit locuțiunile populare”.

După alte paragrafe în care se relevă capacitatea romancierii de a se fi inspirat cu pricepere din „toate stratele sociale din Moldova” și de a fi creat personaje „întregi de la începutul și pînă la sfîrșitul acțiunii”, de a fi realizat „descripțiuni” și de a impune un „subiect moralizator”, referenții G. I. Ionescu-Gion și Ascanio conchid: „*Patimi* e un bun roman în toată întînderea acestui cuvînt”.

Cu aceeași carte, Sofia Nădejde a concurat la Premiul Statului „Eliade-Rădulescu”, de 5000 lei. Raportul asupra cărții l-a făcut A. D. Xenopol. Exemplificăm din aprecierea care i s-a adus *Patimilor*: „Romanul D-nei Sofia Nădejde se desfășoară pe un fond adevărat românesc, cu personaje copiate parcă din viața rurală a straturilor noastre mijlocii”. Cu privire la personaje, ele sînt „oameni care se gîndesc aproape numai la ei”. A. D. Xenopol remarcă autenticitatea lor, buna selecție a tipului central, Iliescu, „bine ales pentru societatea noastră, în care o sumă de juri își pierd viața umbblind numai după aventuri”. Reizenzențul mai observă că romancierul recurge la o limbă literară „curat românească”, presărîndu-și narațiunea cu expresii frumoase, potrivite; în același timp i se reproșează că este cam mare — 400 de pagini — că abundă în „convorbiri neterminabile”.⁶⁶⁾ O analiză foarte detaliată a *Patimilor*, pe trei subsoluri de ziar, publică și ziarul *Voința națională*.⁶⁷⁾

Citit astăzi, la șapte decenii de la apariție, și comparat cu unele romane înrudite tematic, *Doamnă neamuri* și

⁶⁶⁾ *Analele Academiei române*, seria a II-a, Tomul XXVII 1904-1905, Premiul statului „Eliade Rădulescu” (despre *Patimi*, raport prezentat de A. D. Xenopol, p. 408).

⁶⁷⁾ Anul XXI, nr. 5732, (Ediția a 4-a), vineri 21 mai (3 iunie) 1904, pp. 1, 2, 3, *Patimi*, roman din viața românească de Sofia Nădejde.

Sybaris, de pildă, *Patimi* justifică, pentru momentul respectiv, unele dintre elogiile care i s-au făcut și se recuză singur, în special ca structură romanească, în perspectiva evoluției romanului modern.

În *Comoara tinerimii* (1905-1906), Sofia Nădejde publică al doilea roman; *Irimel* sau *Întimplările unui tânăr român în Rusia, Mangiuria și Japonia*, retipărit mai târziu în volum, fără dată, dar cu un titlu schimbat; *Irimel*, *Întimplările unui tânăr român în Moldova, Rusia și Japonia* și cu un capitol final în plus față de versiunea din *Comoara tinerimii*, *Întoarcerea*. Cum vom observa, cartea — poate cu exagerare socotită roman, — gravitează în sferă de influență sămănătoristă și urmărește peregrinările pline de suferințe ale unui copil furat.

Romanul care a atras vizibil cititorii și cronicarii de specialitate este *Robia banului* (1906, și el în mai multe ediții și eronat consemnat de unii istorici literari). Extras din paginile ziarului *Dimineața*, acest al treilea roman al Sofiei Nădejde (scos de Editura Biroului Universal „Atanasie I. Nițeanu”, 1906) se bucură de o bună primire în *Adevărul*, condus de C. Mille,⁶⁸⁾ unde un cronicar literar îl anunță cititorilor sub titlul: *Puterea banului — un roman interesant și bine scris*. Între alte elogiile care i s-au adus, reținem două fraze din cronica literară a Izabelei Sadoveanu:

„Principiile morale scoase din rațiunea clară și conștientă sînt adevărații eroi ai romanului. Ciocnirea, lupta, triumful sau învingerea lor de către avînturile, pornirile și patimile izvorîte din întunericul inconștientului — sînt peripețiile ce țin încordată atenția cititorului de la început pînă la sfîrșit. Tipurile și întîmplările din lumea reală, dealtfel redată cu un realism învederat, sînt pe planul al doilea prilej pentru rezolvarea unor probleme sociale, morale sau psihice, pentru critica și condamnarea unor anumite rele ce bîntuie lumea noastră modernă.”⁶⁹⁾

⁶⁸⁾ B. Br. publică recenzia *Puterea banului* — un roman interesant și bine scris, *Adevărul*, anul XVIII, no. 6003, bis, 7 mai 1906, p. 1.

⁶⁹⁾ Izabela Sadoveanu-Evan, *Sofia Nădejde, Impresii literare*, „Minerva”, București, 1908, p. 203.

Următorul roman, *Părinți și copii* (Editura Biroului Universal „Atanasie I. Nițeanu”, București, 1907) este tipărit, mai întîi, ca și celelalte, în foileton, în ziarul *Voința Națională*, decembrie 1906 — mai 1907. Romanul se trage în mai multe ediții. Dramele pe care le trăiesc eroii acestor pagini vor fi fost trăite, într-un fel, de autoarea însăși, ca mamă care a pierdut doi dintre copii, pe Ioan (Iancu) și Horia, motiv pentru care credem că acest roman nu întîmplător poartă pe copertă dedicația: „Amintirei tale, mult iubitul și mult jelibul meu fiu, IANCUȘOR, închin această lucrare”.

În sfîrșit, al cincilea roman (care, cronologic trebuie să fie consemnat după *Patimi*) *Tragedia Obrenovicilor*, a rămas în paginile ziarului *Universul*, motiv de abateră de la criteriul cronologiei, spre a-l deosebi de cele retipărite în volum. Noul roman a fost anunțat cititorilor de ziarul *Universul* în câteva numere consecutive:

„Sfîrșindu-se peste cîteva zile romanul *Patimi*, d-na Sofia Nădejde pregătește pentru ziarul *Universul* un roman istoric original, care va începe a apare în numărul nostru de poimîne, marți 31 iunie (1903, n.n.) Romanul e scris pe baza unui bogat material istoric, social, politic și chiar familiar, adunat cu multă îngrijire și prezentat sub o formă foarte interesantă”. După ce rezumă lapidar subiectul, *Universul* încheie cu cuvintele: „Cititorii noștri cunosc bine pana talentatei scriitoare române, prima premiată la concursul nostru de acum doi ani, și sintem siguri că vor primi cu plăcere noul roman, de cea mai pasionantă actualitate, scris de d-na Sofia Nădejde.”⁷⁰⁾

II—11. Evident, nu elogiile care li s-au adus atunci, nici chiar premiile, în două rînduri (deși nu pot fi desconsiderate) sînt criteriile prin care evaluăm astăzi valoarea intrinsecă a romanelor Sofiei Nădejde, locul pe care-l pot ocupa în istoria literaturii române la începutul secolului. Faptul că nu s-a mai vorbit despre aceste cărți mult timp sau că au fost doar trecute la „bibliografie”, sînt indicii că nu trebuie să pornim noi de la premisa absolutizării

⁷⁰⁾ Un nou roman, *Tragedia Obrenovicilor*, *Universul*, XXI, no. 148, luni 2 iunie, 1903, p. 5.

lor valorice, dar nici de la aceea a negării. Bune sau rele, cum vom încerca să arătăm, cele 5 romane în discuție, însumând peste 1 500 de pagini, au mai întâi un merit care nu este doar de ordinul cantității: *ele încearcă să fie*, cum unul se subintitulează chiar, „*roman din viața românească*”, să reflecte niște realități sociale, politice sau istorice pe fundalul evoluțiilor psihologice ale eroilor aleși din mediul urban și rural, realizați cu o tehnică în multe privințe discutabilă, dar, totuși! a romanului, atât cât ea se poate raporta la foarte puținele încercări ale speciei abia conținute în acest prim deceniu.

Viziunea Sofiei Nădejde în romanele sale nu coincide nici cu a lui D. Zamfirescu, „istoriograful epic al urmașilor vechii boierimi” (E. Lovinescu), nici cu a altor romancieri mărunți, exclusiv sămănătoriști (C. Sandu-Alea), nici cu a celor care îi fuseseră confrăți de generație și de afinități și care semnaseră romane, Tr. Demetrescu (*Iubita, Cum iubim*), C. Mille (*Dinu Miliian*). Deși romancieră nu mai gădește funcțiile literaturii în lumina tendinței sociale ascuțite, demascatoare, ea nu se rupe totalmente de teme, idei și chiar interpretări discutate de noi la nuanțistică. Un amestec de influențe sămănătoriste și populare, toate totodată, de personaje rurale și citadine în cuprinsul aceluiași roman, conferă Sofiei Nădejde și o notă proprie dar și atributul neplăcut al aglomerării de fapte și al risipirii într-o tipologie diversă, insuficient urmărită în evoluția ei psihologică. Totodată se resimte efortul clar de creionarea realității așa cum se înfățișau ele — cu excepția romanului ultim, a cărui acțiune nu se petrece pe teritoriul românesc. Vom observa că acest „melanj” de teme și de temperament este rezultatul faptului că pe un fond sufletec moldovean, prin excelență liric și sensibil, s-a altoit un fond sufletesc muntean, producându-se un temperament de „moldovean bucureștenizat”, cum a spus E. Lovinescu despre N. N. Beldiceanu, generele Sofiei Nădejde.

Romancieră, în reflux temporar pe planul ideilor politice și estetice, ca urmare a refluxului mișcării socialiste după 1899, se complăce, pare-se, în postura de „cîitoare ascunsă” a chemărilor lansate de revista *Sămănătorul* sau de rudele acesteia, *Junimea literară*, *Paloda literară*, *Făt-*

Frumos, *Ramuri*, parțial *Revista noastră* etc.), canalizându-și energia în fluxul impetuos al romanelor. Această neaderență la sămănătorism (pe de o parte), apoi la poporanismul *Vieții românești*, în sensul publicării unor scrieri în revistele-mentor ale curentelor literare respective, constituie, deducem noi, unul din motivele pentru care Sofia Nădejde s-a impus mai puțin în epocă, decât alți confrăți (unii, autori ai unui singur volum sau ai cîtorva nuvele chiar, tipărite însă în *Sămănătorul* sau în *Viața românească*).

În realitate, practic, aceea care optase să fie o romancieră de „cotidian” (tipărește romanele în *Universul*, *Dimineața* și *Voința națională*) și nu de „revistă” (cu excepția lui *Irimel*... în *Comoara tinereții*), își orientează temele și personajele pe un fond esențialmente al epocii, dar cu destule abateri de optică.

Fondul tematic comun al celor grupați sub o emblemă sau alta (uneori inoperant, pentru că ruralismul, de pildă, credo-ul estetic al ambelor curente literare, i-a transferat pe aceiași scriitori de la o revistă la alta, fără stridențe) s-a specificizat în romanele Sofiei Nădejde printr-un mai așcut simț critic, descinzînd din deceniile precedente. Retrospectiv, la capătul lecturii romanelor sale, am putea anticipa că ele urmează o cale „mixtă”: sămănătoristă (întorcerea în trecutul rural sau istoric) și poporanistă (reliefaarea, în accente încă! democratice sau chiar de revoltă, a unor tablouri rustice). Dar acest „mixtism” se subordonează, în mai toate situațiile, nu unor obiective vizionare, cu funcții active, transformatoare ci unor imperative morale sau unor criterii etnice de tendință exclusivistă. Întrevedem în acest mod de oglindire a trecutului, în confruntare cu prezentul, receptivitatea scriitoarei atât față de conceptul de organicitate lansat de N. Iorga, cât și față de fenomenul modernismului. Această receptivitate nu este, în general, ostentativă, programatică.

II—12. *PERSONAJE*. Deși revine în trecut, pînă la epoca marilor „boieri de neam”, Sofia Nădejde îi evită pe aceștia, poate printr-o inuțiție a anacronismului lor în faza socială a formării relațiilor precapitaliste. Todiriță Mustea din *Patimi* sau Vasile Blindu din *Irimel*... nu sînt

boierii reînviați de C. Sandu Aldea sau Brătescu-Voinești, nici cei de dinaintea lor, ca Banul C. sau Dinu Murguleț. Personajele romancierii pe care o evocăm sînt mici prietari, stăpînind moșii restrînse, în sate, de asemenea, restrînse, cu cîteva zeci de familii, ca în Chindești și Cornu, dar care, sub raportul comportamentului, sînt înzestrați frecvent cu trăsături ale „boierului de neam”. Vasile Blîndu este stimat de săteni, pentru că se află mereu printre ei, pentru că rațiunea existenței lui este mirajul purității rurale, pentru că pe Irimel vrea să și-l facă „plugar” și nimic altceva, concepție asemănătoare cu a proprietarului din nuvela *Murgu* de C. Sandu-Aldea. Celălalt proprietar, Todiriță Mustea, în strădaniile sale de a-și „moderniza” pămînturile, sub amenințarea declinului inexorabil, cade victimă uneltirilor bonjuristului Iliescu (conflict între generații surprins și de Gârleanu în *Boierul Iorgu Buhtea*, opusul lui Gheorghe Neagu, sinteză a impietății și desfrîului și omolog al lui Iliescu din *Patimi*).

Ajunși la această constatare, ne îngăduim să afirmăm că romanele Sofiei Nădejde gravitează, cu excepția *Tragediei Obrenovicilor* și, pînă la un punct, a lui *Irimel... în jurul a două axe*: a) *inadaptabilitatea* sau *adaptabilitatea practică la mediu* (în ambele fețe cu consecințe etice și sociale); b) *parvenitismul* (nuanțat prin ariviști, avari și pseudo-intelectuali). Mediile propice manifestării acestor personaje nu sînt doar cele citadine, cum am semnalat în rezumarea subiectului fiecărei cărți, ci și zonele rurale, supuse aceluiași proces obiectiv al începutului de modernizare a economiei țării.

Ceea ce Sadoveanu surprinde în *Ion Ursu* sau *Petrea Străinu* sub denumirea, încetățenită de critica literară, de „dezdăcînare”, surprinde și Sofia Nădejde în porțiuni ale romanelor *Patimi* și *Robia banului* (avem în vedere destinul Matildei și al Mariei, al lui Ionel, care, din lumea purității rustice fac salturi în labirintele sufocante și viciate ale orașelor, prăbușindu-se). Se cuvin însă disociate cauzele prăbușirilor unor personaje de tipul celor surprinse de Brătescu-Voinești, acel care face o impresie atît de favorabilă lui G. Ibrălleanu în studiul dedicat volumului *În lumea dreptății*, căruia îi propune un subtitlu: *Învinșii*.

Fenomenul inadaptabilității vechii clase la realitățile istorice în transformare — observă Const. Ciopraga — constituie pentru el (Brătescu-Voinești, n.n.) ca la italianul Lampedusa, obiectul unor observații-document, cu implicații etice, psihologice și sociale.⁷¹⁾

Cu asemenea efecte se soldează și acțiunile de inadaptabilitate ale eroilor „învinși”, iar, uneori, chiar ale celor „învingători” în proza Sofiei Nădejde. Maria, Matilda, Todiriță sînt niște „învinși”, iar Iliescu un „învingător” (*Patimi*); Zoe, Georgică, Ilie sînt tot „învinși”, în timp ce Iacobescu ar fi „învingător” (*Părinți și copii*); copiii lui Nicola, din *Robia banului* sînt niște „învinși”, unchiul lor, Pandele, „învinge” (pînă la o treaptă). Nu putem însă încheia discuția cu formula antitetica „învinși-învingători”, aproximativ tălmăcită „inadaptabil-adaptabil”, fără să nu ne oprim asupra înțelesurilor semantice ale fiecăruia în parte, în corelare cu opțiica de viață a personajului care poartă o etichetă sau alta.

Vom observa astfel că unii dintre eroii romancierii sînt exponenți ai virtuților alese, ai unei curățenii morale desăvîrșite dar sfîrșesc, totuși, în impas, sleiți de puteri, sacrificați, într-o confruntare indirectă cu mediul social, spre profitul celor din jurul lor, cum face Zoe, sora mai mare, „mama”, protecția fraților ei mai mici, pînă la urmă nemăritată, îmbătrînită, plînsa Zoe (*Părinți și copii*); cum face Maria, tînăra frumoasă, instruită, dar neînestrată cu avere, paravan al aventurilor extraconjugale ale surorii ei, Matilda, și distrusă sufletește de gestul funest al impiegatului Ionescu, în persoana căruia norocul îi surăsese (*Patimi*). Există apoi „învinșii” în aspirațiile lor civice: medicul George Serafim, după ani de trudă aridă nu-și poate desăvîrși pregătirea într-o clinică urbană, pentru că deși rezultatul la concurs îi dă dreptul să vină în Capitală, el este nevoit să se întoarcă într-o circumscripție oprop-sită, unde fusese înfrînt în năzuințele sale de autoritățile locale. După ce se zbate și se agită, nedreptățit de ministru, de prefect și de alte autorități, George se închină în el, mistuindu-se, cel mult nutrind niște licăriri utopice. Este el un inadaptabil față de sora lui, Magda, bunăoară,

⁷¹⁾ *Literatura română*, op. cit., p. 551.

care acceptă căsătoria „contractată”, apoi adulterul, sfîrșind într-o casă a amurilor cumpărate? Înțelegînd să nu capituleze în fața unor practici ale mediului social și să nu renunțe la principiile etice sănătoase, medicul Serafim trece în rîndul „excepțiilor”, în vreme ce Magda Serafim îmbrățișează practicile mediului care o „înaltă”, „adaptîndu-se” lui, cu luciditatea clipei și indiferența față de ziua următoare.

Deciziile unor personaje care concep „adaptabilitatea” nu ca o dovadă a superiorității, ci ca o condiție a existenței, nu au, de obicei, convertire psihologică. Medicul „învinș” este structurat sufletește ca Dan, Trubadurul, Sărmanul Dionis sau, mai aproape de ei, în timp, ca Neculai Manea, acel plebeu inap pentru ascensiunea socială, căruia, în urma citorva eșecuri consecutive, nu-i rămîne decît „să se întoarcă de unde plecase”, într-un colț al Moldovei, (coincidență nu numai de ordin geografic cu eroul Sofiei Nădejde). Acolo, înspăimîntat de mizeriile vieții și prea îngustul orizont intelectual, Neculai Manea își tocește sensibilitatea și își consumă iluziile, drum pe care bănuim că-l va fi urmat și medicul George Serafim.

E. Lovinescu socotește că prin acest personaj, romanul *Însemnările lui Neculai Manea* „se integrează în genul aproape național al *învinșului*”⁷² (subl. ns.). Dacă luăm în considerație afirmația lovinesciană trebuie să menționăm că Sofia Nădejde a furnizat literaturii noastre mulți „învinși”, atît în dramaturgie cît și în proză.

Cel mai adesea, „adaptabili” Sofiei Nădejde, funcționarii, avocații, politicienii, (la oraș), vechilii, arendașii, administrativii (în lumea satelor) acționează după „principiul”: „să-ți fie stomacul bun și inima rea”, sau „dacă nu mănînci pe alții, te mănîncă ei pe tine”, vorba rostite în *Părinți și copii* și altfel reformulate de Iliescu, Hristea Pandeale, Nicola Pandeale și Arămescu, din aceeași faună tipologică. Adaptabilitatea, prin orice mijloc, fără scrupule și crize de conștiință, definește pe „învingătorii” din familia celor amintiți, blamați de autoare cu predici și cu maxime etice și religioase în ritmuri epice lente și descrip-

tive concordante cu sentimentele lor comprimate sau total alterate.

Am putea grupa personajele de acest fel în: 1) *parveniții urbani* și 2) *parveniții rurali*. Din prima categorie fac parte Iliescu și Iacobescu (ridicol să reamintim că ambii se inițiaseră în codul dreptății, ca slujitori ai barourilor avocațești), urmați de cămătarul Hristea Pandeale; ceilalți, îl au drept exponent pe Nicola Pandeale, arendașul moșiei din Vișoara-Teleorman. Tuturora li s-ar potrivea ca motto al existenței și aspirațiilor lor titlul pamfletului vlahuțian, *Auri sacra fames*. Iliescu îi înșală sentimentele Matildei Mustea, convertindu-i-se în consens și jefuindu-l, prin furt, cu 50.000 lei pe Todiriță-Mustea; Iacobescu își împinge soția în brațele răsmlionarului Arămescu „regizînd” descoperirea adulterului și fugind apoi în străinătate cu cele 20.000 lei smulse senatorului; Hristea Pandeale pune mîna pe averea zecilor de mii a fratelui său, Nicola, după ce acesta se purtase ca un zbir cu sătenii din Vișoara, batjocorindu-i, omorîndu-i și secătîndu-i de vîlagă, ca să-i crească conturile la bancă.

Unii dintre cei amintiți sînt frați de cruce cu Dinu Păturică și Tânase Scatiu (Nicola Pandeale), alții au trăsăturile de caracter ale lui Ghiță din *Moara cu noroc* sau, în privința avariției, ale hagiului lui Delavrancea, Hagi Tudose (în special Hristea Pandeale); în sfîrșit, Ilieștii și Iacobesții reprezintă categoria „bonjuriștilor”, „occidentalizați”, cu tradiție în literatura română, satirizați, cu mult timp în urmă de C. Facca, Zilot Românul, C. Bălăcescu, Gr. Lăcusteanu și alții, dar surprinși de Sofia Nădejde într-alt stadiu de evoluție etică și civică și portretizați atdoma comportării lor, fără să fie supuși satirei directe. „Bonjurist” în sensul patimii pentru bani și al risipirii acestora la jocuri de cărți în străinătate și în aventuri este și Ionel, nepotul lui Hristea Pandeale, care, spre deosebire de cei amintiți, traversează dezzechilibrul disoluției, sinucigîndu-se.

Erau aceste personaje invenții ale romancierii sau realități românești? Referindu-se la Iliescu, de pildă, Xenopol, în referatul făcut romanului *Patimi*, propus la premiere, consemna că „tipul este bine ales pentru societatea

⁷² *Istoria literaturii române*, II, op. cit., p. 36.

noastră".⁷³⁾ Autenticitatea eroilor este evidențiată în toate cronicile literare publicate cu ocazia apariției romanelor (în *Adevărul*, *Voința națională*, *Juimeea literară*). Izabela Sa-doveanu releva, în consens cu romanul *Robia banului* „e plin de mișcare, de întâmplări și peripeții”, din toate păturile sociale românești, „chiar prea bogat în fapte și documente, așa că deseori e greu de urmărit șirul”.⁷⁴⁾

Dați oricât de „românești” erau mediile și personajele cu care Sofia Nădejde își impresionează cititorii și recenziții, ele nu erau, totuși, inedite și nici nu se înălțau, cu excepții desigur, până la modelele care le vor fi inspirat. Romanul românesc de la Filimon încoace a creat „un Julien Sorel valah” (G. Călinescu despre Dinu Păturică)⁷⁵⁾, corespondentul multor parveniți din cărțile Sofiei Nădejde; a creat un inadaptabil complex în persoana lui Dan, eroul vlahușian, afin cu George Serafim; a creat un arendaș complet, Tânase Scatiu (egoist, impulsiv, grotesc, meschin cum aidoma s-a voit Nicola Pandele,) a creat, în sfârșit, un tip ideal de feminitate, pe Sașa Comăneșteanu, adorată de Ibrăileanu, pentru că este prea mult „a noastră” (de care încearcă să se apropie Zoe Serafim). Dincolo de „modelele” de sub pragul secolului XX, primul deceniu sămănătorist și poporanist a împinzit schițele și nuvelele, cu deosebire, dar și câteva romane, cu eroi și situații-scheme, într-o viziune înrudită cu proza Sofiei Nădejde. Romanul *Două neamuri*, de pildă, pe care C. Sandu-Aldea îl dedică lui N. Iorga, este înălțat pe baza diversității ideologice sămănătoriste, după care neajunsurile vieții țărănești se datorează exclusiv exploatarea arendașilor străini (în speță grecul Iani Livardi); el seamănă ca frații gemeni, cu una din secțiunile *Robiei banului* — satul Vișoara — unde mizeria este generată de arendașul Nicola, tot un grec. Similitudinile merg mai departe. Fiul lui Livardi, Mișu, stă la Paris, chipurile pentru un doctorat în drept, în realitate este pradă unei existențe deplorabile, drum pe care merge și feciorul lui Nicola, Ionel, care își condamnă tinerețea la pierzanie.

⁷³⁾ Analele Academiei Române, loc. cit.

⁷⁴⁾ *Impresii literare*, op. cit., p. 209.

⁷⁵⁾ *Istoria literaturii române. Compendiu*, op. cit., p. 134.

Putem încă stabili, firește, multe asemănări de structură, comportament, evoluție. Aceasta înseamnă că roman-ciera nu s-a înstrăinat nici de tradiție — atât cât ea se cristalizase — nici de contemporani. Aceasta mai poate însemna imitare, lipsă de originalitate? Da și nu. Da, în alegerea subiectelor direcționate de doctrinele literare ale etapei respective; nu, în viziunea în care sondează realitățile, în modul de a-și concepe personajele. Despre acestea, cei care citiseră primii manuscrisele Sofiei Nădejde, notaau: „Nu sînt multe romane — fi-va vreunul? — în literatura română, în cari caracterele să fie întregi; de la început și pînă la sfîrșitul acțiunii”.⁷⁶⁾ Exagerată astăzi, imposibil de acceptat, aprecierea din 1902 a membrilor unui juriu literar de premiere, își găsea, probabil, atunci înțelegerea necesară într-un cîmp secetos al romanelor de inspirație românească. În plus, prin caractere „întregi” credem că elogiatorii intuiseră nu atât complexitatea psihologică a eroilor, cît constanța unor trăsături de caracter care i-a dominat, într-adevăr „de la începutul pînă la sfîrșitul acțiunii”, dar care este cu totul altceva. Pentru că o singură dominantă — în cazul junelui Iliescu, patima banilor, mijloc de parvenire, mult accentuată la alt personaj, Hristea Pandele — nu este întotdeauna sinonimă cu individualitatea, unicitatea care conferă eroului viabilitatea în timp. Mai degrabă, „caracter întreg” poate sugera un caracter schematic, gîndit dintr-un unghi, urmărit doar în respectivul comportament, desprins din dialectica sufltească a propriilor acțiuni, în scopul sublinierii unei singure patimi, unui singur instinct. Liniarizate, deci în loc de dezorganizare sufltească, așa cum efectele acțiunilor impun. „Realitatea” interioară nu devine și o realitate artistică, atunci cînd eroii se comportă sub impulsul unor automatisme. Avem impresia că astfel trebuie cum-pănite realizările Sofiei Nădejde: mai puțin tipuri viabile — chiar cînd cităm titluri de romane (Iliescu, Mustea, Hristea Pandele, Iacobescu, Georgică, Nicola, Matilda, Zoe, Magda), mai mult „caractere”, picturi unilaterale, izvorite, adesea, parcă din rigorile clasicismului, dar sufocate, pe porțiuni, de avalanșele verbiajului moralizator.

⁷⁶⁾ G. I. Ionescu-Gion, Ascanio: *În loc de prefață*, 22 ianuarie 1902, *Patimi*, București, 1903.

Cum semnalăm deja, un Hristea Pandele înmulțește, cu încă o ramură, arbele avariei, care își așează pe crengi, cu mai multe sau mai puține asemănări între ei, eroi ai lui Anton Pann sau Aleksandri (*Zgîrcitul risipitor*, *Lipitorile satului*), Hasdeu (Zbiera din *Râzvan și Vidra*), Slavici (Ghiță, Mara), Delavrancea (*Hagi Tudose*), Sadoveanu (Vasilică Mazu din *Locul unde nu s-a întîmplat nimic*) pînă la Călinescu (*Enigma Otiliei*, Costache Giurgiuveanu, dar mai ales Stănică Rațiu). După cum Nicola îi completează — cronologic — pe Dinu Păturică și pe Tănase Scatiu; după cum Zoe este o copie a unui original pe care nu-l depășește — Sasa Comăneșteanu; după cum, în fine, toți „Ilieștii” Sofiei Nădejde ne poartă gîndul la mărunții „bonjuriști”, precari nu atît în cosmopolitismul limbajului, ca al „mintașilor” de tipul lui *Iorgu de la Sandagura*, cît în jalnicele lor escrocherii sentimentale, pîrghii ale unui parvenitism pasager. Remarcînd acestea în tipologia Sofiei Nădejde, remarcăm, în afara marii ei diversități, nu personaje-model, ci personaje-document. Iar în faptele lor, lecții de etică. Din acest punct de vedere, acordăm valabilitatea unei observații-concluzie pe marginea *Patimilor*: „...prin citirea acestui roman crește în noi revolta contra raului, înfrățirea miloasă cu cei pe nedrept loviți, îndurarea pentru cel ce regretă sau ispășește prin suferință”. 77)

II—13. În ceea ce privește *MEDIILE* de inspirație, romancierul încheagă cu mai multă pricepere tablouri de viață țărănești decît citadine. Vîma ei viguroasă de navelistă rurală este fertilizată din nou în romane, în primul rînd în *Patimi* și în *Robia banului*, mai puțin în *Părinți și copii* și în *Irimel*... Am putea să observăm aici desprinderea autoarei de anumite artificii literare, lirice și compasionale, întoarcerea ei la un realism frust, uneori, mai frust decît îl preconiza poporanismul, decît îl masca, după 1907, „Casa rurală”, instituție de credit care acorda fonduri pentru cumpărarea de pămînturi din moșiile boieresti.

77) *Voința națională*, anul XXI, no. 5732, 21 mai/3 iunie, 1904, p. 2.

Țăranii teleormăneni, din Vișoara, nu sînt văzuți de Sofia Nădejde în gătelile cununilor folclorice sau ale „glicinei” darnice, răscolite de „bouleni” în „hăis-cea-ul” flăcăului îmbujorat. Înfruntînd convențiile impuse de sămănătorism, prozatoarea vine în întîmpinarea gîndurilor lui G. Ibrăileanu: „Țăranul trebuie arătat în toată goliciunea inferiorității, slăbăciei și barbariei lui (...); imaginea țărănimii fiind adevărată și just luminată, cu cît va fi mai respingătoare, cu atît va fi o protestare mai vie împotriva soartei care i s-a creat și de care este răspunzătoare istoria și sfetnicii ei”. 78) Ibrăileanu recomanda modelele literaturii ruse, în capul lor, Tolstoi, pentru conținutul profund uman al scrierilor de inspirație rustică. Iar *Viața românească* încerca să sugereze concretizarea acestui principiu democrat și uman, publicînd pagini sadoveniene notabile (*Crîșma lui Moș Precu*, *Bordeenii*) sau agrîbiceniene (*Fefelega*, *Luminița*), completate de alte imagini ale unor poporaniști, Spiridon Popescu (*Moș Gheorghe la expoziție*), I. I. Mironescu (*Oameni și vremuri*), Jean Bart (*Datorii uitate*).

Pe unii dintre acești prozatori, M. Dragomirescu i-a numit „poporaniști tendențioși”. Sofia Nădejde nu poate primi calificativul întrucît țărani ei nu aparțin deceniului poporanist, deși atitudinea scriitoarei față de exploatații din cîmpiile muntene este una poporanistă, împinsă pînă la demascarea directă a cauzelor raului social. De ce săteneii din Vișoara dăduseră foc casei arendașului? Pentru că el le lua țărănilor „pămînturile în arendă pe nimic, și pe urmă le dădea tot lor în dijmă, încît pentru o sută de lei lua trei”. Deci un cămătar, la sat însă. Unul care cunoștea arta de a tripla suta și, implicit, de a tripla mizeria în cocioabele lustruite cu lut ale țărănilor. Despre truditarii lui Nicola aflăm că erau batjocoriți, loviți cu biciul, insulțați, iar uneori victimele mortale, precum moșneagul oier și fiul acestuia. Cînd a trebuit să dea socoteală pentru faptele sale murdare, care-i roseseră conștiința, neavînd abilitatea lui Lazur în fața justiției, Nicola, într-o clipă de criză morală, moare. Gestul se pare că aducea oarecare satisfacție celor ce suferiseră de pe urma sa,

78) *Iarăși poporanismul!*, în *Viața românească*, 1911, nr. 12, p. 481.

dar, vai, el nu pune capăt altor Nicola ce aveau să-l succedă. Paginile vieții de sat sînt presărate cu multe descrieri realiste. Prin aducerea în prim-plan a ciocnirilor moccite sau corp la corp între țărani și arendași, romaniera se desprinde de toți sămănătoriștii care au abordat subiecte identice. Dar nu definitiv și nici cu consecvență. În *Patimi*, deși transpar accentele suferinței și ale ignoranței mistice (care împing chiar la omor, ca-n scena din capitolul *Seceta*), cadrul rural, în ansamblul său, este unul de aparentă liniște și pașnică înțelegere. Pentru că, în jurul proprietarului Todiriță Mustea se țese o lume a intereselor agricole reciproce, în spiritul reformelor liberale postferioare vîlvăților din 1907. Calamitățile naturii par a domina calamitățile sociale camuflate, produse de dependența țaranului față de pămîntul proprietarului. Cultivarea rațională a solului, protejarea lui de eroziune sau încercarea de a-i mări gradul de productivitate nu constituie decît paleative, incapabile, în ultimă instanță, să amelioreze traiul țaranelor. Dramele existenței lor nu ar fi cauzate de realitățile ineseși ci de propriile lor vicii. Pentru beție și incurcătură cu o altă femeie, „al lui Cofofană” este omorît de nevastă-sa; pentru vrăjitorie, un cărămidar este ucis de cîțiva săteni din Chindești.

Cum s-a remarcat în critica literară, chiar la apariție, episoadele din viața țărănească nu sînt explicate ca rezultat al crepusculului claselor boierești, anacronice în momentul înfiripării relațiilor de producție de tip capitalist. Sămănătorismul a încercat să abată atenția de la problematica socială și economică a prezentului, prin paseismul liric și folcloric, vizibil și în *Patimi*, unde eroii țărani sînt „păstrătorii pioși ai unui întreg sistem organizat de justiție și morală”,⁷⁹⁾ menținut grație analfabetismului, superstițiilor și „millei” boierilor care împrumutau, „pînă la seceră”, baniți cu grlu trudititorilor cu mai multe guri la masă.

Dacă exceptăm această viziune falsă de prezentare a satului, nu putem trece sub tăcere o calitate autentică a romancierii, pe care Tudor Vianu o atribuie altor sămănătoriști (C. Sandu-Aldea, I. Adam, Em. Gîrleanu): „rea-

lismul țărănesc”⁸⁰⁾. Acesta își găsește împlinirea în renunțarea la omul mărunț, fricos, îndoielnic sau prefăcut, înlocuit cu ceea ce Tudor Vianu numește „omul elementar”, de tipul lui Sima Baltag, care trăiește în permanență „sentimentul pentru expresiile elementare ale vieții”.⁸¹⁾ Ca și Sandu-Aldea, autoarea *Patimilor* dă cîteva reliefuri notabile oamenilor „elementari”, portretizați fie individual, fie în grup, fie monologînd, fie dialogînd. Iată, de pildă, scena în care subprefectul anchetează un grup de țărani, care omoriseră pe cel ce „legase ploaia”, exemplu clar de naturi umane „elementare”:

— Eu l-am bătut. Faceți cu mine ce voiți. Decît să moară o lume de foame, mai bine un nelegiuit ca el.

— De unde știți voi c-a legat ploaia? zise subprefectul.

— Ne-a spus baba Dochîța, că, de cînd lumea, cărămidarii leagă ploaia.

— Ce le pasă lor de sărăcia noastră! Să tragă alții minte, să nu se mai apuce de pozne diavolești.

Subprefectul îl puse în fața cadavrului, vînat tot de ciomege: peste cap, peste față, peste trup era bătut măr.

— Cum ai putut să bați un om pînă la moarte?

— Parcă numai eu! îngînă, văzînd cadavrul. Toți l-am bătut. Fiecare credea că de două-trei ciomege n-o mai pieri un soi rău ca dînsul.

— O să faceți puscărie.

— Să trăiți, om face, dacă dă legea. Dar parcă n-ar fi drept pentru un dușman, care n-a avut milă de o lume, să fim noi osîndiți.

— Nu trebuia să faceți singuri dreptate.

— Să trăiți, Măria Voastră, strigă un bătrîn, pînă să faceți dumneavoastră formele, noi ne prăpădeam.

— Eu vă spun că rău și fără cale ați făcut.

Toți cei învinuți erau cu fețele senine, ca și cum ar fi împlinit o sîntă datorie.

O atare scenă — nu singura în creația romancierii — ar putea să readucă în discuție naturalismul pe care l-a practicat, uneori, nuvelista Sofia Nădejde. Nu este cazul aici, pentru că nu beția, adulterul, prostituția, criminali-

⁸⁰⁾ *Artă prozatorilor români*, II, E.P.L., 1965, p. 18.

⁸¹⁾ *Ibidem*, p. 19.

tatea sau alte vicii de care sint contaminate personajele din unele schițe și povestiri generează omorul. Dar nici nu putem accepta formularea că întreaga literatură a Sofiei Nădejde ar fi străină de eticheta naturalismului, care „trebuie dezlipită“⁸²⁾ de pe orice lucrare.

În romane asistăm — cum era firesc să se întâmple — la o selecție a materialului faptic pe care se sprijină impulsurile eroilor. Dacă acestea sînt violente, brutale, instantanee, (ca în unele povestiri sadoveniene pe care H. Sanielevici le-a acuzat de naturalism, *Ruini, Năluca, Petrea Străinul, Sluga, Cosma Răcoare, Răzbumarea lui Nou, Ion Ursu* ș.a., opinii contrazise de E. Lovinescu),⁸³⁾ ele își au proveniența în aceeași elementaritate a eroilor. Ereditatea, fiziologicul, patologicul țin de o fază anterioară a beletristicii Sofiei Nădejde.

Imaginii, cînd realist-dure, cînd idealizate sau „folclorizate“ a satului muntean și moldovean, din *Robia banului* și *Patimi*, romancierii îi opune orașul, micul tîrg sau marea capitală (în *Părinți și copii*), dar nu cu aceeași forță de conturare. Fizionomiile citadine, în sens strict geografic, sînt estompatе, echivoce, înlocuite, uneori, cu sugestii din viața marilor metropole occidentale, Parisul pe primul loc. De aceea, ca prozatoare citadină, Sofia Nădejde trebuie luată în seamă nu prin talentul de a fi creat tîrgul și orașul de provincie, cîtorii ale lui Sadoveanu (*Floare ofilită, Apa morților, Locul unde nu s-a întîmplat nimic* etc.), ci prin străduința de a pătrunde în viața intimă a orașenilor (grupul Serafimilor) sau de a descrie mediul citadin ca loc al perdiciei, optică sămănătoristă deformantă.

Fără îndoială, evoluțiile unor eroine ale romancierii — Matilda și Magda, Zoe și Maria — nu sînt prea departe de tipurile feminine sadoveniene, Tincuța (în *Floarea ofilită*), Maria Stahu (din *Apa morților*), Daria Mazu (*Locul unde nu s-a întîmplat nimic*), personaje de puritate sufletească (inițial sau cu continuitate), care evoluează spre deznădejde sau intră în crize morale, ceea ce le-a atras din partea lui G. Călinescu aprecierea că ele aparțin unor

⁸²⁾ I. Roman, *Sofia Nădejde, în Contemporanul*, nr. 26, iulie 1966, p. 3.

⁸³⁾ *Op. cit.*, cap. III, *Sămănătorismul moldovean: Mihail Sadoveanu*, pp. 20-21.

romane ale regresivității cu intrigă lirică. La Sofia Nădejde natura eșecurilor, deși dominant sentimentală, își ramifică substanța intimă și către alte cotloane ale existenței sociale și ale aspirațiilor individuale, creîndu-se impresia că urmărim, cel puțin prin aglomerarea faptelor, drumuri de viață mai complicate.

Dar personajele feminine ale lui Sadoveanu se deosebesc de cele ale Sofiei Nădejde prin structura lor lirică superioară, întrucît, zice E. Lovinescu, „cel mai mare poet liric al întregii literaturi sămănătoriste este d. Mihail Sadoveanu“.⁸⁴⁾ Cum observam însă, temperamentul Sofiei Nădejde, deși al unei moldovence, se „muntenezează“ într-o mare măsură: romancierii abandonează, adesea, pasivul, contemplativul, staticul, prolixitatea „taifasului“ dulce, pentru acțiune, dinamism, îndrăzneală, într-un cadru unde „se întîmplă“ ceva. Ea își atrage personajele dintr-o lume a instincțelor și patimilor aprinse și le aruncă într-un joc de forțe materiale convergente (femei ca Magda și Matilda), sau, dimpotrivă, le balansează între noțiunile abstracte ale „binelui“ și „răului“ (Zoe și Suzana), ceea ce, cum afirmam, le complică drumul aparent. Fiindcă, în realitate, sufletește, complicațiile, într-o tabără, a celor „puri“, nu au eficiență, iar în cealaltă, a celor „practici“, sînt reduse la elementarul simț tactil al Magdei: „Da, asta e arta de-a ști să trăiești, să plăci cui trebuie, să fii inviziată de cine nu te poate ajunge“. Devenită un fel de axiomă a femeii „adaptabile“, fraza are valabilitate nu numai pentru sexul frumos: „Asta caută nu numai femeile, dar și bărbații, fie oameni de afaceri, fie oameni mari politici“. Majoritatea astfel, restul, ca „biata Zoe“, compătimită de Magda: „Ce să-i faci? Toată lumea n-o fi jertfa unor idei fără căutare azi“.

De aceea, dacă ne-am referit la un realism țărănesc al „elementarității“, mai ales al celui muntean, din *Robia banului*, credem că și mediile citadine ale scriitoarei, populare nu de resemnați și contemplativi, ci de „învinși“ și „învingători“ (în accepțiile pe care le-am comentat) putem vorbi de o „elementaritate“ a caracterelor. În gîndire, în exprimare, în comportare. Un realism, deci, într-o epocă

⁸⁴⁾ *Op. cit.*, p. 16.

a romantismului patriarhal, liric și descriptivist, un realism nu văgurosu critic, dar, oricum, realism, reflectare a tendințelor formării unei burghezii mici și mijlocii, într-o lume în care „învinșii” rămân cu căințele autoarei (*Vae Victis!*) iar „învingătorii”, fără nimbul eroic al luptătorilor de pe baricade. Este lumea „zeului cu chip galben” al lui Timon din Atena, lumea banului, „robia” lui Iliescu, a fraților Pandele, a avocatului Arămescu, a risipitorilor adolescenți, fii de boieri și arendași, plecați după „diplome” în Occident. Îndrăzneala, fățarnicia, inexistența scrupulelor constituie „calitățile” esențiale ale „Ilieștilor” români, sau de aiurea, „calități” sesizate de unul dintre potrivnicii mentalității burgheze, Gustave Courbet (*Lettres*, Paris, 1969), cu care ei asaltează redevutele unei societăți, căreia îi recunosc o singură valoare: *banul*.

Încercînd să cuprindă acest fenomen, măcar în două din cele cinci romane ale sale (*Patimi* și *Robia banului*), Sofia Nădejde încearcă să se distanțeze — și meritul trebuie să i-l recunoaștem, cel puțin sub unghiul tematic — de toți aceia care, în acești primi zece ani, și-au intitulat cărțile „romane”.

Am reținut dintr-un capitol al cărții *Literatura română* de Const. Ciopraga ideea că, la început de secol, „studiile de moravuri, consemnate de la mică distanță, din interiorul epocii (modelul Balzac) ar fi fost elocvente”,⁸⁵⁾ dacă ar fi existat, cum mai târziu, de exemplu, *La răspîntie de veacuri* (1936) de Gala Galaction. Îndrăznim să așezăm pe acest perimetru al literaturii de moravuri, în pofida defecțiunilor indiscutabile de construcție — aglomerarea, predica etică, faptul brut, jurnalistic — măcar jumătate din *Patimi*, *Robia banului* și *Părinți și copii*, adică acele secțiuni care au o adresă comună: parvenitismul prin speculație și turpitudini, scop suprem al unei noi pleiade din trunchiul lui Dimu Păturică, dar la un punct de evoluție deosebit: (cu „diplome școlare”, șanse matrimoniale sau de moștenitori sau în lipsa acestora, cu „arta” de a le poseda). Excluzivistă (omițînd cel puțin încercările literaturii de moravuri în schiță și nuvelă), dar consemnînd totuși, un adevăr, Izbabela Sadoveanu atribuie Sofiei Nă-

⁸⁵⁾ *Op. cit.*, p. 14.

dejde meritul „de a fi găsit (prin *Robia banului*, n.n.) ea, cea dintîi, forma acestui gen de roman”. (*Impresii literare*).⁸⁶⁾

În ceea ce ne privește, socotim că este hazardat să se decreteze că un roman sau altul aparține unui „anumit gen”, cînd marile romane românesc, al lui Rebreanu, Cezar Petrescu sau G. Călinescu, nu se născuse. După cum am acceptat un „mixtism” de viziune ideologică, putem accepta și un „mixtism” de genuri ale romanului, ca rezultat al modelelor anterioare, românești și străine, sau al propriilor căutări. Amestecul de biografie umană, retrospectivă istorică și contemporaneitate socială parcelată, în transpunere artistică, de asemenea, eclectică (scene dramatice, humoristice, groțesti sau parodice, cazuri de personaje și situații-limită) evidențiază profilul polifonic al romanelor Sofiei Nădejde. Cu unele mențiuni: *Irimel...*, în parte, epistolar, în manieră bolintineană, *Tragedia Obrenoviciilor*, de asemenea (scrisorile lui Șt. Pruncu), iar în privința *Patimilor*, prezența capitolelor cu titluri și, adesea, cu independentă. Mai mare limpezime și coeziune ale conflictului, într-o vagă aspirație spre clasicitate, par a sugera *Robia banului* și *Părinți și copii*.

II—14. Citite astăzi, cu obișnuința ochiului format la noua ortografie, carte de vizită a evoluției limbii literare, în toate compartimentele sale (lexic, morfologie, sintaxă) romanele Sofiei Nădejde ne pot descuraja cu forme grafice și lexicale ca: „fie-care”, „scie”, „dzice”, „a-zi”, multe altele anacronice. De asemenea, construcții precare, „corecte” în epocă, de tipul celor relevate de noi la nota asupra ediției, (motiv pentru care nu le mai reluăm), la concurență cu naivitățile din vocabularul unor personaje sau cu regionalisme neconsemnate de dicționare, (plus frecvente erori de tipografie), constituie impedimente reale.

Cronicarii literari ai cotidianelor sau revistelor care au popularizat-o pe romancieră, semnalau, unanim, exact inversul unor rezerve ale noastre, astăzi. Dialectic, nu există motiv de surprindere. Interesant este, însă, pornind nu de la laudele de atunci despre capacitatea Sofiei Nădejde

⁸⁶⁾ *Loc. cit.*, p. 211.

de a-și încadra „istorisirea în haina frumoasă a încântătoarei limbi populare“ (*Junimea literară*)⁸⁷⁾ sau de a se ridica „pînă la cea mai desăvîrșită poezie, pînă la cea mai înaltă elocință“ (G. I. Ionescu-Gion)⁸⁸⁾ să observăm, înlăturînd conștient ceea ce însăși evoluția limbii literare a înlăturat, în ce măsură scriitoarea s-a preocupat cu adăvărul de cultivarea limbii. În ce măsură o atare preocupare de „a comunica“ și „a se comunica“, existentă ca dublă intenție a limbajului omenesc, poate dobîndi, în cazul unei opere literare, particularități care să definească stilul scriitorului.

Nu vom putea zice, precum unii contemporani ai Sofiei Nădejde, cum că ea a atins apogeul elocinței, dar nici nu vom zice că, realmente, atît teoretic (reamintim articolele *Ce scriem, Craiul, Primejdia scrierilor rele*) cît, mai ales, practic, n-a demonstrat pasiune pentru căutarea și potrirea virea cuvîntului cu gîndul: „Să nu uităm că vorbele trezesc în noi icoane și simțiri (...). Dacă prin vorbe zugrăvim simțiri adevărate, acestea înalță; dacă sînt mincinoși și născociri nesocotite, otrăvesc...“⁸⁹⁾ își trasează ea „crezul“ lingvistic. Cînd, în cuprinsul aceluiași articol, afirmă că toți artiștii culți „își fac datoria de a ne face să înțelegem mai adînc mintea și sufletul oamenilor noștri“, explicînd imperativul ca literatura să fie astfel scrisă încît „să fie cetită de popor“, ea subscrisce „teoriei dezvoltării organice“ lansate de sămănătorism, prin reactualizarea unei tradiții. Aceasta, cum se știe, ivită la *Dacia literară*, fusese continuată de publicații care, în esență, prin ideea de „culturalizare“, apărau „vatra strămoșească“ de „străinism“, uneori cu riscul xenofobiei și șovinismului: *Foata Societății Românilor*, a lui B. P. Hasdeu, *Tribuna* lui Slavici, „organ al curentelor populare“, *Viața*, în co-directoratul lui Vlahuță și dr. Alceu Urechia, *Vatra* trio-ului Slavici, *Caragiale și Coșbuc*, sau mai micile *Floare albastră*, *Povestea vorbei*, *Pagini literare*. Odată cu „momentul național“, interpretat în consens aproximativ de personalități ale literaturii și culturii românești, — Caragiale, Coșbuc, Vla-

⁸⁷⁾ Codrean, *loc. cit.*

⁸⁸⁾ *În loc de prefață*, la *Patimi*, *cit.*

⁸⁹⁾ Art. *Primejdia scrierilor rele*, în volumul antologic *Din chinurile vieții* (ediția Victor Vișnescu), *cit.*, p. 259.

huță, N. Iorga, C. Rădulescu-Motru, C. Densușianu — sau teoretizat extremist, șovin chiar (A. C. Cuza, A. C. Popovici), problema „limbii românești“ devine „un aspect al acțiunii de răscolire sufletească“.⁹⁰⁾

Atașată, încă din perioada de la *Contemporanul*, limbii populare, frumuseților ei străbune, Sofia Nădejde, fără a se opune deschis culturii străine, cosmopolitismului lingvistic (cum, după 1900, N. Iorga ținea bagheta, în special cu ocazia reprezentărilor de piese franțuzești, gen comedia boulevardieră *Madame Flirt*, 1904), milita, totuși, la modul general, împotriva romanelor din care „s-a luat moda atîtor sinucideri“, invitînd indirect, la limbajul poveștilor și basmelor îndepărtate, făurite de străbuni. Acest paseism sămănătorist, pe planul exprimării, este pregnant cu deosebire în povestirile tipărite în *Albina*, ca și în volumul din 1909, *Din lume pentru lume, Povestiri din popor*.

În romane, însă, el diminuează masiv, atît prin reducerea cantității de proverbe, ziceri și istorioare, cît, mai ales, prin modul de a interpreta unele motive folclorice. Gîndirea și limbajul eroilor „se modernizează“ (avem în vedere pe cei citadini), sau atestă o treaptă de evoluție spre acuratețe, sobrietate și echilibru, coeficienți ai stilului clasic (cu excepții, desigur, în special în lumea personajelor-țărani care se exprimă cu autenticitatea lor naivă, parcă stenografiată). Iată o frază, de cadență amplă, sugerînd, într-un limbaj metaforic, adecvat, o stare de spirit a lui Hristea Pandele, pe care acesta o exprimă, de fapt, într-o propoziție finală, nudă, atît cît era în stare el:

„Lui Hristea, la aceste vorbe, îi scăpăra prin minte un gînd rău, ca un fulger, care, în fugă, luminează o prăpastie. Da, sufletul omului are în el întunecimi, pe care singur nu le știe. Un gînd păgîn, gînduri de acelea, care vin fără de voie la conștiință, ca putrezimile, ce se înalță din fundul fundului la fața celei mai limpezi ape; gînduri năpraznice, care răsar din pustiurile veacurilor și se impun adesea împotriva dreptei judecăți și a sentimentelor alese; gînduri ce ne înfloară, dar care, vai, nu arar se fac stăpînele noastre :

⁹⁰⁾ Const. Ciopraga, *op. cit.*, p. 58.

„De-ar cădea copiii în apă, aş fi singur mostenitor“.

O țărancă din Vișoara, soția lui Dumitru, părtaş la scena în care Nicola omorise ciobanii, intuește o bănuială pe care i-o mărturisise bărbatului ei ca o țărancă ce știe să vorbească frumos, dar, printre rînduri, își dezvăluie, totuși, identitatea :

— Ai tu ceva. Doar oarbă n-oi fi. Și, Doamne iartă-mă, de cînd cu primejdia de la colibă, nu mai ești om în toată firea. Vorbești prin somn. Bîgăiești lucruri urite. Cine te vedea pe tine beat ? Acum nu-i zi lăsată de la Dumnezeu să nu bei. Nu-ți vezi de treabă și mult mă minunez cum de nu te dă afară ciocoii ! Pe urmă, de unde ai tu bani ?

Cămătarul, om de afaceri, nu se înduioșează în fața clienților care au necazuri, spre a putea să-și impună, prin forța și adecvarea cuvîntului propriu profesiunii lui, procente dinainte fixate :

— Dacă noi, oamenii de afaceri, ne-am înduioșa, și-am deschide punga fără de multă băgare de seamă la tot iadul de nenorociri ce mereu răsăr înainte, repede am ajunge să cerem noi îndurare la alții. Nu cereți lacrimi preotului și doctorului, că nu le poate avea, le-ar seca ochii curînd. Nu cereți îndurare și milă bancherului ; n-ar mai fi om de afaceri.

Banii, doamnă, sînt scumpi. În piață nu se mai fac asemenea împrumuturi. Prea mulți s-au ars.

Continuarea cu alte citate ne-ar conduce la aceeași concluzie : *romanciera este preocupată să-și înzestreze personajele cu o vorbire cât mai potrivită identității lor profesionale și civice*. Nu afirmăm prin aceasta că stilul romancierii se constituie din atența grijă față de exprimare, cît mai individuală și, implicit, individualizantă, a eroilor săi !

Sămănătoriiștilor moldoveni, cu Sadoveanu în capul coloanei, E. Lovinescu le găsește, ca note comune, lirismul, duioșia, poezia naturii. Cînd este moldoveancă, Sofia Nădejde (în *Irimel...* sau în *Patimi*) face și ea o poezie a naturii în acord sămănătorist (pe vetrele satelor Cornu și Chindești). Cînd este munteancă (*Părinți și copii*, *Robia banului*) poezia naturii se dinamizează cu elemente care exprimă trăirile personajelor, devine, cel mai adesea, sumbră. Descrierea este exactă, metaforele lipsesc, oamenii

nu contemplă, ei rostesc cuvinte de căință sau încearcă să se salveze :

„Era o toamnă ploioasă, în schimbul verei uscate și secetoase. Apele se vărsaseră cu imbelșugare, finefele, căpițele de coceni și de otava din nou cosită pluteau toate în apele ieșite peste maluri. Seceta de vară uscase și rădăcinile, acum ploaia putrezea ce bruma, rămăsese neîstovit. Sătenii, privind cu jale cum apele înghit nutrețul, rosteau cu obidă : „Pentru păcatele noastre ne pedepsește D-zeu“.

Din loc în loc se vedeau femei și bărbați cu hainele sumese pînă mai sus de genunchi, umbînd prin apa rece de toamnă, încercînd nutrețul neîncins și neputred de tot. De la un loc drumurile erau tot mai pline de băltoace și noroi“.

II—15. Romanele, inegale, reprezentă, totuși, din multe puncte de vedere, o *ETAPA SPECIFICĂ* în creația literară a Sofiei Nădejde : etapa maturității de virf — scriitoroaie avea peste 50 de ani cînd le-a elaborat — a unei experiențe de viață, pregătire intelectuală și vizuine personală. Noi am relevat faptul că din punctul de vedere stilistic, al puterii de „a se comunica“, prin eroii săi, romancieră este în progres indiscutabil față de nuvelistă. Clișeele facile din perioada colaborării cu schițe la *Lumea nouă*, răspînditoare ale microbilor literari melodramatici, sau ai impulsurilor fiziologice soldate nefast, sînt cernute în paginile romanelor, eliminate de însăși instrumentația artistică a prozatoarei.

Dacă, totuși, acum, într-un context sămănătorist, mai face concesii altor clișee, de broderie folclorică, la horele țărănești din *Patimi*, sau de descrieri ale naturii fie înfricoșătoare, fie în triluri de ciocirlii, la secerat, amintindu-ne de *Rodica* lui Alecsandri, (în *Irimel...*, bunăoară), păcatul nu este numai al ei și, oricum, incomparabil mai mic decît cel al unor confracți „specializați“ în stereotipia tabieturilor boierești (trabuce, cafele, vînațoare, jocuri de cărți, interminabile reflecții despre frumosele vremuri care se duc minate de biciul unui destin inexorabil). N. Iorga, care primea cu dedicație romane țesute cu mușcate literare pe o față și innegrite cu zmei fioroși pe alta (*Două neamuri*),

la vârsta mentoratului său sămănătorist, avea un gust — observă G. Călinescu — „refractor oricărei literaturi de o cât de relativă complicație”.⁹¹⁾

Or, Sofia Nădejde, față de un C. Sandu-Aldea, Em. Gireleanu, I. Adam etc., mai toți cu peste 20 de ani mai tineri, încearcă, din motivele până aici arătate, să se complice. În teme, în interpretări, în soluții. Într-un univers românesc care nu numai sub raportul cantității provoacă controversă. Că în epocă aceste probleme controversate nu prea s-au auzit, tocmai aceasta este cauza neînrolării nete, a prozatoarei, „în linie”, cu ceilalți, întru susținerea unui apel sau altul și sub o mască (dealtfel și diferența de vîrstă și calitatea ei de „socialistă” n-o favorizau).

De asemenea, am băga de seamă că scriitoarea își complice existența literară și prin receptivitatea la „îndrumările” spre clasicism date în epocă de H. Sanielevici, S. Mediniți, M. Dragomirescu. Nu putem să nu recunoaștem, de pildă, în clasicismul fărănesc întrevăzut de Sanielevici, care se întemeia „pe imaginea unui țaran preocupat numai de problema proprietății”⁹²⁾ ascensiunile unor eroi-prorietari din *Irimel* și *Patimi*.

De la același Sanielevici și de la alții, prozatoarea va fi reținut că literaturii nu numai că îi este îngăduit să se îmbebe cu intenții etice, dar că este strict necesar aceeași, ca o condiție a durabilității operei de artă. O transpunere exagerată însă a unor principii discutabile — cum au și fost discutate, în cazul lui Sanielevici, Dragomirescu etc. — creează alte pericole, pe care nici Sofia Nădejde nu le-a putut ocoli. Ne referim la prea apăsatul caracter etic al romanelor sale, colecționare parcă de maxime de bună purtare și de puritate în sensul preceptelor religioase, care mustesc în numeroase file ale cărților. Noroc că nu întotdeauna ne sînt oferite între ghilimele, aidoma lungilor bibliografii în care căutăm doar ce ne interesează.

Romanciera tinde să transforme conștiința sau să releve altele, așa cum se formaseră ele, înzestrîndu-și eroii cu puțința de a monologa asupra existenței lor, a celor din

⁹¹⁾ *Istoria literaturii române*. Compendiu, op. cit., p. 219.

⁹²⁾ *Ibidem*, p. 228.

jur, a vieții în general. Monologul etic, (nu zbuciumul sufletelesc interior) condensînd autoreproșuri sau ridicînd întrebări în numele unei dreptăți numite sau nenumite, ne încearcă uneori răbdarea la lectură. Iată-l pe Tache Serafim, care, aflînd că fiica sa, Magda, este amanta unui bogătaș, își strigă sîeși :

„De-aș muri, să nu mai sufăr chinul rușinei ! Am plecat fără s-o îmbrățișez, eu, care nu mă săturam privînd-o. Poate în veci buzele mele nu-i vor mai atinge fața. Să-mi fie groază a mă uita în ochii copilului meu ? Să-mi fie scîrbă a-i primi sărutarea ! Doamne, milostive, dar ce-am greșit, de-mi încerci răbdarea mai grozav decît pe-a lui Iov ? Iov și-a pierdut averile și copiii, eu pierd cîntecul meu și dragostea copiilor, mai scumpă de-o mie de ori decît averile lumii. Și numai la cîinste, i-am povățuit ! Le spuneam mereu : Drăguții mei, sînt sărac, dar cugetul mi-i curat. Pe nimeni n-am obișnuit nici n-am înșelat. Cu fruntea sus am stat totdeauna. Ce spun eu, bieteii Zoe ? Sărmana, s-a jertfit și nu are nici o mulțumire ! Doamne, oare mai sînt în toate mințile, de pot răbda căderea celui mai drag copil ! Cum să mai sărut obrăjii ei frumoși, știindu-i pîngăriți de un desfrînat ca Arănescu ? Cum s-o mai aud, zicîndu-mi tată, știind că glasul ei a rostit demerdări nelegiuite ? Cum să-i mai privesc ochii limpezi și frumoși, ce aduceau atît de mult cu ai bieteii Elize ? Doamne, dacă dintr-odată mi-ai răpit atîtea bucurii, de ce nu mi-ai luat și zilele ?”

Trecînd în revistă romanele Sofiei Nădejde, tematica, personajele și mediile sociale care au inspirat-o, integrîndu-le epocii și curentelor literare de la început de secol, putem formula un cuvînt final cu privire la aceste scrieri cu desăvîrșire uitate.

Exceptăm de la cerințele epocii românești pe *Irimel*... care ni se înfățișează mai degrabă ca o nuvelă amplă decît ca un roman și a cărei valoare rezidă, în primul rînd, în paginile descriptive și narative, amintindu-ne de peisajele cîmpenești ale unui Gogol sau Trugheniev, iar în privința peregrinilor nomazi, de Pușkin. Relevăm în *Tragedia Obrenovicilor* un roman istoric, de interes documentar, autentic dar într-un cadru neromănesc, iar în privința compoziției foarte aproape de stilul ziaristic.

Romanele care își merită reactualizarea sînt însă *Robia banului*, *Părinți și copii* și *Patimi*. Ele ni se prezintă ca niște cărți curate, de inspirație românească și realistă, documente de viață și artistice totodată, reconsiderări ale unui trecut apropiat și mici monografii ale prezentului scriitoarei. Aceste cărți — premiate în momentul apariției lor tocmai pentru fondul lor românesc — ne dezvăluie simultan aspecte critice ale societății noastre în fața ei de dezvoltare precapitalistă și se însumează într-un fel de cod moral în paragrafele căruia romancierul predică ideea de bine, de frumos și de justiție.

Aducîndu-le astăzi la lumină, în comentariu și în rețineri selectivă, rotunjim cu ele conturul unei prozatoare uitate, care își revendică un loc în istoria noastră literară de la început de secol. Disociate și apreciate în părțile lor de rezistență ca și în slăbiciunile lor compoziționale sau de optică ideologică, romanele Sofiei Nădejde nu pot lipsi din fișele cercetătorului și istoricului literar și din cele ale bibliotecilor, cu cît nu uităm că ele sînt scrise de o autoare, cum puțin am avut în trecut.

III—16. Ca *AUTOR DRAMATIC*, Sofia Nădejde a fost cunoscută și mai puțin decît ca prozatoare, deși semnează patru piese de teatru, apărute în volum, iar altele, mai mici, au rămas în paginile *Albinei*. Doar asupra uneia dintre ele, *O iubire la țară*, tipărită mai întîi în *Contemporanul* anului 1888, s-au făcut referiri în sintezele dedicate scriitorilor din jurul revistei ieșene. De exemplu, Zoe Dumitrescu-Bușulenga, în capitolul *Literatura Contemporanului* releva faptul că autoarea „tratează o intrigă de dragoste, zdrobită de intervenția unor factori ostili”, care devin ținte de atac, prin ele Sofia Nădejde reușind să atingă „foarte temele favorite ale criticii antimilitariste, antibote-rești, anticlericale”.⁹³ Alte studii, fie că enunță titlurile dramelor autoarei, cu omisiuni (*Vae Victis! Vai de în-*

vinși)⁹⁴, fie că nu amintesc de nici una.⁹⁵ Spațiul pe care i-l rezervă Sofiei Nădejde autorul capitolului *Contemporanul* în volumul al treilea al *Istoriei literaturii române*, oricît de restrîns este, găzduiește, totuși, pentru prima oară, măcar enunțarea scrierilor dramatice în volum.⁹⁶

Nu dorim să anticipăm prin aceste precizări că i s-a făcut o mare nedreptate autoarei „fără noroc”, spre a ne exprima cu cuvintele care formează titlul uneia din piesele sale. Norocul Sofiei Nădejde, ca autor dramatic, a fost cum și l-a făcut ea însăși, mai bun sau mai puțin bun. Nu dorim, de asemenea, discutînd în detaliu piesele sale, să le revendicăm neapărat un loc în tradiția dramaturgiei românești, dacă textele înseși nu vor avea forța de convingere necesară. Ne facem numai datoria să redezgropăm niște lucrări, dintre care trei apărute în ultimii cinci ani ai secolului trecut, iar a patra în 1903, lucrări de inspirație rurală și citadină, iar una din ele înscriindu-se într-o tradiție a dramei românești — trecutul istoric.

Dacă în proza țărănească autoarea „chinurilor vicții” a încercat formule care îi acordă un loc aparte față de confracții de aceeași mărime, în teatru ea își începe activitatea într-un moment cînd Vasile Alecsandri semnase peste 50 de scrieri, localizări, adaptări, comedii și drame, încetățenind o tipologie spre care va aspira și Sofia Nădejde în două din piese, *Fără noroc* și *Vae Victis! Vai de învinși*, după cum tot Alecsandri, în *Despot-Vodă*, îi va fi servit de model în drama *Ghica-Vodă*, *Domnul Moldovei*. Piesele despre țărani ale aceleiași vor fi fost cunoscute, fără îndoială, de Sofia Nădejde, cînd a scris *O iubire la țară*. Prin aceasta nu punem nici un semn de egalitate între Alecsandri și autoarea noastră. Cu atît mai mult nu putem face vreo apropiere, decît în defavoarea ei, cu marile Caragiale din care, cîteodată, decalchiază (în *Fără noroc*).

Invocînd pe Alecsandri și Caragiale, ale căror opere dramatice, în succesiunea urmată, au marcat și decalajele de calitate și profunzime, de la un pionerat al teatrului românesc (cu cîteva certe reușite, „Chirițele” și dramele

⁹⁴) G. C. Nicolescu, *op. cit.*, p. 318.

⁹⁵) *Din proza Contemporanului*, cit. p. 88.

⁹⁶) Al. Hanță, în *op. cit.*, p. 585.

⁹³) Zoe Dumitrescu, *op. cit.*, p. 277.

de maturitate) la o culme a sa (*O scrisoare pierdută* și celelalte), am invocat de fapt și potențialitatea teatrului românesc de la finele veacului trecut : clasicismul. Către acesta se orientase mișcarea teatrală din țara noastră, încă de la începuturile sale, „cum o arată traduceriile din alte limbi, ca și piesele de teatru originale, ale unui Facca, Bălăcescu, Matei Millo, Negruzzi, în bună parte Alecsandri“ — observă D. Păcurariu,⁹⁷⁾ în documentata sa sinteză *Clasicismul românesc*. Elogiul făcut pieselor lui Molière, Corneille și Voltaire în *Curierul* lui I. H. Rădulescu, (*Teatrul Bucureștilor*) sau în *Gazeta teatrului național*, (*Despre influența teatrului*), diferitele articole semnate de I. H. Rădulescu, Asachi, Voinescu II, în care este susținut clasicismul, o „școală de morală“, nu constituie, totuși, subliniază D. Păcurariu, singura tendință în epocă. Cezar Bolliac, într-o scrisoare către Voinescu II (*Curierul*, nr. 3/1837) îl adaptează pe Victor Hugo, conchizând că teatrul românesc va urca o asemenea treaptă în viitor, iar Negruzzi, în prefața la traducerea piesei *Maria Tudor*, a aceluiași romantic francez, exaltă creația hugoliană, alături de a lui Dumas și Delavigne.

Același Negruzzi, cu ocazia traducerii lucrării *Triuzeci de ani sau viața unui jucător de cărți* (1835) își exprimase dorința să vadă pe scenă eroi din istoria națională, într-o viziune romantică, desigur, ceea ce evoluția ulterioară a dramei românești va confirma. Ne gândim la primele proiecte cu valoare neînsemnată, *Cetatea Neamțului* (Alecsandri), *Sobiefski și români* (Negruzzi), *Ștefan Vodă cel Berbant*, *Alexandru Lăpușeanu*, *După Bătălia de la Călugăreni* etc. (Bolintineanu) ; la încercările mai interesante ale lui Odobescu (*Decebal* sau *Căderea Daciei*), ale lui Eminescu (*Dodecameronul istoric din istoria Moldovei*), spre a ajunge la primele, cu adevărat drame istorice : *Răzvan și Vidra* (1865), *Despot-Vodă* (1879), *Vlaicu-Vodă* (1902), urmate de trilogia lui Delavrancea *Apus de soare* (1909), *Vișorul și Luceafărul* (1910).

Am ținut să reluăm câteva repere ale drumului parcurs de teatrul românesc pentru considerentul că mica producție teatrală a Sofiei Nădejde se află departe de arta

⁹⁷⁾ Op. cit., p. 73.

lui Caragiale, în accepția ei clasică și se apropie de formele mai noi ale dramei romantice, aflată la niște răspântii. Într-unul din capitolele documentatei sale cărți citată de noi, Const Ciopraga subliniază că „după 1900 teatrul se orientează spre aspecte grave cu insistență în dramă,⁹⁸⁾ orientare care prelua formule deja validate : filonul istoric, *Vlaicu-Vodă* de Al. Davila, *Zorile* de Șt. O. Iosif, *Rîngala* de V. Eftimiu, *Letopisești și Săracul Popă* de M. Sorbul, *Se face ziua*, de Zaharia Bîrsan. Acestui filon explorat din unghiuri diferite și cu talent diferențiat, putem să-i adăugăm drama Sofiei Nădejde, *Ghica-Vodă*, *Domnul Moldovei*.

O altă tendință, susținută, între alții, de dramaturgi moderni (ca Mihail Sorbul în *Dezertorul*), se intrupeză în drame de conflict social, etic sau psihologic, multe din pie-se axate pe motivul iubirii, într-o viziune antisămănătoristă, *Manasse* de Ronetti Roman, *Săptămîna luminată* (M. Săulescu) ; apar, de asemenea optici felurite în *Bușo-renii* de Caton Theodorian, *Jucătorii de cărți*, *Casta Diva*, și *Ciunii*, de H. G. Lecca, *Ce știa satul* de V. Al. Jean, multe altele insignifiante, nerezistente. Pe un plan cu sorți de trăinicie sînt lucrările în care primează fantezia, motivul folcloric cu sorgintea în *Sînziana și Pepelea* (V. Alecsandri), *Înșir' - te mărgărite* (V. Eftimiu), *Pătima Rosie* (M. Sorbul), *Trandafirii roșii* (Zaharia Bîrsan), *Cometa* (Anghel-Iosif).

Nu numai acesta era peisajul teatrului românesc în repertoriul căruia dorise să se afirme Sofia Nădejde. Trăduserile, la un moment dat „invadatoare“ (încît în 1908 un memoriu semnat de 30 de scriitori, între care Sadoveanu, Iosif, Anghel, Gîrleanu, Chendi, Ranetti semnala că repertoriul Naționalului era „mai mult de trei sferturi din piese străine“) proliferau prostul gust artistic. Cum observă Const. Ciopraga, se talmăcea „pe criteriul extraestetice“ din Labiche, Berenstein, Henri Bataille, Kistemaekers, Hervieu, Carlo Bertolozzi, George Feydeu, Robert de Flers, care „își dispută scena cu clasicii“⁹⁹⁾ Era greu de presupus ca măruntele piese românești să-și fi găsit un loc pe vreuna din scenele mari ale țării.

⁹⁸⁾ *Literatura română între 1900 și 1918*, op. cit., p. 597.

⁹⁹⁾ Const. Ciopraga, op. cit., p. 599.

De aceea, unii dintre cronicarii dramatici care încep să se impună — M. Dragomirescu, de pildă — pledează în paginile *Epocii* pentru un „teatru-școală“, iar N. Iorga, la rîndul său, în dorința realizării marelui „program al educației naționale“ susținea în *Sămănătorul* un repertoriu din care să facă parte cele mai valoroase lucrări universale, „de la Euripid pînă la Hauptmann, pînă la Cossa, pînă la Rostand, la Echegaray și la Ibsen“¹⁰⁰ (predilecția în epocă era, de asemenea, pentru Cehov și Gorki). Nu ne surpînd, în acest caz, deseale intervenții ale autorilor români înșiși pe lângă directorii teatrelor din București, Iași, Craiova și din alte orașe mari ale țării, prin care roagă să li se joace propriile piese.

Astfel, într-o scrisoare adresată de Ioan Nădejde, din București (27 aprilie 1899) lui Teodor T. Burada, citim în introducere: „Domnule Burada, Aflînd că sînteți în comitetul teatral din Iași, femeia mea s-a grăbit a vă trimite piesa *Fără noroc*, ca să văză de nu s-ar putea schimba acest nume în „cu noroc“. Lucrul ar fi cu puțință dacă ați găsi că piesa merită să figureze în repertoriul stagiu-nii viitoare și ați pune stăruință să fie admisă.“¹⁰¹ Mai înainte însă, autoarea însăși se adresase lui A. C. Cuza, în virtutea stimei pe care i-o păstra fostului socialist și colaborator al *Contemporanului*, cel din tinerete, (nu cel ce va deveni în anii fascismului mîna forte a „Gărzii de fier“ în Iași) scriindu-i:

„Stimate D-le Cuza,

Nu știm de mai sînteți în comitetul teatral din Iași, oricum însă, vă rog, și cred că-mi veți face următoarea îndatorire: am o piesă „Fără noroc“ în toate înțelesurile. Am citit-o lui Gherea, a citit-o și el singur, cu băgare de seamă, și m-a încredințat că e bună și ar merita să fie jucată.“¹⁰²

Se pare că din punctul de vedere al includerii în repertoriul teatrelor, Sofia Nădejde era urmărită de ghinion —

¹⁰⁰ *Despre Teatrul național al Capitalei, Sămănătorul*, nr. 8/1906 (cf. Const. Ciopraga, *op. cit.*, p. 599).

¹⁰¹ Ioan Nădejde, *Scrisoare lui Teodor T. Burada*, mss., Biblioteca Academiei 166646/1899, aprilie 27, București.

¹⁰² Sofia Nădejde, mss. *Fondul A. C. Cuza*, S. 11 (1.3) DL IX, Biblioteca Academiei.

și ea punea aceasta pe seama unor adversități, motiv pentru care regreta că nu-și tipărise lucrările cu pseudonim. Noi credem că era o părere pur subiectivă, într-un moment cînd dramaturgi talentați ca Davila, Eftimiu, Sorbul, iar înaintea lor Delavrancea, principalii creatori în acest domeniu, trebuiau să concureze o serie de factori interni sau impuși de repertoriul universal pentru a putea fi ascultați de spectatori români. Publicațiile de specialitate, *Teatrul Nou*, *Scena*, iar ceva mai tîrziu *Artă și Rampa* (condusă de N. D. Cocea) aveau de militat, prin pana unor colaboratori (Sorbul, Eftimiu, Canton Theodorian, A. D. Herz, M. Dragomirescu, apoi prin contribuția a doi directori de teatru, M. Sadoveanu și Em. Gîrleanu) pentru două tendințe: un repertoriu așa cum îl concepea Davila, „școală a școalelor“ și un repertoriu care să se sincronizeze cu teatrul european.

Fiirec, în acest context de triere, timpul a reținut valorile, de fond istoric și folcloric, în primul rînd, și a eliminat non-valorile de tendințe peștișe sau de șubredă construcție dramatică.

III—17. Publicată în trei numere consecutive ale *Contemporanului* (6, 7, 8/1887-1888) drama în trei acte și trei tablouri *O iubire la țară* se retipărește în volum în 1895 (Tip. D. Gheorghiu). Piesa își propune să completeze epopeea durerii, obscurantismului și neputinței de a se salva, a ființelor oropsite în viața satului, femeile, victime în atîtea scrieri ale Sofiei Nădejde. Spre deosebire de temele din epica țărănească, subiectul dramei *O iubire la țară* este superior într-un anumit sens. Autoarea prezintă veridic principalii factori sociali ai satului, întruchipați de boier, primar, perceptor, preot, cu toții surprinși în unilateralitatea egoismului lor feroce sau în incapacitatea de legiuitori corecți. În subsidiar, deși element explicativ, implicat în conflict, armata veche, instrument de manevră al claselor avute.

Punctarea realităților rustice în relieful lor divergente, fără menajamente, prefigurează un conflict puternic pe latura lui psihologică, pe care l-am putea rezuma într-o frază: Ilinca, fată înzestrată cu puritatea etică a spiței sale, jură credință flăcăului Niță încorporat la oaste,

dar vicisitudinile și nenorocirile din familie (moartea tatălui, sărăcia făptoare a bordeiului, mirajul unei euforii promise de boierul neiertător în poftele lui trupești) îi corup și îi întineză puritatea alienând-o, condamnând-o unui deznodământ disperat. Dreptatea pe care o încearcă Niță, fiăcăul revenit în permisie, prinuciderea vinovatului, act justițiar individual, anticipează dreptatea sadoveniană din *Păcat boieresc* sau *Județ al sârmanilor*, dar ea vine târziu, cînd mințile fetei rățăceau fără orizont. Oricum, gestul ostașului poate fi socotit punct culminant nu numai în acest conflict dramatic, ci și în creația Sofiei Nădejde, pentru că asistăm la o primă pedeapsă a răufăcătorului în numele legilor nescrise ale dreptății.

În jurul personajelor principale apar nelipsitele babe-pefătoare, iscoadele celor care făceau servicii amoroase ilicite (Baba Irina), mamele neștiutoare, doborîte de practica superstițiilor, a vrăjitorilor (Zamfira), mama Ilincăi, Marghioala, (mama lui Niță), oamenii de omenie care-și oferă sprijinul celor învinși de un destin cu care nu s-au putut lupta (Moș Vasile).

De ce s-a oprit Sofia Nădejde asupra lui Ghica-Vodă, am putut deduce dintr-un articol al lui Ioan Nădejde, *Pro Domo, Lămuriri d-lui Sanielevici*, din care cităm: „Tatăl meu s-a căsătorit la Tecuci cu Elena, fiica lui Iorgu Ghica și a Ecaterinei Racoviță. Iorgu Ghica era fiul lui Dumitrachi, fiu al lui Grigore Ghica, cel ucis la 1777”¹⁰³

Alegîndu-și un asemenea subiect istoric, Sofia Nădejde a alesese figura unui domnitor moldovean cu a cărui genealogie soțul ei se înrudea prin mama sa, Elena, fiica lui Iorgu Ghica. Acest criteriu de ordin subiectiv, s-a completat în mod fericit cu adevărul istoric, favorabil tratării în literatură a domniei lui Grigore Ghica (1774-1777). Cele mai recente lucrări de specialitate ne arată că „în timpul lui a fost întocmit regulamentul care fixa retribuția dregătorilor, nou efort de a suprima vicilele administrației, penalitatea slujbelor și exploatarea populației de către dregători. Victimă a conflictului său cu boierii și a rela-

țiilor pe care le întrețineau cu rușii, Grigore Ghica a fost ucis de turci”¹⁰⁴

Pentru scrierea piesei *Ghica Vodă, Domnul Moldovei*, autoarea indică următoarele documente „întrebuințate”: *Letopisețele Moldovei*, Ed. Kogălniceanu; *Istoria Românilor* de A. D. Xenopol; *Lefile și veniturile boierilor Moldovei în 1776*. Doc. de la Grigore A. Ghica VV, publicat cu o introducere de Petre Rășcanu; *Cronica Hușului* de ep. Melhisedec pag. 299-301; *Documente privitoare la istoria românilor*, culese de Eudoxiu Hurmuzachi, VII; *Documente privitoare la istoria românilor*, culese de d-nii Gr. C. Tocilescu și A. I. Odobescu, I, III; *Acte și fragmente de manuscrite ale Apusului de Neculai Iorga*, II; *Urciul* lui T. Codrescu și altele.

Vae Victis! Vai de învinși, piesă în trei acte și un tablou (București, 1903, Tipografia „Gazetei săteanului”, Calea Victoriei 146), reia un subiect oarecum asemănător cu cel al dramei *Fără noroc*. Titlul însuși ne prezice evoluția conflictului, în care este implicată, ca personaj principal, tot o femeie. Dea Dumitriu. Ea are un bărbat care, prin mentalitatea sa asupra vieții de familie, o va împinge la un deznodământ tulburător.

Actul întâi al piesei își propune să schițeze un crîmpei-frescă, tipic vieții citadine la început de secol, așa cum își impunea el resorturile spirituale în lumea micii burghezii (avocați, doctori, funcționari). Preocupările acestora ne sînt dezvăluite cu ocazia unei petreceri pe care soții Dumitriu o consacră zilei de naștere a fiicei lor, Corina. Jocul de cărți, șuiețele, cancanurile, culisele despre fidelitatea în viața de familie, motivul geloziei — iată cam în ce atmosferă se înfiripă conflictul piesei, declanșat abia în actul următor.

Tinăra soție și mamă Dea are de îndurat din partea soțului ei, Mitică Dumitriu, abia trecut de 30 de ani, multe insulte și multă indiferență, multe nopți țîrzii și pline de scandaluri, iar în cele din urmă infidelitatea descoperită. Asupra acestor trăsături îl previne prietenul său, doctorul Sache, îndrăgostit de Dea încă de mult, dar

¹⁰⁴) *Istoria poporului român*, Editura științifică, 1970, p. 227.

¹⁰³) *Izbînda*, anul IV, no. 155, vineri 10 martie 1922, p. 3.

fatalmente nerealizat în acest sentiment : „Ai apucat pe o cale greșită : cărți, beție, femei“, îi spune doctorul avocatului Dimitriu ; acesta îi reteză pofta de comentariu : „Dar ce ? O să mă călugăresc ? Așa fac toți !“ Când Tache regretă răspunsul, amintindu-i prietenului său că are o femeie minunată, pe care nu știe să o prețuiască, soțul infidel se zorește să dea apă la moară sentimentului său, aruncându-i vorbele-capcană : „De s-ar putea, bucuros fi-aș dărui-o“.

Pianul, prezent și în casa ipotecată a Ninei Spiridon, este și în *Vae Victis!* mângâierea soției avocatului. Dea își cîntă destinul într-un catren prăfuit : „Cum s-au trecut aceste toate / Eu nu pot ști, nu pot ghici ; / Dar tot ce știu și pot a-ți spune / Eu te-am iubit, n-oi mai iubi...“ Într-adevăr, pe Mitică Dumitriu, Dea îl iubise pînă în clipa în care privirea lui a devenit calpă și rece, sentimentele false și cuvintele brutale și indiferente, scornind viermele geloziei, dar neabătînd-o, totuși, de la principile ei de femeie fidelă. Discuțiile pe care le are cu „Nenea Nicu“, un unchi al său, de 50 de ani, ca și cu soacra ei, Cicoana Maria, nu sînt de natură nici a-i schimba concepțiile, nici a ameliora suferința ei, unanim recunoscute de rude și prieteni. Soacra are o poziție de mijloc : „Femea cu minte, mai trece cu vederea“ ; unchiul Nicu, conștient că trebuie să contribuie la menținerea căsniciei, este de părere că „femea nu trebuie să se facă spioana bărbatului“, iar doctorul Sache atacă direct : „Mitică e nevrednic de iubirea ta. Dacă știința noastră ne-ar da mijlocul de-a inocula dragostea, l-aș face să te iubească a zecea parte cît te iubesc eu...“

Încolțită de sentimente contradictorii și de antitezele concepute de admiratorul ei statornic, Dea își întrevede un sfîrșit trist, aidoma visului funebru dintr-o noapte, cînd se făcea că un cortegiu înainta flancat de pamblici pe care scria : „Dea regrete eterne“. Sondajele lui Sache pe două planuri — în sufletul rînit al soției neglijate și jignite și în mentalitatea amicului său, Mitică Dumitriu nu conduc la nici una din țintele urmărite ; Dea îl respinge constant : „Destul sufăr eu, la ce să mai sufer și altul ?“, iar Mitică este un incurabil : „Am nevoie de sen-

zații noi... Căsnicia pentru mine e prea comună. ...N-am temperament de-a fi credincios unei femei“.

Între extreme, femeia geloasă — pe drept cuvînt însă, — se afundă într-o dramă de care Mitică nu este conștient. Neputînd accepta compromisul, eroina sfinșește într-un ospiciu, delirînd.

Opiniile autoarei, exprimate prin personajele de bază, converg către „o lume a învinșilor“ pe un tărîm etic. Dea este o „învinșă“ datorită lui Mitică, Sache este un „învinș“ datorită Deei („Dacă m-ar fi iubit Dea, eram de parte, mediteză el), „Nenea Nicu“, funcționarul pensionat, nu se exceptează din șirul nefericiților, „și eu fac parte din această gloată a învinșilor“, declară el, pentru că „femea iubită m-a înșelat“.

Între roze de luciditate și de delir, piesa sfinșește sumbru și moralizator, proiectînd, prin imaginea copilei Corina, prelungiri viitoare nefaste.

III—18. Un subcapitol de concluzii la scrierile dramatice ale Sofiei Nădejde își asumă sarcina unor minime judecăți de valoare. Nu o revendicăm pe autoarea lui *Ghica-Vodă* alături de *Despot-Vodă*, *Vlaicu-Vodă*, *Apus de Soare* sau *Ringala*, piese de rezistență în literatura dramatică de filon istoric. Ne gîndim însă la buna intenție a Sofiei Nădejde de a se opri la un adevăr din filele istoriei, susținut nu de eroi fictivi, ci reali, deși scoși — după potrivita exprimare a lui E. Lovinescu — „din penumbra istoriei, adică fără conținut sufletec în conștiința noastră“. ¹⁰⁵⁾

Această neșansă se putea transforma într-o șansă, dacă realitatea istorică era explorată și ca o realitate ideală, fecundă și creatoare, ceea ce admiratoarea lui Ghica Vodă a izbutit în mică măsură. Ea s-a sprijinit, aproape în exclusivitate, doar pe una din funcțiile sociale ale artei dramatice : respectul pentru adevăr (de unde și bogata documentare bibliografică indicată de autoarea însăși). Libertatea față de adevărul istoric, invocată în sprijinul menținerii fermentului realității ideale și legen-

¹⁰⁵⁾ E. Lovinescu, *Scrieri 1, Critice*. Ediție și studiu introductiv de Eugen Simion, Editura pentru literatură, 1969, p. 102.

oare, chiar cu riscul erorilor și anacronismelor (atît de frecvențe în teatrul lui Shakespeare, de pildă) a fost bine înțeleasă de Hasdeu, cel care, din sumara informație a lui Neculai Costin, „a creat cum a voit pe Răzvan”.¹⁰⁶ sau de dramaturgi contemporani cu Sofia Nădejde care, tot din întinericul istoriei, au scos un viabil *Vlaicu-Vodă* (Al. Davila) sau un Coman, în *Ringala* (V. Eftimiu).

Punîndu-ne o asemenea problemă, prin care adevărul istoric poate fi înălțat sau coborît de adevărul psihologic, o și scuzăm dar și o restringem pe Sofia Nădejde. În *Ghica Vodă*, *Domnul Moldovei* ea n-a profitat de libertatea de creație pe care i-o acorda un erou puțin intrat în lumina istoriei, deși prin comportamentul sau general — iubitor de țară și de lege dreaptă pentru cei asupriți — Ghica Vodă ne relevă niște vibrații proprii lui Alexandru cel Bun, Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul. Definim astfel limită artistică a dramei *Ghica-Vodă* — schematismul psihologic al eroului, intrupat doar în trăsătura dirzeniei de a nu se supune. Relațiile cu restul personajelor, în primul rînd cu cele vrăjmașe, trăiesc prin cîteva replici (în scena cu hatmanul Canta) sau indirect, prin presimțirile de explicație mistică ale Doamnei Ecaterina. Transpus aidoma documentului, desfinul domnitorului care a încercat niște reforme pentru țărani, ne amintește parcă de una din rigorile clasicismului, în ciuda faptului că piesa, eroul însuși, prin puterea de sacrificiu declarată, evidențiază un conflict romantic.

Dacă Despot-Vodă al lui Alecsandri „se nutrește din teatrul lui Victor Hugo” (G. Călinescu)¹⁰⁷, deși cu înrîurire certă din *Răzvan și Vidra* (prin care Hasdeu deschide seria dramelor istorice) *Ghica-Vodă* „se nutrește”, într-un fel, din lucrarea lui Alecsandri. Aventurierul Despot își făurește idei utopice de domnie, după cum Ghica crede orbește că sînt doar boieri râi, că simpla sa ambiție de a domni, ignorînd conflictele interne și externe, constituie garanția continuității, naivitate care îl

împinge atît de copilăresc la moarte. Încercînd să deplaseze conflictul de pe plan sentimental pe plan social — exemplul îl avea tot în Alecsandri (Carmina și Ana față de Despot) — Sofia Nădejde încearcă prin Smaragda și Ehmmed să vină în sprijinul domnitorului, dar cu procedee romantice inconsistente, care nu precipită conflictul, nu-l justifică.

De asemenea, conflictul fundamental și tradițional al teatrului românesc, istoric, implică, de la Alecsandri încoace, pe una din baricade, și țărănimea, vechiul cor din tragedia elină; *Ghica-Vodă* suferă în această privință, prin fragmentata și succint oratorică prezență a cîtorva țărani, veniți cu o „jalobă” la Palat, deși domnitorul își subordona ambiția la tron tocmai în sprijinul dreptății acestora. Într-un fel, nici Limbă Dulce sau Jumătate, exponenți ai înțelepciunii populare în *Despot-Vodă*, nu au un grad de participare substanțială, influențabilă, în conflictul în care domnitorul aventurier se individualizează, totuși, datorită instinctului artistic al lui Alecsandri, cel ce „a știut să lase eroului libertatea de a se proiecta”.¹⁰⁸

Plasată într-o epocă de prime realizări, *Răzvan și Vidra* (1865) și *Despot-Vodă* (1879) și o epocă de eflorescență a dramei istorice, *Vlaicu-Vodă* (1902) și trilogia lui Delavrancea (*Apus de soare*, 1909, *Vișorul și Lucațărul*, 1910), drama Sofiei Nădejde, *Ghica-Vodă*, *Domnul Moldovei* (1889) se reține nu ca o evoluție sau involuție a etapelor între care se intercalează, pentru că vocația autoarei nu este pentru teatru, după opinia noastră, ci ca o încercare de a reinvia un episod vrednic de luat în seamă al istoriei naționale. Așadar, sub raportul intenției și al solidei documentări întreprinse de autoare (dacă nu, unelori, și sub acela al unor pasaje de sculptură verosimilă și colorată a filelor istoriei), avem datoria să consemnăm această lucrare.

Celelalte piese ale Sofiei Nădejde au în centrul acțiunii lor personaje-femei. Ele, deși provin din medii sociale diferite — sînt țărănci, orășence, intelectuale, semidocte sau mistice — creionează o galerie care se poate carac-

¹⁰⁶) Ibidem.

¹⁰⁷) *Vasile Alecsandri*, Editura tineretului, 1965, p. 102.

¹⁰⁸) Ibidem, p. 103.

teriza cu epitetele atribuite de E. Lovinescu eternului feminin, adică sînt „istete, naive, sentimentale, pasionate, severe, frivole sau cochete“.¹⁰⁹⁾

Prezente cu desoebire în teatrul clasic francez, personaje femei, în felurile lor ipostaze — *Le mariage forcé*, *Les Femmes savantes*, *L'Ecole des Femmes*, *Le malade imaginaire*, *Le Bourgeois gentilhomme* — galeria lui Charlotte, Angélique de Sottenville, Célimène, Elmire, Henriette, Lenore sau Marianne — au constituit modele pentru unii din autorii români. Criticul literar E. Lovinescu consideră că în literatura noastră dramatică suflul feminin a fost palid înțeles, în cazul lui Alecsandri fiind vorba de „dibuiri“ (Smărăndița din *Rămășagul*, Coana Zamfira din *Piatra din casă*, Zoia din *Iorgu de la Sadagura*, Tarsița din *Iașii în Carnaval*, *Chirița*...) personaje completate, pe o treaptă superioară de „rușinoasă“ Vetiă sau adulterina Zița ale lui Caragiale. Aceste tipuri sînt opuse Doamnei Chiajna, „defeminizată“ de Odobescu, Ringalei lui V. Eftimiu sau Domniței Ruxandra a lui A. de Herz, femei „politice“, „virile“, cum le califică același critic literar.

În tabloul tradiției personajelor feminine, Sofia Nădejde aduce pe ale sale — cu excepția celor din *O iubire la țară* — implicindu-le într-o atitudine morală față de ele însele sau față de contemporaneitate. Am putea spune că în *Fără noroc* și *Vae Victis! Vai de învinși*, autoarea promovează ideea că viața nu cunoaște adeseori morala, că literatura, în loc să-i corecteze tarele, i le întărește, pentru că legi nescrie au forță de acțiune mai mare decît orice cod uman legiferat și recunoscut.

Atitudinea autoarei care ne descrie destinul unor fete sau femei „fără noroc“ (Ilina, logodnica lui Niță, batjocorită de boier; Dea, soția lui Mitică Dimitriu, torturată de infidelitatea acestuia; Nina, sedusă de tomnatecul Spiridon Mătășaru) vine în contrazicere cu atitudinea anterioară a militantei pentru drepturile semenelor sale, fără ca prin aceasta să-i putem aduce reproșuri. Căutîndu-și eroinele în realități ale debutului de secol, deosebite de cele din vremea cînd scria pentru femei în *Contemporara-*

mul, Sofia Nădejde manifestă receptivitate la formulele noi care atrăgeau teatrul (nici sămănătoriste, nici populorniste, mai degrabă neo-sămănătoriste), formulele unor conflicte psihologice. Curios însă ni s-a părut altceva, anume, că pe coperta piesei *Vae Victis!* un citat din St. Silileanu, ales, probabil, de autoare drept crezul ei artistic, atrage atenția că teatrul nu-și poate îndeplini copleșit menirea „fără dramaturgi cari să știe să răscolească firea poporului în a cărui limbă scriu, să-i analizeze simțirile și să le exteriorizeze într-o formă aleasă“, crez de care autoarea nu prea se ține.

Pentru că „poporul“ spre care se apleacă sînt firile romanțioase ale tinerelor fete fără noroc, melancolicele pianiste care exersează pe ritmuri eminesciene, parcurgînd iubiri împotriva voinței lor, sau firi feminine inadaptabile situațiilor vieții de familie, socotindu-se definitiv proscrise, grăbindu-se singure spre catastrofe sufletești. Nu punem la îndoială că n-au existat fete nefericite ca Nina, Lelia sau Ilincuța, femei care au fost înșelate în buna lor credință de don-juani ca Panait Mătășaru (în cazul Zoiei) sau Mitică Dimitriu (în cazul Deei). Nici că în condițiile societății românești, în fază de dezvoltare precapitalistă, nu existau debitori, creditorii, ipotece, afaceriști, boieri sau aristocrați scăpătați, antrenati într-un mecanism social de inter-relații din care se detașau mulți învinși.

Din acest punct de vedere, al respectării verosimilului, Sofia Nădejde spune prezent! chemărilor teatrului „de morăvuri“ sau celui „psihologic“, abia înfiripat. Etapa de relativ reflux, de după momentul 1899, o tentează cu subiecte care, în alte literaturi, fuseseră intens explorate, ca cel al „încornoratului“ (abordat de prozatoare în nurela *Căpitanul Ștănilescu*). Dar acestui subiect, autoarea îi dă o interpretare inversă față de eternul masculin înșelat — „Monsieur Bergeret est cocu“ — fiindcă, în pieșele sale, înșelate sînt femeile, ele sînt victimele. De la început pînă în clipa deteriorării morale. De la pătimășele declarații de amor, prin care infractorii vîneză zestre, pînă la prinderea lor în flagrant delict (Mătășaru, Dimitriu), moment față de care reacțiile lor sînt ale unor învinși, fără să știe însă de ce și cu ce urmări.

¹⁰⁹⁾ Op. cit., cap. *Psychologia feminină în literatura dramatică*, p. 76.

Din acest punct de vedere credem că Sofia Nădejde își înscrie numele printre puținii autori care abordează în dramă într-un nou unghi „eternul masculin”, perpetuat sub pavăza legii, a mentalităților, a egoismului bărbătesc absolut. Caragiale fixase cu măiestrie, înaintea ei, icoana creduliității bărbătești în persoana lui Trahanache sau Jupin Dumitrache. Panait Mățășaru sau Mitică Dimitriu sînt creionați la antipod, ei înșeală, ei nu concep că soțiile lor ar putea să-i „încornoreze”, pentru motivul că sînt mai în vîrstă, sînt mai slute (Zoe din *Fără Noroc*, de pildă).

Pe treptele unor conflicte erotice deplasate în sfera socialului, Sofia Nădejde sondează psihologii feminine, conturînd zburciumul lor interior (Dea, în special, urmată de Nina, iar la nivelul naivității ei, de țărancă, și Ilinca); totodată satirizează, la modul obiectiv don-juanismul.

Evoluția eroinelor sale, scăpate de sub orice control al legii sau al eticii, ne creează însă impresia unei inclinații obsesive către finaluri melodramatice. Descompunerea morală, înnebunirea, copiii bastarzi, tentațiile de sinucidere, visele lugubre, antitezele violente sînt surse la care recurge și Sofia Nădejde în unele scene. De altfel, în epocă și alți autori, Caton Theodorian, A. de Herz, V. Al. Jean etc. frecventează teme și modalități de transpunere asemănătoare. Să ne amintim de Elena Boldur, care are mari dificultăți cu fiul ei, Paul, descompus moral (*Ziua din urmă*), de frivolitatea Mirei Dăianu (*Păianjenul*) sau de eroina lui V. Al. Jean din *Ce știa satul?*, care, nerecunoscîndu-și vina de adulterină, este totuși descoperită de soț. Atari piese invadaseră repertoriul teatral cu titluri de dramă bulevardistă, piese „submediocre” cum le califică în mod îndreptățit Const. Ciopraga. Iată cîteva: *Mort fără luminare* de I. C. Bacalbașa, *Vis pierdut* de L. Dauș, *Ali-Baba* de M. Demetriade, *O viață pierdută* de Neera (Ella Negruzzi), *Chimul*, de Al. G. Florescu, *Cîrșia* de M. Mora.

Sofia Nădejde — cu „învinșii” ei, aderă într-o manieră sau alta la această formulă psihologică a dramei minore. Tipologia ei feminină, supusă vicisitudinilor, ne satisface în unele privințe cel puțin ca fișier gnoseologic.

IV—19. **TRADUCĂTOAREA.** În timp ce își încheie ciclul romanelor, simultan cu colaborările fecunde la *Albina*, Sofia Nădejde este invitată (sau se invită) să traducă literatură străină. Cunosătoarea a cîtorva limbi de bază, franceză, germana, italiana (soțul ei știa și engleza; unul dintre copii, Horia, studiasse în Anglia; Amelia a fost profesoară de engleză) Sofia Nădejde traduce fie direct, fie intermediar.

În epocă, optica despre traduceri era diferită. N. Iorga protestase, în 1904, cînd la Teatrul Național se reprezentase comedia *Madame Flirt*, începutul unei acțiuni de opunere față de clasele „diriginte”, care se înstrăinau de popor; același Iorga nu era un exclusivist total. În conceputul noii noastre culturi, el includea posibilitatea unor traduceri ale scrierilor de calitate însă, scrieri care să „lucreze” pentru „frumos”, „adevăr”, recomandînd în *Sămănătorul* din care limbi să se traducă: engleza, germana, italiana, spaniola (*Traduceri*). În vederile lui N. Iorga „străinismul” însemna „francomanie” și „decadentism”.

Apar în librării, odată cu versiuni de tinută excelentă ale *Divinei comedii* (Coșbuc), *Iliada* și *Odiseea* (G. Murnu), *Eneida* (N. Pandelea), o serie de alte traduceri din poeți mari ai lumii, datorate lui Șt. O. Iosif, O. Goga, D. Anghel. Sofia Nădejde va tălmăci proză, din scriitori căutați (Verne, Mérimée, Sienkiewicz, Gorki) sau mai puțin cunoscuți, cum vom observa îndată. Foarte mult succes aveau operele celor care deja dispăruseră în primul deceniu: Zola, Ibsen, Tolstoi, Mark Twain.

Pentru traducerile bune pe care le oferă tiparului, unele însoțite de mici prefețe și portrete ale scriitorilor respectivi, Sofia Nădejde este căutată în librării. Romanul lui Sienkiewicz *Prin foc și sabie*, (trei volume) apare în patru ediții, după cum un succes asemanător înregistrează *Cuore* de Edmondo de Amicis.

„Lansarea” și-o face cu scriitorul francez Jules Verne căruia tinerii englezi din școli îi trimiseseră în dar un baston cu mîner de aur în semn de dragoste pentru romanele sale. Traducătoarea se oprește asupra acestei cărți prea cunoscută pentru a mai fi recomandată: romanul *Minunile și grozăviile Indiei* (Editura „Biroului Universal” Ath. I. Nițeanu, 1908). Despre popularul scriitor, Sofia

Nădejde scrie: „Numai Alexandru Dumas a avut atita trecere in lumea cetitorilor“; mai departe arată că, prin romanele sale istorice, Jules Verne a popularizat istoria Franței în rîndul multor popoare, după cum, același a popularizat științele naturale, astronomia, geologia, oceanele, astrele, „munții cei mai neumblați și chiar polii pămîntului“. Traducătoarea conferă literaturii lui Jules Verne calitatea unei științe „plăcute ca un basm, din care vedem lupta omului și supunerea treptată a naturii“.

O altă traducere înrudită ca orizont tematic este nuvelea *Sativa-Tjalem*, de Karl May. Ea ne inițiază în modul de viață atît de ciudat și inedit al Laponilor, una din semințiile pe care le cunoscuse scriitorul german în călătoriile întreprinse. Dintr-o scurtă prezentare care i se face autorului, aflăm că, după ce s-a consacrat un timp muncii de institutor, „a făcut călătorii întinse și, în legătură cu acestea, a scris un mare număr de romane și povestiri“. Saxonul Karl May își poartă citiorii de la un pol la altul al Terrei, poposește cu ei la tropice, pătrunde într-o lume plină de pitoresc, redînd cu măiestrie „datinile și psihologia populației băștinașe“.

Nuvelea, pe care o alege Sofia Nădejde, însălează, ca într-un film, întîmplări și situații bizare, pline de farmec și de uimire, la care participă europeanul prezent printre laponi. Limbașul, îmbrăcămintea, obiceiurile, hrana, în-deletnicirile, peisajul sînt topite în arta de povestitor a lui Karl May, cu fidelitate reliefată de traducătoarea. În cadrul superbului spectacol al aurorei boreale, trăiesc laponii, din ale căror obiceiuri transcriem: „La naștere, tatăl, numaidect dăruiește copilului un ren; la botez, altul; cînd i se ivește cel dintîi dinte, cel care îl descoperă îi dăruiește al treilea ren“. Tot acolo, în cortul acoperit cu piei de reni, laponii, cînd se trezesc dimineața se hrănesc cu fiertură din măruntaie de urs, sînge de ren înghețat, brînză de ren („aducea la gust cu o tabachere veche de corn“), somn și mațe de urs mărunțițe, „meniu“, căruia europeanul îi preferă carne friptă de ren.

Editura „Adevărul“ S.A., care trimitea cititorilor volume cu coperti împodobite cu banderole ce indicau limbile străine din care se tălmăcea (franceză, engleză, rusă, scandinavă, germană, italiană, polonă, ungară, greacă și

spaniolă) mai publicase, între alții, pe A. France (*In anul 2270*), Jack London (*Neprevăzutul*), Salom-Alehem (*Stăteam trei la tafas*), Em. Zola (*Pentru o noapte de iubire*), G. de Maupassant (*O aventură în tren*), Francois Coppée (*Gheara de leu*), Turgheniev (*Îmnul iubirii*), Pirandello (*Șahul negru*), Paul Bourget (*Răpirea*), A. Cehov (*Dragoste*), Al. Pușkin (*Dama de pică*), B. Björnson (*Mîinile mamei*), multe alte nume cunoscute, ale căror scrieri erau recomandate, pe coperta ultimă, drept „lucrări de puter-nică emoție, de fină intelectualitate, ori de humor“. Numărul 75 al colecției „Lectura“, care urma traducerii Sofiei Nădejde, îl anuța pe H. Barbusse „marele umanitarist și celebru autor al *Prăpădului și Infernului*, cu un ciclu de măiestrite nuvele sub titlul: *Șampionul*“.

Cuore (Animă) de Edmondo de Amicis, subintitulată „Carte pentru tineri“ (Tipografia „Cultura românească“, S.A.R., Institutul de Editură, București I), este tradusă de Sofia Nădejde în scopul — citim în *Prefață* — de a fi folosite „băieților din școlile elementare, între nouă și treisprezece ani“. Cartea este fragmentată în scurte capitole, cu titluri care le recomandă conținutul: *Profesorul nostru*, *Băiatul calabrez*, *Tovarășii mei*, *Școala*, *Mama*, *Directorul*, *Soldații* etc.; ele alternează cu capitole în care ni se relatează întîmplări, se descriu situații din viața copiilor sau din preajma celor care îi înconjoară — *O nenorocire*, *O faptă bună*, *Într-o mansardă*, *Ziua morțitor*, *Apărătorul lui Nelly*, *După boală*, *Copilul patată* și celelalte.

Structurată astfel, lucrarea despre copii și cu eroi copii, a lui Edmondo de Amicis, se constituie într-un fel de istorie a unui an școlar, scrisă chiar de un elev din clasa a III-a dintr-o școală comunală italiană. Insemnările sale zilnice, făcute cu naivitățile vârstei și greșelile scrisului, au fost corectate de tatăl copilului fără să le fi alterat conținutul. Peste vreo patru ani, cînd școlarul devenise gimnazian, el revine asupra caietelor cu amintiri și le aduce la forma publicabilă, într-o carte de interes pedagogic și educativ.

Din literatura rusă, Sofia Nădejde traduce un volum care cuprinde o amplă nuvelă a lui Maxim Gorki, *Omorul*, și trei povestiri de Leonid Andreev: *Prăpastia*, *Cîi-*

nele și în ceață. Aceste scrieri, de ecou umanitarist, apar în Biblioteca „Lumina”, care își selecta autorii în funcție de idealul lor etic, în primul rând. Astfel, din literatura română fuseseră publicați I. Agrîbiceanu (*Prăpastia*), Em. Gîrleanu (*Trei vecini*), N. N. Beldiceanu (*Un singuratic*), Victor Eftimiu (*Fără suflet*), N. N. Dumăreanu (*Din negura vieții*). Ca scriitori străini, Biblioteca „Lumina” îi avea în atenție pe L. Tolstoi (*Plăceri vinovate*), A. P. Cehov (*O căsătorie visată*), M. Gorki (*Mama*), dar și Alfred de Musset (*Mimi Pinson*), Théophile Gautier (*Arria Marcella*) sau, mai bizarii, C. Micszath (*Cavalerii*), Paul Heyse (*Prizonierii*). Data apariției volumului cu nr. 26, cel tradus de Sofia Nădejde, nu se precizează pe certă. Presupunem însă că este vorba de anul 1911, cînd lui Horia Nădejde, fiul scriitoarei, i se tipărise lucrarea *Educația în Anglia*, pe care una din copertile interioare o recomandă cititorilor.

În aceeași bibliotecă, Sofia Nădejde tradusese *Don Juan de Marana* și *Venus din Ille* de Prosper Marimée (f. a., volum inseriat cu nr. 14). Într-o prefață nesemnată (bănuim că aparține tot tălmăcitoarei) se face un succint portret bio-bibliografic al scriitorului francez, apreciat ca un creator de la care „putem învăța ce tărie dă lucrărilor de artă stilul îngrijit, care face dintr-o bucată bine înche-gată, ca psihologie, operă în adevăr artistică”.

Tradus de mai mulți scriitori români sau localizat prin *Fédérigo* (C. Negruzzi — *Todirică jucătorul de cărți*), Pr. Merimée priеше Sofiei Nădejde, în literatura căreia don juanii apăruseră încă din etapa nuvelelor, prin junele Nicollesco din *Căpitanul Stănilescu*. Urmărim într-o lec-tură plăcută, antrenantă, tonică în situații tragi-comice, destinul lui Don Juan de Marana a cărui creștere evla-vioasă l-a împins... spre destrăbălare și crimă, în mijlocul studenților din Salamanca. Răutatea lui Don Garcia sau pocăința din urmă a lui Don Juan, caracterelor opuse ale Faustei sau Terezei, episodul erotic pentru care Tereza este gata să părăsească minăstirea, fugind cu Don Juan, „ca să-și completeze lista bărbaților înșelați”, multe alte scene și situații asemănătoare au corespondențe și în scri-erile Sofiei Nădejde (Suzana, la pensionul de mame, dra-gostea cu Sorin, fuga de la pension etc.). Mai puțin volu-

bilă, cealaltă traducere, *Venus din Ille*, descriere pitorească a familiei arheologului din Ille, își ridică gradul tensional prin scena omorului înspăimîntător al tînărului Peyrehorade în noaptea nunții.

Mai puțin se corelează cu predilectiile Sofiei Nădejde traducerile din diverși autori: Ludwig Fulga, *Prostul* (co-medie); Matilde Serao, *Visul unei nopți de dragoste*, *Iu-bire pierdută*, *Idila paităiei*, *Ciccotto* (apărute în „Căminul”, Biblioteca literară și științifică, a Editurii Librăriei H. Stenberg și fiu). Pe teme ale vieții de familie sau ale destinelor întinsecate, aceeași bibliotecă mai tipărise autori români, Sadoveanu (*Umiliții mei prieteni*), N. Filimon (*Nenorocirile unui slujnicar*), Constanța Marino (*Natalița*), Ion Dragoslav (*Firimiturile lui Dalib*), Cehov (*Gura femeii*, trad. de L. Rebreanu), Al. Cazaban (*Dureri neînțelese*).

Un loc privilegiat în activitatea de traducătoare a Sofiei Nădejde ocupă scriitorul polonez Henryk Sienkiewicz. Schițele acestuia, *Viața la sate*, se alătură altor bune lucrări pe care le tipărise „Biblioteca universală” a Editurii „Biroului Universal”, Ath. I. Nițeanu: *Nuvele* (Guy de Maupassant), *Un desmăstent al soartei* (Leon Tolstoi), *Scriitori din moara mea* (Alphonse Daudet), *Săr-bătoarea din Coqueville* (Em. Zola), *Sărmanul Dionis* (M. Eminescu) *Fumia călăului* (A. Petöfi).

Prin biblioteca pe care și-o crease, Editura „Biroului Universal” tipărea lucrările cele mai interesante din dife-rite domenii de activitate: filozofie, critică, beletristică (schițe, nuvele, povestiri, poezii, romane), istorie, geogra-fie, într-un cuvînt, citim în programul editorial că se im-prima „tot ceea ce e bun și moral, tot ceea ce poate fi util și plăcut”.

Sofia Nădejde alege spre transpunere, în românește, o suită de schițe și povestiri antrenante din viața rustică poloneză, grupate, în volumul menționat, astfel: *Schițe cu cărbune*: 1) *Cunoștință cu eroul*; 2) *Alți inși și alte icoane*; 3) *Cugetarea, Evrika*; 4) *Debitorul în cursă*; 5) *Adunarea leguitoare din Prosteni și frunțașii ei*; 6-9) *Imo-gena*; 10) *Biruința geniului*; 11) *Nenorocirea din urmă*. Acest ciclu este completat cu trei volume de sine stătă-toare: *Sluga bătrînă*, *Lux in tenebris lucet* și *A treia dragoste*.

Universul tematic explorat de Sienkiewicz convine foarte bine formației și structurii suflotești a traducătoarei. În schifele talentatului scriitor polonez este prezentat, cu veridicitate și vervă satirică, satul de altădată, probabil simbolic intitulat Prosteni, cu țărani năpăstuiți (Rzepa), cu primari incompetenți, (Franț Burak), notari abuzivi, cu pretinse cunoștințe de carte, „scriitorii” primăriei, („domnul Zolzkiewicz”), boieri și argați. Conflictele cele mai frecvente sînt aidoma și celor pe care le dezvoltase, adesea, în proza ei, Sofia Nădejde: primarul face matrapazlăcuri ca să nu-și trimită feciorul la oaste; notarul, șantajist, îl încorporează pe Rzepa, țăranul tăietor de lemne la pădure, pentru ca afemeiatul „scriitor” de primărie să poată face curte soției lui Rzepa, cea mai frumoasă din județ.

Abuzurile sînt dezvăluite pe față, la „jude” dacă te duci să-i ceri vreo favoare, trebuie să-i duci „un taler de raci ori un roi (de albine), o chită de in ori o găină”, că el este „mai omenos” decît notarul, în fața căruia e necesar „să dezlegi nodul de la basma și să scoți rubla”.

Editura în care se tradusesse H. Sienkiewicz o prețuia, pare-se, deosebit de mult pe Sofia Nădejde, căreia îi populariza creația proprie, cit și traducerile pe care le făcuse. Astfel, cu ocazia volumului *Viața la sate*, („Biblioteca Universală” nr. 29, 30 și 31, 1908), citătorii erau invitați să lectureze „frumosul și instructivul roman: *Minunile și grozăviile Indiei* de marele scriitor francez Jules Verne... unicul roman geografic, demn de a fi citit și de elevii școalelor” (în traducerea Sofiei Nădejde, n.n.). Deși epuizat în 1908, *Părinți și copii*, continua să fie menținut în atenția publicului, ca „un roman pedagogic demn de a fi citit de oricine dorește o literatură sănătoasă”; dar noutatea noutăților, în 1908, o constituie *Din lume pentru lume*, „în care renumita scriitoare, Sofia Nădejde, subl. ed.) povestește în cea mai curată limbă românească, așa cum se vorbește în Moldova, Muntenia și Transilvania, bucătă de cea mai înaltă morală, demne de a fi citite atît de omul cult, cît și de săteni”. Acestor elogii aduse romancierii și povestitoareii li se însoțeau, cu forță egală, cele care îi reveneau talmăcitoarei Sofia Nădejde, semnata pe coperta altei cărți: „N-a fost și nici nu va fi un roman

puternic în fapte istorice ca sublimul *Prin foc și sabie* de renumitul Henric Sienkiewicz”.

Romanul s-a tras în ediții repetate, începînd din 1910 pînă în 1925, și el relatează, cum se știe, istoria unor lupte din secolul XVII, care au antrenat pe leși, cazaci, ruși, tătari și români, ca și istoria unor tradiții și psihologii ale oamenilor îmbrăcați „în zălele” acelor timpuri. Romanul se leagă, în ceea ce ne privește, de perioadele domniei lui Vasile Lupu. În prefața foarte elogiasă pe care i-o scrie, Sofia Nădejde face o observație, pe care n-am întîlnit-o la celelalte volume de traduceri semnate de ea și care prezintă un dublu interes: cum a realizat ea tălmăcirea și ce sursă a avut la îndemînă.

„Din punctul de vedere al limbii — zice Sofia Nădejde — ne-am sîrguit a fi cît se poate mai curată și românească (dar, reținem!) fără a ne îndepărta de ideile autorului, (re) dîndu-l întreg și neștirbit, nu cum fac traducătorii francezi... Am tradus pe cea mai bună lucrare germană și am urmărit-o și de *original*”. (subl. ns.)

Am ținut să exemplificăm acest citat, fără teama de a atrage asupra traducătoarei opinia unei eventuale lipse de modestie, dimpotrivă; în adevăr, corectitudinea și conștiințiozitatea față de lucrul său și al altuia, care au caracterizat-o pe scriitoarea română în tot cursul vieții sale, sînt trăsături fericit concretizate și în acest domeniu al activității ei, de sute și sute de pagini tipărite. Prin frumusețea, acuratețea stilului și subiectele lor, unele scrieri din cele amintite ar putea fi reeditate și astăzi.

VICTOR VIȘINESCU

TABEL CRONOLOGIC

Reconstituim, cronologic, drumul de nouă decenii al vieții și activității SOFIEI NADEJDE și pe al soțului ei, IOAN NADEJDE, pe bază unor documente inedite, cercetate la Arhivele Generale de Stat din București și filialele acestora din Iași și Botoșani, Arhivele C.C. al P.C.R., Biblioteca Academiei, secțiile de manuscrise ale muzeelor de literatură din București și din Iași, arhiva Liceului „Laurian” din Botoșani și altele. Aceștea le-am adăugat măturile memoriilor care au cunoscut-o nemijlocit pe Sofia Nădejde, scriitori, publiciști și oameni de cultură, ca și amintirile rudelor și cunoștințelor familiei Nădejde.

Înfițișăm astfel, pentru prima oară, imaginea întregită a aceleia care a fost, simultan, publicistă și militantă socialistă, nuvelistă, romancieră și autor dramatic, directoare de reviste literare și traducătoare din literatura universală, una dintre cele mai vrednice femei din istoria culturii noastre, reprezentantă de seamă a scrisului feminin românesc de la finele secolului al XIX-lea și începutul veacului al XX-lea.

— 7186, Ghenar (1682, ianuarie). Prima atestare calendaristică despre NEDEJDEȘTI: „Un zapis pentru un pămint ce ni-au pus, să dee Nedejde banii și să-și scoată zapisul”. (*Uricariul* sau *Colecțiuni de diferite acte care*

pot servi la Istoria românilor de Theodor Codrescu, vol. XXXV, Iași, Tipografia „Buciumul român”, p. 82 și urm.).

— 7255 (1747, iulie 5), *Document de răzăște*, care ne dezvăluie diferite episoade din existența Nedejdeștilor de la Certieni, înaintașii din care descind părinții lui Ioan Nădejde (Cf. *Uricariul*, op. cit., vol. XXV, p. 85).

— 7283 (1775), un zapis despre Ioniță Nedejde „ce i-au fost ginere lui Andrei Nedejde” din Certieni, prin care își revendică prin Aga părțile de pământ din cele „ce s-au venit Nedejdeștilor, după dovada aceleiași cărți de giudecată i” isvod” (*Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, ispisoațe, surete, traduceri, publicate de Mihail Costăchescu, Institutul de arte grafice, 1933, pp. 94-96).

— 1792, 25 iulie, vornicul de Botoșani, Ilie Zbierea, se deplasează la Cozmești, în preajma Tecucului, părțile natale ale lui Ioan Nădejde, ca să facă hotărnicia satului, cu care ocazie consemnase declinul răzeșilor „nedejdești” și faptul că bătrînul Nedejde pierduse pământul „cînd cu foamea cea mare sub Ștefănița Vodă Lupul”. *Ispisoace și zapise, Documente slavo-române* publicate de Gh. Ghibănescu, vol. I, 1400—1600, Iași, Tipografia „Dacia”, 1906, *Document din* 7200 iulie 25, Cozmești, p. 164).

— La începutul secolului al XIX-lea, „Nedejdeștii” devin „Nădejdești”, odată cu IONIȚA NADEJDE II, bunul lui Ioan Nădejde. Aceștia avea să consemneze, după un secol și ceva: „La Stăuceni a fost cîțiva ani administrator tatăl meu, Gh. Nădejde. Răposatul era fiul lui Ioniță Nădejde din Deleni și al Ruxandei, fiica lui Ioachim, arhimandrit tințar (deci macedonean sau grec) și al unei Gîrbea, răzeșiță. Ioniță Nădejde era de loc din Certieni, ținutul Neamț, unde Nădejdeștii erau de baștină (...) Ioniță Nădejde era cărturar și vărul meu primar, Th. D. Speranță, are un manuscris, traducerea poveștii lui Abu Hasim, „1001 de nopți”, foarte frumos scrisă. Nădejdeștii se pot urmări pînă în veacul al 17-lea sub acest nume.” (Ioan Nădejde, *Pro domo*, în „*Izbînda*”, anul IV, no. 1055, vineri 10 martie, 1922, p. 3).

— 1824, se naște la Zoriște, lângă Botoșani, VASILE BÂNCILĂ, ulterior BÂNCILĂ — GHEORGHIU, tatăl Sofiei. El era feciorul preotului Gheorghe Bâncilă, căsătorit cu Ana Bobulescu, ruteancă din Virful Cîmpului.

— 1830, se naște în comuna Deleni, județul Botoșani, primul copil al soților Ioniță Nădejde II și Ruxanda Țințar, DIMITRIE, acela care își va schimba numele din NADEJDE în SPERANȚIA, viitorul tată al lui Theodor Speranția.

— 1834, în satul Corni se naște PULHERIA PROFIRA NECULCE, mama Sofiei. Ea era fiica lui Manole Neculce, administrator la moșia Cantacuzino din Corni, căsătorit cu o oarecare Safta din Roman.

— 1835, se naște al doilea fiu al lui Ioniță Nădejde II, GHEORGHE, tatăl lui Ioan Nădejde. Lui îi vor urma încă trei frați: VASILE, care, aidoma lui Dimitrie, va adopta numele de Speranția, agricultor lângă Iași; MARIA și ZMARANDA, cea dintâi căsătorită cu un oarecare Sălciuanu, cu care are o fată, Stamata, foarte frumoasă, viitoarea mamă a unui băiat, Alexandru, abandonat de tatăl său, egumenul Atanasie Mironescu și trecut în scriptele de stare civilă cu numele de Speranția.

— 1837, se naște ELENA GHICA, fiica lui Iorgu Ghica și a Ecaterinei Racoviță, viitoarea soție a lui Gheorghe Nădejde, socrul Sofiei. Despre Gheorghe Nădejde știm că era administrator pe moșia unui anume Bûrbûr din Dersca, sat dâruiț de Ștefan cel Mare unor răzeși. Cum stărea sa materială nu pare a fi fost strălucită, pe Gheorghe Nădejde îl vom întâlni, în cursul anilor, în alte locații, la Talpa, Vlăsinești și în multe sate din nord, despre care își va aduce aminte unul dintre fiii săi. (Cf. Gheorghe Nădejde, *În sat, la Talpa, Veci amintiri*, în „Adevărul literar și artistic“, an. VII, no. 280, duminică 19 aprilie 1926, p. 2).

— 1854, aproximativ, Vasile Băncilă se căsătorește cu Pulheria Profira Neculce, care primește ca zestre de la părinții săi „200 de galbeni bez rochii și argintărie“. Ținându-și pereche se stabilește la Botoșani, unde Vasile Băncilă va practica „neguțătoria“.

— 1854, se naște IOAN NĂDEJDE, primul copil al lui Gheorghe și Elena Nădejde. „Subsemnatul, prin aceasta preotul servitor la biserică cu patronajul Sf. Voievozi, din Urbea Tecuci, atestez că la 18 decembrie anul încetat 1854, din părinți români, d. Gheorghe Nădejde și consoar-

ta sa, Elena Nădejde, s-a născut un fiu care la 22 a citatei luni i s-a citit botezul de către mine“. (Cf. *Declarație legalizată de Oficiul stării civile al Urbei Botoșani, conformă cu Registrele mitricale pe anul 1854 a(le) Bisericii Sf. Voievozi Urbea Tecuci*).

— 1856, la Botoșani se naște SOPHIA (SOFIA) BĂNCILĂ, primul dintre copiii soților Vasile și Profira Băncilă. Puținii biografi ai viitoarei scriitoare Sofia Nădejde au indicat date de naștere diferite: 1858 (Dim. R. Rosetti, *Dicționarul contemporanilor*); 1852 (Gh. Adamescu, *Contribuțiuni la bibliografia românească*), date însușite, ulterior, de către alții.

Investigațiile noastre la mai multe surse, între care Arhivele Statului, filiala Botoșani, ne-au atestat că Sofia Băncilă s-a născut la 14 septembrie 1856. Certificatul ei de naștere, scris de mână, așa cum se obișnuia în activitatea birourilor de stare civilă până la domnia lui Al. I. Cuza, a fost eliberat târziu, în 1865, de către „spirituala dicasterie a Sfintei Mitropolii (a) Moldovii și Sucevii în anul 1865, februarie în trei zile no. 1340“ și depus la Oficiul stării civile al Urbei Botoșani, în 1874.

Sofii Băncilă au mai adus pe lume încă patru copii: ECATERINA (care va deveni soția lui Gheorghe Nădejde, fratele lui Ioan Nădejde), IANCU (profesor și director la o școală de tăbăcărie din Iași), GRIGORI OCTAV (cunoscutul pictor OCTAV BĂNCILĂ, născut la 4 februarie 1872) și ELENA (Leonița), devenită soția învățătorului I. Teodorescu din Broșteni.

— 1857, se naște GHEORGHE NĂDEJDE, la 20 mai, în comuna Dersca, județul Dorohoi, cel de al doilea fiu al soților Gh. și Elena Nădejde (*Arhivele statului din Iași*, Facultatea de drept, Nr. actului 2/1879—1880, *Dossarul D-lui George G. Nădejde*). Acesta va fi profesorul de mai târziu, memorialistul care va semna cu pseudonimul L. Gîrbea și tatăl a trei copii: fetița Geta, stinsă din viață la fragedă vîrstă, Grigore, care, după ce ajunsese medic, în timpul unei inspecții pe un vapor are maria neșansă de a se îneca în Dunăre și CAMELIA NĂDEJDE, profesoară la Liceul „Oltea Doamna“, scriitoarea impusă sub numele de LUCIA MANTU.

Acta, 1863, *Distribuirea orelor de învețitură la școlile primare de fete*).

— 1866, Ioan Nădejde urmează cursurile Liceului „Laurian” din Botoșani, pe care le absolvă în vara anului 1873, împreună cu (doar!) patru colegi din 33, cîți intra-seră în anul întii. (Cf. N. Răutu, *Istoria Liceului Laurian din Botoșani*, Tip. „Reînvierea”, Botoșani, 1909, p. 10).

— 1871, notele obținute de elevul Ioan Nădejde la examenele din clasa a V-a: limba latină, oral și scris — 9, limba elină, oral și scris — 8, istoria universală, oral și scris — 10, matematicile, oral și scris — 10, (Arhivele Statului din București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, *Ds. 27*, Liceul „Laurian” Botoșani, fila 148).

— Cu aproximativ doi ani în urmă, Sofia Băncilă, la capătul școlii primare și cu sprijinul unui unchi al ei, preotul Ioan Băncilă, se înscrie la pensionul de fete din Botoșani, condus de o distinsă doamnă Glowaska. (Artur Goroșan, *Monografia orașului Botoșani*, Folticeni, 1926, p. 378). Mereu premiantă, eleva Sofia Băncilă se făcuse remarcată, în special, la disciplinele: istorie, filozofie, literatură, limbi străine, retorică, geografie, etică.

— 1873, Ioan Nădejde își trece examenul de bacalaureat la Iași, fiind „clasificat întiiul cu mari laude. A uimit pe examinatorul său de elină, profesorul V. Burlă”. (I. C. Atanasiu, *Mișcarea socialistă, 1881-1900*, Editura „Adevărul”, S. A. — București, p. 363).

— 1874, corespondență în limba italiană între adolescenta Sofia Băncilă, absolventă a pensionului „Glowaska” și Ioan Nădejde, bacalaureat, profesor-suplinitor la Iași. Tînăra, de care se legase sufletește în anii de studii, îi scrie viitorului soț, adresîndu-se cu formula „Caro Giovanni”, iar acesta îi răspunde din Iași, adresîndu-i-se cu „Amatissima et ammantissima Sofia”, proiectînd apropiata lor căsătorie. (Reproducerea, în facsimil, a unor fragmente de scrisori în italiană, în ediția Sofia Nădejde, *Din chinurile vieții*, Editura pentru literatură, 1968, ediție îngrijită de noi, V. V.).

— 1874, luna noiembrie, ziua 10, orele 7 seara, tinerii Sofia Băncilă și Ioan Nădejde, însoțiți de patru martori, se prezintă în fața lui Ioan Grecinschi, „oficier stării civile Urbei Botoșani” pentru a-și uni, prin lege, viața și a răzbi

XCV

— 1861, Ioan Nădejde apare ca elev de ciclu primar în foaia matricolă a Școlii elementare din Samastia, județul Dorohoi, avînd la „gradul învățăturii” și la „conducită” calificativul „E”, adică „Eminenție”. (Arhivele Statului București, *Ds. 453/1864*, vol. II, fila 12, *Matricolul de numele și prenumele elevilor...*).

— 1862, tatăl Sofiei, prăvăliașul botoșănean Vasile BĂNCILĂ apare într-un „Act de împrumut” cu numele de VASILE GHEORGHIU. Se pare că adoptarea numelui de Gheorghiu în locul celui de Băncilă și, uneori, alături de acesta, Băncilă-Gheorghiu, fusese determinată de constrîngerile fiscale la care era supus. Schimbîndu-și numele, el izbutea să se îndepărteze de următorii, ușurîndu-și astfel povara impozitelor. Dar numai un timp. În cele din urmă, concurat de marii negustori din Botoșani, „ville très commerçante” cum nota, încă în 1810, geograful Malte-Brun, Vasile Băncilă-Gheorghiu, avînd de întreținut o familie numeroasă, solicită un împrumut de „600 lei și 20 b.”, de la Fondul Caselor de Orfani din Botoșani, lăsînd în ipotecă locuința sa personală din strada Sfinții Trei ierarhi nr. 820. (*Act de împrumut*, nr. 10, din 22/29 mai 1862, garantat de Tribunalul Botoșani, Arhivele Statului, Filiala Botoșani).

1863/1864, cei doi frați Nădejde, Ioan și Gheorghe, își termină clasele primare la Botoșani, unde fuseseră aduși de o rudă a lor, „Moș Alecu” și puși în gazdă „tocmai la un dascăl care locuia în țintirimul vechi al bisericii Sfinții Votevozi, unde se îngropau morții secerăți de holeră, cite trei-patru pe zi”. (Cf. Gheorghe Nădejde, art. *În sat, la Talpa*, cit.).

— Cam în aceeași perioadă își începe micuța Sofia Băncilă școala primară la Botoșani. În clasa întii, ea învâța silabisirea, formarea numerelor; în clasa a doua, catehismul, distingerea părților cuvîntului (scriere dictando), aritmetica și citirea după model; în clasa a treia, gramatica română, religionea, istoria românilor, aritmetica, desenul, caligrafia; în clasa a patra, în afara disciplinelor din clasa precedentă, elemente de istorie naturală, fizică populară și citirea pe cărți cu diverse litere. (Arhivele Statului din București, Ministerul Instrucțiunii Publice,

XCIV

apoi, împreună, un lung drum al aspirațiilor și al luptei, al împlinirilor. (*Actul de căsătorie no. 227, Arhivele de Stat, Filiala Botoșani, Ds. nr. 227/1874*).

— Tînăra pereche Ioan și Sofia Nădejde își stabilesc domiciliul la Iași. Prin adresa Ministerului Cultelor și al Instrucțiunii Publice, no. 9270/4 octombrie 1874, semnată de Titu Maiorescu, ministrul de atunci, conducerea Gimnaziului „Alexandru cel Bun” din Iași este înștiințată că Ioan Nădejde, „pe baza concursului ce a depus” a fost numit profesor la catedra de limba franceză, în locul lui G. Panu. Aceeași adresă adăuga că I. Nădejde era invitat a continua „cu suplinirea catedrei de Limba Elenă de la acel gimnaziu”. (*Arhivele Statului Iași, Gimnaziul Alexandru cel Bun, Ds. 14/1874*).

— 1874-1876. Inițial, soții Nădejde au locuit în casa unui unchi al lor, Hubert, aflată în apropierea unei pieți numită Sturzoaia. Într-una din scrisorile în italiană pe care I. Nădejde o trimisese Sofiei Băncilă, la Botoșani, cu puțin înainte de căsătoria lor, se pomenește de această casă a lui Hubert, care necesita reparații.

Cu eforturi mari, tinerii căsătoriți își construiesc în cartierul Sărărie o casă proprie, din două încăperi, extinsă ulterior la patru, evocată cu admirație de Jean Bart, (cf. art. *Misterul casei din Sărărie*, în „Adevărul literar și artistic”, anul IX, nr. 424, 25 ian. 1929, p. 1).

— 1876, Ioan Nădejde participă la concursul pentru ocuparea unei catedre libere de limba română la Liceul Național din Iași, unde va funcționa un timp. (I. C. Anasau, *Mișcarea socialistă*, op. cit., p. 364).

— 1876, 17 ianuarie, se naște *SOFIA* (Sonia), primul copil al soților Nădejde, „în orașul Iassy, la casa părinților săi din strada Sărărie no. 32, fiica d-lui Ioan Nădejde de douăzeci unu ani, profesor de română și a d-nei Sofia Nădejde, de nouăsprezece ani, domiciliați în despărțirea a III-a”. (*Arhivele Statului Iași, Registrul pentru actele stării civile ale anului 1876*, vol. I, fila 2).

După ce urmează Școala de Belle-Arte din Iași, condusă de Stahi, Sofia (Sonia) Nădejde este trimisă să studieze artele plastice la München. Devenind pictoriță, ea se căsătorește cu baronul Max von Stengel și activează în asociația de pictori „Reichskammer der bildenden

Künste” din München”. (*Biblioteca Academiei, ms. Scri-soare a Sofiei Nădejde către A. C. Cuza, 21 iulie 1936, S-11 (2) LL IX*).

— 1878, se naște a doua fiică a soților Nădejde, *VICTORIA* aceea care avea să devină soția scriitorului N. N. BELDICEANU. La Iași, ea a urmat Externatul secundar de fete, pînă în clasa a treia, după care s-a înscris la con-servatorul de canto din București, unde preda reputatul profesor Gh. Ștefănescu. Adevărata vocație, însă Victoria Beldiceanu-Nădejde și-a împlinit-o în „pictura cu acul” pe mătase, profesione cu totul originală, care i-a adus renume și satisfacții la expozițiile la care a participat.

— 1879, *DEBUTUL PUBLICISTIC al Sofiei Nădejde*. În „Femea română”, publicație condusă de Maria Flech-tenmacher, Sofia Nădejde tipărește articolul *Chestiunea femeilor* (an. II, 1879, nr. 111, 25 martie, pp. 177/178, articol în care își începe viitoarea sa campanie publicistică în sprijinul emancipării femeii, apreciat de conducerea redacției, care, într-o notă, scria: „Sintem fericite a con-sacra de astădată primele coloane ale ziarului epistolei ce ne-o adresează o (soție) de inimă, inteligentă și instruită doamnă, Sofia Nădejde din Iași. Mulțumim din suflet d-nei Sofia Nădejde, care se înscrie cu încredere și ener-gie între soldații emancipării femeilor”.

În menționatul articol de debut, Sofia Nădejde scria: „Nu-i oare rușine pentru secolul nostru ca jumătate din omenirea așa numită civilizată să stea în sclavie? S-au liberat robii, domnilor, însă noi am rămas (...). Sin-tem acuzate că nu învățăm, dar avem școli? Pentru ca femeia să aibă bacalaureatul, trebuie să aibă și mii de galbeni”.

— 1879, are loc la Iași prima Conferință a cercurilor socialiste, la care sînt prezenți, între alții, socialiștii Zam-fir Arbore, Văleanu, Russel, Lupu, Speranță, frații Ioan și Gheorghe Nădejde, C. D. Gherea. Cu acel prilej, va re-marca Sofia Nădejde tirziu, în ciclul *Amintiri*, tipărit în „Adevărul”, în 1935, „s-a pus la cale un program”. Po-trivit acestuia unii socialiști apreciaseră „să se lucreze în școli, pentru a cîștiga tineretul, alții să fie luminați mun-citorii, adevărații interesați în cauză”.

— 1879, se tipărește primul ziar socialist, „Besarabia”, ai cărui redactori erau : Ioan și Gh. Nădejde, Th. Speranția, vărul lor, dr. Russel. Din editorialul primului număr, reținem : „Pentru noi, care știm că poporul muncitor este produsul avuției, starea nenorocită la noi, a acestui popor, este foarte îngrijorătoare. Alt scop nu vom avea în viața noastră decât imputernicirea poporului muncitor. Pentru a ajunge la acest rezultat, am format acest jurnal”.

— 1880, socialiștii ieșeni înființează o tipografie a lor. Dr. Russel publică broșura : *Un studiu psihiatric, urmat de câteva comentarii asupra ideilor sănătoase*, în care combate pseudoteoriile liberale despre socialism, răspundite de A. D. Holban, în ziarul „Mișcarea națională”.

Tot acum se difuzează *Programul din 1880*, cadru de revendicări general-democratice : „Nu era vorba de bombe — va consemna Sofia Nădejde — nici de atentate ori revoluții, ci de propaganda prin grai și scris”. (*Amintiri*, în „Adevărul”, anul 49, no. 15734, 1 mai, 1935, p. 3).

— 1881, 1 martie, membrii organizației „Narodnaia Volea” îl asasinază pe țarul Alexandru al II-lea, prilej de mare satisfacție pentru socialiștii ieșeni, care organizează „Serbarea comunei pariziene”, vizînd — potrivit relatărilor lui C. Mille — două scopuri : „aniversarea răsculării pariziene și sărbătorirea morții țarului”. (*Dinu Milihan*, cap. *Ordinea domnește la Varșovia*, p. 379 și urm.).

— 1881, forurile superioare de învățămînt erau înfor-mate, la solicitarea lor, de către directorii liceelor la care funcționa Ioan Nădejde :

„D-sa, d. I. Nădejde — relata directorul Liceului Național din Iași — propagă în Iași opinii pentru desconsiderarea bazelor actuale ale societății, pentru desconsiderarea pină și a proprietății și încă cu o grabire surprinzătoare în clubul studenților universitari, unde erau admiși a asculta și elevi de la cursuri secundare...” (Arhivele Statului Iași, *Liceul Național Iași*, Ds. 2/1881).

— Ziarul „Besarabia”, descris în *Dinu Milihan* sub numele de „Patria”, este suprimat de autorități pentru că difuzase idei „subversive pentru ordinea stabilită”. Animatorii săi, studenți și profesori, sînt eliminați din universitate : Dinu Milihan (C. Mille), Alex. Răureu (Al. Bădăreu), Garanță (Th. Speranția). La I. Cara (I. Nădejde) auto-

ritățile fac percheziție acasă, alți redactori ai publicației, rememorează Sofia Nădejde, fuseseră „conduși sub escortă la frontieră și expulzați” (Cf. *Amintiri*, loc. cit.).

— 1881, 5 iunie, are loc procesul intentat, de o comisie a universității din Iași, împotriva fraților Ioan și Gh. Nădejde acuzați de : propagarea ateismului, explicarea mizeriei prin inegalitate de rang social, definirea proprietății ca furt, considerarea familiei burgheze drept o „prostituiune”, nesocotirea autorității paterne, propagarea socialismului în mediul școlar, participarea la întruniri muncitorești.

Comisia de judecată, formată din N. Culianni, N. Quintescu, G. Ureche, M. Tzony și I. Stravolca a votat cu 4 voturi contra unul (al lui I. Stravolca) această sentință :

„D-l Ioan Nădejde, recunoscut culpabil, în modul cel mai grav, este destituit din funcțiunea de profesor de la Liceul Național din Iassy. D-l Gheorghe Nădejde, ca mai puțin culpabil, va fi suspendat din misiunea de profesor de la Gimnaziul Ștefan cel Mare din Iassy, pe timp nedeterminat”. (Arhivele Statului Iași, *Liceul Național Iași*, Ds. 2/1881, loc. cit.).

— „Acuzații” răspund prin broșura *Socialismul înaintea justiției* : „Noi sîntem convinși că am fost condamnați numai pentru că sîntem socialiști”, exprimîndu-și încrederea în izbînda orînduirii în care „...omul să nu mai fie robit de om”.

— 1881, 1 iulie. Apare la Iași, în casa soților Ioan și Sofia Nădejde, revista *CONTEMPORANUL*, „nume fără pretenții, va consemna Sofia Nădejde, indicînd intenția de a pune la curent pe cititori cu toate teoriile și descoperirile științei moderne și cu literatura vremii”. Partea științifică a revistei este coordonată de I. Nădejde, iar cea literară de C. Mille. În primul număr, Sofia Nădejde publică un patetic apel *CĂTRE FEMEII*, început de campanie revendicativă în problema drepturilor femeii. El va fi urmat de zeci de articole pe teme asemănătoare, menționate de noi la „Bibliografia generală” a ediției de față.

— 1881, moare Vasile Băncilă, tatăl Sofiei Nădejde.

— 1882, se naște primul băiat al soților Nădejde, IOAN (zis și Iancușor), cronologic al patrulea copil, întrucît între sora lui, Victoria, și el, soții Nădejde mai avu-

vor urma : *Un sfârșit, Schițe din viața de la țară, Tatăl, Mama, drama O iubire la țară, Căpitanul Stăniulescu, Așa a fost să fie, S-au dus.*

— 1884-1886, numeroase traduceri în „Contemporarul“ ale Sofiei Nădejde din autori străini, Herbert Spencer, dr. Letourneau, Stuart Mille etc., avînd ca subiecte probleme de sociologie, antropografie, poligamie, credințe religioase etc.

— 1887-1888, *DEBUTUL DRAMATIC AL SOFIEI NĂDEJDE*. Publică în „Contemporarul“ (nr. 6, 7, an. VI și nr. 8) drama în trei acte și trei tablouri *O iubire la țară*.

— 1888, se naște cel de al doilea băiat al soților Nădejde, HORIA, șef de promoție la liceul „Gh. Lazăr“, cu studii superioare de inginerie desăvîrșite la Birmingham.

— 1888, ca urmare a activității sale în rîndurile țărănilor moldoveni, Ioan Nădejde candidează și este ales deputat la Colegiul III din Iași, mandat cu care acuză, de la tribuna parlamentară, fărădelegile autorităților vremii săvîrșite în timpul desfășurării rîscoalelor țărănești din anul 1888.

— 1888-1889, corespondență a lui I. Nădejde cu Fr. Engels în legătură cu stadiul mișcării socialiste în România. Într-o scrisoare trimisă lui Engels, I. Nădejde i se adresează cu „Stimate tovarăș“ și îl roagă pe Engels să-i dea socialistului român I. Panaitescu mai multe lămuriri „foarte importante pentru dezvoltarea mișcării socialiste în România“. (Arhiva C.C. al P.C.R., Fondul nr. 28, Ds. nr. 4324/4, mapa 1, *Scrisoarea lui I. Nădejde către Fr. Engels*, 18 iulie 1889).

— 1891, odată cu încetarea apariției revistei „Contemporarul“, Sofia Nădejde realiza un rodnic bilanț publicistic — consemnat cronologic la „Bibliografia generală“ — prin care se impusese în fața publicului român ca o gazetară talentată, inteligentă, pasionată. Articole, note, foiletoane, traduceri, schițe, nuvele, teatru, cronici literare etc., atestau în persoana Sofiei Nădejde o personalitate a culturii românești din acel timp.

— 1892, se naște ultimul copil al soților Nădejde, AMELIA, viitoarea profesoară de limba engleză la Școala comercială de fete „Domnița Bălașa Brîncoveanu“ din

seseră o fetiță, Vera, stînsă la vîrsta de aproape 2 ani. După ce face studii liceale în Iași, la Liceul Național, și în București, la Liceul Gh. Lazăr, tînărul Ioan Nădejde urmează politehnica și devine inginer.

— 1882, orfan de tată, Grigori Octav Băncilă este luat la Iași de către sora sa, Sofia Nădejde, unde crește alături de nepoții lui și primește sprijin să-și formeze cariera de pictor.

— 1883, despărțindu-se, fără voia sa, de catedrele de la care predase discipline umaniste și limbi străine, Ioan Nădejde, paralel cu prodigioasa sa activitate de publicist, nu s-a despărțit de gândul de a ajuta, în continuare, tineretului școlar. Astfel, din 1883 încep să-i apară o serie de cărți și manuale destinate elevilor, după cum urmează : *Viața lui Ștefan cel Mare și cel Bun, Domnul Moldovei, 1456-1504*, cu un apendice despre starea socială a Moldovei din acel timp (Iași, Dim. Daniel, 1883) ; *Gramatica limbii române*. Fonetica, etimologia, sintaxa și istoria limbii pentru clasele liceale (Iași, 1884) ; *Geografia județului Iași* (Ed. Librăriei Dim. Daniel, Iassy, 1885) ; *Elemente de botanică*, conform programei actuale pentru clasa II gimnazială (Ed. Librăriei Dim. Daniel, Iași, 1886) ; *Elemente de zoologie pentru clasa II gimnazială* (Ed. Librăriei Dim. Daniel, Iași, 1886) ; *Istoria limbii și literaturii române* (cu probe de limbă, de ortografie și grafie din toate veacurile, Editura Șaraga, Iași, 1886) ; *Schiță despre Miron Costin și vremea lui* (Iași, Editura Librăriei Dim. Daniel, 1888) ; *Elemente de geologie* (Iași, Ed. Dim. Daniel, 1890) ; *Dicționar latin-român complet*, în mai multe ediții, unele în colaborare cu fiica sa Amelia Nădejde-Gesticone (prima ediție în 1894).

— 1885, Sofia Nădejde își începe colaborarea la ziarul „Drepturile omului“, cu articolul *Femeea și socialismul* (an II, nr. 873, 5 febr., 1885).

— 1885, se naște a patra fiică a soților Nădejde, ELENA, o excepție între frați, ca aptitudine, ea devenind medic. A funcționat ca asistentă la Facultatea de medicină din Iași.

— 1885, *DEBUTUL LITERAR AL SOFIEI NĂDEJDE*. Tipărește în „Contemporarul“ nuvela *Două mame* (an. IV, 1884/1886, nr. 10-12, pp. 390-396). Acestei nuvele îi

București, coautoare a tatălui său la *Dicționarul latin-român*, actualmente singura fiică în viață a familiei Nădejde, domiciliată în Iași.

— 1892, Sofia Nădejde colaborează la ziarul „Munca”, organ de presă al social-democrației, cu articole despre rolul femeii în mișcarea socială a vremii.

— 1892-1893, ani de „oratorie” a socialiștilor ieșeni în cluburile muncitorești sau ale studenților, în cartierele periferice ale Iașului, Tătărași și Nicolina, sau în rîndul țărănilor care își revendicau drepturi, de la care, își aduce aminte Sofia Nădejde „se adunau mii de iscălituri și se ascundeau petițiile, ca să nu fie confiscate de poliție, în căpușeala de la căciulă, în mijlocul unei pîini, în căptușeala de la cismă”. (*Amintiri...*, în „Adevărul”, 1935).

— 1893, la 31 martie (12 aprilie) se deschid la București, în sala clubului muncitorilor din strada Amzei, lucrările Congresului de constituire a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, primul partid politic al clasei muncitoare.

— 1893, Sofia Nădejde publică în revista editată de C. D. Gherea, „Literatură și știință”, două studii substanțiale: *Unde mergem și Evoluția familiei*.

— Aproximativ, în același an, Sofia Nădejde tipărește volumul *NUVELE* (Editura Frații Șaraga, Iași, f. a.), volum care înmănușează cele mai multe dintre schițele și nuvelele publicate în „Contemporanul”.

— 1894, publicista colaborează la revista „Almanahul social-democrat” cu articolul *Moștenirea la proletari*.

— 1894, pe frontispiciul revistei săptămânale socialiste „Evenimentul literar” apare, începînd cu 2 mai 1894, numele Sofiei Nădejde — directoare a publicației. Editorialul *Două vorbe* anunța cititorilor dorința redactorilor — Cezar Vraja (G. Ibrăileanu), I. Nădejde, C. Șarcăleanu (C. Stere), Raicu Ionescu-Rion — de a participa la „sănătosul curent literar” opus „celeilalte școli, care trăiește exclusiv pentru artă, care reduce arta la un joc de senzații, la un formalism artificial și mort”. Promovînd arta de pronunțată tendință socială, arta pentru care milita C. D. Gherea, „Evenimentul literar” a polemizat cu adepții artei pentru artă, între care, la un moment dat și Al. Vlahuță

și revista „Viața”, al cărui co-director era și a formulat, prin Cezar Vraja și Raicu Ionescu-Rion, în special, câteva importante teze estetice ale literaturii de concept socialist. Cităm studiile: *Psihologia de clasă, Înfrîngerea artei*, (C. Vraja), *O lucrare periculoasă, Artă tendenționistă, Artiști și artă socialistă* (I. Nădejde), *Ce cerem de la artiști* (C. Șarcăleanu), *De ce ne batem, Ce scriem* (Sofia Nădejde).

Alături de C. Mille, I. Păun-Pincio, N. Beldiceanu, M. Dafin, N. Tofan (Spiridon Popescu), I. L. Caragiale (care publică fragmente din piesa inedită *Soacra*, a cărei premieră, cu titlul, *Soacra mea, Fifina*, avușese loc în 1883, pe scena „Naționalului”), Sofia Nădejde tipărește în „Evenimentul literar” numeroase povestiri și schițe (*Smărăndița, După despărțenie, Mînzul, Grîndina, Ciubotele* etc.).

La 24 octombrie 1894, cînd „Evenimentul literar” ceda locul suplimentului „Lumea nouă”, aceea care îi fusese directoare, consemna: „Evenimentul literar”, cum numele îl arată, s-a îndeletnicit a pune pe cititori la curent cu teoriile cele mai nouă beletristice, a căutat a ocupa o sumă de scriitori, a face critici literare și a da, pînă la un punct, bucați literare într-o limbă românească, care să poată fi înțeleasă atît de muntean, cît și de moldovean”. (*Sofia Nădejde, Pentru numărul literar al Lumei nouă*).

— 1894, despărțirea de Iași. La propunerea unor socialiști aflați în București, C. Mille, V. G. Morțun, C. D. Gherea, A. Bacalbașa, Al. Radovici și alții, Ioan Nădejde se hotărăște să vină în București, în sprijinul luptei pe care socialiștii trebuiau să o ducă împotriva guvernului conservator Lascăr Catargiu.

Momentul ni-l relatează Sofia Nădejde :

— Vă gîndiți voi ce-nseamnă asta pentru mine ? Aici am treburi, casă, vie. Am „Contemporanul”. Podul geme de tipărituri”.

— Multe ai făcut tu în interesul ideii, zise Morțun, trebuie s-o faci și p-asta. Aici propaganda rămîne pe seama lui Stere. Celelalte se aranjează. Altfel, toată munca ta și a noastră, de zeci de ani, se pierde în zadar. Vor să

ne aresteze și credem că nici pe tine nu te vor decora". (*Plecarea la București*, în ciclul *Amintiri...* reprodus în evocarea *Sofia Nădejde*, de Victor Vișinescu, Editura Politică, 1972).

În București, soții Nădejde locuiesc mai întâi la Hotelul „Dacia”, apoi la adresele : strada Polonă, strada Viitorului 79, strada Valeriu Braniște 56.

— 1894, la 40 de ani, Ioan Nădejde devine student la Facultatea de drept din București, sub rectoratul lui Titu Maiorescu, facultate pe care o termină la 10 iunie 1898, cu teza de licență *Din dreptul vechi român*, notată cu 4 bile albe și o bilă roșie. (Arhivele Statului București, *Ds.* 93/1898, vol. I, *Universitatea din București*, Tabloul pentru formarea diplomelor de licență în drept, fila 71). Deși obținuse „Cartea de avocat”, cu nr. 660/1898 care-i dădea dreptul să exercite noua profesie „în tot cuprinsul Regatului României”, Ioan Nădejde nu practică avocatura cu consecvență, atras fiind de cercetarea juridică în sine, domeniu în care a realizat studii și lucrări elogios primite de specialiști : *Originea dreptului consuetudinar român*, *Dreptul vechi românesc*, *Feudalismul la români*, *Originea și evoluția proprietății în România și altele*. Pe baza acestei trudnice cercetări, I. Nădejde ceruse ministrului instrucțiunii de atunci, Spiru Haret, o audiență pentru a-l convinge de necesitatea înființării unei catedre universitare cu profilul *Istoria dreptului român* (Biblioteca Academiei, mss. *Fondul Spiru Haret*, S 37/DCJ, 1903).

— 1894, serie de articole pe teme de educație școlară, în special, publicate de Sofia Nădejde în „Lumea nouă literară și științifică”, ca și schițe nerepresentative pentru prozatoare. Activitatea publicistică și beletristică concretizată în suplimentul amintit, al organului de presă socialist „Lumea nouă”, Sofia Nădejde o continuă până în 1896, când tipărește un articol de influență poporanistă (*Poporanismul și socialismul*, „Lumea nouă”, an. II, nr. 412, 21 ianuarie, p. 2).

— 1895, „România literară și științifică” organizează un sondaj de opinie publică solicitând cititorilor părerea la întrebarea : „Care femeie română e cea mai învătățată”. Personalitățile culturale care au răspuns, au indicat-o, în majoritatea cazurilor pe Sofia Nădejde.

— 1895, la București, în sala Sotir, din Piața Amzei nr. 12, Sofia Nădejde urcă la tribună alături de „oratorii” clubului muncitoresc, C. Mille, A. Bacalbașa, V. G. Mortun, C. D. Gherea, Th. D. Neculuță pentru a conferența pe diferite teme. „D-na Sofia Nădejde — se anunța — începe seria conferințelor cu *Urme de jertfe la români*. Simultan, la cercuri de studii sociale, la serbări populare, la diferite întruniri, în București sau la Ploiești, în Craiova sau în alte orașe, Sofia Nădejde era prezentă printre însetații de dreptate socială.

— 1895, apare volumul de scrieri postume Ionescu Raicu-Rion, în îngrijirea lui Cezar Vraja (Iași, Tipo-litografia H. Goldner), *Scrieri alese*, cu o *Prefață* de Sofia Nădejde, cald portret bio-bibliografic al criticului literar dispărut.

— 1895, al doilea volum de proză DIN CHINURILE VIETII — FIECARE LA RÎNDUL SĂU (Institutul de editură Ralian și Ignat Samitea Craiova), volum alcătuit din 17 nuvele publicate în periodice sau inedite.

— 1895, *O iubire la țară*, dramă în trei acte și trei tablouri, extrasă din „Contemporanul” (Tip. D. Gheorghiu).

— 1897, la Congresul al IV-lea al P.S.M.D.R., ținut la București în zilele de 14, 15 și 16 aprilie, Sofia Nădejde a fost aleasă „președinte” al Congresului. Congresul a debătut 10 puncte, între care : votul universal, finanțele partidului, fondul pentru propagandă, propaganda la orașe, reorganizarea cluburilor, societăți pe bresle, problema țărănească, sindicate și cluburi de țărani etc. La încheierea lucrărilor, în alocuțiunea sa, președinta Sofia Nădejde conchidea : „Acum, când Congresul și-a isprăvit lucrările sale, acum, când delegații Congresului al IV-lea pot zice cu fală că lucrările lor au fost spornice și dătătoare de lumină, acum, cu toții, trebuie să ne hotărâm a lupta cu bărbăție pentru aducerea la îndeplinire a hotărârilor acestui Congres, care a încheiat dragostea frățoasă între toți membrii Partidului Social-Democrat”. (*Documente din istoria mișcării muncitorești din România*, 1893-1900, Editura Politică, 1969, p. 517).

— 1899, GHICA VODĂ — DOMNUL MOLDOVEI, piesă, Tip. „Gazeta sâteanului”.

— 1899, piesa FĂRĂ NOROC (București, Tip. „Gazeta săteanului“).

— 1899, printre aceia care au favorizat procesul de dezorganizare vremelnică a P.S.M.D.R., nutrirind, la un moment dat, iluzii liberale, a fost și Ioan Nădejde, semnatul unui articol în „Lumea nouă“ din 21 februarie 1899: „Aș putea să zic că mă retrag pentru că douăzeci de ani în slujba partidului îmi dau drept să dau și altora sarcina grea de a conduce partidul în luptele de toate zilele“, începea el scrisoarea-articol *Retragerea mea*. Se pare că în vălmășagul de gânduri și contradicții care îl cuprinseseră pe I. Nădejde în acel nefast an, luciditatea politică prospectivă încă nu-l abandonase, din moment ce scrisoarea publică se încheia astfel: „Partidul trebuie să se organizeze din nou și să-și hotărăască tactica pe viitor, dar eu nu mai pot fi omul situației. Trebuie la înmăjurări noi și oameni noi“.

Militanții revoluționari consecvenți, I. C. Frimu, Ștefan Gheorghiu, Mihail Gh. Bujor, Alecu Constantinescu și alții au reușit să ducă lupta proletariatului român mai departe, să-l reorganizeze în activitatea sindicală, mai întâi, apoi, în 1910 să-i refacă unitatea în cadrul Partidului social-democrat din România.

— 1902, Sofia Nădejde începe să publice, în foileton, romanul *PATIMI*, care se tipărește apoi într-o primă ediție în 1903. Autoarea a trimis acest roman la concursul organizat de ziarul „Universul“, în paginile căruia și apăruse, obținând premiul I. Membrii juriului, între care Ionescu-Gion și Ollănescu-Ascanio scriseseră în referatul de premiere :

„Autorul acestei lucrări își dă pe deplin seama de cerințele genului de compozițiune literară numit roman de moravuri. Acțiunea în întregime ei și firul povestirii se susțin admirabil; citirea, o dată începută, nu se mai poate lăsa (...) Cunoscător desăvârșit al vieții de la țară din Moldova, autorul a trăit — lucrul se vede și se pipăie — tot ce se petrece. Cu mintea încă plină de dezastrul agricol din 1899, el descrie cu căldură seceta, deznădejdea țăranului, superstițiile privitoare la secetă“.

Romanul fusese trimis cu motto: „Abyssus abyssum“ și primise premiul I de 1 800 lei. Tipărit în 1903, cu fotografia și semnătura, în original, a autoarei, același roman a concurat la Premiul statului „Eliade Rădulescu“, de 5 000 de lei. A. D. Xenopol, care a făcut „raportul“ asupra cărții, arăta: „Romanul D-nei Sofia Nădejde se desfășoară pe un fond adevărat românesc, cu personaje copiate parcă din viața rurală a straturilor noastre mijlocii“.

— 1903, spre finele publicării primului ei roman, *Patimi*, Sofia Nădejde încredințează tot ziarului „Universul“ cel de al doilea roman, *TRAGEDIA OBRENOVICILOR*, de inspirație istorică, rămas în paginile publicației menționate. Puținele liste bibliografice care i s-au dedicat Sofiei Nădejde de cercetători, nu cuprind acest roman interesant, deși subiectul nu este în exclusivitate de substanță românească. Noi l-am descoperit parcurgând publicațiile începutului de secol și asupra valorii lui ne pronunțăm în studiul introductiv.

— 1903, încă o piesă a Sofiei Nădejde, *Vae Victis! Vai de învinși*, Trei acte și un tablou, București, Tip. „Gazeta săteanului“.

— 1904, DEBUT PUBLICISTIC la „Albina“, revistă patronată de Spiru Haret, în paginile căreia Sofia Nădejde va desfășura o susținută activitate de colaborare diversă, pe răstimpul a mai mult de 10 ani, până în pragul primului război mondial: Aici tipărește zeci de articole pe teme de educație, familiale, școlare, științifice, precum și schițe, povestiri și piese de teatru, o parte din creația sa beletristică fiind valorificată într-un volum de proză. Același răstimp însemnează și anumiți pași înapoi ai publicității de la „Contemporanul“, în sensul îndepărtării ei de spiritul polemic și constructiv al temelor care o impuseseră anterior și al unei ușoare evaziuni în subiecte „neutre“ și, uneori, de precepte moralizatoare, biblice.

— 1905, al treilea roman al Sofiei Nădejde: *Irimel sau întimplările unui tânăr în Rusia, Manguria și Japonia*, apare în revista „Comoara tinerimii“, revistă „pentru adevăr, bine și frumos“, sub direcția Ecaterinei Arbore și a Sofiei Nădejde. Același roman va fi tipărit în volum, târziu, nedatat, dar, după modificarea făcută de autoare,

care a adăugat un capitol întoarcerea, este clar că publicarea avusese loc după Revoluția Socialistă din Octombrie 1917. În această variantă, cartea are titlul *Irimel, întâmplările unui tânăr român în Moldova, Rusia și Japonia*.

— Colaborare a Sofiei Nădejde la revista ieșeană „Arta”, revistă pentru artă și literatură. De asemenea, cu câteva articole revine la problema emancipării femeii în paginile altei publicații, „Revista noastră”.

— 1905, începutul unui șir de nenorociri în viața de familie. Moare băiatul Ioan (Iancușor), abia ieșit inginer la sondele de la Buștenari, răpus de febră tifoidă. Foștii lui colegi și profesori au adresat familiei Nădejde această telegramă:

„Profesorii Liceului „Lazăr” adinc îndurerăți de marea nenorocire ce v-a lovit, pierzând pe fiul domniei-voastre Ioan, o mare speranță a viitorului nostru cultural, și în amintirea anilor ce el i-a petrecut în liceul nostru, unde, de asemenea, era cel mai distins elev, vă roagă să primiți expresiunea celor mai duiosase condoleanțe”. Semnează Marian Dimitrescu și alți zece profesori. (Muzeul literaturii române „Vasile Pogor” Iași, Inv. 5049/L, Ministerul Culturii și Instrucțiunii Publice, *Direcțiunea Liceului „Lazăr”*).

— 1906, în ziarul „Dimineața” (și nu „Adevărul”, cum ne indică Gh. Adamescu, în *Contribuțiune la bibliografia românească*, fascicula III, p. 185) se tipărește, în foileton, începând chiar din 17 octombrie 1905, un nou roman al Sofiei Nădejde, ROBIA BANULUI, al cărui final poate fi citit în numărul din 1 februarie 1906. În același an, cartea apare într-o primă ediție la editura Biroului Universal „Atanasie I. Nițeanu”, bucurându-se de o bună apreciere în presa vremii. În ziarul „Adevărul”, condus de C. Mille, i se dedică o cronică amplă: *Puterea banului* — un roman interesant și bine scris (anul XVIII, no. 6003, 7 mai, p. 1).

— 1906-1907, mai întâi în ziarul „Voința Națională”, apoi în volum, ultimul roman al Sofiei Nădejde: *PĂRINȚI ȘI COPII*, pe a cărui copertă interioară citim: „Amintirei tale, mult iubitul și mult jelitul meu fiu, IANCUȘOR, închin această lucrare”.

— 1909, cel de al treilea volum de proză scurtă al Sofiei Nădejde are titlul DIN LUME PENTRU LUME — POVESTIRI DIN POPOR (București, Editura Biroului Universal Atanasie I. Nițeanu). Schițele și povestirile din acest volum fuseseră tipărite în „Albina”.

— 1908, Sofia Nădejde începe o fecundă activitate de traducătoare din autori străini cunoscuți. Primul volum tradus este al lui Jules Verne, *Minunile și grozăviile Indiei*, Editura Biroului Universal, Ath. I. Nițeanu, București.

— 1908, Henryk Sienkiewicz, *Fără credință*, roman, traducere de Sofia Nădejde, Editura Biroului Universal, Ath. I. Nițeanu, 1908.

— 1908, Henryk Sienkiewicz, *Viața la sate*, *Schițe cu cârbune*, *Natură și viață*, traducere de Sofia Nădejde, Biblioteca „Universală”, București.

— 1909, Camille Flammarion, *Visuri înstelate*, traducere de Sofia Nădejde, Biblioteca „Minerva”, Institutul de arte grafice și editură.

— 1909, André Theuriet, *Prăvălia la doi crapi*, traducere de Sofia Nădejde, București, Biblioteca „Minerva”.

— 1909-1910, Henryk Sienkiewicz, *Prin foc și sabie*, roman istoric, traducere de Sofia Nădejde, București, Editura Biroului Universal Ath. I. Nițeanu, idem reeditare în 1925.

— Ludwig Fulda, *Prostul* (comedie în cinci acte), traducere de Sofia Nădejde, București, „Minerva”, idem reeditare în 1913.

— 1912, Horea I. Nădejde, cel de al doilea fiu al soției Nădejde, publică lucrarea *Educația în Anglia*, București, Imprimeriile Independența, 1911.

— 1913, moare Gheorghe Nădejde, tatăl lui I. Nădejde.

— Matilde Serao, *Visul unei nopți de dragoste*, *Idila patatei*, *Ciccotto*, *Iubire pierdută*, traduceri de Sofia Nădejde, Biblioteca „Flacăra”, 1915.

— 1916, Edmondo de Amicis, *Cuore*, carte pentru tineri, traducere de Sofia Nădejde, București, „Cultura românească” (în mai multe ediții).

— Fără dată, Sofia Nădejde a mai tradus: *Omorul de M. Gorki*, Biblioteca „Lumina”, nr. 26; *Don Juan*, *Venus*

d'Ille de Prosper Merimée, București, Biblioteca „Lumina“.

— 1916, Sofia Nădejde își încheie colaborarea la „Albina“ (povestirea *Tot părintele Dumitru*), an XIX, nr. 45-46, pp. 1649-1652.

— 1916, izbucnind primul război mondial, soții Nădejde, împreună cu fiica lor Amelia se refugiază la Iași, unde locuiesc pe strada Păcurari. Cînd restriștile se întesec, ei își prelungesc refugiu la Kerson, lângă Odesa. Evenimentele declanșate de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, cu eoul lor internațional, găsesc în Ioan Nădejde, omul politic poliglot, un monograf fidel. Acum el își așterne impresiile pe spațiul a 52 de caiete dictando în intervalul datat 7 ianuarie 1917 — 20 martie 1918 și purtînd titlul *Ogînda situației*. Acest „jurnal“ politic, fără îndoială document interesant, noi l-am identificat la Biblioteca universitară „M. Eminescu“ din Iași (Nr. mss. III 185).

— 1917, moare Elena Ghica-Nădejde, mama lui I. Nădejde.

— 1917, moare Pulheria Profira Băncilă, mama Sofiei Nădejde și a pictorului Octav Băncilă, acela care i-a înmortalizat ~~portretul într-un frumos tablou~~, în 1908.

— 1918, la revenirea din refugiu, soții Nădejde găsesc casa din strada Viitor în dezastru : lucruri distruse, manuscrise de asemenea.

— 1919-1923, Ioan Nădejde abandonează articolul cotidian pentru a se consacra articolului-eseu și studiului istoric, social și politic, inspirat de contemporaneitate și găzduit în coloanele ziarului „Izbînda“.

— 1923, ca urmare a unei operații de peritonită nereușită, într-o vreme cînd nu apăruseră antibioticele, Horia Nădejde, inginerul cu studii la Birmingham, se stinge în plină tinerețe, moment ce întunecă mințile părinților.

— 1927, sporadice reveniri ale Sofiei Nădejde la publicistica practică în revistele „Arta“, „Comoara tinerimii“ sau „Revista noastră“, la început de secol, cînd încercase să teoretizeze unele aspecte ale procesului creației artistice. Acum o înflăcă în revista „Gazeta sateanului“ și „Antialcoolul“, dar, mai cu seamă în publicația

intitulată chiar „Revista scriitoarei“ unde semnează esele *Magia albă* — *Magia Neagră* (ianuarie, 1927).

— 1928, noaptea lui 28 spre 29 decembrie moare Ioan Nădejde. Ceremonia funebră a avut loc la Cimitirul Bellu. Printre cei de față, alături de familia îndurerată a părutului, erau foștii miniștri I. Mițilineu și Trancu-Iași, ziaristi Em. D. Fagure, Peltz, Ficșinescu, Jean Bart. În seara zilei de sîmbătă 29 decembrie, Adunarea deputaților a cinstit memoria celui dispărut. Cu acest prilej, N. Iorga spusese : „Mă despărțeam în păreri de acest om, dar nu pot să nu recunosc perfectă lui onestitate și nici cultura lui. A fost unul din promotorii partidului socialist la noi și a asistat la dărîmarea tuturor credințelor și străduințelor lui. Ion Nădejde a fost un învins și fiindcă știu și eu ce înseamnă să fii învins într-o societate care nu te-a înțeles, mă unesc la omagiul care se aduce memoriei lui“.

Camil Petrescu, într-un dens eseu, tipărit la vreo două săptămîni, rememora : „A murit zilele trecute Ion Nădejde și prilejul morții lui a reamintit dintr-odată o epocă din evoluția spiritului românesc. Sînt nume legate atît de mult de timpul lor, încît revenirea lor în actualitate are ceva dintr-un act de magie.“

Epoca polemicilor lui Titu Maiorescu și Gherea, epoca socialismului militant, a tineretului generos și entuziast, a „Contemporanului“.

Desigur că puțini oameni la noi au avut o înrîurire atît de intensă, atît de răscolitoare asupra timpului lor, ca șeful socialist de acum aproape o jumătate de veac“. (Camil Petrescu, *Scriitori și curente*, „Universul literar“, anul XLV, nr. 3, 13 ianuarie, p. 34).

— 1935, deși greu încercată sufletește, văduva Sofia Nădejde, la respectabila vîrstă de 79 de ani, găsește tăria morală și forța fizică să mai aștearnă pe hîrtie o prețioasă suită memorialistică despre mișcarea socialistă din Iași, la începuturile ei, pe care o încredințează — „cîntec de lebedă“ al publicistei — ziarului „Adevărul“. Amintirile Sofiei Nădejde văd lumina tiparului în momentul în care în Europa fascismul își anunța pericolul calamitar și cînd intelectualitatea progresistă din țara noastră avea să-și unească vocile și cugetul întru apărarea valorilor culturale și științifice create de talent, rațiune și trudă. Fru-

moasele aduceri aminte despre figurile militanților socialiști ieșeni și momentele luptei lor au fost rețipărite de noi în volumul-evocare dedicat publicistei și militantei Sofia Nădejde (Cf. Victor Vișinescu, *Sofia Nădejde*, Editura Politică, 1972).

— 1936, se stinge în plină maturitate fiica Sofiei Nădejde, doctorița Elena Nubert-Nădejde.

— 1939, strimtorată de greutatea vieții, ca și ale virstei înaintate, Sofia Nădejde solicită Societății Scriitorilor Români să-i acorde o nouă pensie de bătrînețe. Cu DECIZIA nr. 35, Consiliul Casei Scriitorilor îi răspunde :

„Avînd în vedere că d-na Sofia Nădejde este membră a Societății Scriitorilor Români ;

Avînd în vedere că este de naționalitate română și că a împlinit vîrsta de 83 de ani ;

Avînd în vedere că d-na primește în prezent o pensie de 5 354 lei pe lună ;

Ținînd seama de producția sa literară și starea sa materială ;

Avînd în vedere și art. 3, 4, 5, 27 și 28 din lege,

DECIDE :

Aprobă d-nei Sofia Nădejde, cu incepere de la 1 ianuarie 1940, din fondul Casei Scriitorilor, o pensie de clasa întâia.

Data astăzi, 22 decembrie 1939”

Președinte, M. Sadoveanu, membri : L. Rebreanu, C. Vișoanu, C. Moldovan, I. Teodoreanu, Al. Rosetti, Al. Philippide (Cf. Decizia în facsimil, reproducă de noi în ediția Sofia Nădejde, *Din chinurile vieții*, E.P.L., 1968).

— 1940—1946, ultimii ani de viață, Sofia Nădejde și-i petrece alături de cele două fiice ale sale, Amelia și Victoria, aceasta din urmă devenită o renumită pictoriță cu acul și avînd să se stîngă în 1967. Îngrijită și de ginerele ei, Filip Gesticone, soțul profesoarei Amelia Gesticone, acela care traduce *Școala femeilor* de Molière, ca și de alte rude apropiate, „decana de vîrstă a socialiștilor“, cum avea să fie numită Sofia Nădejde, își consumă anii din urmă citind *L'homme, cet inconnu* de A. Carrel și *Istoria lumii* de Wells. Cînd în 1944 îi moare și ginerele Filip Gesticone, suferințele ei se amplifică. Ultimii doi ani sînt pe patul durerii, pînă în ziua de 11 iunie 1946,

cînd, un atac de cord, declanșat imprevizibil, o răpune, sub veghea dr. Grigore Nubert și a dr. G. Balmus, fratele prof. univ. Petre Balmuș.

IN LOC DE NECROLOG. 18 iunie 1946. Ziarul „Adevărul“ publică, sub semnătura lui B. Br.(ănișteanu) un articol din care reținem :

„Moartea Sofiei Nădejde readuce în amintirea tuturor celor care au activat și activează la stînga și la extrema stîngă a democrației, prima mișcare social-democratică din țara noastră. Printre recruții ulteriori ai doctrinei marxiste și ai idealurilor politice pe care acesta le justifică și le recomandă, vechea mișcare, cum i s-ar spune pe scurt, nu prea s-a bucurat de faimă bună, fiindcă a fost și este judecată, mai ales, după sfîrșitul și nu după începuturile ei. Aceste începuturi s-au produs la Iași, în aceea căsuță din strada Sărării în care au lucrat Ioan și Sofia Nădejde (...)

Acum, în zilele acestea, ca ultima dintre acei tineri generoși care au pus bază socialismului și au predicat cei dintîi marxismul în România, a închis și ea ochii. Idealul de care ei disperaseră, ia ființă...).

(Cf. art. Vechea mișcare, în „Adevărul“, an. 60, nr. 16588, marți 18 iunie, 1946, p. 2).

CITEVA LĂMURIRI DESPRE EDIȚIE

I

LA ALCĂȚUIREA ACESTEI EDIȚII, prima care își constituie antologia, în exclusivitate, din scrierile în proză ale Sofiei Nădejde, am avut în vedere împlinirea unui deziderat legitim formulat acum douăzeci de ani de G. Călinescu: anume acela de a repune în fluxul lecturii cititorilor de astăzi „literatura ei azi uitată“. O ediție anterioară, de asemenea în îngrijirea noastră (Sofia Nădejde, *Din chinurile vieții*, 1968, Editura pentru literatură), oferise cititorilor o antologie întocmită după criteriul diversității tematice (nuvelistică selectivă, câteva fragmente de roman, un act din drama *O iubire la țară*, mai multe articole publicate în *Contemporanul*). Ulterior, în 1972, Editura Politică a publicat, în colecția ei de „Evocări“, lucrarea noastră, *Sofia Nădejde*, un amplu portret monografic al publicistei și militantei socialiste, însoțit de o antologie de texte gazetărești inedite.

Ediția de față se deosebește de celelalte două lucrări amintite, atât în ceea ce privește modul în care a fost concepută, pe ansamblul său, cât și, mai ales, în ceea ce privește noutatea textului antologic. Prezentăm astfel cititorilor în studiul nostru introductiv, pe compartimente distincte, profilul interesant și complex al scriitoarei Sofia Nădejde — *nuvelista, romanciera, autorul dramatic și traducătoarea* — la sfârșitul secolului trecut și la începutul secolului nostru, în permanentă raportare la momente, curentele literare și scriitorii cu care ea s-a înrudit și în efortul de a-i releva particularitățile ideologice și artistice proprii.

În acest fel, judecățile de valoare care însoțesc sau cu care se încheie fiecare capitol al studiului nostru concură, în final, la închegarea unei imagini cuprinzătoare despre Sofia Nădejde, scriitoare puțin sau deloc cunoscută, mai cu seamă de către generațiile tinere. Pentru aceea, ediția actuală înmănunchează în paginile sale bucăți de proză densă de inspirație rurală și citadină și părți întregi de romane ale Sofiei Nădejde, „uitate“ cu desăvârșire, documente de viață și artistice despre societatea românească de la hotar de veacuri, unele cu acută rezonanță în contemporaneitate.

Am găsit de cuvîntă să nu atașăm studiului introductiv clasică parte de biografie, cu tot ceea ce comportă ea de-a lungul unei vieți de 9 decenii, cum este cazul Sofiei Nădejde, motiv pentru care am întocmit un „tabel cronologic“ absolut necesar înțelegerii depline a activității scriitoarei. Înfățișăm aici, pentru prima oară, pe baza a numeroase documente inedite de arhivă, trunchiul genealogic al „Băncileștilor“ și al „Nădejdeștilor“ din care s-a desprins și în care s-a impus prozatoarea evocată, ca una dintre cele mai vrednice și inteligente femei din istoria culturii românești de la finele secolului al XIX-lea și în continuare.

II

ANTOLOGIA prezentei ediții este organizată astfel: o primă parte cuprinde schițe și nuvele extrase din două dintre cele mai bune volume ale prozatoarei; o a doua parte reproduce secțiuni compacte din două romane ale Sofiei Nădejde. În ceea ce privește nuvelele, am păstrat criteriul unității volumelor, menținînd pentru fiecare bucată ordinea din interiorul acestora așa cum a fost stabilită de autoare. Părțile de roman retipărite respectă și ele, prin capitolele selectate, ordinea interioară a volumelor din care au fost scoase, iar romanele, la rîndul lor, cronologia tipăririi în volum.

La transcrierea textelor antologice publicate în această ediție ne-am servit de următoarele surse:

1. Sofia Nădejde, *Nuvele*, Iași, fără dată, Ed. Frații Saraga (volum care apare, potrivit cercetărilor noastre, în 1893);

2. Sofia Nădejde, *Din chinurile vieții* — *Fiecare la rîndul său*, Craiova, 1895, Inst. de Ed. Ralian și Ignat Samitca;

3. Sofia Nădejde, *Patimi*, roman din viața românească, București, Editura Librăriei C. Stefea, 1903 (ediția de lux, 1904);

4. *Robia banului*, roman de Sofia Nădejde, București, Editura Librăriei C. Stefea, 1906 (ediția a II-a);

III

În TRANSCRIEREA TEXTELOR am respectat normele ortografice și de punctuație în vigoare. Aflindu-ne însă în fața unor scrieri concepute cu opt-nouă decenii în urmă, în mod firesc am fost puși în diferite situații care solicitau intervenții și explicații în domeniul vocabularului, al topicii chiar, al ortografiei, ceea ce am menționat prin paranteze drepte, note de subsol sau prin eliminarea în mod tacit a greșelilor de tipar. În dorința de a respecta stilul prozatoarei, formele specifice de a se exprima, într-o perioadă — moldovenismele, într-alta — muntenismele, numeroase alte regionalisme sau arhaisme, am păstrat, în lexic cu deosebire, opțiunile scriitoarei, multele ei alternări de cuvinte cu același sens, bogăția de proverbe, ziceri sau expresii populare, în transcriere dialectală.

Oralitatea, una din calitățile stilului prozatoarei, se impune la lectură prin cuvinte și propoziții frecvente în vorbirea populară, prin arhaisme și construcții gramaticale specifice pe care le-am menținut. Cităm o parte: *nime*, *scăp*, *nainte*, *aistea*, *calicie* (cu sens de *sărăcie*), *se-ntoarnă*, *doftor*, *văiera*, *primarele*, *tablaua*, *strădănuit*, *acușica*, *să poțoală*, *bobote*, *helbet*, *buhul*, *întruchipi*, *rum-pe*, *văpșeaua*, *pospăială*, *vînd*, *coperit*, *despărțanie*, *chemet*, *aicea*, *îmble*, *iconomie*, *diagnoză*, *mantel*, și altele; anumite construcții de felul: *făcu o schimă...*, *te lau cu el*, *beldăile de grîu*, *ian luați repejior*, *pe nînconjur*, *nu mă iai*, *bani adunați cu scîrșcanie*, *bărbat levent*, *cînd*

i-a abate ei ceva a avea prepus, a *bătut telegraf* ș.a.m.d.; arhaisme precum: *ori-întrecine*, *în de ele* (între ele), *în-tiași dată*, *desvînuie*, *rîzic oblicit*, *nu de cum* (nicidecum), *nealtădată*; regionalisme: începui a *izi* crengi, se *zăpșește* chiar Vasile; *negomenită* (nemaipomenită).

Potrivit felului de a gândi și a vorbi al personajelor sale, Sofia Nădejde folosește numeroase *forme duble* pe care le-am preluat aidoma: *care* — *cari*, *să* — *se*, *farmec* — *fermec*, *popor* — *popol*, *sară* — *seară*, *mîne* — *mîine*, *duminecă* — *dumenecă*, *pîrău* — *pîriu*, *samă* — *seamă*, *îmblă umblă*, *las'* — *lasă*, *naibei* — *naibii*, *desară* — *diseară*, *păn'* — *pîină*, *voi* — *vreau*, multe altele. Foarte frecvent este genitiv-dativul cuvintelor: cu plural dublu: *muncei* — *muncii*, *stingereii* — *stingerii*, *vieței* — *vieții*, *iubirei* — *iubirii*, *grădinei* — *grădinii*, *patimei* — *patimii*, *școlii* — *școlii*, *lumei* — *lunii*, *regulei* — *regulii* și celelalte.

În construcția multor fraze prozatoarea folosește verbele la forma lor de infinitiv pentru cea de subjonctiv: *îmi vine a rîde*, „trimețea oamenii doar a *vîna* un bărbat”, „lui moș Toadeț nu-i venea a *crede*”, „de n-ar ajunge a *spune*” etc.

Am menținut unele cuvinte al căror sens astăzi este altul decît acela cu care ele au fost folosite la timpul respectiv: *tîrgoveț* (adică orășean), *matineu* de mătase (rochie de dimineață), *nemaipomenită* (formidabilă), *calic* (sărac), *verigă* de cununie (verighetă de cununie) sau verbe: *căutarea Zoiei* (îngrijirea dată cuiva), a *bate* telegraf (depeșă, a telegrafia).

Personaje din medii de inspirație citadină vorbesc în mod voit într-un limbaj neologic sau franțuzit: „*Bonjour*”, „*Bonsoir*”, „*Pas mal*”, „*Jour fixe*”, „*Causeuse*”, „*Teint*” etc. autodefinindu-se.

Am păstrat anumite elemente de legătură prepoziționale (conjuncționale) a căror evoluție este în prezent alta: *de*, în locul lui *dacă* („de vorbea”, „de zicea”, „de arunca”); *de cum*, în locul lui *față de cum* („s-a schimbat de cum a fost”); *nu de cum*, în locul lui *nicidecum* („nu de cum a fost vorba”); *în de ei*, în loc de *între ei* („s-au vorbit în de ei”); *despre*, pentru *dînspre* („despre ziua”); *ales* desemnînd pe *măi ales* („ales el trebuia...”).

Formele etimologizante latinești sau aparținând de moda ortografică au fost înlocuite acolo unde produc stridențe fonetice, cum este cazul unor prefixe : *re, res, stre, remas* (rămas), *respîndit* (răspîndit), *strelucit* (strălucit), menținînd, în schimb, prefixul *ne* în cuvinte cum ar fi : *negalant, nealțădată, necum* etc. Diftongul *ea* (*feară, feață*) a fost înlocuit cu *a* (*tară, față*) ; vocala *e* din cuvinte ca *reu, seu, teu* a fost restabilită prin *ă, rău, său, tău* ; aceeași vocală *e*, la început de silabă sau după consoane labiale a dobîndit transcrierea diftongată *ie, erta* — *ierța, epure* — *iepure, eri* — *ieri* sau *dezmerda* — *dezmierda, fer* — *fier*. O altă vocală *i*, în cuvinte cum sînt *ride, osîndi, sîn*, a fost înlocuită cu *î, rîde, osîndi, sîn* ; în toate situațiile reclamate de noua ortografie, am suprimat pe *u* final : *feluu, zeliu, ajutoriu războiu, fel, zel, ajutor, război*, iar grupele *oa* și *oă* (*zioă* (*roă, noă*)) au fost restabilite prin *ua* și *uă* (*ziuă, rouă, nouă*).

Au mai fost înlocuite, de asemenea, o mare parte de grupe consonantice sau vocale, terminații vechi ale unor cuvinte și alte componente lexicale, care fac astăzi neinteligibile textele prozatoarei : *bărbatu-so* (bărbatu-său), *prejudiții* (prejudiciul), *stomahul* (stomacul), *spetele* (spatele), *estra, esagerat* (extra, exagerat), aceșci (acești), *poftesci* (poftești), *vecinic* (veșnic), *comptabil* (contabil), *sepmînă* (săptămînă), *primble* (plimbe), *romanșieri* (roman-cieri), păstrînd însă forme ca : *văz* (văd), *cerc* (încerc), *adaose* (adaogă), *îngrijată* (îngrijorată), *certe* (certuri) să *potoală* (să potolească) etc.

Cuvintele tipărite în forme de grafie veche, foarte numeroase, au dobîndit forma corectă ortografică de astăzi : *fie-care* (fiecare), *ma-ta* (mama), *care-va* (careva), *de-cît* (decît), *cîți-va* (cîtiva), *tot deauna* (totdeauna) fiind că (fiindcă) ș.a.m.d.

În ceea ce privește punctuația, am respectat originalul, intervenînd doar atunci cînd anumite semne diacritice fie că lipseau și erau absolut necesare (în cazul unor dialoguri, de pildă), fie că prisoseau evident. Multe greșeli de tipar au fost înlocuite potrivit normelor de editare în vigoare. Nu am modificat propoziții sau fraze deficitare alcătuite, semnalînd, cel mult, inadvertențele prin „sic !“.

Aceste cîteva lămuriri privitoare la munca de stabilire a textelor nu epuizează multele aspecte de ordin lexical, morfologic, sintactic și stilistic care-au stat în atenția noastră și care își găsesc concretizarea în efortul de a oferi cititorilor o lectură și autentică și conformă cu actualele deprinderi ortografice și de punctuație.

IV

Atasăm la sfîrșitul antologiei, în loc de tradiționala *Postfață* un scurt capitol intitulat **MĂRTURII DESPRE SOFIA NĂDEJDE** (omul, militanta, publicista, scriitoarea), pledoarie convingătoare a acelora care au cunoscut-o direct sau au interpretat-o pe Sofia Nădejde, întru reperierea ei în conștiința contemporanilor.

V

În sfîrșit, capitolul final, **BIBLIOGRAFIE GENERALĂ**, reprezintă, în configurația sa actuală — îmbogățită, corectată, adnotată — o imagine cuprinzătoare a tot ceea ce a scris Sofia Nădejde (publicistică, proză, teatru, traduceri) și o sinteză cu referințele la opera sa.

Din volumul
NUVELE

Iași, f. a.

DOUĂ MAME

- Cuconiță, a venit fata babei Catrina.
- Zi-i să aștepte.

Cuconița era soacra proprietarului din satul Chițești. Era poate între patruzeci și cincizeci de ani : de stat mijlocie, cu o înfățișare chipeșă, părea mult mai tânără decât era ; se vedea cât de colo că nu dusesse lipsă în viață.

După ce găti țigara și cafeaua, se roti puțin înaintea oglinzii și ieși în balcon.

- Ei, Anico, vină-ncoace.

- Sărutăm dreapta, cuconiță.

Anica era fată înaltă, roșcovană, plină de putere, cum se mai zăresc încă la țară ici colea câte una, îmbrobodită cu tulpă cărămiziu și flori mășcate, cămașa-i era groasă dar curată, și catrința-i cafenie, vârstată la o parte, ridicată în brâu ; ca podoabă n-avea decât un ghiorlan și câteva mărgele roșii ca și briul.

Vedeai că nu se tirgovețise încă.

- Ei, Anico, știi la ce te-am chemat ?

— Dă, cuconiță, Gheorghe al Mariei mi-a zis să mă reped până la curte.

- Parcă-ai un copil, de câte luni îi ?

— Apoi, cuconiță, cele multe înainte, a împlinit patru la Sîn Toader.

- Dar ai fiță de ajuns, îi voinic ?

— Slavă Domnului, am, și să nu fie de deochi, cum n-aude nimic așa să nu-i fie nimic, îi voinicuță.

— Atunci ai s-o poți lăsa cu baba și să intri la mănăcie ; știi că așteptăm să facă duduca.

— Să ertați, cuconiță, eu chitesc că-i prea mică încă ; și-i păcat de Dumnezeu s-o întresc de pe acum ; ce poate

ea mîncă ? Fără fiță moare Ilenuța mamei, moare, cum a murit a leliței Marghioala, dar încaltea ea n-are păcat că i-a înțarcat fița cînd a fost bolnavă de lingoare.

— Ei, Doamne, fată hăi, și mare pagubă dacă a muri, o nevoieașă mai puțin pe lume ; aib-o pe suflet cel ce te-a scos din minte.

— Dă, nu m-ar fi lăsat el pe la ușile oamenilor, dacă nu l-ar fi luat în oaste ; și dă, vorbind la dreptul, ce-i vinovată sărmanica de dînsa ca să rabde de foame.

— D-apoi vom porunci la odaie să-i dea în fiecare zi lapte. Pe semne n-aveți vacă ?

— Nu, că ne-au luat-o pentru dări ; iar juncuța pe care o așteptam să fete am vîndut-o, cînd a murit tătucă ; n-avem letcaie în casă și popa n-a voit să-i citească stîlpii pînă nu i-am plătit.

— Apoi așa, Anico, așa, nu mai sta la gînduri, intră la curte, are să-ți fie bine ; îi avea ca hac 500 de lei proști pe an, un cît de rochie, un bariz, o pereche de papuci și alte daruri, numai să te porți bine. De te-ai potrivi plodului, mori în casă de foame. Ia-n vezi, sfătuieste-te cu baba și fii gata, mîine duduca poate să facă.

Peste vreo săptămînă duduca a născut o fată cam slăbuiță, cam bicisnică, așa că de frică să nu moară necreștinată au botezat-o pe la miezul nopții. Doctorul și moașa i-au incredințat să n-aibă grijă ; copila are să trăiască, numai să cate mănă * voinică. Cuconița hotărî să cheme pe Anica, cît era și doctorul ; s-o vadă de n-are vreun beteșug.

A trimis un fecior boieresc dis-de-dimineată în ponoare la baba Catrina, să cheme pe Anica.

Ele ședeau într-o căsuță mică acoperită cu paie ; o tindă, o odaie, cum sînt toate casele țărănești. Înăuntru erau două lăți, un pat în fundul casei, pe pat o albiuță în care era culcată copila, învîlită în niște peteci vechi ; la capătul patului o ladă cu cîteva perne pe ea ; pe coardă stăteau aruncate niște straițe ; o măsuță rotundă cu trei picioare, gătită să răstoarne mămăliga pe dînsa, ședeă lîngă vatră, iar ceaanul forfotea pe pirostrii.

— Hai, Anică, să mîncăm, s-a face mămăliga cremene și cirul s-a răci.

*) Doică.

— Doamne, mamă, nu mi-e foame de fel ; de cînd a fost Gheorghe și-a zis să merg la curte, parcă mi-a dat c-un cuțit în inimă.

— Nevoia, dragul mamei, te duce pe unde nu ți-i voia.

— Mămucă, ai să mergi cu mine pînă la curte.

— Oî merge dacă zici ; dar la ce ?

D-apoi doar să aduci pe Ilenuța acasă, o mai ieu cu mine, pe drum mai suge mititica, ca pe urmă nu i-a mai da mama fiță... Of, mămucă, mămucă, ai zis d-ta să intru, dar nu știu cum oi scoate-o la capăt.

— Dă, fată, ce să facem ? Nu vezi că n-avem fir de făină în casă ; de angajaț ne-am angajaț pe toață vara, ieri am fost la cancelarie și vătaful a spus că nu mi se [culvine nimic.

— Na, Ilenuță, sugă, sugă, dragul mamei, nu mai rîde, știi că de-amu, mămucă fiță nu ți-a mai da, și în brațe cine știe cînd te-a mai ținea.

Dimineată era rece și jilavă, ceața nu se ridicase încă. Tot drumul Anica grămădea fița în gura copilei, parcă ar fi vrut să-i dea laptele tot, tot, să rămîie fără pic de fiță, s-o hrănească, s-o sature, să n-aibă nevoie un an întreg. Ajunghind la curte intrară în bucătărie ; Anica desfășă copila, îi puse bulendruțe uscate, dînd-o mai pe aproape de foc, doar i-ar trece sughițul ; o mai luă în brațe, îi mai așeză tulpănașul, îi stropi fiță în ochi, o mai legăna pe mîini privind-o cu jale.

— Draga mamei, cît îi șede rău cu peteca asta de tulpănaș, are să-i cumpere mama o bonețică roșie.

— Haide, mănă, te cheamă cuconița sus.

Și încetîșor Anica dădu copila în brațele babei, parcă s-o dea să n-o dea, îi făcu un benchiu în frunte, o sărută de vreo două ori și se porni să iasă.

— Uită-te, mămucă, era cît pe ce să uit, cînd îi merge acasă să cați în pălămida lăzei, este o bucățică de zahăr și-un covrig, ia cite-o fărîmă, mestecă și pune într-o petecă că curată de dă Ilenuței să sugă, doar s-ar mai lua, mititica, pînă va uita fița.

— Da las-o c-a mîncă și mămăligă cu mujdei, doar nu-i fată de boier s-o înveți cu cofeturi și scumpeturi, zise o țigancă bătrînă.

Cum a venit sus, doctorul a ascultat-o la piept, a căutat-o la ochi, a găsit-o deplin sănătoasă și bună de lapte.

— Anico, du-te jos să te lai, să te piepteni și am poruncit jupinsei să dea strate să te schimbi. Într-un ceas să-mi fi gata, ai auzit ?

Cum s-a zis s-a și făcut. Anica, schimbată și curățită, a venit în odaia de alăturea cu ietacul cucoanei. Ce mai mîndrețuri, gîndea Anica. Înaintea leagănelui rămase, mai cu seamă, bezmetică ; un leagăn de bronz căptușit cu atlas roșu. Înăuntru copila mai nu se vedea în horhote și cordele. Nu trecu mult și începu a plînge, dar așa de slab, semăna mai mult cu miorlăitul unei mițe lîhnite. Moașa și cucoana se repeziră la leagăn, cea dintîi luă copilul în brațe.

— Manco, ia-n șterge-ți fițele cu buretele, stoarce-le ; nu-i bine să dai lapte stat. Brava, ai bune gurguie, are să le poată ușor apuca duduifa iasta mare.

— Stăi ici pe canapea ; să-i mai punem o perinută sub cap, bagă de seamă să nu o ții niciodată cu capul strîmb.

Cu mare necaz copila apucă fița, cucoana și moașa priveau cu bucurie. Anicăi parcă un fier roșu îi trecu prin inimă.

Seara începu pregătirea de scaldat, aduseseră un fere-dău mic de stejar lucrat cu ghibăcie, un burete de toaletă, pomadă de frecat copilul, prostiri, albituri și alte mărunțișuri.

— Haide, manco, uită-te cum se scaldă, n-ai s-o scalzi doar ca pe ai voștri, zise moașa.

— Pune mîna de vezi cît de caldă trebuie să fie apa.

— Da oare nu-i rece cucoană ? De-i o țîră mai caldă, îi priește că nu se strînge.

— Vorbă să fie, pesemne tu crezi că la dînsa e pielea groasă ca la tine. Uite bine, mancă, o speli peste tot trupul cu buretele ; dar să nu te puie cumva păcatul să-i încrucieși mîinile cu picioarele cum aveți obicei.

— Dă, cucoană, copilul se strînge, dacă nu-i întinzi o leacă vinele.

— Ian taci, că la voi orice boală îi tot strîns !

Era vara, Bombonica, mulțumită țîței îmbelșugate a Anicăi, avea obrazul grăsuț, minuțele curmate, în sfîrșit era destul de învîlțică.

— Duduie, duduie, ian privește cum ride Bombonica noastră, ce ochi vioi are, cît de bine îți samănă, parcă e un amoraș, zise cuconița.

Într-o zi, copila sugînd se uita mulțumită în ochii mancei ; sătulă, lăasă de supt, începu a rîde și gînguri. Anica, poate în dorul Ilenuței, pe care n-o văzuse de mult, căci boierii bănuiau de venea baba cu ea, sărută copila fără să bage de seamă că duduca e pe-acolo.

— Ah, manco, ți-am zis de attea ori să nu mai săruiți copila, nu înțelegei cînd îți zic că sărutul slăbește copiii ! Într-una din zile, Anica nemaiputîndu-se răbda, rugă pe Gheorghe al Mariei să treacă pe la babă și să-i spuie că într-o dimineață, pe vremea ce dorm boierii, să vie cu Ilenuța pînă la curte.

Duminică dis-de-dimineață baba Catrina, îmbrăcată cu cămașă albă împrejurată cu catrința pe care i-o lăsase Anica, porni spre curte cu Ilenuța în brațe. Biata copilă era cu fața trasă și pirlită.

— Stăi, mătușă, colea pe scări, am să zic Anicăi să iasă, zise fata din casă.

Anica deschise încetîșor ușile și mergînd în vîrfurile degetelor ieși la scările din dosul casei unde aștepta baba.

— Ce mai faci, mămuică, de mult nu te-am văzut ! Doamne, doamne, parcă ai mai îmbătrînit ! Da' Ilenuța mamei, cum a mai slăbit ! ? Adă două, Ilenuța, la mama, adă două ; uite, mama, ți-a da mărgele.

— Te-a uitat, ian vezi cum ascunde capul, se teme de tine ; s-a deprîns Ilenuța cu baba.

— Da' dă-mi-o, mămuică, oleacă, în brațe s-o văd, grea-i.

— Na-ți-o, fată ; dar are să țipe și a trezi boierii.

— Ia-o mamă, ia-o, nici s-o sărut nu vrea, draga mamei, dragă, cum se teme ea de mine, tare m-a uitat.

— Zi-i mai bine că nici n-a avut vreme să te cunoască ; dacă ai lăsat-o de patru luni !

— Eu îs de vină ? D-ta ai zis s-o las.

— Uite, i-am făcut o rochiță roșie, de-ar tăcea, aș îmbrăca-o, să văd cum o prinde.

Țipătul Ilenuței trezi pe cuconița care deschise ușa la odaia mancei și nevăzînd-o luă repede șalul și ieși în cerdac.

— Dar ce-mi faci manco, cum de lași duduia singură ?
Și cine-i pe scări ? Baba cu fata ? Nu cumva ai dat țîța
în gura plodului ?

— D-apoi îi întărcată, mititica, unde vrea ea să sugă,
zise baba.

— Da, așa, i-a fi dat de gust, știu eu cum aveți voi
obiceiul. Hai cară-te și șterge țifele cu apă, mi se pare
că plînge duduia. Dar ai auzit ? Șterge-te.

— Și tu babă, ești bătrînă și nebună, ce mai vii să
înădești fata ? Am zis, cînd îți trebuie ceva să spui lui
Gheorghel al Mariei, ori să vii singură.

Înspre seară, duduca, în costum de voiaj, sosi de la
feredee. Sprintenă și veselă sări din trăsură ; iar fecio-
rul ajută boierului să se dea jos. Cucoana Ilencu, manca
cu duduia în brațe, și slugele toate, le ieșiră întru întîm-
pinare.

„Bonjour, maman, bonjour“, și sărutările nu se mai
sfrîșeau.

— Ce faci, Bombonică, ce faci ? Cît de mare și grăsuță
s-a făcut ! Ce minuți curmate ! Uite, maman, nu mă cu-
noaște ; cum se ține de gîtul mancei ! Ha ! ha ! ha ! Cît
e de nostimă !...

ASA A FOST SĂ FIE

Era o seară de iunie, cerul senin, limpede ca vioara,
își sprijinea țărmurile albastre pe dealurile verzi ; o bură
de ploate curățise, învase tot ; cu cît era mai mare tăce-
rea, cu atîta făptura părea mai măreață, muțenia ei spu-
nea mai mult.

Pe un povîrniș de deal erau așezați Ghinduleștii, sat de
podgorii ; căsuțele joase abia se zăreau, rar presurate
printre copacii livezilor ; tufele de vie se iveau mascate
din mohorul fraged, lin clătinat de vînt.

Aicea avea Casandra o căsuță, pe deal, cîteva fire de
vie, un petec de livadă și o palmă de pădure, rămasă
zestre de la părinți. Multe seri de acestea s-așternuseră
pe satul Ghindulești, frumoase și mărețe, dar nebăgate-n
seamă de cel mîhnit și oropsit. Era pe la asfințitul soare-
lui, mătușa Casandra, o femeie roșcovană, veștejită de
munci și scirbe, torcea pe prispă cu furca la brîu : fusul
sferiia mereu ca un prîsnel, ea îmbla și ofta ; era zbircită
înainte de vreme, căci bătrînețea-i harnică și repede în-
drăgește pe cel ce suie viața tiriș-grăpiș. Soarele se pră-
bușise de tot după deal, în locu-i se întindeau pîlcuri
roșil-arămii, aurite pe la margini, păduri mărețe de jăra-
tec ce-ți luau vederea ca para focului. Casandra nu vedea
nimic, în sufletu-i se înlănțuiau necazurile, le depăna
mereu în minte cum depăna fuiorul pe fus. De la o vreme
se depărtă de casă, strigînd :

— Fa, Măriucă, unde sînteți ? Vin de-aruncă amu
ceanul de mămăligă.

Și iar se apucă de tors ; cu cît gîndul o frămînta mai
rău, cu atîta mai repede îmbla și fusul. Măriuca, o feți-

șoară de vreo șaisprezece ani, bălaie, cu fața pirlită de soare, venea repede spre casă aducînd niște haragi.

— Doamne, fată, încotro apucați, vă iezeriți; numai după moarte ați fi bune de trimis. Pune ceaanul, aruncă și niște borș cu buruiene; dar vezi cît mai repede, acuș vine bețivul acela, veni-i-ar numele! și nu ne mai tih-nește mîncarea prin tufe. A spus Ilie că l-a văzut la criș-mă cu haita aceea; clei amîndoi, plătească-le dumnezeu!

— N-ai grijă, mămuță, mîncare de-ar fi, cît ai bate-n palme și gata.

La puține bucate, puțină osteneală. Măriuca ațîță focul afară, luă o oală din prepeleac, o suflă și puse borș din puțină.

— Parcă-i apă! După Irina ceea niciodată nu-i borșul acătării.

— Pune și tu o mîină de perje, las'că de-a fierbe se mai acrește, numai repede; acuș innoptează și n-avem gaită cît ai pune într-o lulea.

N-a trecut mult și mămăliga răsturnată pe fund îm-prăștia un abur des ca o ceață de toamnă. În mijlocul mesei puse strachina cu borș, aduse patru linguri de lemn și masa era gata.

— Ei, mămuță, zi că nu-s harnică! Fug să-i strig pe cei din deal.

Flămînzilor nu le trebuie multă poftă, peste cîteva minute veniră tustrei; Ilie, flăcăul, ca de vreo douăzeci și cinci de ani, mijlociu la stat, cu fața roșcovană, cu ochii verzi, cu față încrețită, ras, cu mustățile mari, tufoase, părea mai bătrîn decît era. Irina, fata cea mai mare, venea mai în urmă cu sapa-n spate.

— Mamă, n-a venit acela de la crișmă? zise Ilie în-cruntat.

— Nu, măi băiete, noi muncim și el bea; noi jelim, el chefuiește; proastă parte am mai avut pe lumea asta!

— Hei! Doamne, cum nu dă el peste om! Știu eu ce i-ar trebui; că eu, zău, m-am hrănit, mai că-mi vine să-mi ieu lumea în cap, decît să dau într-un păcat.

— Voi numai de doi-trei ani și v-ați lehemetuit; dar eu, sărac, de atîta amar de vreme? Hei, doamne, ciolanele mele toate is dumicate de bățiile lui. Cînd eram mai tînără mă bătea așa cînd o lua în cap, i se năzărea

ceva la vreo petrecere; gîndeam și eu: „dă, așa-i bărbatul, pînă nu și-a da-n teapă, nu poate“. Mă mai jelu-iam mămuică, D-zeu s-o ierte, ea-mi zicea: „Lasă, fată, o mai îmbătrîni și i-a veni mintea. Ce să-i faci? Așa țî-a fost partea!“ Și eu văd că la bătrînețe a înnebunit de tot: că de-i beat, ori de-i treaz, tot ursuz îi; ales de cînd s-o îngurluit cu muierea ceea, îi pară de foc. Ca mîine îi vremea secerei, ne scoate ciocoiul cu harapnicul; mun-cește Casandră pentru banii ce i-a bătut el cu haita! Că eu n-am văzut para chioară. Una proaspătă am aflat: ia luat și cațaveică!

— Crezi că-s nebun să ies la muncă? Ba măcar de-mi dădea partea de pămînt să fiu și eu în rînd cu lumea, strigă Ilie.

— Stringeți fetelor masa și oprîți în poliță o bucată de mămăligă, numai să nu fie ciupită, știți cît îi de năzu-ros mangositul acela. Toarnă și borșul în strachină. Par-că-i flămînd? Decît să ne cate pricină; îl pune cățeaua la cale!

Amurgise de-a binelea, mirosul teilor din deal se-m-prăștise tocmai în vale, greierii neadormiți se-ntreceau unul pe altul; privighetoarea începuse a-și smomi soția și natura statornică și veșnic aceeași părea veselă celui voios, duioasă celui mîhnit, obosită și somnoroasă celui ostenit.

Fetele, deși tinere și zburdălnice, adormiseră pe pris-pă, gîndind la ursitorii din poveste. Ilie mai grijuliu ofta din cînd în cînd; iar Casandra clipocea, pe cît vișa, pe cît gîndea: ce să facă cu două fete mari, ca două pietre de moară? Într-un tîrziu se-auzi lătratul cînelui.

— Tacă-ți liopa, Șarlă; nu mă cunoști? Auzindu-i glasul, Casandra sări friptă.

— Dormiți! De somn nu vă satură naiba! Poate să fure cineva și prispa de sub voi! Ce dugliși împărătești! Curat vorba; ardee casaaa măaaa... Hei muieru, n-ai auzit? Ai pierit?

— Auzi-te-ar binele mamei, ce-ți trebuia?

— Ia-ți sama cu cine vorbești, aprinde lumină să te văd ce ești; drac ori om. Așa s-așteaptă bărbatul? De cînd te șmotresc oare că muieru să steie smirna? Dă mîncare, că te sfîrm bucăți, cu mine nu hopșești! (scriș-

nește din dinți). Mișcă mai iute, nu mă sfirmi, că-ți toc carnea sărmale; încaltea tot de una mi-i, lui m-am juruit, el să aibă parte de mine!

— De te-ar lua-n caltea! Și-ar face chiar pomană!

— Hai, hai! muliere.
Toader intră clătînîndu-se-n casă, cît pe ce să cază de prag.

Cassandra aprinde găița, îi pune pe laiță fundul cu mămăligă și strachina cu borș. Toader începe a-l pitroci cu lingura, mîna-i tremură, ia mămăliga, suflă greu.

— Da..., dar... cu ce-i?

— Nu-l vezi? Cu buruiene!

— Borș cu buruiene! Dar ce? Îi zi de sec?

— Cere carne acolo unde duci banii; ori poate ți-a pus ticăloasa ceea vreo bucată prin sin.

— Tu ești ticăloasă, mangosito; aceea-i gospodină, nu ești nici la degetul ei cel mic.

— De unde să fiu! Eu nu rod taraba crișmei: muncesc ca să aibă ce bea un ticălos.

— Muliere, taci muliere, că zău te paște un păcat.

— Cum să tac? Nu vezi, păcătosule, că fetele-s mari? Cine le-a lua, mai bine te-ar trăsni din senin!

— Muliere, pe legea mea, te iau acuș de gițe și-ți dau o tărnozală de-i pomeni și țița care-ai supt-o, știi că nu-s prea dus la biserică.

— Dar, plătească-ți D-zeu! De ce nu te face țânduri ca pe Leonte Ciobanul?!

— Uite muliere! Eu nu-i fac nimic și ea mă blastă-mă! Dar ce-s eu bărbat ori ogheală? Ian așteaptă:

Deodată se repede, o apucă de cap, o izbește jos și începe a o lovi cu picioarele în piept, în cap, în coaste; n-alegea. Cassandra țipă de cîteva ori și sîngele o năbuși pe nas și pe gură.

Ilie auzind gîlceavă se trezi; cînd auzi pe mă-sa strigînd: „Săriți, mă ucide hoțul“, dădu buzna-n casă, și repede îl înșfacă pe Toader de piept și-l trîntește pe laiță; îi vui capul cînd se lovi de perete.

— Nu ți-i rușine, ghioj bătrîn!

— Ce vrei, hoțule, ce ai tu cu mulieră mea?

— Ce am? Mi-i mamă și nu vreau să te mai văd ucigînd-o mai rău decît pe un ciine.

— Bagabondule, să-mi lipsești din casă. Nu vreau să te mai țin!

— Nu-i mai ajunge să faci asta! Îs vagabond că eu muncesc și d-ta bei cu niște rele? Să-ți fie rușine de bătrînețile ce porți!

— Taci, netrebnicule, piei dinaintea mea, ori te bat țol.
— Cearcă, de ți s-a urît zilele. Helbet! tot o moarte am să mor!

— Mangositule, cum ai sări pe mine? Te-ai încumeta să dai în tata-tu? Să-ți sece mina în ceasul acela chiar! Ce crezi tu? Nu mă tem de zece ca ține, gălbăgiosule, sfrijitule!

Și deodată se repede, îl apucă de cap și-i dă un pumn în piept; Ilie, vinjos și puternic, îi înșfacă minele ca-n clește, îl răstoarnă pe laiță și-ncepe a-i da ghionturi.

— De aiștia-mi ești, măi bade, bătaie-ți trebuie? Să-ți dau eu ghioldumuri ca la miliție, numai să icnești. Eu aștept să-mi dai pămînt și tu mă bați? Vrai să mă ucizi ca pe mama? Nu-i destul că-ți muncesc ca un tont?

Cassandra vătîndu-se, începu a-i zice: „Lasă-l dragul mamei!“

— Văleu, m-a gătit hoțul. Tot chiteam să-ți dau cîteva prăjini, dar de-acu nici o palmă. Înțelegi tu, măi hoțule, măi criminalistule, du-te la muncă, nu cumva ți-oi da de-a gata. Dar ce, ești orb, olog! Am să dau cui știu eu și cu gustul meu. Să vă întîndeți ca șarpele că nu vă dau, cu limbă de moarte am să las altora tot! La slujbă trintori pe rudă, pe sămîntă!

— Să nu mai ajungi! Să te încremenească Maica Domnului în ceasul ce-i vra să dai tu pămîntul muncit de mine și de copii... tuturor lepădăturilor... zise Cassandra.

— Ba-ți pieri voi de ciudă și tot pe-a mea are să fie. Eu, bre, eu, mangosiilor, îs stăpîn aice!

— Ba ești nenorocirea noastră, ești rușinea casei; uite i se-ncurcă limba-n gură.

— Hai, hai acuș vă turtesc în bătaie, să mă cunoașteți voi cine sint. Pieriți, sătane, dinaintea mea. Și se lungi pe laiță; somnul și beția îl doborî.

— Satană ești tu, zise Cassandra ieșind pe ușă. Ilie ieșise mai de mult.

— M-a gătit țilharul, zise Casandra, culcându-se pe prispă.

— Da, ai zis să-l las, ți-i milă de un ciine.

— Of, dragul mamei tare-s amărită, el nu-i nici tată nici gospodar ; n-am visat dragul mamei ce-am s-ajung la bătrînețe.

Cînd să mă bucur că sînteți mari, să mai scap de grijii, el uite ce face. De-ar da o boală, de și-ar face samă că am scăpa.

— Cu mine să nu șuguiască, nu-mi suflă el mult în bors, ori îmi dă pămînt... ori știu eu ce-oi face. El a stat pe cuptor, nu ca mine în buza tunului, * lui nu i-au vijîit ghiulele în urechi, nici nu l-au mîncat viermii de viu ca pe mine și-acum is vagabond, is hoț ; am să mă fac... Ei ! da aista îi mai rea letină decît turcii pe care i-am trimis peșcheș lui moș Scaraoșchi.

Eu, mamă, is hotărît : ori mă duc în lume, ori îmi fac samă, ori îl sfîrșesc pe dînsul.

— Dragul mamei, la tine mai am oleacă de nădejde, de tine se mai teme nelegiuitul ; de nu-i mai fi tu, ne ucide, ne aruncă pe drumuri. El ce dorește ?

— Nici așa nu măi pot să-i fiu tot argat, m-am hrănit, vezi singură, ca să-mi deie și mie partea de pămînt, nici gînd n-are. Chiteam și eu să mă-nsor. Cît am să stau așa ? Dacă ai vrea d-ta, eu ți-aș spune leacul : de sucit gîtul ca la un pui de găină și pace.

— Dă, bine ar fi ! Decît mare cumpănă, greu se face. Despre păcat nu măi poate fi vorba ; el își face rîs de noi de toți ; răbdăm patru pentru unul.

— Păcat ? Păcat îi că-l lăsăm să trăiască. Aista-i om ? Aista-i ciine, liftă spurcată ! Diavolului s-a juruit.

— Știi una, măi băiete, la bariera Socolei este o cărturăreasă de-ți gîcește tot, spune cît ai să trăiești, ce cumpene ai să petreci, ce dușmani te pasc. Mă rog, spune mai bine decît un zodier la care am fost cînd eram tînără. Bun era și-acela, tot ce mi-a spus s-a împlinit. Să nu te gîndești, mi-a spus c-am să am trei fete și un băiat și drept așa-i ; cel ce l-am pierdut trebuia să fi fost fată ; mi-a spus că am să am scribe la bătrînețe. Miine cînd

*) Ilie luptase în războiul de Independență de la 1877.

s-o miji de ziuă, pun iapa la căruță și mă reped, tot am de vîndut și un val de pînză, n-avem în casă para chioară, să vedem ce-a spune ; de mult mă tot bat cu gîndul.

— Dă, poți să mergi, decît eu știu una și bună, trebuie să ne mintuim de dînsul, el face a moarte, și-a urît zilele. Mai bine nu-i mai dădea D-zeu ori dracul copii. Cum au unii noroc. Ți-i mai mare dragul cînd îl vezi pe Morariu cu feciorii lui ; pe toți i-a pus la cale, ce-a fost al lor le-a dat, i-a însurat și-s în rînd cu lumea. Decît n-ar avea omul noroc, mai bine n-ar avea nici zile.

Casandra oftă a jale, somnul n-o prindea deloc, val vîrtej o muneau gîndurile, noaptea îi părea un an, într-un rînd, era cît pe ce să ațipească, atunci o înfioră tipătul unei cucuvece. Nu mult după asta, Ilie începu a bîngui : „Am să te răpun... pămînt îmi dai, ori ba ? Uite colea, cît ai clipi, te învirtești ca un pui de curcă... m-am juruit dracului... de amu tot de una mi-i”. Pe urmă începu a geme.

— Ilie, Ilie, D-zeu cu tine, trezește-te !

— Bine că m-ai trezit. Am grăit ceva ?

— Spuneai nu știu ce... harc, noaptea ! Nici că se ivește ziuă. Văleu, ciolanele mele, tare-s zdruncinate ! A doua zi Casandra cătă un vâlșor de pînză care era mai micușor, îl puse în traistă, inhămă iapa la căruță și porni. Toader nu se amesteca în trebile și schiverniseala femeiei, ea țesea, vindea, cumpăra ce trebuia în casă, se-mbrăca pe dînsa și fete, el nu le lua batîr un tulpă. Adesea Casandra se jeluia : „Parc-aș fi vădană, așa nu văd nimic din mina lui, încaltea de nu-i ar muri mulți înainte să-i moară. Ales de cînd s-a legat pricopsita aceea de dînsul, un chibrit n-duce la casă”.

Cînd soarele se ivea roșu îmbujorat de după deal, Casandra era la Șleah. Mirosul ierbii cosite, ciripitul păsărilor, răcoarea dimineții te trezeau. La dreapta se-nțineau dealurile și podgorii, la stînga Șleahului, hăt la o parte, vedeai iazul Ciuntului în ale cărui vălurele se răsfrîngeau razele soarelui de-l făceau să semene a un pește uriaș cu solzi de aur.

Casandra le privea pe toate, dar gîndurile nu-i lăsau răgaz să le vadă. Mintea îi era la vrăjitoare. Nerăbdătoare lovea iapa cu biciușca :

„Hai mai repede, haram, mergi și parcă tot pe loc stai. Uite n-am trecut nici de coada iazului !“

Pe furis vorbele lui Ilie îi zădăreau mintea, multe îi treceau prin cap. Cum a ajuns în târg de-a dreptul s-a dus la negustorul la care mai vinduse pinză ; se-mpacă și o dădu. Mai avea niște ouă, le dădu și pe acelea, se repezi prin hală, luă vreo două dimerlii de faină, niște pește sărat, o leacă de gaz. La crîșmă se-nfilii c-o femeie de la un sat megieș. Casandra, ca mai cuprinsă, o pofți să cinstească o ceașcă de rachiu.

— La mulți ani, cumătră, bucurie și cele ce dorești să se-implinească !

— Să te-audă D-zeu, cumătră, că de-o bucată de vreme tare mi-așin scîrbele calea. Știi, de la nunta lui Meriuță, or fi trei ani la Sfîntă-Marie, de cînd nu mai am zi bună. Haita de Marghioala i-a dat singură un pahar de vin, parcă o văd cum se hlizea și i-a zis : „Hai, cumătre, să ciocnim amîndoi. Ce stai așa pîșin ? Te teme cumătra Casandra ?“ A început apoi a chicoti și-a necheza ca o iapă. Ce i-a pus într-însul, nu știu, dar chiar la masă, soro unde prugea* omul meu cu dînsa, unde-i făcea cu ochiul, ba l-am zărit chiar pișcînd-o. Eu din ceasul acela, așa mi-am pierdut curajul, că parcă eram la mort, nu la nuntă. De-atuncea, fată, eu nu mai am zi bună.

„Ai văzut d-ta ce vrăji au ticăloasele de farmecă așa bărbații ! Ucigă-le crucea, uite-te eu is bătrînă și nu știu a stînge niște cărbuni.

Amu de-un tinăr nu ți-e ciudă, dar așa om bătrîn, cu fete mari, cu flăcău holtei ! Am petrecut o leneretă și eu nu l-am zăpsit măcar tușind o femeie. Și-amu să nu crezi, atîta i-a furat mintea, că stă cu dînsa toată ziulica la crîșmă : n-are nici rușine de oameni. Cîte-n lume găsesc azvirlite. Într-o seară mi-a trimis o broască, era cu gura cusută ; de trei ori am rînit-o afară, de trei ori a venit înapoi ; pîn-ce-am chemat pe moașa Bălașa, de-a descîntat-o și-a merit-o pe capul celei ce-a trimis-o“.

După ce și-au spus nevoile și au mai vorbit de una de altă, ca femeile, și-au luat ziuă bună. Casandra era grăbită, voia să fie cea dintîi la vrăjitoare.

*) Mîncea.

Întrebînd de unul și de altul a dat peste Ruxandra, vrăjitoarea, țigancă bătrînă care avea un bordeiaș pe aproape de bariera Socofei.

Cum a intrat înlăuntru, țiganca a privit-o lung și pă-trunzător.

— Bună dimineața !

— Mulțămim puicuță.

— Mă rog, să nu te superi, d-ta ești Rusanda vrăji-toarea ? Am venit să-mi spui cîte ceva.

— Pe ceas, puișorule, au să ne zică de minune, n-am gîcit încă nimănu, numai de-ai fi bună de safta.

Ghicioarea luă de pe horn o pereche de cărți slinoase de se lipeau degetele ca de smoală, privi de cîteva ori țintă în ochi pe femeie, pe urmă răsfoind cărțile scoase dama de verde și i-o dădu.

— Ține, soro și menește, numai vezi gîndește bine și cu toată inima la cea ce vrei să-ți spuie cărțile.

În vremea asta vrăjitoarea tot prefăcea cărțile bosco-rodind ceva și uitîndu-se țintă la femeie, parcă să-i pă-trundă gîndurile menite cărții, pe care femeia o ținea cu evlavie la gură. În sfîrșit, îi întinse cartea.

— Na, taie singură, să vedem ce ne prevestesc. Ca-sandra cu cucernicie nemaipomenită, despică încetîșor căr-țile din mîna vrăjitoarei privindu-le cu lăcomie, parcă de la ele îi atîrna fericirea vieții și cu nerăbdare le aștepta graiul. Vrăjitoarea contă cele trei cărți din față.

— Hă ! veste mare la o vreme de seară. Un om oacheș stă să-ți cază-n casă cu sumedenie de bani. Ai vindut ceva, de ai să iei atîția bani.

— Niște lăicere am dat unui negustor și încă nu mi-a adus bani.

— La spate, dar bine că-i la spate, o femeie oacheșă te paște, îți vrea mare rău, te-ar sorbi într-o lingură de apă. Decît d-ta dai la spate scîrba aceea ; de-amu să ve-dem ce spun la șir.

Și repede începu a le înșira rînd, rînd. După ce le isprăvi, se uită lung la femeie, pe urmă la cărți, dădu din cap și zise :

— Omul ist de pică și femeia iasta oacheșă își stau hojma cu patimă, te pasc să te rupă nu alta și doar ți-s

întrebă, băietul n-are cu ce se-nsura, eu nu-mi simt cio-
lancele de băi. Ba zău, și-ar face o pomană cine l-ar
ucide ca pe un câine turbat; oleacă de păcat n-ar avea!
Și doar nu-i dă diavolul gând să se spînzure, să se înece!
...Doamne, Maica Domnului apăra pe băiet și iartă-l că
nu-i vinovat! Și așa, tilcuindu-se cu gândul, ajunsese
acasă. Ilie stătea posomorît pe prispă.

— Da unde-s fetele, ați mîncat?

— Ei! am și flămînzit din nou, ele prășesc în vie.

— Da' bețivul acela?

— Cum s-a sculat, a băut borș din puțină și a por-
nit la căteava aceea, se vede.

— Să-l bată lacrimile mele.

— Nu-ți mai strica lacrimile, de-acu mult nu calcă el
iarbă verde. Ce ți-a spus vrăjitoarea, n-ai dat parole de-
geaba?

— Hai în casă, știi vorba: pereții au ureche și gar-
durile ochi. Deshamă întii, dragul mamei, și scoate sacul
cu făina.

Cassandra luă traista din căruță și merse în casă.

— Ei?, îi zise Ilie, viind repede și stînd pe laltă; era
obosit parcă nu dormise toată noaptea. O grijă mare îi
seca toate puterile.

— Mi-a spus bine. A zis că te bați cu-n gând și nu
știi să-l isprăvești ori ba, da că să nu stai la cumpeni;
toate au să-ți iasă bine și pe plac; îți cade bucurie în
față. Ne cad bani și adunare mare de oameni, puțină
scîrbă la vreme de seară, decît o calc în picioare. Mi-a
spus despre bețivul ăsta, despre muierea aceea c-ar vrea
să mă răpuie și să mă păzesc. Cine știe, mă băiete, e
în stare să ne otrăvească pe toți, ca doar ar rămînea în
toate, în muncușoara mea de douăzeci de ani. Of! of!
mult am amărit și-am chinuit, voi erați mici și eu ro-
beam, ău plodu-n brațe și coromîsla-n spinare căram
seara apă, cu șelele rupte de prașilă și muncă.

Lacrimile o năbușiră.

Ilie, cu ochi încruntați, tăcea. Parcă năduful [lui]
maică-sa îl ușura, îi dădea mai mult curaj.

— La urma urmei tot de una mi-i: ori să mă duc
încotro m-or duce ochii, ori să sfișesc cu dînsul. Nu mai
pot privi cele ce vād.

aproape, vecini ori rude, decît d-ta ai să-i biruiești, îi
calci cu picioarele.

Femeia oftă:

„Așa-i c-au nimerit, cărțile spun tot ce-a fost și ce
are să fie“.

— Privește ici: seara, la așternut, îți cade un om
bălan cu veste strașnică, d-ta pe cît ai să te scîrbești,
pe-atît ai să te bucuri. Bani îți cad și-n față și-n spate.
Cine e, nu știu decît vād că un om roșcovan îți vrea bine-
le, îți așine calea, cu vorbe bune și cu bucurie.

Țiganca numără pînă la a noua carte pieziș și
curmeziș:

— Vezi, îți cade o cumpănă, decît omul ist roșcovan
o ridică, stă val-vîrtej pentru d-ta și doar nu ți-i străin.
Privi țintă pe femeie.

— Nu cumva ți-i fecior? Îți mai cad la casă oaspeți,
adunătură mare de oameni; îi fi avînd fete, or fi peți-
tori. Are să fie bine. Amu ți-i inima îndoită, ești supă-
rată nu știi cum s-or dezlega lucrurile; decît n-ai habar,
toate au să se curme bine, mai tîrziu; dar ai să biruiești
dușmanii.

— Da gîndul omului de verde are să iasă la capăt
bun? zise femeia, privind cu nerăbdare pe vrăjitoare.

— Hă, hă, el are multe gînduri în cap, unul mai ales
îl mistuie că nu știe cum va ieși la capăt, decît tot are
să biruiască, îi cu noroc.

— Vra să zică are să iasă bine, zise Cassandra cu glas
înădușit.

— Uite, îi cade în față bucuria cea mare.

Cassandra desnodă un capăt de tulpan, dădu cincizeci
de bani și ieși zicîndu-i: „Cîștig bun“.

Se-ntoarse la gazdă, luă căruța și porni. Cufundată în
vălmășagul grijilor nu vedea, nici n-auzea nimic, gîndu-
rile se-nnodau unul de altul. Prevestirile vrăjitoarei, vor-
bele lui Ilie o zbuciumau, dar aici gîndului n-ar fi voit
să destăinuască planul fecioru-său. Îl știa pe Ilie, încă
de mic, nătîng, îndărătnic și nemilos pentru cine l-ar fi
necăjit. Singură iar își zicea: „În ce primejdie se vîră
mititelul! Fie în capul celui bătrîn! De-ar fi un tată
ca lumea, cine i-ar dori răul. Fete mari, nimeni nu le

— S-o bată pe dinsa focurile cum mă arde pe mine grija și amarul; să nu fie fefele iesește, mi-aș lua lumea-n cap, dar așa-s legată ce să fac! Și când te gîndești că Irina împlinește la Sînzieni douăzeci de ani. Cîne vine să-ți ceară fata?

— Mămuță, da cercei ne-ai cumpărat?

— Să te uite răul fată, cum te-am uitat eu.

— Ei vezi, așa faci todeauna.

— Fugi tare la poartă! Vine vaca, nu cumva s-o mai scăpați în grădină.

Înainte de-a amurgii s-au adunat cu toții în jurul mă-sutei rotunde rupînd cu galantonie din hrîncea de mămăligă și întinzînd frumușel în mușjei, luau cu economie cîte o țandură de pește. Flămînzii, mînceau cu atîta poftă și lăcomie încît ar fi dat gustul și celui mai ghiftuit de toate bunătățile; dulăul hîrîia din cînd în cînd, dîndu-le a înțelege că-i și el pe-acolo. Ilie, tăcut și gînditor, nu zicea o vorbă.

— Doamne, bădiță, parcă tot îți ninge și-ți plouă, așa nu mai spui nimic, zise Măriuca.

— D-apoi mie nu-mi zburdă ca vouă!

— Iaca, măi, da' ce-ți mor copiii de foame?

— Ilie, ai fost la dugheană, bețivanul acela era acolo?

— Mi-a spus Ungureanu c-a fost mai înainte, a luat un șip de rachiu și s-a dus.

— Duce-s-ar duce să nu se mai întoarne, să-mi aducă numai semnul.

— Mămuță, zise Irina, să propesc o bucățică de pește?

— Pește? Otravă și venin; da oare am nebunit, el de are un pitac îl duce muierei aceleia și noi să ne rupem bucățica de la gură?

— De n-a găsi, ne ucide.

— Mănîncă și taci; noi muncim și el bea și chefuiește. O dată-n lună ne indulcim; șoriceasă* de-aș avea să-i propesc cît de multă.

— M-am întîlnit cu Vasile Apetroaiei și spunea că l-a văzut la curte; voia să se angajeze, zise Ilie posomorit.

* Otravă.

— Ucigă-l sfînta cruce, vra să zică ne-a înglodat și pe la anu'.

— Nu, i-a zis ciocoiiul. Să vină treaz, nu beat.

Abia-și făcuseră cruce după masă, dăduseră și lui Bălan un gălătuș de mămăligă, cînd iacă și Toader, nu de tot beat, dar în doi peri, cum e mai bun de sfadă.

— V-ați îndopat hămîșișilor, vă lua naiba să m-așteptați? Să nu fie mincare, că eu vi-s popa.

Măriuca sări și-i aduse mămăligă și niște chiselită.

— Asta-i mîncare? Ce-s eu, porc să mîncînc lături? N-auzi muiere? Cui grăiesc? Ți-a luat Nichiduță giasul?

— Ai adus ceva mai bun să-ți dăm?

— Nu hîrii.. ai fost la țîrg, ai mai prăpădit ceva de prin casă și n-ai luat un pește ori carne? Miroase a usturoi. Cum, ați mîncat chiselită cu usturoi? Cu cine vă treziți? Să-mi dai parale, mă duc să beau în ciuda voastră.

— Ce parale visezi, ai turbat?

— Nu, așteaptă să-ți arăt eu.

Cassandra fugi după niște malduri de stuh și de-acolo în huci. Toader se repezi suduind; neputînd-o ajunge, luă toporul de la trunchi.

— Așa? nu-s eu stăpîn în casa mea; da ce-s argat ori bărbat? Muierea vinde, desface și eu nu văd leițale! Las', măi bade, mai bine oi vinde eu. Zestre? Cui trebuie zestre să-și facă, am să beau și-am să mîncînc tot, să vedem n-am să vă scot din vizunie, n-aveți să vă luați lumea-n cap, cînd or fi pereți goi? Uite mă! Să țin eu patru jomiri! La slujbă, crucea și D-zeul vostru!

În vremea asta Ilie stătea pe prispă înecînd năduful în sine, dar cînd îl văzu că ia toporul și merge-n casă, își ieși din țîșini și se repezi după el.

— Ce vrei hoțule, poate n-am voie să-mi stric lucrul meu? Ce-i în casa mea e al meu: un capăt de ață n-am să vă las.

— Să nu pui mîna pe ladă, zise Ilie scurt și răstit.

— Bre! da cine ești tu să-mi poruncești? Piei netreb-nicule! Să-mi lipsești din casă!

— Dă-mi pămînt și-oi lipsi, doar de la șapte ani îți muncesc.

— N-ai plătit nici mămăliga, păcătosule. Pământ !
mă ! Ia tînterimul jidovesc la badea Ivon. Prost aş mai
fi să dau ; muncii ca mine.

— Da cine munceşte oare, nu noi ?

— Mie nu-mi trebuie, mergeţi de muncii la străini.
Lac de-aş avea, broaşte se string.

Zicînd asta se repezi cu toporul spre ladă.

Ilie îi dădu o brîncă şi-l pravăli pe lăiţă.

— Hoţule, vrei să mă ucizi ? Ian aşteaptă ! Şi ridică
toporul să-l lovească.

Ilie îi înşfăcă toporul din mină.

— Te-ai îmbătat, culcă-te ; nu-ţi mai ajunge să cari
pe la femei pînza ţesută de mama ?

— Ticălosule, ai să mă opreşti din casa mea să ieu
ce-mi place ? Las', măi bade, te scot eu mîni cu vătăşel
din casă ; să vedem ţi-s dator ceva.

— Ruşine, om bătrîn ! Eşti tată, în loc să-ţi pui copiii
la cale, umbli cu toate muierile. Crezi că plodul acela e
al d-tale ! Cine ştie de unde l-a pripăşit, şi prin ce tufe.
Te-a fermecat ticăloasa ; să-ţi dezbraci copiii pentru-un
boz, pentru-o lepădătură.

Toader se repezi şi-i dădu o palmă lui Ilie peste obraz ;
Ilie îl înşfăcă de gît şi-l izbi pe pat.

— Aşa-i vorba, mă baţi, nici gînd n-ai să-mi dai pă-
mînt ? Mă tem că nu-i avea mult parte de el. Să nu pui
mîna pe ladă că-ţi sună coastele.

— Vă ucid, să pieriţi cu toţii ; tot pe-a mea are să
fie. Am strădănit destul pentru un hoţ ca tine, am gust
să trăiesc pentru mine.

— Necinsteşti bătrîneţele, te-a nebunit tîrîtura aceea.
— Bine-a făcut : plesniţi de ciudă, ca piţigoii, dar
n-aveţi ce-i face.

— N-am ce-i face ? Helbet, om is ; am să ţi-o prind
şi am să-i tai cozile, am să-i mai trag şi o sfinţă de bătaie,
de are să pomenească şi ţiţa care a supt-o, şi-am să-i
dau drumul numai în poale, prin mijlocul satului, zluana
amiază mare !

Toader se repede şi-l înşfăcă de cap.

«Să mă stăpînesc eu, dar nu-i chip». — Lasă chica,
doar nu-s şinc să mă las bătut ! Nu ?

Ilie începe a-i da cu ghionturile pe sub coaste.

— M-ai gătit. Mă duc la primărie ; vrei să mă ucizi
în casa mea, hoţule ?

Toader îşi ia cuşma şi pleacă.

«Auzi, mă rog, gîndea el, nu-s eu slobod să fac aşa
cum îmi place ? I-am crescut mari, amu ce mai vreau ?
N-am voie să trăiesc cu gustul meu ? Ce, omor, prăd pe
cineva ? De beau, banul meu îl beau. Cotoroaşa cea bă-
trînă îl pune la cale ! Uite, căzătura mă teme încă ! Eu
nu le-aş mai zice nimic, dar să-mi deie pace ; aşa nu,
mereu îmi ţin calea şi mă pîndesc. Ei, am gust să trăiesc
cu Marghioala, aşa-mi place, nu mă poate propi nici Vodă,
nudecum * primarul. Parcă el e mai de treabă ; cum vede
o femeie mai frumuşică, nu-i chip s-o lese-n pace. Am
să-i făgăduiesc o sută de franci, numai să-l surgunească
din sat. I-oi face-o eu !»

Se mîneau zilele una pe alta ; aceleaşi obiceiuri, ace-
leaşi întimplări neînsemnate, aceeaşi viaţă tîndă şi fără
rost ; cînd sfadă şi bătăi, cînd muncă fără popas. Casan-
dra cu griji, scîrbită, fetele vesele şi guralii ; erau la vîrstă
cînd scîrba fuge de om de-şi scoate ochii, cînd risul hazliu
şi zburdalnic alungă grijile departe, munceau neabăgătoare
de seamă, fără pă sare de viitor, zburdalnice şi răsăfăte
cu greu îşi stăpîneau veselia faţă cu maica lor.

Cassandra era supărată, dar mai mult îngrijită, se vedea
că un vierme ascuns, un gînd puternic îi stăpîneşte min-
tea ; adesea, sînd singură, dădea din cap, ofta şi grăia
cuvinte din un şir de gîndiri. Ilie, tot posomorît şi tăcut.
De fel nu se prea mirau fetele, ştiind că de cînd a fost
în război, un fel de mîhnire i se aşternuse pe faţă ; mai
ales de cînd tată-său tot se îndărătnicea să nu-i deie pă-
mînt, hojma stătea pe gînduri. Adesea fetele îl găseau
vorbind cu Cassandra şi îndată ce le zărea, tăceau. Ilie,
ca nemaialtădată, îşi făcea treabă la crişmă ; totdeauna
îi era dusul şi întorsul pe la fîntina cea părăsită ; o pri-
vea, se uita la dînsa, parcă ar fi vrut să-i măsoare apa.
O grijă tainică îl mistuia, surorile adesea vroiau să-l ia
cu vorba.

*) Nicidecum.

— Doamne, bădiță, ce nu mai spui ceva, tot parcă-ți ninge și-ți plouă. Vai de sufletul acela ce ai să-l mai iei!
— Ba oi chicoti ca voi, parcă v-au venit carele cu scrumbie.

— Și dac-om tot mocni, ce mare lucru om folosi!
Doar nu dăm bani pe gură!

— Bine că puteți!

— D-apoi cum, nu știi că de ce rîzi, de ce-ai mai rîde? Dar de omul posomorît și norocul fuge!

— De voi fuge mîntea, pesemne!

Într-o seară, pe după asfințitul soarelui, Ilie veni și mai posomorît, fetele îl așteptau cu mămăliga răsturnată.

— Hai mai tare, bădiță, că murim de foame.

— Mîncăți voi, eu nu mînc.

Cassandra îl privi lung. După mîncare făcu fetelor treabă la buruiene pentru vacă, și, cum au rămas singuri, începură a vorbi:

— Ce-i băiete, cum crezi, te-ai hotărît?

— Nu mai este chip, mănuță, l-am găsit la crișmă cu dînsa de gît, beți amîndoi, se ciugiuleau, de-ți era greață să-i vezi; cum m-a văzut a început a mă batjocori; ea-i ținea hangul. Mai mare rușinea, cum îmi scotea ochii.

— „Ha? Îți trebuie pămînt, hoțomanule? La muncă, la boieresc. Să vă ștergeți pe bot de pămînt, puica să trăiască, să-l stăpînească!”. Și hojma o netezea și o alinta, de-mi venea să-i fac zlămac pe-amîndoi.

— Ei și ce? Mi-l dai de pomană? Mi-l închiriezi pe treizeci de ani, nu-i așa taică?

Așa lehăia și se fășonea pe lîngă moșneag muierea.
Cassandra se îngălbeni.

— Cum! oare e drept, i-a dat pămîntul? Atunci să mă îngrop de vie, am muncit o tinerețe întreagă ca să rămîn la bătrînețe prin ușile oamenilor!

— Nu! Pînă acuma n-a făcut nici o lucrare, era acolo consiliu și mi-a spus c-a fost pe la primărie, a mușluit, dar n-a făcut nimic, cînd capul casei umblă numai în beții și răutăți.

Ba nu știi încă una, după ce s-a sculat, a umblat morțiș să descuie lada; mereu îmi făcea treabă să merg în vie; pe grindă, pe horn, peste tot locul a căutat cheia. La urmă vroia s-o strice cu toporul, cît pe ce să ne încă-

ierăm la bătaie. Și nu știu întrucît îi stătea: eram hotărît să-l gătesc. Mai ales că am auzit vorbă că muierea s-a lăudat că are să poarte cămăși țesute de d-ta.

Cassandra se-ngălbeni, mai nu putea deschide gura să se răcorească blestemînd.

— Nu-i chip, nu le mai pot răbda! Ca mîne mi-o aduce-o și-n casă, ne-o pune s-o slugărim! Nu-i ajunge că tot banul acolo îl duce, că de ia parale pe must ori pe caș, noi nu le vedem de-s albe ori negre!? Postim și zilele de fruct, da' el bea și mîncă cu haita. Ar vrea să-mi care și pînzișoara! Ar vrea să-mi ia zestrea fetelor, țesută cu mîna mea!? Uite, mi-a ieșit gheb în spate stînd la stativă. Of! unde am otrăvă, să i-o dau cu mina mea?

— Lasă-l pe mine, dacă-i vorba, mai bine să-l adăp decît să-l hrănesc.

— Doamne, dragul mamei, în mare cumpănă te pui. Decît ce să facem? Nu mai avem chip de hălăduit. Dar cum ai face să nu se afle? Vezi, lumea îi a cracului: pe noi nimeni nu ne căinează; cînd mă ucide, nimeni nu sare să mă scoată, dar pentru dînsul îndată au să-n-ceapă a cîrti și a căuta.

— Hei, lasă să-l caute; nu-s eu prost! Știi fîntina Predoaiei, e părăsită și e tocmai lîngă șleah, pe unde vine el de la crișmă. Cine are să poată ști de nu s-a-necat singur? Fiind beat i-a venit așa un chef! Omului beat ce nu-i trece prin minte? Ori te-i îneca singur, ori te-or îneca alții, tot înecat mori, apa nu lasă urme.

Seara, ca de obicei, Măriuca veni mai înainte aducînd și o colită de cireșe.

— Uite, mănuță, am cerut la Paviloaia niște cireșe, ziceai că ți-i dor de chisăliță.

— La noi nu-s de fel?

— Una de zare nu-i, și doar floare a fost cît lumea.
— Măriucă, du-te și ia din poliță o bucăciță de pește sărat, pune-o la fierț s-o mîncăm cu mujdei, îmi spînzură inima de foame; frate-tău e în vie?

— A fost pînă mai înainte, pe urmă a spus că se duce la crișmă să-și ieie tutun.

În vremea asta soarele asfințise de-a binelea. Cerul albastru și limpede se întindea ca o pinză sprîjinit pe ver-

de-a întuneacă a dealurilor, spre apus o roșeață aprinsă țârmurea albastrul cufundindu-se după dealuri.

— Ce mîndru de roșu e cerul, mămuță, ia așa să-mi faci o rochie, îți fug ochii.

Se uită soarele înapoi, are să vremuiască; de n-ar ploua pînă-om strînge finul.

— Rămîneam calici, l-a fermecat ticăloasa, are să ne dezbrace cu totul. I-a mîncat toate părăluțele, l-a înglodat în datorii, amu are să-i mai ieie și pămîntul și pe urmă i-a da cu piciorul, cum i se cade. Credeam că ne-om putea mîntui, dar se vede că de soiul cel rău și moartea fuge.

— Nu; de-acuma s-a trecut de șagă, eu mă gîndesc că-n astă seară s-o scot la capăt, cum îi și beat... zilele-s numărate și ne-om trezi goi ca napul, aista-i mai rău decît un cîine turbat, a zvirilit cu-n pahar în mine că s-a făcut paharul tîndări; o leacă de nu mă feream, îmi spărgea capul.

— Pentru el suferim patru? Eu mă duc, nu pot să-mi aflu loc... mămucă, pămîntul și noi, ai auzit? Pe semne nu-s minte de copil. De te-or întreba fetele, să le spui că m-am dus la Ghiță, să mergem la fînat, să vedem nu-i vreo nadă la fin. N-ai să-mi dai vreau franc?

Cassandra se duse, scotoci în stuhul de la colțul casei, scoase o legătură și-i dădu în mînă cîțiva franci.

— Știi ce? Poate să te duci undeva pe cîteva zile.

— Se poate? Ar fi o nebunie, eu stau locului, mă fac că nu știu nici cu spatele...

Așa zicînd, îndesă pălăria pe ochi și porni pe șleahul ce ducea la crișmă. Luna știrbă, numai de vreau deget, părea că fuge printre nouii mînași de vînt, cînd ivindu-se, cînd ascunzîndu-se. Dus pe gînduri, Ilie tresărea din cînd în cînd de umbra lui, i se părea că-l pîndește cineva. De-o parte și de alta a drumului se-ntindeau țărînele oamenilor; păpușoi dăduseră spic, înalți și frumoiși cum nu fuseseră de mult. La o parte a drumului era fîntîna cea părăsită. Ajungînd în dreptul ei, Ilie stătu fără să știe ce face, de-atîtea ori se oprise, atîta prubulise încît fără știința minții picioarele îl duseseră acolo. Fosnetul gingaș al păpușoilor, umbrele ce tot aruncau norii, îl desmeticiră din vîlmășagul gîndurilor, privi spărios împrejuri șoptind:

— Nu-i tipenie de om, is osteniți de munca zilei, numai el e odihnit, el bea și mîncă, ba încă vrea să-i deie și pămînt; las', i-oi da eu lui apă, dacă el nu-mi dă pămînt; pe un nelegiuit ca ăsta, care-și dezbracă singur copiii lui, nu-i păcat... cum nu-i păcat să ucizi un șarpe veninos. La urmă, de i-a fi dat să scape, poate s-apuce pe potecă; de nu... se vede lucru că i-i scris să moară de apă, nu de moarte bună...

Dosit în păpușoi asculta mereu de nu s-aud pași. Li-niștea nopții cuprinsese toată făptura; atîta tăcere era, încît părea mut într-o lume mută și mersul nopții părea că n-are nici început nici sfîrșit, cum pare un drum lung, lung și deșert, pe care omul, în față și-ndărăt, nu zărește decît lunga [lui] albie, tot mai îngustă și mai nesfîrșită. Se muta de colo-colo, asculta, se mai ivea pe șleah, dar pace, nici o mișcare, nici o suflare nu se auzea.

— De ce nu trece?! Mă zbucium degeaba, ah, de-aș sfîrși o dată. Cît is de năuc, nici n-am destupat fîntîna!

Lucrul acesta îl ușură puțin, avea ceva de făcut, era să-i pară vremea mai scurtă. Se repezi la fîntînă, începu a lua crengile și spinii, din cînd în cînd se-nghimpa, suduia, își auzea singur glasul, care-i părea și mai necunoscut în liniștea nopții, și se uita sperios împrejuri. Avu de lucru; oamenii o astupaseră de-a binelea; nu cumva să cadă vreo vită ori vreau copil întrînsa. Împrejuri crescuse dudău cît lumea; cucută înaltă cît omul, lobodă, brustur și urzici de ajuns. După ce-o destupă, cînd luă cel din urmă crac, luna dezvelită de un nouraș se arătă în fîntînă, Ilie tresări, lucrurile cele mai neînsemnate îl speriau; icoana lunii din fundul fîntinii îi dădu un gînd; oare e departe apa? Luă o creangă, o vîri în fîntînă și scofînd-o o bojbăi și văzu că nu-i udă. Bun, îngînă el. Isprăvind, oftă la gîndul cît are încă de așteptat și, mai ales, de nu [va] trece. Era hotărît că de nu [o va] scoate la capăt noaptea asta, se [va] duce în lume. De i-a fi sorocit să moară de apă, va trece pe șleah, de nu, s-a duce pe huduță. Dorința lui nu era hotărîtă, oftînd, gîndea de ce n-a avut noroc de un tată ca lumea, de ce nu s-a îndurat el să-i deie măcar o falce?

— Cum făgăduia el, cînd eram flăcăuandru, c-are să mă înzestreze mai dihai decît pe o fată, și cum l-a bui-

măcit muierea, cum i-a furat mințile ; să-și întinească singele lui ! Un vitreg nu m-ar asupri mai mult. Și de i-aș fi amărit zilele, dar așa ! Hei Doamne, cât am tras eu în lumea asta, altul îmbătrânește și nu le trage. Norocul a fugit de mine, mai dihai decît dracul de aghiazmă ; pe semne m-a blestemat cineva să mă lupt cu nevoia, cum se bate apa de maluri și vîntul de dealuri ! Cîte n-am tras în război, mă-nfior și acum numai gîndind ; și de ce n-am murit, de ce ghiuleaua care l-a rupt pe sergent în două nu m-a lovit pe mine ? Așa am scăpat din toate, numai de sărăcie nu pot scăpa. Și dacă ne dădea pămînt cum a făgăduit Vodă singur, aș fi ajuns eu să fac ceea ce fac ? „Curaj băieți, înainte ; veți căpăta pămînt cît va trebui, apărați-vă moșia strămoșească“, ne-au zis, și acum ce fac eu or să facă mulți, de merge treaba tot așa, o să se mănince om pe om ! Fie în capul celor ce m-au o să pins la asta, eu nu-s de vină, trebuie să trăiesc, vreau să trăiesc, ce să fac ? Stăpînirea te nedreptățește, părintele chiar te întinește, își bate joc de mine ; pe mama o ucide, pe surori le dezbracă ! Hei toate trebuie să aibă un capăt. Mă ! da' rău mă ține la lingurică ; merg să iau un rachiu, nu-i tîrziu. De scăpat n-are chip, îl întilnesc, ori cînd mă duc, ori cînd mă întorn.

La fiecare foșnet credea că-i Toader. La crîsmă nu era nimeni. Ilie luă o litră de rachiu și-un covrig ; îl bău în răstimpuri.

— Mă întrămăi, oleacă de curăț nu strică. Ca un ciine face, ca un ciine să piară ! Milă ? hei, da' el are de mine ? Ei, ghiujule, ai să-mi faci o scaldătoare de veci. Nu-mi dai pămînt, ți-oi da eu apă ; îs galanton ! În ea ți-or putezi bodolanele. Nu ți se cade să ai parte nici de trei coți de pămînt. Un nelegiuit ca tine ar fi păcat să moară ca un creștin. Mustrare ? ha ! ha ! pentru că mîntui patru suflețe de un ciine turbat. Parcă-l aud acuș cum gîlgiie la apă.

Și, așa din gînd în gînd, se trezi iar lingă fîntînă. Nu zăbovi și auzi pe Toader vorbind, de-abia legînd vorbele de beat :

— Am să-l frec eu acuși de gîlci ; întii pe cățeaua cea bătrînă, ea l-a trimis pe hoțul acela iscoadă la crîsmă. Ilie tresări, ca un cutit îl tăie prin inimă.

— Oare-i cu cineva ?

Uitîndu-se, văzu că dodăie singur, și, deodată se repede ca o săgeată din păpușoi și-l înșfacă de gît. Moșneagul de-abia îngînă :

— Hoțule !

— Hoț, da, hoț ; tu m-ai făcut !...

...Și luna, descoperită de nori, arăta fața moșneagului galbenă, ochii holbați și gura căscată. Ilie, înfricoșat și mai tare, ducea pe sus pe moșneag ; la fîntînă îl aburcă de picioare și apucat de un tremur îl împinse repede. Pe urmă răsufînd greu, cu furie, începu a izi crengi, a rupe buruitene și a le grămădi pe fîntînă ; pe urmă, oftînd, îngînă : „Așa a fost să fie.“

S-AU DUS

Scîrție omătul, scapără văzduhul, e ger, soarele se ivește mare și roșu după deal, valuri roșcate se rostogolesc în juru-i, cu cît se ridică își tot pierde frumusețea, pîn-ce pîlcuri de ceață îl acopăr și totul s-ascunde într-o mare înghețată. De foame croncănesc ciorile. Iarna, într-o cămașă albă, a acoperit tot cu o promoroacă greoaie. Neculai, încotoșmat bine, cu traista în băț, pornește la tăiat stuh ; e frig, lemne nu-s pe aporape de satul Stuhăreni, norodul merge la bălțile Jijiei, taie stuh și cu el face foc. Locul e cam departe, dar, ce-i de făcut ? Frigul te scoate din casă. Acolo mai erau cîțiva oameni, toți tăiau, doar s-ar mai încălzi, din cînd în cînd se mai îndemneau cu vorba.

— Cumetre Neculai, ia amu crapă ouăle corbului ! Bre ! ce pui de ger !

— Foc, cumetre, nu șagă, te arde și te îngheată. Prutul e sloi, mergi ca pe palmă, vin lupii hămisiți de la muscal, ca la dinșii acasă.

— Ba vin chiar turme ca oile, amu își destoaie ei foamea de astă vară.

— Că chiar, cumetre, ieri noapte era să-mi curățe purceaua din tindă ! Hii ! să am un pui de pușcă, mare ispravă aș mai face ! La mine, cum îi în margine, vin pe sub ferești.

— Și zici că dase dihania la purcea, bre Neculai.

— Hei ! să vezi : ciinele meu, se vede că-i corci de lup. De unde pînă unde, s-a dat boala c-o lupoaică ! De cîteva seri pîndesc eu și văd că vine dihania, și dușmanul

în loc să latre, el se gudură cu dînsa. Aseară rămăsese ușa tindei crăpată, lupoaica sta tupilată lingă prispă, da căfelul meu, se șupurește frumușel, ia purceaua de picior și-o tîrîie la dumneaei ! Noroc de nevastă că sta la tors, și mă strigă, că pe mine, trudit, mă furase somnul. » Omule, omule, ia toporul și fugi, a dat dihania la purcea ! Ce să vezi, cum eram somnoros, mă reped cam cu totul și cum sta dihania tupilată, îi dau o muchie de topor c-o rămas lătă ! Tîlharul de cîne a stat pînă la ziuă și-a scheunat.

— Auzi d-ta, îi picase lelița tronc la inimă ! Ce vrei, dobitocul e ca și omul, nu ține cu cine-l hrănește, da cu cine i-i drag.

— Găinile mi le curățise ; amu venise rîndul purecele.

— Auzi d-ta, muierea tot muiere, scoate și pe dracul din minte.

— Și doar crescut de mine, dar ți-ai găsit pe Naiba să-l facă popă !

— Apoi amu, chita lor de Sf. Andrei ! Unii se tem de lup, dar eu habar n-am, de ți-i scris să te mănînce, nu scapi nici în burta șarpelui.

— Mă cam ține de inimă, să-mbuc ceva, uită-te mămăliga a înghețat cremene.

Și așa, cu una cu alta, tăiară oamenii toată ziua ; pe la o toacă, ceilalți porniră spre casă. Neculai, care venise mai tîrziu, a stat să măldurească. Luîndu-se cu treaba, nici nu prinse de veste că înnoptase. Își luă iute traista și porni repede ; pînă acasă avea o bucățică bună și drumul nu era tocmai umblat. Înnoptase de-a binelea, țipenie de om ! Neculai mergea ; își făcea el curaj în gînd, dar frica îl strîngea rău în spete, își mai adusesse aminte că nu demult tot pe drumul acela mîncase lupii un căciular ; în alt rînd, ziua mare rupseseră o fată bucăți și parcă Naiba îi aducea aminte toate întîmplările cu lupi, pe urmă iar se-mbărbătă, zicîndu-și : » Ce-a vrea D-zeu ! de ce mi-i scris să mor nu mă pot eu păzi ! ». Deodată, pe deal se aud niște scheunători jalnice și lungi, parcă a pustiu. Neculai se cam înfioară. » Li-i foame rău », gîndi el. Cîteva timp nu s-auzi nimic. Îi era frică să se uite îndărăt, că

le-a vedea ochii sclipind. Din când în când urlate ușoare și încete se tot auzeau din ce în ce mai aproape, parcă se tot chemau și se-ndemneau unul pe altul; lui Neculai părul i se făcuse măciucă, i se părea că simte cum îl înșfacă și-l rup; mergea și pare că tot locului sta, picioarele i se păreau împiedecate ca-n vis, de ce mergea de ce i se tăiau de la genunchi; acum auzea bine tropăitul lupilor. „Acuși sînt la pămînt, gîndi el, sâraca Ilincă, sărăcuțul de Nică!”. Se uită împrejur: nici un copac să se agațe, nici scapare, cîmp și dealuri, nici o țipenie de om ca să ceri ajutor. Un lup mai îndrăzneț apucă înainte și hîrști! cu coada peste Neculai, așa cum s-ar gudura un cîine. Omul nu zicea nimic și tot mergea, vedea că nu-i scăpare, dar mergea. Se uita într-o parte, se uita-n alta, parcă să vadă dincotro au de gînd să-l apuce și numai deodată zărește o pată neagră; se uită bine, își aduce aminte că pe acolo vine fîntîna din care beau ei apa la prăsit. Deodată, ca săgeata se repede și, cîlcînd cînd pe o piatră, cînd pe alta, se coboară în fîntînă. Lupii cînd nu-l văd, încep a adulmea, vin împrejurul fîntinei, se pleacă, se uită, urlă, țupăiesc, scheaună dar n-au încotro, în fîntînă nu le vine să se coboare și de mîncat ar fi mîncat foc. Așa au stat ei pînă despre ziuă urlînd jalnic a foame; răs timpuri urlau mai furioși, parcă muștrîndu-se de prostie că le-a scăpat vînatul din labă.

Neculai înțepenise de frică, pricepea că nu pot să-l mînce, dar nu-și putea veni în fire, cînd îi auzea deasupra capului cum se țînguie, cum scheaună și urlă furioși, și cum, din când în când, dădeau cite un ropot în jurul fîntinei parcă jucau hora. Lui Neculai nu i s-a părut toată viața așa de lungă ca noaptea aceea petrecută în fîntînă. Mai despre ziuă auzi cum dihăniile, luîndu-și nădejdea, se duceau scheunînd. Neculai, agățat de pietre, visa de treaz: amu i se părea cum aieva dihăniile își înfig colții, cum îl rup bucată cu bucată, cum îl înșfacă, unii de miuni, alții de gît, alții de piept și cum singele curge gîlînd, i se năzărea că apa îi roșie, tresărea și-și făcea cruce: „Doamne apără și pe dușmani și mă apără și pe mine de moarte năpraznică”.

Se făcuse ziuă de-a binelea. Neculai de frică nu ieși pînă n-auzi niște oameni c-o sanie cu boi. Desteptîndu-se, începu a pași de pe piatră pe piatră și se ivi din fîntînă.

— Ce-i om bun? ziseră drumeții, văzîndu-l galben și speriat.

Neculai mai nu putea descleșta gura, încerca să vorbească și nu putea închea vorbele, gîndea ce are de spus și nu putea scoate glas; cu mult greu, gîngînd, povesti întîmplarea. Oamenii, mergînd spre satul lui, îl luară în sanie.

Acasă povesti ce i se întîmplase și a zis femeii să facă foc că l-a prins frigul, s-a suit pe cuptor și așa scutur l-a găsit, că-i clănțăneau dinții ca măgelele.

— Ce ți-i omule, te-au găsit frigurile din spaimă? Ce nu l-ai lăsat la pîrdalnicul stuh, să fi venit cu ziuă? Mă duc să chem baba, te-a descînta de speriat, te-o afuma cu pîr de lup.

Și așa, din bun teafăr, zăcu Neculai pînă-n vară. Babele îl mîngiau spuindu-i că i-a trece, decît dă, din speriat, omul se îndreaptă anevoie.

Ilincea lucra cu ziuă încoace și-ncolo, de la o vreme era în casa popii; mai în fiecare săptămînă avea de lipit, de spălat cămăși și cite nu se cer la casă, mai ales că popa era văduvoi și n-avea cine-i ținea gospodăria. Ilincea era harnică, rumenă și curățică la față, la trup durdulie și-ndesată; într-un picior învîrtea treburile. Pe-acasă puțin sta, arunca o mămăligă pe fund, o oală de borș cu buruiene-n poliță și ea își căta de drum, de multe ori n-avea vreme nici acestea să le facă.

— Bre femeie, zise Neculai, într-o seară, ce-ai însărat așa tîrziu, copilul acela a ținut numai o gură?! Și eu am slăbit de la inimă, nu mai pot; aș mîncea o leacă de zeamă, veneai mai devreme, tăiai un pui, poate m-aș întrăma; ajunge de cînd stau pe coaste!

— Ce mai cîrtești! Doar n-am fost la cumetrie, dacă aș sta și eu pe cuptor, ce-am mîncea? Nu știi cum îi pri-măreasa, pînă n-am turnat pe cămeși nu m-a lăsat!

— Amu opărește o leacă de mîncare.

— Cum is trudită, să vie mama din groapă, că nu fac, uite o leacă de zamă, mănincă și pace !

— Hei ! Doamne, măi femeie, nu știu ce-i cu tine ; nu te mai ții de casă, ba la popa, ba la dascălul, și tot pe drumuri ! Helbet, m-oi face eu sănătos, ți-oi mai scurta eu cărările !

— Ce popă ? Când am fost la popa ?

— N-ai fost ceea săptămână, vineri, și-ai spus că te duci le vechil ?

— Ei da, vineri ! Ce era să fac ? M-a întilnit și m-a rugat să-i ung prispel.

— Hai ! Hai ! femeie, numai să nu fie ce știu eu, c-apoi lasă pe mine !

— Ce blîguiești ? Fă-ți cruce, te-ai smintit, sărace, din boală.

— Hai ! Hai ! atita-ți spun : vorba lungă, sărăcia omului.

— Măi, păcătosule, nu cumva încă mă-i teme. A fost holera de mă-ta, se cunoaște ! Eu muncesc și el stă mai bicisnic decît o muiere, și tot el cu ponoase !

— Ei, destul, moară, las-o !

— M-ai stîrnit și s-o las, iaca nu vreau.

— Ei, toacă dar, pînă ți s-o duce gura la urechi, eu mă culc, să nu trezești băiatul, i-a adus mama o leacă de lapte și a mîncat.

— Aveam dreptate, cînd spuneam că te-a umplut mă-ta de minciuni : alte celea n-adece, dar minciuni cu carul, parcă ți-am mîncat boii ori vacile !

Cu azi cu mîni zilele treceau, Neculai se mai întră-mase. Ilincăi nu-i mergea rău, femeile chiar o luaseră la ochi și cînd se-nîmplau cîte două, ajungeau cu pomelnicul și la dînsa.

— Ce dracu, Zamfiră, ai văzut-o pe Ilinca lui Ripcă, împoțonată ce era ? Ce mai bariz stacojiu ! ce mai fustă de tîrg, și ciuboțele cu căltoie nalte !

— Am văzut-o soro, bărbatu-său bolește și ea huzu-rește, gătită ca o păpușă ; nu-i curat, dă, doamne iartă-mă, dar prea des o vād la popa !

— Dă, fa, și mie îmi cam... așa ceva ; doar muncesc și eu ca o muiere, și poate pe lîngă casa mea se găsește

ceva, că de merg la tîrg, nu mă duc ca dînsa cu traista goală ! Ba-i pui, ba-i unt, și fac cîte-un pumn de bani, dar cînd încep a lua cîte trebuie în casă, de m-aleg c-un tulpan !

— Așa-i soro, casa-i sac fără fund ! Și doar îi fudulă !

— Ei, vorba aceea, D-zeu toate poate lua omului, dar fudulia, nu-i poate lua. Bietul Neculai, ce pui de flăcău era și cum s-a pierdut !

— Din pricina ei, ce crezi ! Muierea rea scoate romă-nul din casă. Pe de o parte așa li se cade, că de-i femeia acătările o ucid și nu le place, ardă-i focul de bărbați !

— Hei ! săraca mă-sa, cît s-a pus luntre și punte să n-o iefe ! Cine nu știe pe Răduceanca ! Fata era să fie mai de treabă !

— Urma alege, soro, să nu i se infunde modele iese-tea ! Doamne iartă-mă, ar fi să nu grăiesc, ai văzut de Dumineca mare cum se uita popa la dînsa ?

— Așa ! cum sta de-nfiptă, parcă-i bătuse un țaruș sub barbă !

— Doamne, soro, și doar nu-i vreo sculă, nici vreun odor, curat o găină de cele doape.

— Hei ! D-apoi aiestea-s de cele bune ; dă, îi tînar părintele ! Ha ! Ha ! Ha !

— Numai nu știu dacă lui Neculai i-a veni la soco-teală ?

— Ei, fată, ce știe satul, nu știe bărbatul... Poate el s-o păzească și s-o bată cu toată pădurea, că ea tot își face gustul.

Trecuse cîtăva vreme, și Neculai, mai întremat, mergea la cîmp, căta de treabă pe lîngă casă, Ilincăi i se mai scurtaseră cărările, o mai ținea el din scurt, decît tot își zicea el : „Măi, a dracului muiere, nu-i pot eu da de șmecheriile ei ! Nu-i curat lucru ! Cum vine de la cîmp, nici una, nici două, că ea se duce la o babă, c-o dor șelele, ba c-o ține vătămătura, ba că i-a făcut careva de ursită, nu mai gătește cu desfăcutul ! Am s-o iau din urmă“.

Într-o seară amurgise de-a binelea, femeia, ca de obicei, se făcea cîrlig de vătămătura : a făcut mămăligă, mai niște mujdei, ea nici n-a gustat, i-a pus înainte și a zis că se duce la babă să ia niște buruiene de vătămătură. Ne-

culai se uita mereu la dînsa cu coada ochiului. Cum a ieșit, a scos din ladă un covrig, l-a dat băiatului să tacă și a ieșit a pîndit-o cît colo, tot încet din urmă. Numai ce-o vede că o ia repede pe hudița ce dădea pe din dosul grădinei popii, sare un hățaș și la fugă; cînele începe a lătra, ea îl strigă pe nume și cînele tace. „O cunoștea”, gîndi Neculai. Și deodată simți, ca și cînd cu lupii, tot părul măciucă, un fior din tălpi, și ca o săgeată prin inimă, incremenise locului, nu știa încotro s-apuce: amu-i trecea prin gînd să meargă la popă, să-i ucidă-n bătaie, să strîngă satul să-i vadă. Apoi își închipuia că poate a trecut pe cărare la babă. „De-i la popă nu-i pentru înția dată, las' c-o găbjesc eu altfel”, și oftînd porni spre casă. Nu tîrziu veni și Ilinca.

— Chiteam că n-ajung pînă la babă. Dar la tine mai am eu crezare!

Neculai tot posomorît și tăcut. Femeia nu prea lipsea de-acasă, decît își tot făcea treabă, ori la tîrg ori la moară, cînd pentru un om, cînd pentru altul. El tot bănuia, dar aștepta. Într-o zi, fără să știe el, ea făgădui unui chiabur c-a merge omul ei la moară.

— Ce dracu, femeie hăi, mă tot nămești fără să știu, mă tot mii de-acasă, pare că ți-i silă de mine, poate nu ți-s pe gust, spune?

— Bre omule, cată-ți de treabă și nu mă tot cihăi, să mîntui vatra asta.

— Ce hărmicie te-a găsit la mijlocul săptămînei, știu că femeia sîmbăta dă vetrile.

— Las', ți-i lua una și le-a da din Paști în Paști.

— Mai bine vedeai de băiat, ce are de-l suflă vîntul.

— Că de-ar muri, să nu-i fie alte celea; m-am hrănit de atîta boală!

— De ce nu te-ai dus să-i iei o firă de lapte?

— Omule, lasă-mă dracului și cată-ți de treabă. Neculai s-a dus la cuptor:

— Ce-i Nicuță, unde-i buba? Uite, săracul, arată la pîntece: de ce nu te-ai dus la curte, poate fîi da ceva?

— Dar n-am fost? A zis să nu-i dau mămăligă, să-j hrănesc numai cu lapte; ba încă mă probodește că-s proastă. Ești mare chiabur, n-avem la casa noastră o vă-

cușoară! Unui păcătos însurat îi mai trebuie?

— De ce n-al, tu? Cîți bani ai dat pe bulendre, numai bine apucaî o juncă.

— Ei, și ce-am făcut cu banii tăi? Ce-mi scoți ochii? Du-te de-i scoate mini-ta; are două haramuri, vede-le-aș pielea pe gard, și nu s-a îndurat să-ți deie una.

— Știi de ce nu mi-a dat, unde te-am luat pe tine.

— Ce mai noroc, să fi rămas păgubasă ca de nunta mamei; un golan ca tine! La ce m-ai luat?

— Dă, îmi erai drag.

— Dă-o la naiba dragoste; caută-ți de drum și nu mă stîrni. A zis omul acela că ți-a da o dimerlie de faină să mergi la moară, du-te, nu-l face s-aștepte, îi trebuie să aibă faina pînă la ziuă; ori de nu, sui pe cuptorii, poate n-ai stat destul.

Neculai, cu inima încruntată, ieși oftînd. S-a dus la om, a încercat sacii cu grăunțe și-a pornit.

Înserase de-a binelea. Era prin postul Sîm-Petrului; după arșița zilei, răcoarea nopții înviorase toate, stelele scilipeau în seninul cerului. Neculai se uită-n sus: «Carul e încă jos, gîndi el, am vreme să o găbjesc pe cătea, d-apoi și popii, las' pe mine, de mai zice el: „Doamne miluiește-te!». Și mîna el boii de mergeau mai-mai ca niște cai; cum ajunge la moară descarcă sacii, se rîzgîndește și zice:

— Bade Mihai, ai unde să-mi pui săcușorii iștia că dă, să nu se amestece.

— Bine, bre Neculai, dar ce nu stai, la cîntători îți vine rîndul.

— Apoi, îi tîrziu, bade Mihai, tot mai bine acasă; oi veni mîine.

— Ți-i dor de nevastă? A dracului și tineretea asta!

— Nu-i vorba ceea, decît, dă!

— Ei las! Îți fac eu bine trebușoara! Vîno mîine!

Neculai pleacă spre casă, năuc, cu mîntea tulbure, mîna așa de iute că făcuse spinarea boilor numai vârgi; gîndurile se-nvrteau val-vîrtej în mîntea lui. Cîte nu-i treceau prin cap! I se părea ba că-l găsește pe popă, ba că-l prinde și-l gîtuie; amu i se năzărea că urlă lupii; acuș iar își mai venea în fire, iar scrișnea din dinți, vor-

bea singur : „Da ! de-aceea nu-i mai plac, las' c-o fac eu preuteasă !“ Se uită pe cer, carul era drept deasupra capului : „Las' că-i prind“, gândi el. Când ajunse în dreptul satului, cîrni carul la fundul grădinei. În car avea o bucată de frînghie, mai dezlegă o bucată de la boi ; în casă nu era lumină ; merse la tindă, ușa închisă ; scoase cutitul, îl viri binisor și tăie ața cu care era legată ; merse încet, ascultă ; ușa de la casă era deschisă, aude horăind glas de bărbat. „Așa, măi popă ? Las' pe mine !“ Se-nfoarce, leagă ușa tîndei, aprinde gaița, se uită și vede o pălărie, un antereu și o giubea pe laiță, niște cîrmoji de colac și un șip de rachiu mai la o parte. Se uită la șip, mai era ceva rachiu, în câteva înghițituri îl sorbi, femeia și popa dormeau duși. Neculai, cu sprincenele încruntate, plănuia : „Pe cine leg întîi ?“ Pe popa ; altfel, de-l scap, stric treaba, el îi și la margine“. Apucă un ștergar de pe mămăligă, se repede la popă, îi leagă bine gura, apoi cu frînghia îi apucă vîrtos mîinele, le leagă zdravăn ; popa amețit de somn și de rachiu, se zbate, mormăie, caută să se dezlege, holbează ochii... degeaba.

— Stai, pînîțele, stăi, să-ți pup mîinile ; stăi binisor, ori chem satul să-l blagoslovești.

În vremea asta se trezește și femeia.

— De aieste-mi ești Ilincuță, de aceea nu-ți mai plăceam, unde n-aveam potcap ? Las', cucoană preuteasă, te cunun, acuș. Poftim, pînîțele îi legat burduf, pot să-l duc în țara turcească, amu rîndul matale, cuconășică. Unde fugi, muiere, crezi că-i scăpa din mîinile mele ? De aceea mă făceai tont, unde n-aveam potcap ?

Neculai era trupeș, roșcovan la față, cu plete lungi, cu ochii încrunțați și fioros, cum nu-l văzuse Ilinca niciodată, era dintr-acei soi de oameni care cu anevoie taie un puu de găină ; scriba însă îl făcuse fiară. O apucă de cozi, îi dădu cîțiva pumni, îi legă mîinile și picioarele și-i astupă gura c-un tulpă.

— Acuma să vă pun alături ! Să văd, bine vă stă, vă loviți ? Nu zvîrli, pînînte ; ce, vrei să faci utrenie la mine, stăi pe loc, ce, te-au apucat dînele ?

Se mai întoarse la femeie, îi mai strînse funia la picioare, pe urmă înșfăcă pe popă, parcă ducea un țihal !

— Bree ! dar știi că-i greuț popa, prea multe praznice a mîncat, de aceea se tot uită la picioarele nevestelor. Nu, zise el, nu-i bine. Fără supărare, pînînte, mai îngăduiți, tot acolo ajungem, noaptea-i mare. Hei ! muiera e dracul, pînă vin eu se poate tîri șerpoaica, s-o leg de stîlpul patului. Nu... mai bine pe cinstitul pînînte.

Luă femeia în spinare, după ce tăie frînghia de la ușa și repede, sprinten, s-a dus prin grădină și a trînti-o în car, a mai luat niște rogoz și-a pus deasupra. Pe urmă s-a întors, popa gemea de te lua groaza.

— Ha ? Te doare inima ? Hei ! și pe mine mă doare, se opinti odată și-l îmflă în spate : „Așaa ! noroc să dea D-zeu, că parte este“. Il izbi și pe dînsul în car, și mină băiete peste cîmp, peste deal, de-a dreptul, nu mai alegea. Prutul era de la sat cale de două ceasuri, însă cum mîna Neculai ajunse într-un ceas. Era întuneric, se cam nou-rase despre ziua. Cînd zăriră popa și femeia Prutul, pricepură gîndul lui Neculai. Unde au început să se zbuciume, să mormăie, să ofteze înădușit, dar degeaba : Neculai era neînduplecat.

— Stați locului, așa-i că-i slut la Prut, pînînte, las' pe Neculai vă duc eu să vă cunune un popă de la Muscal. Hi ! Hi ! Hi ! — și un rîs fără sine îl năpădi.

Boii, cum erau osteniți și insetați, cînd au dat la apă, intrau bucuroși : „Ceas ! Ceas !“ Parcă anume voia să le mai lungească moartea. Și era Prutul întins și lat de te lua groaza, acum era apa la roate, acum în car, Neculai sta în picioare și mîna, popa și femeia oftau și se zbuciumau.

— Hei ! de mult mă doare, de mult am văzut că-mi calci a preuteasă, amu mi-a venit și mie apă la moară și vouă are să vă iasă pe nas.

Boii, domoli, ascultători și blinzi, mergeau înainte. Prutul curgea lin.

— Ce dracu ! am nimerit în vad, de nu se mai adîn-cește ! Nu vă temeți, nu rămîneți nebotezați !

Apa curgea liniștit, un murmur lin s-auzea din șerpuitul apei, din când în când cite un lătrat din satele vecine tăia liniștea nopții. Neculai dădu cu biciușca-n boi, ei grăbiră pasul și deteră deodată mai la adnc. Neculai zvirli înții pe popă, s-auzi un pleoscăit, parcă aruncase un bolovan, și apa despicată se lipi la loc, curgând iarăși neîntre-ruptă și liniștită, parcă nici nu înghițise viața unui om. Pe urmă luă și pe femeie, o aruncă și pe dînsa, oftînd greu, și întoarse boii spre mal, iar el își făcu semnul crucii și sări în apă, înotînd spre malul rusesc.

— Hai și la Muscal, doar nu las' averi, sărac cum is, voi fi orișunde ! Pe tine, Nicușor, te-a crește bunică-ta mai cu milă decît mă-ta. I-am trimis pe ceea lume, eu tre-buie să merg să-mi ispășesc păcatele în străini. "Ce-i omul", gîndi Neculai oftînd, și mai trezindu-se, cînd sări în apă : "Cît ai clipi, s-au dus".

DIN VIAȚA DE LA ȚARĂ

— Bună dimineața fa Gripină, da iute mergi bată-te norocul ; mîn eu driglia asta, da mai era să nu te-ajung.

— Mă grăbesc, fa Măriucă, uite soarele-i sus și mai am încă o bucată.

— Geaba, nu-i faci tu să se mai coboare, sui colea lingă mine, pe semne mergi la cîmp ; tot pe-acolo-s și-ai noștri ; uite m-a trimis mătușa Marghioala să duc mîncare la prășitori. Voi prășii omenesc ori boieresc ?

— Avem de isprăvit jumătatea lui moș Toader, de ne-a ajuta D-zeu gătim azi. Biata mămuică s-a dus de cu noapte, eu am rămas să fac mîncare ; dar tu cum o mai duci ? Ți-am zis să mai vîi pe la mine și te-ai făcut [a] n-aude.

— Hei, fată, cum s-o duc ? Ca la stăpin. Unde am vreme ? ba mîncare la argați, ba du-te la cîmp ; mătușa cere să fac tot. Fa Gripină, ai fost început la joc să-mi spui de ceapcînul cel de Tuță și n-ai gătit.

— Doamne ! fa Măriucă, mare fapt s-a legat de mine ! Și ieri m-a-nfîlnit, nici una nici două, deodată vine lingă mine și-mi zice : "Tot nu vrei, Agripină ? Să știi că de mina mea are să ți se tragă moartea".

— Și tu ce-ai zis ?

— Ce să zic, tăceam molcom. Atuncea el se repede, mă-nșfacă de mînă, de uite am și azi vîntăile, mă zgîlție cît poate, strigînd : "Vrasăzică nu vrei, nu vrei ?". Eu atunci îmi iau inima în dinți, mă zmucesc și-i zic răstit : "Ei, nu vreau, nu vreau, ce-ai cu mine ? Doar nu-i pe vremea turcilor !"

— Fa, hăi, dar cum s-a legat el de tine ?
 — Uite colea, într-o simbătă veneam eu de la cîmp, așa mai devreme, să-mi spăl schimburi, numai ce-l văd că-mi aține calea, nici nu știu dincotro a ieșit, întocmai ca Duică-se pe pustii. Nici una nici alta, m-apucă de mină, eu znucesc mîna, el mă ține, în sfișrit, dacă vede și vede mă lasă de mină și-mi zice :
 — Agripină !
 — Ce-i cucoane ?
 — Știi ? Tu ești cea mai frumoasă, vrei tu să mă iubești pe mine ? Să nu-ți mai dogorești fața-n soare și să-ți bătugești mînele de sapă ? Eu zic :
 — Ba mai bine să mor în ceasul ista, decît oi necinști pe mama și pe mine. Ea numai pe mine mă are, și n-aș face una ca asta să-mi dai toată lumea.
 — Agripină, ascultă ce-ți spui, tu ori ai să fii a mea, ori ai să mori de mîna mea.
 — Poți să mă omori și-amu, dar nici una ca asta nu fac.
 — Agripină, ia seama ce-ți spun, păcat de frumusețea ta, ia aminte, ai auzit cine-s eu. De-i vrea tu o înșeli pe mă-ta, pe urmă are să vă fie bine la amîndouă.
 — Cucoane, mai bine sărac dar curat ; uite, poți să-mi iei acuma sufletul, că tot alte celea nu ți-aș spune.
 El se încruntă la față și zise răstit : „Om vedea”.
 Asta a fost, o fi vreo lună.
 — Arză-l focul, ticălos și uricios, a nenorocit destule fete, crede c-a dat de butuci. Să te păzești, fa, Gripină, pe multe a lăsat el cu lăcrimile pe obraz.
 — Nu știu, fa, hăi, dar de la o vreme mi se stringe inima, așa simt o greutate, parcă tot la moarte m-aș duce. Ales cînd îl întilnesc, toată ziua mi-i negru-verde înaintea ochilor ! Hei, fa, inima omului nu-nșeală ! Geaba !
 — Nu te mai lua și tu pe gînduri ! Ce poate să-ți facă ?
 — Nu-ți spun că s-a lăudat c-are să mă omoare ?
 — Hei, vorbă să fie !

Așa, din vorbă-n vorbă, ajunse la bucata unde prășea Smaranda, mama Agripinei. Fata se coborî, cealaltă își cătă de drum. Soarele de ce se urca, de ce ardea mai grozov, văzduhul întreg parcă era un cuptor. frunzele papușoi-

lor se îndoiseră, din late, erau rotunde ; Agripina și-a pus o frunză de brustur pe cap și prășea, parcă nici nu simțea dogoreala soarelui. Naltă, subțirică la trup, cu fața smadă de arșița soarelui, cu ochii și sprincenele negre, avea o față regulată, atrăgătoare, toți se mirau de frumusețea ei. Deși străină și săracă în sat, nici un flăcău nu se lega de dînsa, o știau că-i cuminte și nu-i sprințară ! Nici clevețitoarele satului nu-i găseau nimic.

Lucra Agripina și numai din cînd în cînd își îndrepta mijlocul ori se mai răcorea bînd apă dintr-un cofăiel, și aceea caldă.

— Mai odihnește-te, dragul mamei.

— Hei mămuță, nu-i vreme de odihnă, trebuie să gătim, și eu pe la toacă merg să ne spălăm batîr cîte-o cămașă.

Lucra Agripina așa de repede cu sapa, așa o minuia de frumos și delicat pe lingă păpușoi, că măcar o viță nu ciuntea, îi curăța de copileți, le trăgea țărîna la rădăcină, și așa, rînd pe rînd, unul cite unul, mereu aceleași mișcări regulate, din cînd în cînd numai ofta ; de la o vreme începu să cînte o doină așa de jalnică, încît Smaranda, care era mai departe, ofta gîndind : „Drăguța mamei, ce foc are oare la inimă !” Agripina se mai uită la soare, se mai uită pe deal la stîna, pe urmă începu și mai tare a sili cu prășitul.

— Uite, mămuță, soarele e jos, mă duc, d-tă mai ai puțin, așa-i că mîntui pînă pe la asfințitul soarelui ?

— Așa cred, du-te acasă.

— Uite, mămuță, îi lua d-ta legătura, eu mă duc de-a dreptul prin lanul ciocoiului, este o cărare, iese drept la poarta țarinei.

— Du-te, dragul mamei, numai de nu te-ar întîlni ciinele de Lăzur.

— Și-apoi, doar știu că n-am să-i fur nimic !

*

Smaranda, cu tulpanul îndoit la spate, prășea mereu, silea cu munca : „dă” cum zicea ea, „două mîni, cu ele se îmbrăca și se hrănea”. Mîinele lucrau, dar mîntea-i plînuia fel de fel de închipuiri. Își zicea : „De-ar da

Agripina peste noroc, s-o ieie un băiat bun ; că tare-s sătule de a fi singure. Un bărbat mai întoarnă, mai învăr-tește, tot mai plutești deasupra nevoiei, că dă, oricît ai munci, unde calcă bărbatul nu calcă femeia. Cum îi Agripina cuminte și gospodină, o fi fericie de el, și offînd în-gînă : „Dea D-zeu noroc la toți copiii oamenilor, și nu mă uite nici pe mine !“

Soarele cobora iute de pe deal, în locu-i s-așternea o roșeață purpurie, mărginită de un albastru nesfirșit. O boare de răcoreală sufla dinspre răsărit, prin împrejurimi dăduse o bură de ploate, mai stînsese vîzduhul ; cosașii țîriau prin iarbă, umplînd vîzduhul c-un zîngăt meta-lic. Cînd Smaranda isprăvi, aruncă o privire jalnică, asu-pra lanului, offînd greu. Stringea lucrurile grămadă, luă sapa-n spate și plecă ; mergea pe-nconjur ; nu prin lan, se temeaa. Tuță avea un jitar abras, se povestea că-l scosese stăpînă-său din criminal.

Mergea repede, doar s-ajungă de vreme acasă, să mai dea Agripinei o mină de ajutor la fățuit prispa, la dat vatra. Drept, casa le era curată ca o raclă, mai mare dra-gul să te uiți ; tot suflat și la locul lui.

Cînd ajunge ea drept în lan, vede o mulțime de oa-meni strînși ; nu știa ce-i, dar parcă a săgetat-o prin ini-mă ; deodată iuțește mersul, își face loc printre oameni și cînd zărește pe Agripina întînsă la pămînt, scoate un țipăt așa de grozav, că oamenii oftează, altora le curg lacrimi.

— Agripina mamei ! draga mamei ! Ce-i ! Vai de mine ! Uite cămașa la piept e plină de sînge ! Cine mi-a ucis-o ? Cine mi-a gătit-o ? Uite, e caldă, draga mamei, oameni buni, ridicăți-o, poate nu-i moartă. Priviți, e caldă, dră-guța mamei, mi-au gătit-o dușmanii, nu-ncapeau de dînsa, frumușica mamei, cumintea mamei !

Începu a-și smulge părul, a-și rupe carnea, răgușise de strigăte, pe urmă începu a se izbi cu capul de pămînt, a săruta fata, voia s-o ridice în brațe, s-o ducă. Oamenii atunci au luat-o, mai cu binișorul, mai cu sila, trebuia s-o lase acolo pe biata Agripina pîn-a veni procurorul. S-o ducă pe Smaranda n-a fost chip, a căzut în genunchi, strigînd cît îi lua gura : „Cine a ucis-o, facă-și pomană să mă ucidă și pe mine !“

„Uite, povestea un om celor adunați, eu eram la criș-mă, numai ce văd că vine Lazur călare și strigă să-i dea un sîngeap de rachiu ; îi dă unul, el mai cere unul și zice : «Am un vînat». Bea și fugе în ropotul cel mare și n-a tre-cut mai mult ca de cînd am început a vă spune, ș-aud un pocnet ; nu mult, altu. Atunci, eu către crișmari : Jupîne Ilie, tilharul de Lazur a făcut moarte de om. Dau fuga aici, că uite, nu-i departe crișma ; cînd vin, ce să văd ? Fata la pămînt cu fața-n sus, a împușcat-o din coastă, săraca ; nu murise, mă plec, o întreb : „Ce-i, Agripină ?“

— Tuță, Lazur, m-a gătit, mama... n-o lăsați.“
— Singele curgea pîrău. Ce să mă fac ! Trece un om, i-am zis să dea de știre la primărie ; tilharul de Lazur se zice că-i ascuns la curte, și are șase copii ! Nu s-a temut el de bătaia lui D-zeu ! Ce fată, ce fată, săraca mă-sa ! E ne bună de-amu. Măi ! Măi ! ce lume ! Or să se mînce om pe om !

Smaranda n-a mai dat pe-acasă, rupea tot de pe dînsa, țîpînd : „E caldă, draga mamei, frumoasa mamei ! mi-au gătit-o dușmanii“. În cîteva săptămîni se făcuse pămînt la față, își mușca minile, țîpa cît o ținea gura, umblînd din loc în loc. Într-o zi primăria, își făcu pomană, luă o că-ruță și-o trimise la Golia. Lucrurilele din eașă le dădu babei Marghioala.

Lazur a stat șase luni la criminal și, prin stăruințele ciocolului, a scăpat sub cuvînt că lui i s-a năzărit că-i un ciine.

Oamenii, de-l întilnesc, îl inconjoară ca pe un călău. Anii trec, vremea se scurge, nenorocirea frumoasei Agripina nu se uită ; copiii pascănd viței povestesc celor mai mici : — „Uite, bre, colo a ucis-o ciunele de Lazur pe Agripina, o fată așa de frumoasă, cum se zice c-a fost numai Ileana Cosînzeana“.

Din volumul
DIN CHINURILE VIETII-
FIECARE LA RÎNDUL SĂU

(Craiova, 1895)

FIECARE LA RÎNDUL SĂU

Jules era de peste patruzeci de ani și nimeni nu i-ar fi dat mai mult de treizeci : bărbat frumos, cu trăsături regulate, cu fața smeadă și cu ochii vii, își amintea figura vechilor lui strămoși greci. A fost din acei tineri, spaima bărbaților și idolul subjugator al femeilor. Mulți bărbați încovoiaseră grumajii sub povara coarnelor puse de Jules. Mulți „în prima furie“ erau să-și lase femeile ; dar se linișteau, doar erau oameni cumiși. Iar Jules, ca un copil alintat, lăsa pe una și trecea în brațele alteia proaspăt cucerită ; era glorie a fi amanta lui Jules.

Dar vremea, nesățioasă și zavistnică vreme, care înghite tinerețea zi cu zi, an cu an, și în locu-i ne așează pe față cutele, ce nu vor fi șterse nici de mîna neînduratei morți, nu-l cruță nici pe Jules. El singur văzu că soarele i-a trecut de amiază, cu toată păruta-i tinerețe. Se gândi, deci, să pună capăt vieții de holtei și să se însoare.

Ca avocat însemnat putea lua o fată tinără și cu zestre. S-a întîlnit pentru acest scop cu vestitul babaca Andachi. Acesta știa toate fetele de măritat și anume, ce zestre are fiecare, ce trusou, ce calități și de așteaptă vreo moștenire. Ca om conștiincios, babaca Andachi știa nu numai calitățile candidatelor la măritiș, dar și cusururile și trecutul lor ; cine le mai ceruse, de avuseseră amanți și anume pe cine. În sfîrșit, era cel mai dibaci geambaș de fete și, ca bun geambaș, pe mulți bărbați i-a boit. Cine-l plătea mai bine, cu acela ținea.

Era de ajuns să-i spună cineva :

— Uite, băbăcă, fata cutare ! Să-mi faci pe dracul în patru s-o pot lua. Mia-i a d-tale.

Apoi puteai fi sigur de nuntă.

Jules l-a întâlnit pe babaca Andachi la grădina și i-a zis :

— Știi una, babacă ?

— Știu dacă-mi spui, Julică !

— Mi-am pus de gând să mă însor.

Nu știa moșneagul ce să facă de bucurie ; tocmai avea o fată care musai trebuia să se mărite și nu găsea, ca din pământ, un băiat potrivit.

— Bravo ție, Julică ! Ce-mi dai că, pînă în trei săptămîni, te însor. Bre ! o fată frumoasă ca un înger ! Și zestre, bre, zece mii de zimți și cînd va muri tatcă-său încă de două ori pe-atîta !

— Ei lasă, că știu cine-i ! Numai are o pricină, știți cu Lembergul.

— Ce are, bre, a face ? Mai ții și tu la fleacuri de-astea ? ! Fă-te acuma că nu știți și a doua zi după nuntă mai scoți vreo mie de galbeni.

— S-a gândit Jules, s-a răzgîndit și, în sfîrșit, s-a hotărît să facă după povăța lui babaca Andachi. „De ce n-aș lua-o ? Tînără, tînără. Frumoasă, frumoasă ! Bogată. A fost ștregărită, în adevăr, dar ce are a face ? Fată alintată, a alunecat și ea ; dar odată măritată știu eu să țin o femeie din scurt ; pe mine nu mă-nșală ea ! Și la urma urmei, ce risc ? Dacă aș lua una despre care nu s-a auzit nimic, pot adică fi mai sigur ? Nu le știu eu cum is fetele acuma ? Să-mi cerc deci norocul !“

Fata-n chestie era Duduia, singurul copil la niște moșieri bogăți. De la zece ani a fost trimisă la Lemberg, într-un pension aristocratic. Se zvôniseră multe de pensionul acela, dar... nicăteri nu învățau fetele așa de bine franțuzește, nemțește și piano, iar, mai presus de toate, acolo căpătau maniere elegante. Directoarea, o boieroaică scăpătată, le ducea singură la baluri, la teatru ; singură le făcea „serate dansante“ la care veneau cavaleri eleganți, așa că fetele știau să ție conversații pe cît de lungi, pe atît de banale ; să vorbească un ceas fără a spune nimica ; să tachineze cu șic pe cavaleri ; să n-atingă pămîntul la vals, iar la cotilion știau chiar a face invenții. Cucoanele bătrîne șopteau multe despre talia cu care venise Duduia odată de la învățătură. Dar cine ar cuteza să spuie tare

asemenea lucruri despre o fată așa de bine crescută și dintr-o familie așa de bună ? Dovadă că nimeni nu se încumeta, este că nici eu nu îndrăznesc a scrie. A șopti o vorbă la ureche e una, a critica e altceva.

De altfel însuși Jules, care știa de aceste șoapte, nu se dădu îndărăt de a se căsători cu Duduia.

Jules s-a arătat foarte cavalier, foarte galant cu Duduia, viitoarea lui mireasă. Știa el multe rețete ca să subjuge inimile femeiești ! Și părinții și fata erau încintați de așa partidă neașteptată, în două trei zile s-a făcut și logodna.

Jules, ca om conștiincios, îndată după asta a jertfit micuțului zeu toate răvașele și biletele dulci : „O tine-refe-ntreagă prefăcută într-o sobă de scrum“, își zicea el melancolic. În gîndu-i, Jules credea că prin această jertfă își curăță trecutul. I se părea că-și ia angajament solemn de-a păstra credința în căsătorie. Mai era poate și ideea că nu-i bine ca o nevestă tinerică și cam sprințară... să dea, nici nu știi cum, peste asemenea documente foarte instructive...

Lumea spune, dar cine mai crede toate cîte spune astă cotoroață clevetitoare ! Lumea-i rea : cum vede cu ochii, parcă dracul îi șoptește ! Și fiindcă spune ea, de ce am tăcea noi ? Și n-am mărturisit că, a doua zi după nuntă, Jules duce pe Duduia, cu toată pompa, la tata socru spunîndu-i ritos : să și-o ție cum a crescut-o...

Și unul una, altul alta ; mai dădu tata-socru, ca dar de nuntă, vreo mie de galbeni și tinerii soți plecară la Paris să-și isprăvească luna de miere așa de crud între-ruptă.

Erau vreo cinci ani de la însurătoare. Nici o bănuială nu-i tulburase lui Jules liniștea sufletească, măcar că Jules, de felul lui, era zuliariu nevoie mare. Dar norii prevestitori de furtună se tot grămădeau pe nesimțite.

Odată, mai mulți prieteni, între care și Jules, se aflau într-o întrunire spirituală de tot la „Bolta rece“. Și cum se știe, fiind „in vino veritas“, unde se încinse o discuție despre cancanurile orașului, și vorbeau oamenii fără per-dea cum erau deprinși de mult. Se minunau cum pot fi unii bărbați așa de tonți, încît să-i înșele femeile !

— Pe femei și pe copii îi cunoști îndată ce fac vreo greșeală. Eu unul sînt sigur că de-ar gândi numai nevasta să mă înșele, aș ghici-o, zise Jules, tanțos.

— Ba eu, zise altul, pe care ceilalți îl porecleau filozoful, în privința femeilor sînt foarte sceptic. Femeile, ca și sălbaticii, au o tenacitate nemaiauzită, cînd e vorba s-ajungă la un plan. O femeie înamorată e ca un nebun cu ideile fixă. Zi și noapte are numai un singur gînd : cum să-și înșele bărbatul ? Pas, acum tu, care ai grijă, ai lecții ori procese, de te luptă cu asemenea adversar, care n-are altă ocupație decît de a-ți pune coarne !

— Mai așa ! zise al treilea, rar bărbat înșurat se poate fali că n-a făcut parte, cel puțin o dată în viața lui, din numerosul regn al animalelor cornute. De cînd eram la școală mi-a rămas întipărită frica de coarne ; de asta nu mă-nsor. Las altora astă sacră misiune !

— Drept, zise Jules întepat, genul bărbaților cornuți e cel mai numeros de pe lume ; dar : nici o regulă fără excepție.

— Tăceți, bre, strigă pufnind de rîs un profesor gros și roșcovan ; toate femeile îs ca una și una ca toate. Tot ca una, fata mea. Eu, vă spun drept, nu-mi fac iluzii nici de-a mea. Așa-i moda ! singura îndetnăcire a femeilor de azi e încornorarea noastră.

Jules, roș de minie și înciudat, [de] parcă ar fi vorbit cineva chiar de dînsul, izbucni cu furie :

— Eu nu vorbesc de moralitatea femeilor ; asta o cunosc eu de mult ! Dar zic : e prea prost un bărbat, cînd femeia îl înșală și el nu știe. Cît despre mine nu cred să fiu așa de prostăluu să nu cunosc îndată ce gînduri are. Un lucru e sigur : faptul săvîrșit nu poate fi niciodată așa de bine chibzuit încît să nu se poate da pe față. Ce, doar de nu va fi lucafărul lui Eminescu ! Ei ! cum, dra-cul, să nu aflu nimica ; nici de purtarea ei, nici de la slugi, ori cel puțin de la prieteni ? Ce, naiba, toți vor să ție cu un criminal ?

— Bree ! pledezi ca la tribunal în caz de adulter, zise profesorul roșcovan, ironic.

— Da, să știi, d-tale, d-le, o femeie care își înșală bărbatul e o criminală, deoarece îmi fură numele meu pen-

tru un copil străin, îmi fură dragostea, îngrijirile și avere ! Mai mare crimă se poate ?

— Taci, bre — îl întrerupse profesorul cel roșcovan, — nu mai face pe patetic ! Oare așa ziceai, cînd erai holtei ? De ! Acum ți s-a trezit instinctul patern ! ! Și să mai zici că instinctele nu schimbă și modul de a cugeta.

— Asta a fost totdeauna părerea mea ; am zis și zic că un bărbat cornut merită să fie, dacă nu simte. Asta însă nu mă împiedică de a privi pe femeia necredincioasă ca pe o criminală, strigă Jules furios.

— Poți s-o privești ori nu, zise cel poreclit filozoful ; eu știu una ; cîtă vreme femeia va căpăta o educație așa de superficială, cîtă vreme ocupațiile ei vor fi petrecelele și petecele, mai mult, cîtă vreme nu va avea nimic intelectual comun cu bărbatul, îl va înșela.

— Ei, ei ! zise profesorul.

— Stăi puțin, zise filozoful, v-am ascultat destul, să am și eu voie la cuvînt. Cît e fată, îi faci curte, îi vorbești de lună, de stele, de dracul mai știe ce ; dar o dată înșurat, n-ai să-i cazii veșnic în genunchi, n-ai să-i mai faci curte, că de !, ar fi o marfă veche curtea ta ; ai fi ridicul, cu alte cuvinte. Ce să vorbești însă cu dînsa ? Ce ai comun cu ea ? Politică ? Nu pricepe ! Se plictisește. Chestii de drept ? S-o consuliți ca pe un prieten ? Aș ! Te va crede nebun ! Să vorbești știință, filozofie ? Nu știe ! Ei, ce rămîne ? Plictiseală, sfadă ! Îndată ce se ivește amantul, care se poartă cu dînsa cum te purtai tu înainte de a o lua, firește că-ți ia locul ! Lipsa de ocupații serioase la femei și necomunitatea lor intelectuală și morală cu noi e pricina coarnelor.

Dar văzînd roșcovanul că prea se-ngroașă treaba cu Jules, o-ntoarse pe glumă.

— Tăceți, bre ! Discutați mai bine quadratura cercului sau perpetuum mobile decît credința femeilor ! Păreți băieți serioși ! Cum de vă bateți capul cu asemenea nimicuri ? Ce vă pasă că înmulțește lumea Stan ori Bran ? Esențialul e să nu piară vița omenească și cîtă vreme e vită, nu piere. Nu-i pasă ei de morala voastră ! Stăi mai bine să-i tragem la măsea cîte o litră de tămioasă. În jumătate de ceas ajungem în Nirvana cea mai abso-

lută și uităm deșertăciunile acestei lumi mărginite ! cum zice prea înțeleptul Solomon : Vanitas vanitatum, omnia vanitas.

— Are rezon domnul profesor, zise unul smead și tinerel. Mai ales că află cu plăcere că Solomon știa și latinește.

— D-apoi bine că nu, — începu iar roșcovanul. Aș înțelege să discuteți : care femeie din Iași are cele mai estetice pulpe, soldurile cele mai bine făcute ? Ori, unde are fiecare vreo alunică mai șugubeată ? Astea-s lucruri serioase. Dar nu credința femeilor, în privința căreia și marele Solomon s-a declarat necompetent, măcar că avea o mie-n capăt, de toate culorile și de toate naștile.

— N-are gust rău profesorul. Trăiască tămioasa și femeile frumoase ! strigară mai toți în cor, mai ales că și sosise tămioasa în chestie, adusă cu toată pompa de însuși stăpînul „Boltei reci“.

Dacă asemenea discuții lăsau liniștite inimile tovarășilor lui Jules nu știu, dar lui îi turnau leșie la inimă.

El, de felul lui, era gelos. Dar profesorul cel roșcovan parcă n-avea altă treabă ; unde-l înflințești tot istorii și snoave de bărbați cornuți îi spune. Odată i-a zis verde :

— Bre ! degeaba ! Nu scapi de soartă. Nu știi ce-a pățit arapul cel ce-și ținea femeia într-o cușcă de sticlă încuiată și tot făcuse femeia o salbă de-o sută de inele de la amănții ce avusese ?

S-ar fi supărat Jules, dar știa că s-ar face numai de rîs, și-și înghiți năcazul.

Afară de acestea, conștiința și atîtea înșelăciuni făcute de dînsul pe seama atîtor bărbați nu-i dădeau răgaz, nu putea să creadă că va scăpa și el de soarta atîtora.

Îi era teamă că-i vine și lui rîndul ! Nevrînd, mintea îi zicea : veghează. Duduia, pe de altă parte, se plictisea citind romane, singurul lucru ce-i mai producea puțină emoție. Zilele lungi, pe care nu știa cum le-ar face mai scurte, sârbătorile, cîteva vizite de gală, masa îmbelșugată la babacă-său, din cînd în cînd plimbări la Copou, și peste zi plictiseală între cei doi copii. Jules ori lipsea, ori avea de studiat procese, adesea chiar la masă sta serios și încruntat gîndind la încurcăturile vreunui proces.

Jules, deși foarte lacom, totuși căuta a nu o contraria întru nimic pe Duduia, ținea chiar ca ea să fie cît mai elegantă, asta îi ridica creditul firmei. Anii îi adusesse statornicia cuvenită și Duduia îi apărea ca zeița ocrotitoare a acestei statornicii, vestala care păzea focul sacru al căsniciei. În minte își zicea : „are tot ce-i trebuie ; copiii îi pot ocupa ceasurile prea slobode, eu îi arăt toată iubirea cuvenită. Ce mai poate dori ?“

Totuși îndoiala se strecura pe nesimțite în sufletu-i. Totdeauna fusese cochet, dar acum era și mai și ; în fiecare zi se uita lung în oglindă să vadă de nu i se înmulțește părul cel alb. Cu cît își vedea femeia mai frumoasă și mai tinără, cu atîta mai tare se amărea.

Mai că-i era ciudă că are femeie frumoasă. De mergea undeva, nu uita să tragă cu coada ochiului dacă nevas-tă-sa nu face cuiva ochi dulci. Îi era ciudă pe dînsul singur, și, adesea, cînd iubirea de sine îl stăpînea mai mult, își zicea că de-a surda se chinuiește și că are, se vede, să ajungă un gelos maniac.

Într-o dimineață de toamnă, Duduia într-un „matineu“ albastru de abia zărindu-i-se mîinile și gîtul din dantelele albe, stătea gînditoare la gura sobei. Păru-i negru era adus alene pe spate, ochii albaștri și cam adînciți dădeau feței ei palide o adiere de melancolie. Din cînd în cînd întorcea mai mult mecanic filele unui roman. Jules se plimba prin odaie, o privea cu coada ochiului, nu zicea nimica, dar numai pufnea de neliniște. Seara trecută fusese la teatru și, de unde pînă undă, îi veni în lojă Niculesco, un cavalier de modă, cum fusese și Jules cu vreo zece ani în urmă. Îl mai înflînșise pe la prieteni, ba Niculesco chiar venise și-n casa lui Jules de vreo două ori. Jules îl primise foarte rece, nu-i plăcea să facă mult chelemet cu asemenea berecheți care-și pun ochiul pe femeile măritate.

„Eu m-am însurat pe mine, nu pentru alții“, zicea adesea, cam în șagă cam într-adins Jules, către prieteni.

Toată noaptea se zvîrcolise. Vizita lui Niculesco în lojă și tocmai cînd el era la bufet, n-o mistuia deloc. Atîta îl zbuciuma gîndul, încît parcă mereu îl întreba cineva :

— Ce-a făcut maflerul în lojă ? și singur își răspundea : „Nu, nu-i curat !“

Nemaiputîndu-se stăpîni, întrebă răstit :

— Mă rog, ce gust i-a venit flecuștețului celuia să vină în lojă ?

— Mmm ! Ce vorbă ! Întrebă-l pe dînsul, doar nu-s năzdrăvănă.

— Bine ! A venit, dar eu l-am găsit stînd pe scaun. L-ai pofțit tu ?

— Pîn-aice, dragă ! Tot ce vrei, dar mojiacă nu pot să fiu ; n-am nici creșterea, nici caracterul așa !

— Da, creșterea matale e știută. Știm noi ce învățați la pension ! Auzi politefe cu un stricat, cu un individ căruia o femeie cinstită nici mina n-ar trebui să-i întindă.

— Începi a fi mușcător. Numai ia seama că și eu sint veninoasă și te otrăvești ! Știi bine că n-ai nici un drept să-mi vorbești despre trecut. Cred că n-ai uitat ! Acuma, auzi prefejenție ! Vine un om în loje și domnia-sa ar fi vrut să fac ca o toantă.

— Ascultă, Dudaie, mie nu-mi plac femeile prea hître. De-l pune păcatul să vie aici, îl scot afară de urechi, pe legea mea.

— Casa e și a mea și nu-ți dau voie să mă insultîi.

— Lasă, lasă, dar îți pretind să nu ieși. Tu poate că nu pricepi, eu l-am înțeles de pe ochi ce vrea.

— Atîrnă de cheful ce voi avea, dar să știi cadînă nu vreau să-ți fiu. Află că de frică niciodată o femeie nu va fi credincioasă bărbatului și că bărbatul căruia îi e scris să fie înșelat, nu scapă.

— Bine, bine, Dudaie, tei lucrul prea-n ușor. Ori nu pricepi, ori te faci.

— Ce ușor ? Cum ușor ? Dar eu sint oare geloasă de tine ? Te spionez eu hojma ?

— Nici nu-ți dau motive.

— Acuma poate ; dar trecutul ?

— Despre trecut ? singură ai zis că nici să-ți fac, nici să-mi faci imputări.

Și Jules furios ieși trîntind ușa...

Dudaia zvîrlî cartea cît colo pe covor, încît bietul volum se desfăcu în zece. Nicolesco o fermecase și acuma mintea-i depăna gînduri ca următoarele : "Vrea să mă sperie, ce nătărău ! L-am crezut mai de duh ! Ce egoist și ce grubian ! Cred că d-sale, la patruzeci de ani, îi

place monofonia asta, dar mie, la vîrsta mea ? Nu gîndesc dește nimic. De ce n-a gîndit cînd m-a luat, că-i puteam fi fiică ? Dar crede că nu m-a costat nimic, dacă la orice șagă îmi răspundea zîmbind : „Jan șezi ! Cît ești de copilăroasă !“ Da, copilăroasă ! La vîrsta mea mi se ședea. Dacă era și el pe potriva mea, am fi fost amindoi copii zburdalnici, am fi fost fericiți. Dar așa ! El, după ce a strîns în brațe tot tîrgul, după ce și-a petrecut tineretea-n che-furi și ștregării, îmi pretinde mie seriozitate și credință ! În loc să se multumească, să-i pară bine că nu dau divorț ca alte femei, el îmi face scene de gelozie ! ! Dar acum e prea tîrziu, Jules. Am gustat prea mult din fructul oprit pentru a mă putea opri niște convenții deșarte. Ți-am fost destul cinci ani credincioasă, pentru obrazul tău încă e prea mult. Poate te cam vor jena coarneau ! Rabdă, puiule, dacă ți-a trebuit nevastă tînără ! Nici o faptă fără plată ; Acum e rîndul meu... ! Ce ferice să fii iubită de un bărbat tînăr ! O strîngere de mînă... ce fiori plăcuți !... O căutătură ! Ce emoție îți trezește în piept ! Un cuvînt șoptit în taină îți dă extazul fericii. Oh ! cinci ani de viață i-aș da pentru o zi petrecută cu dînsul, cu iubitul meu ! Ce proaste mai sint fetele la optsprezece ani ! Mi-a zis babaca să-l iau pe Jules și l-am luat... Drept că nu-mi era nesuferit, dar nici nu l-am iubit niciodată... Dacă nu voi trăi acuma, dacă nu voi gusta plăcerile vieții cît sint tînără, apoi la cincizeci de ani voi vrea și eu liniștea sufletului, cum zice Jules ! Hei, hei ! Jules, m-am bocat eu destule nopți ! De-ajuns m-a mistuit urîtul. La vîrsta mea să-ți simți viața seacă, fără rost, deșartă, să fii cu un bărbat ce-ți vorbește de datorie casnică, care-ți spune cuvinte de dragoste din obișnuință iar nu din inimă, care-i gelos nu din iubire dar din tiranie ! Nu ! Destul ! Cred c-am ispășit păcatul unei copilării nebune... De-acuma, fie ce va fi, zică lumea ce va zice, îl iubesc, mi-a dat înțîlnire și am să merg. Poate m-arunc într-o prăpastie... N_u știu. Dar închid ochii și mă arunc. Dar cît sint de naivă !... Nu fac oare toate femeile așa, adică pe tața Aglaia de cîte ori a prins-o bărbatu-său ! Dar Natalia nu ieșea regulat la plimbare cu amantul ? Și bietul Nicu închidea ochii și tăcea ?... Așa-i lumea !..."

Jules era foarte mîhnit, îndoiala îl rodea. Și adesea cercetînd dosare se trezea că n-a priceput nimic din ele, deoarece mintea lui era aiurea. Se întreba singur: "Oare mă-nșeală? Oare nu-i amoretată de dînsul?... Prea le strălucneau ochii la amîndoi, prea lung i-a sărutat mina, prea mare mulțumire se citea pe fața ei. Și cît de tonoașă a fost toată seara. Abia grația cu gura. Nu, degeaba! Pe mine n-are să mă-nșele prea ușor. Eu nu-s vîru-său... Și cît i-am intrat în voie! Toate capriciile i le-am îndeplinit! Și doar se părea că ține la mine! De ce să mă-nșele? N-am luat-o cu sila! Urit nu-s! Pot zice că sint bărbat frumos! Ce-a găsit la Niculesco? Un fante sclivisit! Mai treacă vreo cițiva ani și țî-a fi greu să te uiți la dînsul. Dar... parcă femeile judecă! Cîteva vorbe cu foc bengal și s-aprind mai strașnic decît gazul... Și doar i-am fost credincios! Dar femeille... adevărat miraj: cînd te încrezi mai tare, atunci ești mai înșelat... Răbdare și luare aminte... cu acestea le vin eu de hac!

Într-o zi la dejun stăteau amîndoi ca niște bursuci: se hărțuiseră, iar sfada începuse de la bucătăreasă. S-a propria vremea să plece, Jules avea un proces și dejunul nu era gata.

— Bine, dragă, zise el, ce înseamnă de-i dejunul așa tîrziu?

— Ce-s eu de vină, știu că n-am să merg eu să-l gătesc, așa țî-i bucătăreasa, schimb-o.

Jules chemă pe bucătăriță și începu a răcni.

— Sărut mina coconășului, eu nu-s de vină dacă Duduia mi-a poruncit să fac sarmăluțe de miel, alunele și colțunași; două mini am, așa bucate cu migală nu se pot găti în palme.

De aici sfadă că se face de ris înaintea slugilor, că nu știe a conduce casa, Duduia îi spuse dacă-ți place bine, eu nu-s cămărășiță.

Jules, nervos, din repeziune, împinse farfuria și strică o garafă cu vin rosu.

— Ce nu iei seama, frate? Ai pătat fața de masă și șervețelele. Parcă ești copil! zise Duduia încruntată.

— Să mă lași! Ai sfirșit? că le stric pe toate.

— Poftă bună! Poate țî-i voia să-nnoiești serviciul. Fă-ți cheful, strică!

— Sfirșești cu ironia, Duduie? Pot fi oricum, dar nă-tărău nu-s și am să-ți dovedesc.

— Vom vedea și asta! — zise Duduia, întepată și întorcîndu-se către Mița, fetița cea mare zise:

— Mițico, du-te, spune Catei să vă-mbrace, că mergem la grand maman.

— S-aducă o trăsură și vă duc eu, tot mi-i cam în drum.

— Aș! Nu vezi că nici nu-s pieptănată. Noi mergem pe jos. Și țîe nu țî-ar strica puțină mișcare, țî s-ar mai liniști nervii.

— Mulțumesc, pentru nervii mei am altă rețetă.

— Care? S-o știu și eu. Ori poate-i secretă, atunci...

— Îi ști-o, cînd voi crede că trebuie s-o ști.

— Cît sînteți de blînzi și curtezani înainte de însurătoare și cum vă arătați arama pe urmă!

— Dar femeille! ce mai sculă!

Jules s-a dus la tribunal. Duduia s-a gătit, s-a făcut frumoasă, a plecat cu copiii și cu dadața.

Pe drum însă le zise:

— Mițico, merg să vă cumpăr bomboane; voi mergeți la grand maman, viu și eu îndată.

Pe urmă intră la o magazie,* luă un voal negru și des, se îmbedolă cu el pe față. Ieși, luă o birjă, îi șopti adresa și plecă.

După masă Jules avea obicei de învăța pe copii gimnastică, le spunea istorioare, vorbea cu ei.

— Mițico, la grand maman v-ați dus odată cu mama?

— Am plecat odată. Dar maman s-a dus la croitor, la bomboane... și a venit pe urmă.

Jules se-ngălbeni, încreți sprîncenele și tăcu.

— Hai, papa, ridică-mă de mîini. Să vezi, acuma pot.

— Dă-mi pace, du-te acuma.

— Ce nu țî-e bine, papa? Ori nu vrei să fii gentil?

Jules n-auzi nimic. Oftă și se duse în cancelarie:

"Grozav, gîndea el, să ai bănat și să nu poți afla nimic.

Trec zile, trec săptămîni, acuș vor fi cîteva luni de cînd simt că este ceva; dar cum să aflî? Prietenii! În ziua

*) magazin.

de azi nu mai este prietenie. Poate știi cu toții și cu toții tac...

Se vede că în jurul unui bărbat înșelat toți conspiră, ca doar n-ar afla nimic... Chiar și e lucru greu. Cum să vină unul să-ți zică : «Bre, te-nșeală femeia ?» Ai să-l în-trebi de unde știe. El cum să-ți dovedească ? A auzit și el și ațita tot ! Cine are să-și lase interesele și să pîn-dească pe femeia altuia ! Eu, nu mai departe, de cite ori n-am văzut bărbați încintați de femeile lor, cînd ele, tîrgul știa că-și schimbau amanții cu anotimpurile. Cutare îmi era prieten. Dar nu puteam să-i spun că nevastă-sa e o mișea. Adesea căutam anume să-l întilnesc, hotărît să-i zic : «Bagă de seamă că femeia te face de ris !» Ei, și cînd îl întilneam, mi se innodau vorbele-n gît și pace ! E lucru greu ! În asemenea caz, nimeni nu te poate ajuta, dacă nu te ajuți singur. Trebuie să le-ntind o cursă».

Jules începu a se arăta vesel, era chiar galant cu femeia, mergea la plimbare, la teatru. De-l întilnea pe Niculesco, îl salută. Adesea vorbeau chiar politică. C-un cuvînt se arăta că n-are nici un bănat. De la fetița cea mare tot afla că Duduia lipsea regulat de-acasă, cum se ducea el. Fetița îi spuse într-o zi jelinindu-se :

— Mamaia se duce și pe noi ne lasă cu Catea. Zi-i să ne ia și pe noi ! Ai să-i zici, papa ?

— Bine, bine.

— Tot „bine, bine“, zici, dar...

— Ține-te de dînsa ca să vă ia.

— Ieri am plîns și mamaia m-a bătut. A zis că-i să-tulă de noi în casă și că nu ne mai ia mînzii. Adică, papa, cum mînzii ?

— Du-te Mișico, am de scris.

Cîteva luni lucrurile se mai liniștiră. Duduia era mereu bolnavă, ieșea mai puțin, era rea nu numai cu Jules, dar și cu copiii și cu toată lumea.

„Ce să fac ? Așa-s femeile. Poate erau numai niște gusturi de femeie însărcinată, ca să mă necăjească, să mă facă gelos ! Vom vedea, își zicea Jules, dorînd să fie așa.

În sfîrșit, Duduia născu un băiat voinic, blond, un rus adevărat. Cînd l-a văzut Jules, ca omul cu rana netă-mă-duită, se oțărî și nu se putu opri de-a zice :

— Ce gust ! Eu negru, tu nu albă și copilul bălan ! Moașa, pentru a face haz și a veseli pe lehuză zise :

— Ei, lasă, papa. Nu știi vorba : tata rus, mama rus, numai Ivan moldovan.

Dar nu izbuti măcar un zîmbet s-aducă pe fața lui Jules. El ieși fără măcar să sărute mîna Duduiei, cum obișnuia la alte lehuzii. Încrunțat la față, își zicea mereu : „Bălan, bine, fie ; dar ce-i seamănă la ochi și la nas lui Niculesco ? Dar încă gura ? Buzele mari și senzuale curat ca ale lui Niculesco. Întîmplarea ? Prea ciudat ar fi ! Nu seamănă deloc cu ăștialalți doi, cu totul alt tip !“

Ziua aceea a spus înainte că are treburi și nici n-a mai dat pe la lehuză. Cînd l-a declarat la primărie, l-a apucat bătaia de inimă, a fost nevoie să stea pe-un scaun, se temeă să nu leșine. Instinctiv simțea că nu-i al său copilul și cu toate acestea trebuia să se oblige a-i da numele, averea și să-i poarte de grijă.

Adesea, pledînd vreun proces, se trezea ca bezmetic, uita tot și în cap îi răsuna : „Te-nșeală acuma, în minutul acesta ! Cît ești de prost ! Tu alergi după ciștig, să ai cu ce crește copiii altora !“

Atunci trebuia să bea puțină apă, să spună banalități pînă-și aducea aminte, încordîndu-se din nou, abia-și putea lua șirul ideilor.

Într-o zi uitase niște hîrtii acasă și s-a întors peste un ceas, Duduia plecase ca de obicei, fetița cea mare plîngea, o întrebă ce are.

— M-a bătut mama ; pentru că a venit un băiat cu o scrisoare și eu credeam că-i a ta și am pus-o pe birou.

— Ce băiat e acela. Nu-l cunoști ?

— Un băiat care-i aduce totdeauna scrisori, cînd nu ești tu acasă.

— Dar unde le pune ? Nu știi ?

— Le citește, rîde și le rupe bucățele.

Nu mai merge, își zise Jules, trebuie să pun capăt odată acestei infamii.

Într-o zi spune să-i pregătească geamantanul : are un proces și trebuie să plece.

Duduia avea credincioasă pe dădacă. Numai ce plecă

bărbatul și pe dată și scrise lui Nicollesco să vină pe la nouă, că dorm toți și năcazul s-a dus departe.

Duduia instinctiv cunoștea meșteșugul cochetelor. Odaia de culcare îi era cea mai elegantă. Patul în atlas roșu și horbote, perdelele de atlas roz, lângă pat un covor moale, turcesc; o lampă cu glob roz răspîndea o lumină fragedă și gingașă; o canapeluță îndeminatică, mai multe jilțuri îmbrăcate în catifea roșie; câteva tablouri, o masă de toaletă, câteva vase cu flori și peste tot un miros îmbătător, mirosul ei favorit, al viorelelor.

Pe la nouă, Nicollescu veni tiptil. Duduia sări de după ușă, să-l sperie. Pe urmă zise cam sficioasă:

— În sfîrșit, te pot primi și eu odată la mine! Necazul nostru e acum departe!

— Cele multe-nainte, zise Nicollesco, sărutînd-o. Și, luînd-o de subsuori, o așeză ca pe un copil pe canapea. Se întoarse spre ușă, luă de pe masuță o cutie cu fructe zaharite de la Capsa.

— Uite, Clara, ceva ce-ți place. N-ai să mă muștri că am adus și niște lichior.

— Vrei să ne îmbătăm?

— Da, însă cu dragoste...

În vremea aceasta, Jules, galben, cu ochii prăbușiți, călătorea cu trenul. La cea dintîi stație se opri, așteptă alt tren și la unsprezece noaptea sosi înapoi la Iași, luă o trăsură și plecă. Deși trăsura mergea în galop, lui i se părea că de abia se mișcă. Era așa de ațîțat că înima-i bătea halandala, cînd repede, cînd încet, se-neca. I se părea că așteaptă să i se dea hotărîrea de moarte. Cu cît se apropia de casă, cu atît gîndurile îi erau mai șterse și avea numai o vijieală în urechi. De la un loc dădu drumul trăsorii. Ajungînd acasă vede pretutîndeni liniște. Un lucru îl face să se mire: la antret, deschis! În odaia de culcare, lumină! Pășind în vîrfurile degetelor, că, de-l vedea cineva, l-ar fi luat drept un pungaș, merse pînă la ușa odăii de culcare; ascultă, aude vorbe și risete; mai ascultă, aude că-i rîs de bărbat, ba chiar cunoaște glasul lui Nicollesco! Atunci începe a da cu pumnii în ușă, a striga fără sine:

— Deschideți! V-am prins! Sfărîm ușa!

Duduia, cu sînge rece, zice încet amantului să se-mbrace repede și apoi îi dă drumul pe fereastră în drum; gîndea în sine: „Mă talmăcesc eu cu dl. Jules“.

— Sfărîm! Nu deschideți! Știu tot.

— Așteaptă să mă-mbrac, ori de nu, sfarmă! Și ce are să fie!

— Așa, așa! Am să-l impușc. Așteaptă tu!

Se repede-n birou, ia pușca, neîncărcată însă. Slugi-le-s toate-n picioare. Copiii țipă:

— Au venit hoții! Unde-i mamaia?

În vîlmășeala aceasta, Nicollesco avuse timp de a se-mbrăca și dintr-o săritură fu în stradă. Sergentul văzîndu-l sărînd, întoarse spatele. „Ce să m-amestec eu între boieri! Ei miine se împacă, dar eu îmi pierd slujba!“

Duduia, domol, deschise ușa zicînd:

— Poftim! ce vrei? Ce scandal la miezul nopții!

Doamne ferește! Nu ți-e rușine?

— Cum? ticăloaso? Te prind cu amantul în pat și încă întrebî ce vreau?

— Minți! Ești nebun. Dar la urmă, zi că-i așa. Ei și ce poftesci? Divorț? Minunat! Tocmai așa vreau și eu! M-am săturat pînă-n gît de tine!

— Rușine! Ești mamă, netrebnic.

— Ține-ți epitetele. Nu-ți dau voie să mă insulti. Din minutul de față nu-ți mai sînt femeie. Ai înțeles?

— Legal îmi ești. Am să te închid și pe tine și pe dinsul.

Și repezindu-se, îi trase două palme.

— Dovezi, mișelule, canalie! Am să-ți arăt eu cum se pălmuiește o femeie! Aici nu-i la țara grecească, infamule!

— Taci, nerușinato. Aud copiii.

— Ei! Cu asemenea mojic nu isprăvesc eu toată noaptea.

Se învâlî cu un mantel, își luă o dantelă pe cap și plecă.

— Undei mergi?

— Treaba mea! Ce crezi că ai a face cu vechile tale amante? Cu babele tale? Nu-mi pasă mie. Am cu ce

trăi. Pentru palmele date, am martori slugile. Te învâț eu!

A doua zi toată lumea știa ; știa tot târgul. Care cum se întâlneau, mai întâi și întâi pățania lui Jules o comentau, unii râdeau, alții îl căinau, bărbații însurați se temeau să nu fie vreo boală molipsitoare. În sfârșit, societatea ieșeană cea bună avu, cum ar zice francezul „une friandise“.

Duduia s-a dus la hotel. Jules a umblat drumurile, a vrut să meargă la procuror, la poliție, dar nu se pricepea de unde să înceapă, așa era de zăpăcit. Într-un moment de deznădejde, își zise :

„Ah ! De puteam să-i împușc pe-amindoi !“

Prăpădit, îmbătrinit cu zece ani, cu trăsăturile feței discordate, dis-de-dimineată ieși de acasă. Tot căuța să fie mîndru, impunător, parcă n-ar fi fost nimic. Se cunoștea însă că scriba îl doborîse. Ieșise pe drum și singur se întreba : încotro ?

— Mă duc la tată-său să-i spun ce odor a crescut ! Cît is de năuc ! Trebuia să merg de astă noapte !

Socrul, cum îl văzu, îl întrebă speriat :

— Îi bolnavă Duduia ? Vreun copil ?

— Mai bine ar fi moartă, decît cum îi !

— Ce-i bre, omule, grăitește !

— Rușine ! Ce creștere i-ați dat ! Am prins-o astă noapte cu amantul în casă, în casa mea !

Socrul se încruntă :

— Ei, și unde-i ?

— Unde ? Ea știe. Eu mă duc să dau hîrtie de divorț pentru adulter și părăsire de domiciliu.

— Mai domol, băiete ! Stai să vedem. Nu stîrni tîrgul ! Așa-i la casa omului : multe se-ntîmplă și mai și. Răbdare, frate ! Măi, că iuți mai sînteți ! V-aprindeți ca chibritul ! Ce dracu ? Să vedem : cum și ce !

— Ce să mai văd ? L-am văzut pe Nicollesco prin borta cheii, cum te vîd ; i-am auzit și glasul.

— Ei ! Te cred, dar, stăi ; ești bărbat în toată mîntea, nu te apuca de prostii !

— Ce prostii ! Eu is de vină, dacă ea e ticăloasă ? Ea singură a strigat față cu slugile că s-a săturat de mine pînă-n gît, că nu mai trăiește și că se desparte.

— Ea zice multe ! Pui mîntea ei de femeie cu mîntea d-tale ? Aveți copii, vrei să-i nenorocești ? Cînd tata e de-o parte și mama de alta, vai de copiii ceia ! Unul hăis, altul cea !, iar ei is besmetici.

— Of, nu mai pot. Mă-năduș ! Să mă fac de rîs ! Să-mi strice toate interesele. Mai pot lucra ceva acum ?

Și izbucni într-un plîns nervos. Se stăpînise pînă acum, dar de astă-dată nervii erau zdrobiți. Căzu pe un scaun și toată ființa i se păru cufundată într-un nămol adînc, din care de ce se zbătea să iasă, tot mai tare se cufundă.

— Ia lasă, Julică. Se pot pune treburile la cale. Slavă Domnului, am de unde să te despăgubesc pentru interesele pierdute. Pentru fericirea voastră îmi dau și paraua de naforă.

— Loviri de acestea nu se tîmăduie cu bani. Să știți că âst de pe urmă copil nu-i al meu.

— Bre, bre ! Ce năzarnic ! Asta chiar nu se poate. Ce ! poate pentru că-i blond. D-apoi tată-meu era bălan ca un rus. Apoi Duduia e tînră, a greșit. Tu cînd erai ca dînsa cîte n-ai făcut ! De, a voit și ea să mă cunoască lumea ; dar e fată bună, se întoarnă la tine ; ai să-i fii și mai drag. Fii numai mai domol. Lasă că pun eu treburile la cale în interesul vostru și al copiilor. Stăi aici. Merg s-o caut.

Rămas înlemnit pe scaun, auzea și n-auzea vorbele lui tata socru. Prin gînd îi trecea figura lui însuși ; se-ntreba : ce mutră vor face prietenii cînd vor afla ? Pe urmă își amîntea vremea, cînd se credea cel mai iubit bărbat, cînd se vedea înzestrat cu toate calitățile și-și zicea că nici o femeie rea n-ar putea să-l înșele. Și acum, în ce hal ajunsese ! Cel puțin de n-ar ști lumea ! De făcut proces știa bine că nu poate, deoarece n-avea nici o dovadă. Zbuciume-l acum durerea sufletească, dar să nu-l știe lumea, să mai poată ieși cu fruntea sus !

Și așa, pe nesimțite, ajunse și el să creadă că tot e mai bine să se împace, poate se va pocăi. Oricum, lumea va bănui, dar nu va ști nimic sigur.

Tata socru, practic, cum sînt bătrînii, merse la hotel și văzînd că Duduia face cam nazuri și că nu se dă să se-ntoarne la bărbat, o apucă din scurt și-i zise curat :

— Ascultă, tată, întearce-te la bărbat și la copil, ia-ți mințile în cap. Ori de nu, te pun eu la rezon. N-ai să vezi nici o para din venitul zestrei.

— Dar să-mi dea palme ?

— Auzi vorbă ! O prinde cu ibovnicul și ea vrea să-i sărute bărbatul mîinile ! Putea să vă împuște, să vă închidă ! Legea îi dă voie.

— Decit așa viață, mai bine s-alegea.

— Rușine ! Să-mi faci așa scîrbă. Noroc că biata măică-ta îi la țară ; putea s-o găsească damb্লাua. Dar Jules, sărmanul, era să-și facă samă, nu altceva, să vezi îi mori de milă.

— Ce mai obraz de săftian bietul om ! A uitat cînd l-a pîlmuit în bal bărbatul Siretentei ? Lasă-l mai incet !

— Ian ascultă ! Nu dîrdii la fleacuri. Atunci ți-a plăcut... Acuma îi cauți cusururi ! După ce ai copii, nu fă să te arate lumea cu degetul ! Ce mai vrei ? Bărbat bun, învățat, cîștigă de-ajuns, urit nu-i, toate chefurile ți le face, ține la tine, ce mai poțtești.

— Nu-i zic nimic, dar să mă lase-n banii mei !

— Cum ? să te faci de rîs cu toți maflierii ? Aceia-s oameni serioși ? Spun verzi și uscate ca să vă fure mințile femellor, îi știu eu ; doar am fost și eu tînar. Vorbă multă, sîrăcia omului. Hai să mergem, ne așteaptă !

— Nu cumva m-oi duce să-i cer pardon.

— Crezi că nu s-ar cădea ? Hai.

— Nu merg !

— Cum ? Nu mergi ? Dar ce-s eu înaintea ta ? — zise bătrînul oțărîndu-se amenințător.

— Adică merg : nimeresc eu casa și singură, și el va nimeri-o, de asemenea.

Bătrînul, mulțumit de ispravă, duse răspuns lui Jules, c-a pus treburile la punct „că Dudaia îi muștrată și de pereți, c-a găsit-o plînsă, c-a pîcat în genunchi și a fîgăduit că nu mai face ; c-a avut un păcat, c-a scos-o din minte ștregarul cela“ și cite alte taclale de acestea.

— Să-ți mai dau un sfat Jules dragă ; dă afară pe femeia de la copil, nu-i pomeni Dudaiei niciodată de istoria asta, fii cît se poate mai curtezan cu dînsa, nu uita că femeii, chiar mîritată, îi place să se poarte cu dînsa ca un amant. Să știi : cînd femeia înșeală, e și greșeala

noastră. Gîndești că ți-i femeie și n-ai nevoie să-i mai faci curte. Ei ! nu-i așa ! Vezi, baba mea și tot îi place s-o măi linguesc și să-i fac manele ; dar încă una tînră ! Eu de mult vîd că ea nu calcă a preoteasă și că tu ești prea rece. Ce vrei, tinerete nu-s ? A venit pișicherul acela, i-a strîns mîna, i-a șoptit la ureche, a mai jucat-o la balul acela și de...

— Va trece încă mult pînă ce voi putea să-i vorbesc măcar, m-a zdrobit.

— Faci prostii, acum cînd se căiește, e timpul s-o faci măcar să te îndrăgească iar. Pe urmă nu o lăsa așa pîrăsită, vî trimit în toată ziua cupeul, ieșiți la plimbare, în lume, să astupați gura oamenilor, să se pară că n-a fost nimic.

În cîteva luni, totul se liniștise, chiar lumea uitase. Dudaia părea cuminte, își căuta de casă, de copii ; punea atîta zel că adesea s-apura de frecat ceara pe jos, voia parcă anume să-și ucidă nervii prea ațîțați. Nu ieșea nicîieri decît cu Jules ; îi era frică de dînsa singură, voia cu orice preț să urmeze povața tîtîne-său. Mai ales că Niculesco nu mai dădea nici un semn de viață.

Jules, și el, părea că uitase ; pe față își așternuse o liniște prefăcută. Ar fi voit să uite ! Dar, ți-ai găsit ! Un nimic îi aducea aminte de toate cele petrecute. Mereu își punea întrebarea de-i cu puțință să se îndrepte ea ? În momentele de pesimism își răspundea singur că nu crede, „Luînd-o mi-am închipuit că greșeșise luată de curentul altor fete corupte, că era la vîrsta cea mai pri-mejdioasă ; dar, că, odată mîritată cu un bărbat care s-o iubescă, va fi cînsită și mamă bună. Și cît s-a mai înșealat !“ Alteori, în momentele mai vesele își zicea : „Poate iubirea de mamă va aduce pocăință în inima ei. Poate vîzînd din parte-mi atîta bunăvoință pentru dînsa se va fi cîind de răul ce mi-a făcut ; și pe viitor, cu timpul mi se va tîmădui și mie rana aceasta“.

„Bineînțeles cît poate fi vorba de tîmăduire, cînd în fiecare zi vezi înainte-ți rodul greșelii. De n-ar fi fost copilul ăsta la mijloc, tot era cum era !... Dar de unde știu că nu va începe iar ? Acum se arată spășită, iubitoare de copii, blîndă cu mine. Cît va ținea ? Asta-i ! Cînd am luat-o părea că mă iubeste și la urmă și-a uitat datoria

de mamă, de femeie, a uitat că i-am acoperit cu numele meu cinstea pătată? Oare o natură așa de stricată, așa de necumpătată se mai poate îndrepta? Nu cred. Trebuie să bag bine de seamă. O dată am iertat, a doua oară îi împușc. Nu pot suferi să-și bată joc de mine. Mai cu seamă pe dînsul aș vrea să-l văd mort. E vinovată și ea, dar ori-cum nu era din acele cochete care să se lege de dînsul, să-i sară-n cap. El a amețit-o, el a făcut toate chipurile de-a scos-o din minte“.

„Nu tăgăduiesc, multe am făcut și eu, dar niciodată nu m-am legat de femei cinstite. Am avut amante femei măritate, dar mi-i cugetul curat: ele mă provocau. Cu femei de-acestea ce muștrare de cuget să am? Nu eram eu, era altul“.

Cam așa se gîndea Jules, căutînd să-și scuze păcatele tinerețelor sale, dar uitînd unele din isprăvile sale care nu erau cîtuși de puțin mai prejos de ale lui Niculesco. Dudaia avea și ea valorile ei de gînduri, deocamdată asculta muștrările părinților și ale rudelor: „Că se face de risul lumii, că așa bărbat bun nu mai găsește, că să ia seama că-i trecut de douăzeci și cinci de ani, pe urmă are și copii pe care-i nenoroceste prin purtarea ei“. Mă-sa îi cetea veșnic: „Să nu se uite la ștrengari care pe urmă rîd între ei de prostia femeilor. Drept. Niculesco are avere, dar fie ea incredințată că n-ar lua-o pe dînsa cu trei copii. El după ce va nenoroci-o pe dînsă, are să se însoare cu vreo fată din pension“.

După atîtea molifte morale, Dudaia se incredințase că nu-i interesul ei să piardă pe Jules. „Am făcut destule gîndea ea, de-acuma să le pun capăt“. Drept că uritul îi cam da zor. Atunci se apuca de îngrijit, deși era curat pretutîndea: vînzolea toate casele, muta mobilele dintr-un loc în altul, dereteca, scutura, freca și ceara pe jos, pînă ce-și ucidea trupul și uritul. În alte zile îi venea poftă să bucătărească. Dar aici sîrșea degrabă prin o sfadă cu bucătărița. Se apuca alteori să dea lecții copiilor și de nu știau îi puneau-n genunchi și-i ținea pînă venea Jules.

Tocmai cînd starea îi era într-un echilibru atît de puțin stabil, Niculesco începu a-i trimite scrisori, în care îi arăta cît e de nefericit și că de nu mai ține la dînsul

el se-mpușcă și multe altele, că el a încercat să uite, dar nu poate.

Ideea că Niculesco ținea așa de mult la dînsa îi schim-bă toate hotărîrile. Toată ura îi era acum pe Jules; el e piedica fericii, el e un laș care a luat-o numai pentru zestre.

„Acuma cînd a avut prilej să mă lese, iar s-a împăcat. Sigur că a făcut tot scandalul acela doar va mai scoate de la tata vreo mie de galbeni. De ce n-a provocat pe Niculesco la duel dacă se simțea ofensat? Un laș! Ce caracter frumos! Și față cu asemenea om mișel să am vreo muștrare? Vreau să trăiesc, vreau să simt viața. Mă va prînde? Tant pis pour lui! Poate vom ieși odată la capăt“.

Întîlnirile iar urmau regulat. Unde? Nu-i nevoie de spus, sînt doar destule apartamente fără ochi și fără urechi. Lecția dată le folosise.

Jules află totul de la sluga din casă, care era bine plătită de dînsul ca să-i spună toate păsurile Dudaiei. Într-o zi a urmărit-o cînd ieși, și află unde se întilnesc. Seara i-a spus lui Jules. El de data aceasta și-a păs-trat tot sîngele rece: îi erau nervii deprinși.

A doua zi, ca de obicei, se duse liniștit la tribunal, luă pe procuror și un comisar și plecă la fața locului.

Ușa firește era încuiată însă, cum Jules era zdrăvăn, a împins cu umărul și ușa a sărit din broască.

— De astă dată nu-mi scapi, canalie!

Și trase cu revolverul două focuri, dar Dudaia, femeie cu prezență de spirit, dintr-o săritură îl apucase pe Jules de mină așa că un glonț intră în bagdadie. Dar al treilea îi șuieră ei pe la ureche zdrelindu-i-o puținel, iar pe Niculesco îl lovi în piept.

Niculesco, galben, căzu jos, strigînd: „Uciagașule!“

Jules a fost achitat de jurați; din înșurătoare s-a ales cu trei copii, din care unul, singur, de pripas. Avea pe mină averea copiilor sporită din gros de tata socru. Dar necazurile lui sufletești l-au îmbătrînit de tot. Din bărbat frumos și zdrăvăn a rămas acum un moșneag frumos.

Își crește copiii, nu ca un tată, dar ca o mamă duioasă. Adesea poate cam aspru, dar nu mai puțin și milos. F nostim să-l vezi la plimbare cu cei mai mari înainte și pe

cel mic ducându-l de mână. L-a trecut drumul, îl ia de-o aripă ca uliul pe pui și trece pe celălalt trotuar. Știe că nu-i al său, dar tot îi dă îngrijirile, dacă nu mîngîierile de tată. Adesea ochiul lui crunt se pironeste pe acest micuț nevinovat, menit parcă anume să-i amintească nenorocirile trecute. Micuțul, de ce-l vede pe tată-său mai aspru, de ce caută mai cu dragoste a se lipi de el, doar i-ar încălzi inima de gheață. Jules adesea nu-și sărută nici copiii de groaza de a nu-l săruta pe cel mic. Vede singur că-i o neleguire, își zice adesea : „Ce-i vinovat copilul de fața mamei ? !“ Dar asemenea gânduri înțelepte trec ca fulgerul prin mintea-i și sentimentele vechi rămîn tot ele atotputernice. Și la masă, și la cofetărie, tot micuțul e cel de pe urmă. — „Așteaptă, ești mai mic“, i se zice hojma. Aste cuvinte le știe și bietul Gigică pe de rost, atît de des le-a auzit și le spune și el pisoifului, cînd îl prea necăjește. Simte micuțul răceala [lui] tată-său și, tot mai mare, ar vrea să i-o alunge și adesea cînd Jules stă gînditor, vine și pe nesimțite i se suie pe genunghi, i se lipește încetinel de piept și stă așa frumușel, nici nu suflă. Iar Jules veșnic îi zice :

— Ești mare, dă-te jos ! E rușine să șezi în brațe.

Adesea dimineața zice celor mari :

— Haideți de sarutați pe papa, ca să mă lase să-l sărut și eu. Vouă nu vă zice că sînteți prea mari.

Lupta aceasta cu dragostea ce vrea să-i arate Gigică tulbură adînc pe Jules :

„Poate cu timpul, gîndește el, voi putea să-l sufăr. Dar pînă atunci ? ! Copiii sînt nenorocirea mea. Fără dinșii totul ar fi acuma în neagra uitare. Cu ei cum să uiți, cînd fiecare vorbă îți seacă fără milă inima : «Am fost azi la mama». «Azi mergem la mama», ori «Mama ne-a dat bomboane» și cîte altele ! Toate acestea răscolesc ce-nușa trecutului, îmi pun veșnic în față icoana amintirilor. Ce ușor lucru mi se părea o viață tihnită ! Oh, cum rămîi tu un ideal nerealizabil ! Azi, nu mai departe, — cei mari se vede că pricep — nenorocitul cel mic mă-ntreabă :

— Tată, dar tu de ce nu mergi la mama ? S-o vezi ! E așa de bună !

UN LĂSAT DE SEC

Era tocmai înainte de lăsatul secului. Madam Ilinca, sfātuindu-se cu soțul d-sale, dl. Chiriac, precupeț în Sf. Vineri, ori, cum îi zic acuma, în hală, ipusese la cale să taie o găină grasă, cum îi la casa omului, nu mortăciuni de la găinari. Cu o zi mai înainte vorbise cam așa dl. Chiriac cu nevastă-sa :

— Știi una, Lențuco, duminică lăsăm sec, șapte săptămîni nu-s șagă, pînă vom ajunge cu sănătate sfintele Paști ni se vor lungi urechile, mi-i chiar dor de-o găină !

— Te vād încotro bați. Ți-ar veni prin gînd să-mi desperechez găinile ! Pune-ți pofta-n cui ! ori de nu, cum-pără.

— Găină cumpărată nici n-am mîncat, nici nu mă-nînc. Taie una de ale tale, să-mi ling degetele ! De cele de put a pene mă scutesc.

— Bine, omule, care s-o tai ? Cucuieta se ouă ; Bogheta, nu mă-ndur ; știi ce ouă mari face ; Gălbioara clocește așa de bine !, iar pe cea doapă n-o tai, doamne ferește, nu știi ce bine poartă puii ?

— Uite-te, taie cioara cea neagră.

— Cum ? să n-am găină neagră la casă ? Pe semne vrei să se prindă de noi toate boboanele ? Uiți ce megieși avem ?

— Taie atunci pe cea albă.

— Ei doar, tot îi ulițarnică !

Simbătă în seară a cinătuțit-o frumos pe Alba, a sărat-o și a pus-o în paravan. Se gîndea dumneaei : „mine nu mai cumpăr carne, fac jumătate rasol cu usturoi, cum îi place lui Chiriac, jumătate o frig ; un pospaiu de plăcinte

și pe urmă un guleai la Herșcu ! Vor fi sigur lăutari. Mai petrec, doar o dată îi lăsatul secului ; copiii nu-mi plîng de foame“.

Dumnealui, ca omul cu interes, s-a sculat dis-de-dimineață și a plecat la tarabă ; era zarzavagiu. Madam Ilinca, ca gospodină, dur încoace, dur încolo, cum îi treaba femeii : mută lucrul dintr-un loc într-altul ; mai potrivește prin cea casă, mai face-o țigară. Cînd dă să meargă în paravan, ușa deschisă. Pe loc a săgetat-o prin inimă și-și zise : „Mămăcuța mea ! ușa deschisă ! de n-ar fi dat vreun ciîne la găină ! era acoperită, dar hămisiții calicilor din mahalaua asta strică și lăcata !“ Cînd colo, strachina prăvălită, talgerul de deasupra răsturnat și găina ia-o de unde nu-i !

Iese madam Ilinca în prag și-ncepe :

— Arză-l para focului și minca-l-ar umplut gata cine-l are ! Dar bine, madam Marghioală, nu destul mă mîncîni cu găinile și cu porcii dumitale ? Cu dînșii mă scol, cu dînșii mă culc, minca-i-ar brinca și n-ai mai avea parte de dînșii să n-ai. Acu țî-a mai trebuit și cotel, coadă ca nemfoaicele, să-mi crape găinuța grijită gata ?

— Dă, soro, cine are găini să le acopere. Dobitocul ce știe ? De cînd lumea, cine nu strînge, n-are.

— Cum vorbești, mangosito, nu țî-i rușine ? Fii mai modistă *) , că nu-s de seama ta ! Cum, adică-telea nu știu a strînge, cum se cheamă nu-s gospodină ? Poate tu nu știi, că nici n-ai ce strînge. Ian-te uită moțopanca ! îmi insultă onorul.

— Ascultă, nu te-ntrece, nu te rățoi ! Ce țî-s de vină dacă țî-a mîncat cîinele găina ? Mămîncă-l și tu, la urma urmei !

— Să-l mîncîni tu umplut, calico ; tot îi lăsatul secului ; niște frige-linte ca voi nici n-aveți alta ! Dar pe șarla ta am să țî-l curăț eu, las pe mine ; nu mai mîncîcă el găini !

— Ai să-l mîncîni pe ceea lume ! Da, atîta să mai trăiești tu cît ai avut găină tăiată !

— Taci, sfrijito, atîta s-ajungi sfintele Paști cît n-am avut !

*) Modestă.

— Mai degrabă îi c-ai schimbat-o cu Herșcu pe vin.

— Las c-a veni el, dumnealui !

— Ei, și-apoi ? mă tem poate de chelbosul tău ?

— Hai, hai, Marghioală, nu scapi tu nepieptănată ca de moarte, zise madam Ilinca trîntînd ușa.

Toată ziua a fost ca ucisă de ciuda găinii, a băut vreo două cafele negre și apoi țigări una după alta, doar să-și uite năduful, și din cînd în cînd bondănea singură.

— Să mă afronte pe față, pare-aș fi de seama ei ! Da nu-i minciună : rîsul te rîde și batjocura te batjocorește.

Pe la toacă vine și Chirițac.

— Da, ce, nevestă, nici focul n-ai făcut ? Ce, ești bolnavă ? Nu țî-s parcă toți boii acasă.

— Berecheata de cuscră-ta ! mi-ai adus spin în coastă, zău, mai bine lăsaî bujda cea pustie.

— Ce-i, iar v-ați clătănînit ?

— Poate s-o sârut ? Șarla ei a mîncat găina, cînd te-ai dus n-ai închis ușa bine. Cotarla, se vede, a adulmecat și a șters găina ; cînd am dat eu, găina nicăieri ! Și încă mă maltratează, apucă ea prăjina ; ba te face și chelbos. Tu chelbos, îți place ?

— Ai văzut, berecheți, țîn cîini și-i mînă pe la case de mîncîcă găinile vecinilor ! Cînd ieșeam a zvîrlit c-o despicătură după dînsul ; el a dat se vede buzna aici.

— Nu zic eu ? în loc de mîncare, ciomege. Lasă pe mine, eu i-s popă.

— Și-ncaltea era găina grasă ?

— Mai e vorbă, grasă și galbenă cum îi fagurul.

— Cum se prinde mîncare tuță, tocmai de lăsatul secului. Bre, bre, ce comedie ! Parcă-mi spunea inima, c-am luat niște lapte acru trecînd pe la Dumitru. Fă mămăligă și pe urmă hai la Herșcu să șîndilim cu niște trandafiri. Are să fie cumătrul, nănașul și alții.

La Herșcu era și madam Marghioala cu gospodarul d-sale, mîncau salam și beau vin îndulcit. Madamei Ilincăi, cînd a văzut-o, numai i se înmodă gîtița. Se pun ei la altă masă, poruncesc cîte-o jumătate, nici cumătra nici nănașul nu veniseră. Se gătesc acelea, poruncesc altele, mai tirziu vin și cei așteptați. Hai, în sănătatea nănașului, ba în sănătatea cumetrei și inimile se încălzi-

seră. Madam Marghioala trăgea cu coada ochiului și nu să tacă, începe :

— Hai, Herșcule, mai dă vin să udăm găina că stă-n gît.

— Încă mă childești, sfrijito, strigă madam Ilinca și sfîr cu un pahar în capul Marghioalei. Noroc că se feri : paharul se făcu fîndări de peretele dughenei.

— Vrei să mă omori, vrei să-mi iei bărbatul ? Nu-ți ajunge chelbosul tău ? Lasă că-ți arăt eu. Se repede ca o leoaică și hiț pe Ilinca de bariz ; barizul cade, hiț de cozi și rămîne cu dîmșele în mină.

Ilinca, hiț, și ea de cap.

— Lasă, cățea, ai să-mi plătești cozile !

— Lasă, haită.

Se pumnesc, țipă, se zgîrie ; bărbații dau să le despartă.

— Șezi, Ilinco, las' Marghioală, ce dracu, doar nu sîn-teți bete.

— Ce te-amesteci, ghiujule ? Ți-ai pus ochiul pe dînsa ? de aceea mi-ai adus-o în coastă ?

— Bine, spargeți-vă capetele ! Uită-te, vine sergentul.

— Ce-ai strîcat cocul nevestei, cumătră ? zice un mușteriu.

— Așa, mai învîrțiți o leacă hora, zice altul, doar vine postul și nu dă voie popa să jucăm.

— Lasă-le bre, că se scarpină, le mînîncă spinarea, că de pieptănat s-au gătit acuma : parcă le-a făcut frizura neamțul cel din strada Lăpușneanu !

— Nu te da, madam Marghioală ! Ține-te zdravăn madam Ilincă ! Așa !, mai o învîrtitură, brava, mai zic și eu ! zise tot cel dintîi.

— Îs bune să meargă la Plevna, zise unul roșcovan, îl bătea pe turc măr. Ce crezi ? femeile îs amarnice, d-le, uite ce pumni își trag !

— Hopa, c-a zis popa, strigă alt mușteriu.

Ilinca și Marghioala căzuseră amîndouă jos. Un mușteriu le pusesse piedică.

Dl. sergent, care abia aștepta ceva de lucru, începu a șuiera de-ți lua auzul, mai vine unul și hai să le umfle la comisie *). Ei, pină aici ! Cînd dl. Chiriac și dl. Vasile

*) Comisariatul de poliție.

văd că vrea să le ducă nevestele la comisie, unde se zdrăvesc în picioare și la sergenți :

— Nu pune mina că-i femeia mea, mă, domnule.

— Și asta-i a mea, lasă, le liniștim noi. Ce săriți unde nu vă e treaba ?

— Ia dați-vă la o parte ! Nu se face scandal în public.

— Ce scandal, d-le, n-avem voie să petrecem ? Nu sînt eu cetățean, nu-mi plătesc patentu cînstit ? Ce ai cu mine ? Cum adicăteala colo la „cafetașan“, unde-s madamele cele goale, au voie boierii să se bată și noi n-avem ?

— Așa, așa, ai dreptate, d-le Chiriac, acolo era să se facă moarte de om și sergenții nici nu îndrăzneau să intre, zise d-l Vasile cu ifos.

— Să făceți, noi ne facem datoria.

— Ce datorie, d-le ? Noi n-avem voie să petrecem cu soțiile noastre legiuite ? Dar boierii au voie să se facă de rîs cu toate nemțoaicele în public. Eram poate peste o sută cînd s-au luat madamele de păr.

— Lasă pe boieri. Noi aicea avem treabă.

— Cum ? ! Ba nu las ! Îs femeile noastre doar.

— De ce nu le stăpîniți ? Noi avem ordin să ducem la comisie pe cine face scandal.

Femeile se zbat, sergenții le umflă de subsuori, bărbații le apucă de mină să le scoată de la sergenți ; ele țipă, bărbații strigă, sergenții se-nfurie.

Nănașul, ca să puiș capăt, strigă odată tare :

— Herșcule, aici cite un litru prima pentru d-nii sergenți și cite unul pentru noi, să nu meargă oamenii înșetați. Treci colea Lențuco, șezi colea cumătră Marghioală. Bre, că haine mai sînteți ! Bine-a zis, cine-a zis : să te fe-rească D-zeu de bătaie femeiască.

Nănașul toarnă vin în pahare și începe a închina :

— Sfadă și gilceavă la dușmani, cheful și veselie la noi. Vivat !

— S-ajungem sfintele sărbători cu bine, zise Chiriac, ciocnind cu nănașul.

CE VĂZUI!

E primăvară, un aer molcom adie, un vânticel zburdalnic îți gâdilă obraji, vînzolind lin părul pe frunte și pe gît; copacii dau muguri ce cresc văzînd cu ochii, viața dă zor pretutîndeni. Și-n aerul închis al tîrgului tot simți răsuful mai ușor; dealurile vecine îți momesc privirea cu pășunile lor verzi.

O casă mare cu trei rînduri, rămășiță a falnicului lux boieresc, se-ntinde cu zidu-i înnegrît de vremi. Ogradă și grădina cu pomi mari, stufoși, sînt înconjurate cu mari ziduri de piatră, ziduri în care se-ncheagă munca unei clase ce nu mai este, a robilor.

Aici e orfelinatul, aicea-s sute de vieți, menite să nu mai vadă lumina soarelui, muguri veștezi ce se vor usca înainte de vreme; ei pier, se sting ca visurile la trezire.

Urcai scările și, după ce arătai dorința de-a vedea copiii, mă duseră-n odaia lor. Era destul de curată, destul de mare, dar un aer, un aer de mort, se simțea pretutîndenea. Două doici, una mai volinică, alta mai bicisnică, alăptau vreo nouă copii. Nu credeți că-i numărul greșit? Vă repet, erau nouă. Mai fusese o doică, dar pe furiș și-a înțarcat fița, astfel că astăzi se poate zice că numai cu numele se mai cheamă că sug.

— Și ce faci cu micuții, se satură ei cu toții?

— De unde? ! Rabdă! Sînge din vine nu le-oi slobozi să le dau! Uite, le dăm lapte cu biberonul, le dăm ceai cu anison. De-or avea zile, or trăi, de nu, pace!

Și privindu-i înșirați în leagăne, albi ca și pînzeturile în care erau înveliiți, slabi și lungiți la față, cu ochisorii care de care mai stînși, cu buzele albite de anemie, te

gîndea că sînt mai nenorociți decît puii fiarelor. Alții cu răsufierea pripită parcă se sileau doar ar trăi mai repede și să scape de zbuciumul unei vieți amare. Chinul acestora semăna mult cu al căteilor și mîșșorilor lepădați la giria; chiar plînsul lor slab aducea mai mult cu mieunatul și icnitul. Dar ce deosebire! Unii răpiți cu sila de la sînul mamei, aruncați de o mină străină pradă morții prin foamă; ceștialalți aruncați de chiar mamele lor și culeși de-o mină străină, mîntuiți de moartea grabnică, dar meniți a muri mai pe-ncetul.

La o parte văzui o lădiță cu vreo patru culcușuri pentru copii.

— Dar asta ce-i?

— Asta e clocitoarea. Cînd sînt prea slabi rînduiește doftorul de-i punem acolo: se mai încălzesc. Dedesupt le punem apă caldă, așa că le ține calduț. Decît să vezi mata, din ciți punem, nu scapă nici unul.

Astea mi le spunea poslușnica, o femeie înaltă și uscată, cu fața zbîrcită și cu niște ochi albaștri, spălăciți și fără de expresie.

— Va să zică mor?

— Da. Mor cite doi-trei pe zi.

— Uite, zisei, văzînd un copilaș mai rumen și mai vioi. Acesta e mai înfiripat.

— Da, cînd l-au adus era ca un harbujei, acuma slăbește văzînd cu ochii. Nu le priește aerul de-aicea; cum îi aduce, pare că le dă în cap; slăbesc, se prizeresc ca-n socote.

— Și-i îngrijiiți, îi scâldați?

— Cum să nu-i îngrijim, dar geaba: mila străinului nu se prinde, dacă n-o are copilul de la maică-sa, geaba; orice le dăm, pui în perete.

— Sărmanii, poate mai bine că mor, decît s-or ridica singurei pe lume, loviți și izbiți, bătuți de necazuri că frunza bătută de vînt — zise poslușnica.

— De, mi-i milă, le dau să sugă cît am, dar unii nici nu pot suge de slabi ce-s — zise doica.

Apoi luă unul în brațe. El, dînd cu căpșorul într-o parte și-n alta, apucă fița, molfăi de două trei ori și nu mai avu putere; ochii stînși păreau paianjeniți, fața-i ca de ceară îl arăta mai mult mort.

— Uite ăsta-i viu, dar miroase a mort, zise o elevă, pînă mîine n-o duce.

Doica îi mai stoarse cîțiva stropi de lapte în gură, dar micuțul n-avu nici putere de a-i înghiți.

— Catincă, țipă cealaltă doică, adă luminare, uite Va-silică moare.

Ne duserăm tustrele la leagăn, copilul sta cu privirea infiptă-n pod : un sughiț rar, un fel de horhotit slab s-auzea ; viața lui zbuciumată de-abia se mai ținea în pieptu-i micuț. Cîteva icnituri slabe și-i gata. L-au des-făcut să moară mai ușor ; la minuțele-i străvezii, prin care se vedeau vinele, puteai să numeri ciolănelele fragede ; piciorușele-i lungi și subțiri ca niște fuse ; singur pîntecele era mare ; ochii cufundați, cu cearcăne negre, îl făcea s-arate mai bătrîn ; nasul ascuțit și străveziu părea de marmură ; în vine, sigur n-avea pic de sînge. Cu cea din urmă picătură i s-a rupt slabu-i fir de viață. Rămă-sei nemîșcată ; o viață stînsă fără ca o lacrimă să cadă, fără ca un suspin să ridice cuiva pieptul, fără ca durerea și duișoșia unei mame să-i închidă ochii. Micuț, ce n-ai știut binele, al cărui obrăjel, n-a fost sărutat de buzele fierbinți ale unei mame ! Micuț, ce n-ai fost legănat de brațe moi, nici strîns la un sîn cald, a cărui naștere pe lume a fost un blestem, a cărui viață a fost un chin, iar moartea o mîntuire ! Stea căzută din întunericul cerurilor, nestiută de unde ! O viață stînsă și după care să nu cadă o lacrimă, se poate ceva mai grozav ? Și văzînd acestea îmi adusei aminte de versurile lui Dante și zic și eu : „Nu întreba, cititorule, nu pot scrie, pentru că orice vorbe ar fi prea slabe“. La ce veniși pe lume, făp-tură micuță, rod al unei iubiri egoiste și nechibzuite ? Ce greșiși tu ca să suferi atîta ?

Și un plîns nervos mă podidi, un plîns egoist, căci în durerea altora pe mine mă plîngeam.

— Ei, îmi zise eleva, nu plînge pe cei ce mor, ci pe cei ce trăiesc. Ce ajung ei să păzească D-zeu. Și ce durere să fii singur pe lume.

Ca un fior îmi trecu prin trup ; în adevăr, pentru ei, viața e un chin. Ce simțire într-un copil ce ajunge mare și-i ca și căzut din nori ; el nu cunoaște mama, nici tată, pe uliță se poate-nțreba, la vederea fiecăruia, dacă nu-i

acesta tată-său și la vederea fiecăreia, dacă nu cumva asta va fi mamă-sa. Și, de-ar ajunge și bogat, durerea lui tot nespusă va fi ; de va fi sărac, tot nu va avea pe nimeni. Copil găsit, aruncat, disprețuit de lume și totodată nevinovat. Cu cît va fi mai de treabă, cu atît durerea și suferința-i va fi mai mare, silit fără voie să-și blesteme tatăl și mama, pe acei care n-au avut pentru el simțirea ce-o are un dobitoc pentru puii lui.

Și privindu-l întins mort, sigur, de foame, am zis :

— Bine că muriși, drăguțule, decît să duci o viață de rușine și chin. Voi, proscrisi ai unei stări sociale nemiloase, în zadar ați bătut la poarta vieții ; pentru voi nu era loc la banchetul lumii.

MAMA

Cucoana Maria, deși trecută peste 40 de ani, era o femeie chipesă, cu înfățișare plăcută, ochii albaștri, avea o căutătură blândă și veselă, părul castaniu, adus puțin pe frunte, arăta o femeie fără pretenții; era din acel soi de făpturi care ți se lipesc de inimă la întâia vedere. Într-o seară de primăvară, după o zi veselă, începu o noapte furtunoasă: fulgere țeseau cerul în lung și-n lat, lumina lor albăstrie străbătea prin perdele, își întuneca vederile, din când în când câte o parpăre de ploaie măscată izbea geamurile, cât de cât să le spargă. Asemenea furtuni totdeauna stricau tot curajul Mariei; ba chiar o amețeau de trezește din somn, cineva bătea la geam.

— Care-i acolo? zise dumneaei răstit!

— Eu, o depeșă.

„O depeșă”, gândi cucoana Maria, aprinzînd lumina-rea, „sigur vine Mitică, drăguțul mamei, vine cu o săptămână înainte.” Luă depeșă: era de la București. Să iscălesc chitanța, să nu țin omul degeaba, voi citi-o pe urmă, își zise dumneaei. După ce plecă el, o deschise încetîșor. Citește și parcă nu înțelege, i se pare că nu vede bine, ia ochelarii din cutia de pe masă și începe a citi tare:

„Vino imediat. Costică.”

„Ce să mai fie și asta? De ce nu iscălește el. E bolnav? În răvașul din urmă zicea că-i sănătos. Mari ți-s minunile doamne. Sigur, e bolnav! De n-ar fi ceva mai rău; deoarece îmi depeșează vărul-său. De venea depeșă de cu ziua, plecam astă-seară, miine eram acolo. Așa tre- buie să plec dimineață, abia noaptea târziu să ajung. Și

Costică să nu mai puie cîteva cuvinte, să-mi spună ce-i? De-ar fi numai bolnav, îmi spunea! Cine știe ce s-a în- tîmplat?! Drăguțul mamei! Oare ce-a pățit și eu habar n-am! Cînd is mici, cel puțin îi ai sub ochi!“ Tremurînd și umblînd de colo pînă dincolo, și-a gătit geamantanul, s-a îmbrăcat de plecare, dar noaptea sta pe loc, minutele păreau ceasuri: nu știa ce-ar face. A mai răscolit scrinul cu albituri, a scos niște cămăși de noapte ce le cususe sin- gură pentru Mitică, le-a pus în geamantan, și-a mai făcut cafea la mașină, dar noaptea parcă înlemnise pe loc, nici se clintea; tot ridica biata mamă perdeaua să vadă de ce nu zărește geană de ziua, în ceasornic nu se mai incre- dea. Tot plimbîndu-se de colo pînă colo gîndul, începînd de la „ce să fie”, îi aducea prin minte tot pîlcuiri, pîlcuiri amintirile vieții; ici i se ivea un crimpei din vremea cînd era fată: cît de veselă i se părea lumea și plină de lumină, toate venite să-i facă fericirea! Își inchipuia că va lua un bărbat iubit, va avea copii drăguți ca niște în- geri, și casa îi va fi un rai. Repede panorama gîndului îi înfățișa alte tablouri: îi arăta ajevea cum avusesse un băr- bat ursuz și cîteodată amețit de necazuri și bautoră; în casă, adeseori, lipsă, copiii mici și bolnăvicioși, o tinerete trecută în chin; cît greu, cît chin pînă a ridicat din șase copii pe acești doi! O fată măritată cu un șef de gară, pe care direcția îl poartă de colo pînă colo și băiatul care în- vată la București. Îi mai fulgera prin minte: cum de nu mai trăiește bietul bărbatu-său, poate altfel o scotea la capăt, ea n-ar fi singură cu nevoile! și oftări jalnice îi ieșeau din piept.

Cu un ceas înainte de vreme și-a adus singură o tră- sură: nu ținea slugă, trăia foarte economicos; din pensia ce avea de la bărbat, da lui Mitică. Adesea, cînd întirzia mandatul, împrumuta și îi trimetea, să aibă băiatul la vreme. Toată dragostea de mamă, toată fericirea și toată nădejdea era băiatul. Avea cîteva parale, vreo două sute de franci ascunși sub un sertar, bani albi pentru zile ne- gre; i-a scos și i-a pus încetîșor în pungă. Era pe la mij- iocul lui aprilie, pensia nu venise.

Cînd a plecat dimineață, parcă i se ușură inima. Dar lungi erau ceasurile, mai ales cînd trenul se oprea prin stații, îi venea să țipe, doar ar porni; cîtă vreme simțea

zgoduirea și vuietul cadentat, cădea într-o toropeală, îndată ce acestea încetau, ca trezită din somn, îi veneau în minte fel de fel de icoane : poate Mitică e mort de o moarte năprasnică. Un foc, o dărâmtură, câte nu se întâmplă în orașele mari ! Și un oftat adînc îi ridica pieptul amintindu-și cum l-a păzit ea de toate. Groaznicul chin al îngăimării, al neștiinței : „Ce-o fi ?” îi încleștă inima mai grozav decît o nenorocire vădită.

Cît de nerăbdătoare aștepta ea Paștele să-și vadă băiatul drăguț, să-l sărute ca în zilele bune, să-l alinte și să-între în toate voile. Deși el era acum holtei, ea cu dragostea de mamă îl alinta ca și cum ar fi fost micuț. Fresărea ca din vis zicîndu-și : „În loc de bucurie, cine știe ce mă așteaptă.” Se apropia de București ; casele tot mai dese, trenul înainta încet, cucoana Maria simțea bătăile inimii, înăbușeala o stringea de gît, îi venea să sară înainte de-a se opri trenul.

La ușa intrării o aștepta Costică.

— Bonjur, mătușică !

Cucoana Maria, fără a răspunde, îi întinde mîna întrebînd repede :

— Ce-i cu Mitică ? Îi bolnav ori mai rău ?

— Lasă, nu te speria ; putea să fie rău, acum avem nădejde să-l scăpăm.

— Cum să-l scăpăm ? mă ucizi, spune o dată.

— Da, mătușică, tineretea ! Mai ales, nu-l știi că-i apucat ?

— Înțelegi, băiete, nu-mi trebuie pregătiri ! spune-mi, ori tip ca un bou !

— Ei, s-a împușcat ! Deodată credeam că-i gata, acum doctorii au nădejde că va scăpa. Însă îi trebuie căutare, de aceea ține-te, fii bărbată, de vrei să-l ai.

Cucoana Maria se făcu galbenă ca de ceară, lăsă mîinile în jos, și glasul-i stîns vroia să-l întrebe ceva. Nu putea ; se uita numai rătăcit, parcă singură cerea ajutor. Costică îi aduse repede un pahar de apă, îi dădu de mînsit colonie, mai stătura în sala de așteptare, pînă se liniști, pe urmă o luă de braț și plecară fără a grăi nici unul, nici altul vreun cuvînt.

Costică știa că mîngîierile aduc și mai multă jale. Hurducutul trăsorii o mai trezi din toropeală. De-abia descleștînd gura, întrebă cu glas stîns :

— De ce-a făcut, ce-a făcut ? îi era teamă să rostească nenorocitul cuvînt.

— Dă, de ce ? Pentru o madamă !

Oftă adînc, înăbușeala și durerea crescură și mai tare. Din galbenă se făcu vînată, tremurînd întrebă :

— Cînd ?

— Duminică seara și luni ț-am depeșat. Cată, mătușică, stăpînește-te. Doctorii au zis că are nevoie de îngrijiri serioase.

— Numai de l-aș scăpa și din asta !

— Doctorii făgăduiesc.

Mama oftă greu clătînd din cap...

Casa unde ținea Mitică odată cu chirie era tocmai pe bulevard, departe. Cînd au ajuns, intrară amîndoi în vîrful degetelor.

Bolnavul dormea ; mîinile galbene stăteau întinse de-a lungul patului peste plapumă. Fața albă, sprîncenele-i ar-cuite, fruntea mare și senină ; pareă un mort frumos, nu-mai răsuflearea deasă arăta că trăiește.

Maică-sa apropiindu-se încetinel îl sărută încet pe frunte, ridicînd repede capul de frică să nu-l trezească cu lacrimile ce-i curgeau din ochi.

— Arde, zise ea.

— Acuma e liniștit. Dar ce-am tras cu el noaptea trecută ; nici eu, nici domnul n-am închis ochii, vroia să rupă tot, pe urmă să se îmbrace, să meargă de-acasă, ne era frică să nu rupă pansamentele, zise gazda care stătuse să-l păzească, în vreme ce Costică se duse la gară.

Costică s-a dus, făgăduind că va veni a doua zi.

Gazda arătă cucoanei Maria medicamentele ce trebuiau date la ceas și luîndu-și bună-seara s-a dus la odihnă. Mama se așeză încet pe scaunul de lîngă bolnav ; ar fi voit să-l vadă treaz, și totodată se ferea a face cel mai mic zgomot. Mîntea-i se ducea îndărăt cu anii și parcă-l vedea mic în focul fierbințelei apucat de convulsii, vînat, cu ochii rătăciți, cu gura încleștată și buzele aproape negre, se vedea pe dînsa pierdută, deznădăjduită, rupîndu-și părul capului, crezînd că-i moare drăguțul... Luîndu-l în

brațe, alergând cu el din loc în loc, suflându-i aer, doar i-ar aduce răsuflarea oprită nopți întregi, străjuindu-l cu doctorii.

Privi ceasul, era vreme, îi turnă tremurând doctoria, îi apropie lingura de buze, Mitică deschise gura și înghiți. Nu treceau cinci minute și ea căuta de nu-i ceasul să-i dea doctoria. Aceleași simțiri ca și acum douăzeci de ani, nopți care păreau ani, din când în când îi săruta mîna, cum făcea cînd era mic, lacrimile o înăbușeau și trebuia să curgă fără suspin. Îi mai trecea prin minte copilăria lui zburdalnică, și-l amintea ce băiețel frumos era; cu ochii mari, albaștri, cu părul bălan și creț, toți îi ziceau fetiță și cum, alintîndu-se, i se jeluia, că el nu-i fată și că-i băiat! Altădată cum venea drăguț și pășin, o ruga să-l ia în brațe, c-a lua-o și el cînd va fi bătrînă. Deodată tresărea, privindu-l lungit în pat. Ofta, sărmana mamă, gîndind la nenorocirile ce poate o mai așteptau. Într-un tîrziu îl auzi șoptind ceva, i se păru că zice mamă, s-apropie, ascultă; se înșelase, el zicea: „Ano!” Maică-sa oftă, gîndind: „Cînd era mic, în somn, în delir, striga mamă, acum în inima lui e alt nume: mama e ștearsă. Și ce nume? Al celei care l-a dus la pieire”. Nu știa vina acelei femei, dar și-o închipuia făptura cea mai blestemată, deoarece a putut să aducă la atîta deznădejde pe fiul său, atît de blind și atît de bun...

Glontele care intrase în mîna, mai sus de umăr, nu fusese scos. Rana era destul de primejdioasă, mai ales că doctorul adus în pripă infectase rana, silindu-se să scoată glontele. Hemoragia ce avusese la început îi slăbise foarte tare încît doctorul rămînea uneori foarte gînditor văzîndu-l de atîtea zile într-o așa stare de abatere. Cola, coca, malaga nu-i ridicau deloc puterile; cînd văzu că temperatura se prea ridică, încercă și injecțiile de sulfat de chinină; acestea parcă mai aveau ceva înrîurire asupra organismului. Maică-sa de o săptămînă dormise, de altfel, numai clipocind pe scaun, cu ochii vesnic la fiul său. O frică neînțeleasă o făcea să nu dezlipească ochii de la fața lui galbenă și istovită. De-o sfătuiă să se liniștească măcar o leacă, nu voia nici s-audă.

— Am petrecut eu multe nopți albe pînă l-am văzut mare; de multe ori amărăciunea boalelor, cînd erau mici,

îmi ținea loc de mincare; acum văd eu că mama-i de fier, devreme ce îl pot privi în așa hal. Să dorm, dar somnul acela mi-ar arde ochii toată viața.

— Azi mai bine să n-ai copii. Părinții sînt tot părinți, dar copiii s-au stricat de tot! Pe cîți nu-i aud eu zicînd: „Așa-i firesc, îndată ce ești mamă ori tată, trebuie să ai în vedere orice suferinți pentru ei” — zicea gazda spre a mai potoli durerea mamei.

— El, drăguțul, n-are inimă rea, decît ei nu înțeleg durerea părintească și cînd o pricep e prea tîrziu; noi atunci zăcem în mormînt.

Pe fereastra deschisă aburea un aer mirositor, o ploaie de primăvară spălase atmosfera plină de miasme; un vînt răcoros străbătea pînă-n odaie.

Mitică tresări, deschise ochii mari, o privi lung pe maică-sa, parcă de abia acum o cunoștea; șopti:

— Mamă, mi-e frig!

Îl înveli mai bine, închise fereastra. Scuturul nu înceta.

După amiază, un soare fierbinte bătea în amîndouă ferestrele, o căldură înăbușitoare, însoțită de mirosul doctorilor, dădea sufletului o simțire de lehamite și de tristețe. Cucoana Maria avusese cîteva amețeli, dar tot se stăpînea, gîndind: de l-ar vedea sănătos, pe urmă va putea boli în tihnă. Se îmbărbăta singură zicîndu-și: „Multe necazuri am avut și n-am pierit, trebuie să mă lupt și cu aceasta, trebuie să-mi scap băiatul. Dar o apucase un tremur că nu se putea ține pe picioare.

Peste un ceas veni doctorul, cătă pulsul bolnavului, îl ascultă la piept, examină rana de la mîna; cea de la coastă era aproape vindecată. Scuturul, pulsul ridicat, fierbîntea se explica numai prin septicemia declarată. Cu toată antiseptia întrebuintată de cum l-a luat în îngrijirea sa, totuși n-a putut nimici infecția introdusă de confratele ce voise a scoate glontele. Momentul fatal sosise. Rana avea o înfățișare roș-vînată, părțile alăturate erau aproape nesimțitoare. Fără de voie, fața doctorului se întunecă. El legă iarăși rana cu cea mai mare îngrijire și ieși. Mama îl urmă în urmă în odăița de alături.

— Doctore, țipă ea înăbușită, așa-i că nu scapă?

— Nu e încă primejdie de moarte, vom fi însă nevoiți să-l amputăm.

Cucoana Maria nu înțelege cele din urmă cuvinte.

— De ce mă-nșeli, doctore ? Dă-mi ceva, sfințește înții cu mine, îi avea pomană.

— Cucoană dragă, tocmai acum are nevoie de ajutorul unei mame ; prin devotamentul și îngrijirile d-tale poți să-i folosești, pe atât cât noi cu medicamentele. Ai curaj și-i vom scăpa.

— Azi nu mai am, înțelegi durerea unei mame. Să-mi îngrop singura nădejde, singurul odor ?

— Dacă-i facem miine operație, pe cuvântul meu, scapă.

— Minți ! Ți-am citit adineauri în ochi și numai o inimă de ciine poate a se îndura să nu cruțe unei mame durerea de a-și vedea copilul mort ; viața mea n-are nici un rost, pe când moartea mi-ar cruța chinul de a-l vedea mort ! Mort ! Mitică al mamei ! Rece ! Să-l pun eu singură în pământ, nu pot, nu, îndură-te, doctore !

Și cade în genunchi aproape leșinată. O zdrobise necazul din urmă. Văzuse destul de ai săi, înghițându-i pământul.

În vremea asta veni și Costică.

— Bine că ai venit, e nevoie de amputație. Dobitocul acela i-a infectat rana, altfel glonteale putea să se închiseteze, deși, pe cât se pare, osul e atacat. A avut un scutur strășnic caracteristic septicemiei. După mine, singură, amputația îl poate scăpa. Miine eu mai aduc un coleg, d-ta pregătește pe bătrână ; peste două-trei zile va fi prea târziu. Făceam bine de-l amputam mai de mult ; credeam că se va isprăvi numai cu o febră traumatică. Ei, ce vrei ? errare humanum ! Pe miine !

A doua zi doctorul, însoțit de doi studenți și de un coleg de la secția chirurgicală, veni la bolnav. Toată această îngrijire se făcea de hatîrul lui Costică. El era unul din cei mai buni și mai iubiți studenți de la medicină. Mitică părea mult mai bine, spunea că mina nu-l mai doare, vorbea mult și prea ațîțat. Starea lui nu plăcu deloc doctorilor ; amîndoi hotărîră că dacă nu-i nîmicesc focarul de infecție, o septicemie sigură îl va omori în cîteva zile. În

odaia de alături, cei doi studenți pregătiră pe o măsuță tot arsenalul trebuitor operației. Maică-sa citise pe fața doctorilor hotărîrea, un gol îi pătrunse toate măruntaiele, cu glasul stîns zise :

— Mitică, dragul mamei, vei lăsa pe doctori să facă orice, numai să te putem scăpa ?

— Fă cu mine ce vrei, destul te-am amărit !

— Lasă, ai să fii bine ; mama nu-ți vrea răul, zise maică-sa înghițându-și lacrimile.

Înții au început a-l cloroformiza. Studenții au adus apoi măsuța cu instrumente. Un miros amărui și înădușitor se răspîndise în toată odaia. Mitică se zbătea, un student îl ținea de cap și doctorul îi puse aparatul cu cloroform la nas. Bolnavul începu a aiura : „Valeu, mor, nu mă lăsați ! Mă-năduș ! Uite groapa, Ano, Ano, mă ucizi !”

Din ce în ce glasul i se stîngea, peste un sfert de ceas un somn adînc l-a cuprins.

Maică-sa, cu inima sfișiată, frîngîndu-și miinile, trecu în odaia de alături, gemînd :

— De ce n-am murit ? Să nu mai văd ce vād ?

Clătîndu-se umbra de colo-colo, tremurul o apucase de miini și de picioare ; într-o vreme auzi un scîrțit ascuțit, cum s-aude cînd dinții fierăstrăului se încheașă într-un lemn verde de carpăn. Pînă aici tot gîndul o mai îngăima ; poate doctorii vor găsi rana mai bine, poate vor tăia numai cărnurile ; acest sunet ascuțit îi vesti dureroasa realitate. Deodată simte parcă sunetul ascuțit și tărăganat că-i trecea prin inimă, prin șale, parcă o mie de fierăstraie curmau tot timpul și căzu pe canapea. Gazda o stropește cu apă, îi freacă miinile cu oțet și încet mama își vine în fire. S-o mîngîie, înțelesese și gazda că-i de prisos. Otfînd, ca trezită din somn, întrebă :

— E gata ?

— Cred, zise gazda, abia ținîndu-și lacrimile. Nu fusesse ea mamă, dar gîndul că din băiat verde și frumos rămîne schilod pe toată viața o pătrunsesse.

Cînd un student ieși cu ligheanul cu mina, cucoana Maria n-avu putere a rosti un cuvînt, ci făcu semn să-l lase acolo.

Încet, încet, simțirea-i deprinsă cu atîtea și atîtea nenorociri, o suferi și pe aceasta.

Și ca zăcută, singură, se ridică încetinel, ca de pe o boală îndelungată, ținându-se de mese și de scaune. Luă o bucată de olandă nouă, înveli cu ea mina, o așeză într-o cutie și, făcând o groapă adâncă în grădinița gazdei, o îngropă, simțind aceeași durere ca și când își înmormînta copilașii mici.

A doua zi doctorul veni, găsi temperatura scăzută și zise :
— Bravo ! de merge tot astfel, în câteva săptămîni e sănătos.

Cucoana Maria oftă jalnic.

— Mulțumește-te c-a scăpat ușor, un avocat are nevoie numai de gură. O mină ! ce mare lucru ! Îi punem una de cauciuc ; azi punem picioare cu care se poate juca și valsul, zise doctorul rîzînd.

Mitică, slab, cu privirea lîncedă, nu zicea nimic, pierderile și fierbințeala ce avusese îl istoviseră, era ca un copil, nu se împotriva de fel.

— Deseară eu nu vin, să ei, Costică, temperatura ; dietă ; hrană bună și „Bordo“. La revedere, pe mîine, zise doctorul...

Zilele păreau lungi, nesfîrșite, o toropeală cuprinsese tot sufletul cucoanei Maria. Atunci cînd Mitică era în gura morții, tot gîndul, toată mintea ei era zbuciumată de un singur gînd : cum să-l scape ? Acum primejdia era trecută, băiatul era în convalescență, mama însă rămăsese cu sufletul rănit.

O rană de aceea care rămîn toată viața, care cu atîta e mai adîncă și mai dureroasă cu cît iubirea e mai mare. Adesea, dusă pe gînduri, își zicea în sine : „Cît de puțin prețuia dragostea mea, înaintea lui, de vreme ce a putut face așa nebulie. N-a gîndit că are o mamă, pentru care el e totul, că moartea lui pentru mine ar fi fost mai grozavă decît chinul iadului ! De l-aș fi prins că vrea să mă otrăvească, tot mi-ar fi părut că are mai multă milă pentru mine decît cînd a voit să-și arunce un glonte-n inimă.

Să facă așa pas, și să nu gîndească cîtă jale, cît zdrunchin, cît amar lasă în inima mamei ! Oh ! cînd m-ar fi iubit el a suta parte cît îl iubesc, de cîte prostii și nenorociri nu era scutit ! E drept, că-i la aceea vîrstă cînd mama prețuiește mai puțin decît oricare alta, dar tot meritam

să-i fie milă de mine, el a văzut suferințele mele, dar așa-i, copiii uită !

Rana mea poate anii și moartea o vor vindeca-o, cel puțin de l-aș vedea pe dînsul om. De și-ar putea găti învățătura, să aibă o bucată de piine ! Dar sînt și eu de vină, să-l trimit în această babilonie, băiat tînăr, nevino-vat, frumos și blînd ; și să nu mă gîndesc ce i se poate întîmpla ! Sînt de vină, o mamă trebuie să se gîndească la toate ; de eram aici, îl cunoșteam ce are, îl opream și ce a făcut nu făcea ; el n-a avut milă, eu n-am avut minte, greșeala lui la vîrsta lui se-ndreaptă și se iartă ; greșeala mea că l-am lăsat singur, nici nu o pot îndrepta, nici nu mi-o pot ierta“.

Era după amiaza, o zi veselă de mai ; pe ferestrele deschise adia un vînticel mirositor a salcîm. Mitică dormea dus.

— Somn și hrană bună, iată singurele medicamente ce ți le ordon, zisesse doctorul vesel, cînd văzuse că i-a reușit operația.

— Și maică-sa își dădea toate silințele a face cum i s-a zis. A vîndut o vie ce avea de la părinți ca să aibă cu ce-l căuta. Soarele bătea în ferestre, a tras stolurile și a ieșit în virful degetelor. În odaia de alături o aștepta Costică.

— Ei, ce face ?

— A mîncat și doarme.

— Dar ne-a dat de lucru, ce zici mătușică ? Mai ales mata ai slăbit de tot, de nu te-ai îmbolnăvi !

— Eu is de fier, mai bine șezi colea și istorisește cum a fost cu Mitică.

— Uite, mătușică, scumpul meu verișor era amorezat foc de-o fată tînără și frumoasă, chiar trăia cu dînsa de vreo jumătate de an. Mie nu mi-a plăcut treaba asta de la început, fiindcă o știam ușurică, mai pe urmă chiar am aflat că o fost țitoarea unui moșneag.

— De ce nu i-ai deschis ochii, zise cucoana Maria, răsufînd greu.

— Să deschizi ochii orbului, cînd el e chior ! I-am spus, el a rîs zicînd că știe mai bine decît mine. Ea avusesese grijă să-i întortochieze tot soiul de minciuni, anume :

c-a vîndul-o mamă-sa, că era să se spînzure și că dacă el ar lăsa-o, ea se inecă și altele.

— Am pufnit de rîs și i-am zis : „Nu lua drept moneadă bună-tot ce-ți spune ; ia seama, c-ai s-o pățești“.

Mi-a zis că-s mirzantrop, că-n mintea mea cred pe toate femeile rele și așa mai departe. Cînd l-am văzut că o ia pe tonul de sus, i-am spus verde : „Bre, las-o mai langzam cu sentimentalismul că într-o bună dimineată are să-ți arate ușa“. De aici încolo Mitică s-a cam răcit cu mine ; credea că sînt gelos de fericirea lui. Aflam de la alții că adesea dejuna cu o portocală, numai să-i poată duce un buchet ori bomboane. Tocmai în ziua fatală mă-ntîlnește ; n-avea nici o para, aștepta să-i trimiți ; zice să-i împrumut doi lei.

Îi dau, întreb de-a prînzit, zice că nu-i e foame și că are să mînce o portocală. A și luat-o de la un oltean și a mîncat-o ; dar era așa de neliniștit, de ațîțat, că-i tremurau mîmile. Pe loc mi-am zis că nu-i bine. Am mers amîndoi la piața florilor, a ales un buchet de doi lei și am plecat. Pe drum îl întreb de-mi dă voie să-l însoțesc la Dulcinea lui.

— Hai, frate ! mă crezi gelos ! mi-a zis cu glas schimbat.

Am mers. Nu mai fusesem pe la dînsa de vreo două luni. Cum am intrat, nu mi-a plăcut ! mobile mai bune ; ea într-un matineu de mătase, ne-a primit rece și fufulă parcă era o prințesă ; a luat buchetul din mîna lui Mitică, nici nu l-a mirosit și l-a aruncat pe o măsuță, zicînd : „S-au sculat alții mai de dimineată să-mi aducă flori, cucoane Mitică“. Și-i virî sub ochi un buchet frumos ca de vreo zece lei. Mitică se făcu galben.

— Ano, zise el, de ce mă ucizi !

— Eu teucid ? Trăiește, puile, și dă-mi pace ! Ți-am spus că nu mai merge cu idile ! M-am luptat eu jumătate de an cu mizeria studentească. Ce vrei ! Nu-s făcută pen-tru calicie. Dacă în vreme ce-s tînără și frumoaună nu voi trăi bine, bătrînă nu mă mai vrea nimeni ! Silește să ai o mie de lei pe lună, atunci, poftim, vom fi cît de romantici. Dar așa, eu calică, tu golan, nu merge. De ! Nu pot. Mai bine juvățul și crac !“.

Aici pufni de rîs ca o nebuună.

— Ano, zise Mitică, eu nu șuguiesc, ai uitat cînd îmi ziceai că vom mînce amîndoi dintr-un ou și vom fi mai fericiți decît cu un dejun la Capșa ?

— Lei toate banalitățile drept lucruri serioase ! Ce-a fost s-a trecut, atunci era așa, acum e altfel : „Nu-nvie mortii, e-n zadar copile !“ Și pufni iar într-un rîs isteric. „Ano, zise iar Mitică, tu nu știi că-s în stare să mă-m-pușc ?“.

— Ha ! ha ! ha ! unde-i așa pleasă ! Pînă într-o lună am echipaj la șosea și Ana e femeia la modă a Bucureștilor ! Ți-o trece puile. „Ce e val că valul trece“. Și a început a cînta o arie din „Voevodul țiganilor“.

— Și tu nu ziceai nimic ! zise cucoana Maria infu-riată.

— Ce să-i zici ? să fac morală unei femei de stradă, asta mi-ar fi lipsit ! Mitică, din galben se făcu negru, era să iasă fără pălărie. Ea-mi făcu din ochi zicînd : „E naiv, puil“. Ne-am luat ziua bună și ea tot glumeț ne-a zis să nu ne supărăm, c-așa-i ea : îi plac lucrurile cînstit și pe față : „les bons comptes font les bons amis“. Mitică ieșise înaintea mea. Eu îi zic : „Prea crud te-ai purtat, domnișoară“. „Ce vrei, nene, îi spun acum de vreo două săptămîni cu binele și nu-nțelege. Ori trebuie să-l con-cediez eu pe dînsul, ori mă concediază le cher maître pe mine !“

— Se cunoaște c-ai citit pe doctorul Pascal.

— Deosebire ! Clotilda era stupidă și nu eu.

I-am zis adio și l-am ajuns pe Mitică. „Ce-ți faci sînge rău, frate ! Nu ți-am spus de la început că te ține numai ca manta ? Dă-o dracului și fii altădată mai prudent“.

Nu-mi răspunde nimic. Eu îi zic :

„Mergi la curs ?“ Îmi răspunde că nu ; e obosit. Mă temeam să nu facă vreo nebulie ; decît să mă țin scai, iar nu-mi venea.

— Nu trebuia să-l lași ; de mic a fost el prea senti-mental ; la dînsul era o trebuință să se știe iubit de cine-va ; cînd era mic plîngea o zi întreagă de-i spuneam că nu-l mai iubesc ; nu știam cum l-aș ogoia.

— Văd și eu că nu trebuia, dar parcă omul e năzdră-van ! Pe la vreo patru treceam pe bulevard, parcă-mi spunea inima ceva ! Cînd sosesc, era gata, venise și par-

chetul și doctorul. Am alergat degrabă la chirurgul nostru. El a spus că rănille nu-s primejdioase, decît că rău a făcut colegul c-a maltratat rana, vîind să scoată gîon-tele din mină. De-ar avea noroc să n-o fi infectat, c-a pierdut mult sînge și trebuie îngrijit serios. Ți-am depeșat, și încolo, cum știi.

— Ce cățea, zise cucoana Maria, asemenea femeii is bune să le ungi cu gîz și să le dai foc fără leac de milă. Scoate un băiat tînăr din minți și pe urmă își bate joc de el. Aș pune rîmășag că ea s-a legat de dînsul.

— Sigur, pe stradă; așa-i moda.

— L-a făcut, ticăloasa, din om neom.

— Bine c-a scăpat. Drept, a avut o lecție dureroasă și pentru dînsul și pentru mata.

— Pentru mine e o lovitură pe care moartea numai va șterge-o. Fără voie mă roade gîndul cum n-a avut el milă de scîrba ce-mi face! Pe de altă parte mă zburcîmă căința, mă muștră cugetul că nu trebuia lăsat singur într-un oraș ca Bucureștii un băiat nevinovat ca dînsul. Va mai fi el om cum a fost? Nu se știe.

SOACRĂ, SOACRĂ, POAMĂ ACRĂ

— Bravo, Aglaie! hărnicută mai ești! amu se scoală? îmblă cele găini moarte de foame!

— Da' mai scurme, minca-le-ar uliul să le mînce! de gustul lor nu m-oi scula cu noaptea-n cap.

— Auzi dumneata? is sătulă de treabă și ea nici nu-i spălată pe ochi, și crede că-i dimineată!

— Ei, dă! Să-ți fi luat o noră mai spălată, eu așa-s, bine că voi sînteți curății.

— Bine, fată, femeie, ori ce dracu mai ești, acuș vine băiatul de la servicii, îi trebuie ceva s-apuce și tu nici focul n-ai făcut.

— Ce? am să-i fac bețice ori pîrjoale? A minca și un trandafir de la Buium! mă doare capul!

— De-atîta somn, cred și eu. Unde ai mai văzut așa talaghiriu! haram că-i însurat! vād că mîncă tot ca un burlac.

— Bine că l-ai hrănit dumneata mai strașnic; din sfeclă cu usturoi nu-l mai scoteai.

— Cu sfeclă, cu usturoi, cu ce-am putut și eu ca o vădană, l-am făcut om pentru alții.

— D-apoi nici eu nu-s din butuci; tot din doi oameni is făcută, slava Domnului! Poate-s mai ceva, n-am fost de obrazul vostru!

— Uite cucoana cea mare! chiabura! l-a îmbogățit pe feciorul meu. Ai adus bani, vite? ți-a făgăduit nănaș-a-ta o juncă și pe semne că n-a mai fătat-o mă-sa.

— Mai bine-mi rupeam gîtul decît mă vîram în așa neamuri abrașe. Să-mi las eu mahalaua mea și să vin aici în țigănimea asta!

— Aglaie, nu-ți face de cap, nu mă scoate din țîțini! Ce? noi țigani sîntem la tine?

— Poate nu sînteți, dar de gură, curat lăieți listavi, ales dumneata, mămuță, îți stă mahalaua în gură.

— Bunișoara mamei! s-o pui la rană. Gurița ei, clopotul de la Mitropolie!

— Poate fata ta îi bunișoară; eu, slava Domnului, nu-s ca acelea.

— Da, de! tătărășencele, li s-a dus vestea de treabă ce-s! Hai, hai, Aglaie, nu mă face să dau cu crucea peste tine. Eu văd și cînd dorm.

— De asta te cred. N-ai nevoie să-mi spui. Știu eu că soacrele au ochi la ceafă. Din partea mea poți avea și zece, nu-mi pasă. Cui plac, bine; cui nu, atîta pagubă! alții mă roagă!

— Da, ai făcut ochi. Te-a scos săracul fecioru-meu între oameni dintre ghiorianii tăi. Bărbat bun, cu funcție la primărie, nici nu vede, nici n-aude; cum faci tu, îi bun făcut. Și încă nu-ți place?

— Ce mai funcție! odagiu la primărie, slugă la dirloagă. Mai bine gospodar la casa lui, decît așa slujbă.

— Asta-i de cînd lumea; apa la matcă și mojiicul' la teapă. Ce n-ai luat un opincar?

— Da, mă rog, neam din neamul meu n-a purtat opinci.

— Da ce tot te îmbălozezi că era să te ia un fecior de popă și că te-ai înecat cu fecioru-meu?

— Oare de unde Naiba le mai scoți?

— Le scot? tu l-ai fermecat! el putea să ia altfel de fată.

— Mămuță, lasă-mă că intru într-un păcat! ce ai cu mine! ce nu mă lași să trăiesc în pace? ce vii de-mi boscordești în toate zilele? Pe semne acasă n-ai nici o treabă. Zău, îmi vine să-mi fac sama, să-ți rămînă și fecior și tot de cap!

— Mare odor ar pierde lumea! treaba la mine nu te așteaptă pe tine să mi-o faci. La mine nu stau blidele pe sub pat să le spele mița.

Aglaia, scoasă din sărite, ia de pe polițioară vreo două oale de cele albastre și sfirri! în mijlocul casei.

— Acestea-s nespălate?

Fuga la dulap și trosc! vreo patru farfurii în mijlocul casei.

— Si acestea-s nespălate?

— Strică, scîrboaso, că nu strici zestrea ta, strici muntea tontului de bărbat! mai bine nu-l mai creșteam, mai bine-i suceam gîtul de mic, cum n-am parte de dînsul. Asta-i cinste de la noră! poftim!

Și ieși ștergîndu-și ochii.

Aglaia se pieptănă, își luă o polcă mai curățică și începu să împletească o horbotă.

„Auzi, talpa iadului? gîndea ea — de un an de zile de cînd m-am măritat, nu mai am zi bună. Vrea să mă oftigiască și pe mine ca pe cealaltă noră?... Cu mine nu merge. A scăpat amu ușor, altădată am să-i zvîrl cu ceva în cap. Dacă mămăliga de fecioru-său nu-i hotărăște să mă lese-n pace, nu trăiesc cu dînsul, ferit-a sfîntul! Ce toant-am fost, să nu mă duc eu după un fecior de gospodar! Calicul ista-mi trebuia? Să cumpăr făina cu litra și brînză cu dramul! Așa-i cînd copilul n-ascultă de părințe. Auzi, să-i fac bucata [lui] fecioru-său pentru că dumneaei mă cinstește așa de frumos! Eu cu durere de cap, îi de stat acum la foc? Da mînuce măcar pe dracul să-i iete. Mă duc la tata, trebuie să aibă caș dulce... Amu, bun, rău mult puțin cum este, este; dar să nu se amestece cotoroanta de babă; ea mă omoară, gura ei sabie nu alta! parcă mi-ar aduce fecioru-său mii și mii de galbeni și nu-i dau și ei. De cînd ne-am luat, o rochiță nu mi-a făcut! o slugă la un stăpîn și s-alege mai cu mult decît mine că i-s femeie, dragă doamne. Ce dracul tot îmi bate capul că fecioru-său așa, că fecioru-său încolo? Încaltea i-am dat și eu bani pe miere, ce tot îmi scoate ochii, parcă m-ar fi luat de pe gunoaie?“

Tocmai cînd Aglaia era în toiul gîndurilor, veni și Ghiță de la primărie și o găsi mînioasă și plîngînd.

— Da' ce-i asta, Aglaie? iar plîns?

— M-ai adus aici de rîsul și cabazlîcul mîni-ta? nu-ți facee pas mă pîndește.

— Ce-o mai bagi în seamă? ce-ți pui mîntea cu dînsa? ce să-i fac? aș bate-o da mi-i mamă, păcatele mele!

— Ține casă cu dînsa. Eu zău am să te las. Îți spun într-o părere și tot crezi că-i șagă.

— Ea zi-i și tu soacră și te mîntuie.
 — Așa ți-i a zice! cu tine îi pîine caldă, dar pe mine m-ar sorbi într-o lingură de apă.
 — Îi nătingă ea, dar nu le zice din inimă.
 Apoi uitîndu-se la plită, ca omul flămînd!
 — Da, mîncare tufă, ha?
 — Dacă venit de cum m-am sculat și pînă acum a tot tocat. Am avut eu chip să opăresc ceva? m-a tehit de cap. Mi se despică fruntea, nu alta.
 Și se pune pe plîns.
 — Da lua-v-ar mama dracului, muieri nebune, să vă ieie! eu muncesc de dau în bot și ele-și fac de urît, parcă nu pot împărți averile. Ce fac eu de-a ținea consiliu tîrziu? Rabdă Ghiță c-o bucată de scrumbie!
 — Du-te la mă-ta să te hrănească ea. Zice că la mine spală mîța blidele.

— Hai, hai, Aglaie!

Și ieși stupind și bodogănind.

Soacra, mama Marghioala, ședea alătura cu casa [lui] fecioru-său. Cum se scula, cu ochii pe fereastră, să vadă ce face și ce drege noră. De da Aglaia grăunțe la păsări și rămînea vreo citeva fire, ofta că-l prăpădește pe fecioru-său. De mergea nora la apă, fuga la niște ruginiți de ochelari, îi așeza pe nas și se uita lung de-i curată cofa. De mergea în tîrg o petrecea cu ochii și musai găsea cusur; se îmbrăca mai binișor, zicea că umblă după ibovnici; de mergea mai ponosită, zicea că-l face de rîs pe fecioru-său. De-i venea cineva din mahalaua ei, îndată făcea treabă nepoată-sa să meargă la ceva să vadă nu cumva se irosește casa lui fecioru-său. Mă rog, vorba Aglaiei: „îmi numără și fasolele în oală“ și că „mai mare blestem nu-ți trebuie decît să ai pe soacră în coaste“.

Seara, în ziua sfedei, vede mama Marghioala lumină în casă la noră-sa. Știa că fecioru-său n-are să vină așa devreme; ce nevoie are ea de lampă? „Nu-i curat“ își zise baba, și face treabă nepoată-si trimițînd-o să ceară un ac. Spiridușa de fată se duce și îndată vine înapoi gîfîind și spune că față-sa ședea la masă cu un sergent tînăr, mîncă și beau vin. Văzuse pe o crăpătură de la fereastră, că n-a primit-o în casă și a auzit hohotînd.

Atîta i-a trebuit babei.

— Așa! căfeaua își aduce ibovnicii în casă! o învăț eu! lasă pe mine! Acu-i vremea să deschid ochii chiorului de băiat. Să vadă ce poamnă și-a luat. S-o deie dracului. Îi găsesc eu o fată bună, după gustul meu!

Dă baba fuga la primărie să-l chema. Pe drum îl înfîlmește; se gătise ședința mai devreme și venea omul repede, ca unul ce era rupt de foame, spre casă. Mă-sa începu a toca:

— Nu ți-am spus să nu ei tătărășcă! vezi, gîndea că ai să vii tîrziu și l-a adus acasă. Dacă eu îți zic: „Băiete, deschide ochii“. Da unde! mama sâraca e dusă mană, femeia e bună! amu cînd îi vedea cu ochii, poate îi crede.

Ghiță, pufnind de ciudă, intră în casă, mă-sa în urma lui.

Sergentul ședea pe pat și fuma. Aglaia făcea cafea negră la mașină.

— Ce-mi cauți aici, măi domnule, aici ți-e cazarma? Aglaia de-abia se ținea de rîs. Sergentul se face speriat și boborosește: „Apoi, iacă mă duc; să-mi găsesc chipiul!“

— Nu merge așa! Să-mi spui ce cauți?

Și dă să-l apuce de piept.

Aglaia pufnește de rîs și zice:

— Șezi, omule! Ce, ești nebun? nu-l cunoști? E frate-miu Dumitru! Azi a venit din Dobrogea în concediu. Nu l-am văzut de trei ani. Asta-i treaba mămuței, iar te-a umplut cu minciuni.

— Cum, cumnatul Dumitru? Bată-te să te bată, cum te-ai schimbat. Nu ți-e rusine, Aglaie, să nu-mi spui nimic. Cît pe ce să intru în păcat și încă te făceai tont ca să mă prostiți!

— Dacă te văzui, frate, așa de furios!

Mama Marghioala încremenise lângă ușă.

— Hei, mămuță, ca pedeapsă să ne aduci o oca de vin.

— Nu-ți spuneam eu, bădîită?

— Dă, Aglaie: „Soacră-soacră, poamnă acră, de te-ai coace cît te-ai coace, dulce tot nu te-ai mai face!“ Credea și ea că te-a prins cu ocaua mică!

„Ce să fie asta, îmi zisei, trebuie să caut sergentul“ îl gălesc ghemuit pe-o laiță și clipocind, tot ridicînd capul și tot lovindu-și barba de piept.

— D-le, hai cu mine, uite, colo în vale moare o femeie aruncată într-o șură.

— Știu, la Alexa, oarba, cucoana Smărăndița.

— Ei cum, știi și o lași să degere ? !

— Da am fost noaptea asta de vreo două ori, am în-
trebat-o de i-i frig ? Pe un ger ca aista de doarme, nu se
mai scoală.

— Ei și crezi că asta o împiedică să nu înghețe pe așa
pui de ger ?

— Am făcut raport și ieri și azi la comisie.

— Pentru Dumnezeu, d-le, dar în asta noapte o să
avem cîteva grade sub zero, înțepenește nenorocita ceea !

— Ce să-i fac ? Stă ea de astă toamnă și n-a murit,
n-a mai muri pînă mîine.

— Mă rog, n-are pe nimeni ? Cum ? E căzută din se-
nin ? Cine-a ținut-o pînă acum, de ce n-ai zis gazdei s-o
ia în casă măcar într-un ungher pînă vei pune ceva la
cale ?

— Ți-ai găsit berechet ! Nemțoaica lui țipă c-a ținut-o
destul trei ani și „s-o mai ție creștinii ei“.

— Și cum, nu se poate tirî măcar după cerut ?

— De unde ? e o păcătoasă oarbă, slabă și bătrînă de
vreo șaizeci de ani. A stat mai mult și la mîine. Avea pen-
siv : un galben pe lună ; amu se vede că i-au șters-o. În
zilele ei a fost cusutoreașă la case boierești. Nici ea nu-i
din proști, știe și carte, dar ce ți-i bun, dacă nu-s vederi ?
Acuma n-are pe nimeni și nici un ajutor ; o cucoană ca-
re-i dădea, din cînd în cînd, a murit și aceea, de asta și
neamțul a zvirlit-o în șură.

— Dar s-o lăsăm să piară sub ochii noștri nu se poate !
Trebuie să facem ceva ; deocamdată, hai să-i dăm un pa-
har de rachiu, s-o mai dezmorți.

— Nu se poate ! Șura e închisă cu lăcate, se teme
neamțul să nu-i fure cineva găinile.

— Mă duc la comisie, să știu că nu dorm toată noap-
tea, îi zic eu și plec.

La comisie, în odată, gălesc un subcomisar de jurnă,
care clipocește la o masă. Îi istorisesc fapțul de vreo două

SMĂRÂNDIȚA

Era pe la sfîrșitul lui decembrie, luna scobora agale,
dînd tîrțurilor de la streășine luciri de cristal ; din toamnă
zlotoasă și posomorită, trecusem, pe neașteptate, la o
iarnă aspră, la un ger de-ți scăpăra înaintea ochilor. Fu-
sesem în Țicău la un prieten bolnav să-l zăbovesc un ceas,
două. Căutînd un suiș mai tărăgănat, schimbai drumul.
Zgribulit, cufundat în gulerul paltonului gîndeam : ce e
mai poetic ? Să fii afară, să admirî măreția unei aseme-
nea nopți, ori să te faci la gura sobei plină cu jăratec pe
un jilț moale și cu un ceai fierbinte ? Deodată parcă aud
niște gemete ; de ce mă apropii de o șură, ce da cu o
coastă-n drum, de ce și gemetele se deosebesc mai bine ;
cînd un scîncet slab, cînd gemete adînci, însoțite de ofturi.
Stau, ascult, e din șură ; deosebesc un glas de femeie.

— Cine-i acolo ? întreb.

În loc de răspuns, aud :

— Oameni buni, omorîți-mă, făceți-vă pomană de mă
omorîți.

— Dar n-auzi, ce faci acolo ?

— Îngheț, oameni buni, mi-i frig ; deger ! nu mă
lăsați vai de zilele mele, vai de părinții ce m-au făcut, of,
Doamne, îndură-te.

— De ce stai acolo ?

— M-au dat afară, n-am unde ; nu văd, nu pot. Deger,
mi-e frig, tremur ca varga, îs lemn, mi-i frig !

Cuvintele din urmă, le rosti așa de slab parcă îi în-
ghețaseră pe buze, se auzeau numai gemete.

ori ; îmi tot răspunde cu : Ha ? ce ? cum zici ? până-n sfârșit îmi spune că nu-i treaba lui și că va face mine raport comisarului. Caut să-i mai vorbesc, el stringe din umeri și-mi întoarne spatele. Plec la procuror. E la o sindrofie ; merg acolo și-i trimit o petiție ; îmi face onoarea și iese să-mi spună că nu-i de competența d-sale. După multă discuție, arătându-i că nenorocita e pe jumătate înghețată, că nu se poate ca sub ochii autorităților, în mijlocul societății, s-o lăsăm să moară de frig, că asta ar însemna ca și cum am omori-o noi, că chiar legea ne privește ca părtășii, când putem opri o crimă și nu o împiedicăm, în sfârșit, se îndură, ori că de mintuală puse rezoluția să se cerceteze și să se ia măsură. Merg la comisie, aici e numai un epistat, care spune că nu poate face nimic deocamdată, dar dacă va veni comisarul poate va lua vreo măsură.

Slabă nădejde ! Ce să fac ? Vreo doi franci ce avusem îi cheltuisem pe timbru și trăsură ; de stat, stau împreună cu alți studenți, peste puțină a-i face vreu ajutor. Las' că trebuia parole ca s-o ridici de acolo ; și unde să găsești la miezul nopții ? Oftai cu jale, gândind cum uniori trebuie să privești crimele și nenorocirile cu ochii și să nu poți a le opri, să nu poți da ajutor la vreme. Cîte chinuri morale și fizice poate răbda uniori ființa omească, trece chiar peste marginile cugetării omenesti !

A doua zi lăsai ora de filozofie, era tocmai vorba de morală altruistă, și plec spre Țicău. Sergentul de zi nu știa de oarbă ; îl întreb, stringe din umeri ; îi istorisesc și-i zic să mergem să vedem poate a și murit.

Horhând încoace și încolo, găsim șura, o înghebatură din scinduri vechi în care vîntul vijăia din toate părțile ; într-un ungher, vezi Doamne mai ferit, sub pățulul găinitor, sta ghemuită cucoana Smărăndița, pe niște pate, învalită ce-i drept, cu un morman de vechituri ; o formă de saltea și o foască, ce în vremea ei fusese ogheal, stăteau peste dinsa. Se zărea capul, fața slabă, uscată, ca de moaște, o arătare mai mult decît un om, abia mai gemea ; se auzea numai dîrdăitul celor cîțiva dinți ce-i mai avea.

— Bați din piepteni mătușă, ha, ți-i cam răcoare aici ?
— Las nu mai șugui, zi mai bine ce facem, acuși vine noaptea și nimeni de la comisie n-a fost ; da privește nici nu mai ajunge pînă la noapte ; un ceas două și-i gata.

— Ce pot face alta decît un raport ?

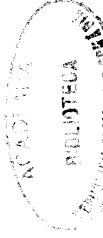
În vremea asta un vecin i-a adus o ceașcă de ceai, n-a fost în stare sărmana s-o ție în mină ; așa de tare tremura. Mai încălzindu-se cu ceaiul, începu iar refrenul :

— Dacă sinteți creștini, omoriți-mă ! Nu mă lăsați aici, faceți-vă pomană ! Vai de părinții ce m-au făcut ! Amețit de astă privește, pornii spre casă, dar clănțănitul fâclilor, fața de mort a babei, ochii ei de oarbă cu priviri infinite, această ființă omenească, ajunsă în așa hal, mă urmăreau, conștiința îmi zicea că și eu sint vinovat de moartea și suferința bătrinei. Să-ți vezi pe dușmanul cel mai înverșunat în așa stare și tot nu l-ai putea lăsa. Dacă nu e un chip să o duc undeva la cald, atunci și eu sint ca și nemțoaica ca și slujbașii. Moare un om și ei fac rapoarte ; iar eu îi privesc cum le fac și mă tînguiesc ! Nu ! Cu vorbe și tînguiiri, cu alergări la autorități nu se poate face nimic în chestii grabnice. Vor lua măsurile atunci cînd ea nu va mai avea trebuință ; în asemenea chestii autoritățile, ca și pompierii, vin cînd focul e stins, adică după ce nu mai este nevoie, că-i prea tîrziu. Trebuie făcut ceva ; dar ce ? Nici parole, nici loc ; s-o las să moară acolo, mi-e rușine, un omor îl face un ins-doi, dar acesta se face sub ochii autorităților, sub ochii unei părți din societate, adică și sub ochii mei ! Acest „mei“ m-a zguduit ca un curent electric. Nu, de nu voi putea face altceva, cel puțin o pun într-o trăsură și le-o duc la comisie ; să vedem or zvîrli-o în drum !

Cu vai nevoie string vreo cinci franci, știți cum sint studenții de bogați și de galantoni ; întîmplarea îmi aduce pe femeia din Țicău, care ne îngrijea citeodată odaia ; îi istorisesc nenorocirea oarbei și o întreb de nu cunoaște pe cineva care s-o ieie, s-o țină pînă îi va veni primăria în ajutor, și ca arvună îi dau patru franci.

— Unde găsești azi un ungher slobod ? Toți închiriază cu patul ! Deocamdată s-o iau la mine ; sintem creștini ! Păcat de Dumnezeu să o lăsăm ca pe un ciine !

Soarele strălucea de-ți lua vederile, omătul scrișnea puternic sub picioare, văzduhul întreg scăpăra de lumină și ger. Sămile cu zurgălăi zburau în sus și-n jos, o vesele zburdalnică se vedea pe fețele celor fericiți că scăpaseră din toamna posomorită într-o iarnă veselă. Am găsit

o cotiugă ca să o ducem acolo. Când am luat-o de jos, era de lemn. Nici nu se putea mișca. Cu glasul stins ne spunea că are acolo o ladă cu lucrurile. Ochii aproape păienjeniți de frig; nu credeam că mai trăiește un ceas, afița îi era răsuflarea de scurtă și tusea de seacă și aspră. Mă mir cum s-a ținut viața într-o ființă bătrână, slabă, istovită de orice puteri, lipsită de hrană și căldură!

Am dus-o în odaie ca pe un copil. Când a simțit că-i în casă, nu-i venea a crede : pipăia mereu pereții, zicînd cu gîngurit copilăros :

— Aici e în casă, așa-i că-i în casă ? Îi cald, bodapros-
te, bodapros-te !

ROMANE

PATIMI

„Roman din viața românească”, 1903

(Capitole selective)

Cuconul Todiriță

Sigur, cu toții ne interesăm să cunoaștem mai de aproape pe eroul împlinirii de mai sus.

Cuconul Todiriță Mustea era proprietarul Chindeștilor, o moșioară în susul Moldovei.

Om în floarea vârstei : între patruzeci, cincizeci de ani. Bărbat înalt, bine făcut, cu fața veselă și deschisă. De cîțva timp își lăsase barbă, ceea ce-i dă o înfățișare și mai plăcută.

Era din acei oameni, cu care te împrietenești de la înția vedere ; caracter deschis și inimă de aur.

Mustea, cum am văzut din împlinirea cu Gheorghe, era de-o bunătate fără seamăn. Dinsul nu pricepea cum poate fi cineva rău.

Proprietar sirguincios, veșnic călare și veșnic pe cîmp, vedea și povățuia toate cu blîndețe și vorbe bune. Pe feciorii boterești îi sfătuia să fie blînzi, zicîndu-le :

— Vorba dulce mult aduce. Cu binele mai curînd îndupleci pe om la muncă. Cu răul țî-l faci dușman. Și eu cu dușmani nu voi să am a face. De omul rău, taie poala și fugi ; cu el nu voi să am de împărțit nici în clin nici în mîinecă.

Și, ce-i drept, sătenii îl iubeau ; puțini erau cei care nu veneau să-și facă datoria.

Cu toate astea, afacerile lui Mustea nu mergeau deloc strălucit. Răul nu venea din pricina bunătății, ci dintr-o înlănțuire de fapte mult mai îndepărtate.

— Du-te și-i spune că o să-ți caut eu alta, care să te primenească sărbătoarea.

Așa, pe încetul, se deprinseseră femeile gospodine și mersese vestea că oameni curați ca-n satul Chindești, mai rar.

Cuconul Tudoriță nu putea să iasă din voia bătrînului.

În zilele cînd n-avea de lucru, cuconul Todiriță vîna, mergea la oraș, făcea ceva ștregării; încolo, era băiat bun, ascultător de părinți; nu făcea datorii, ca alți tineri de seama lui.

De la o vreme bătrînul a început a zice că vrea să-l vază însurat înainte de a închide ochii pe veci.

— Măi bătete! îi zicea el, însuratul de tînăr nu strică, și tu, slavă domnului, ești flăcău tomatic. Gospodăria merge ea, merge; dar tot se cunoaște că nu-i mîna femeii, care să reguleze și să vază de toate. Altfel era, cînd trăia biată maică-ta!

Un oftat adînc ridică pieptul bătrînului.

Într-o clipă o viață întregă îi trecea prin minte.

Se vedea tînăr, aprig la muncă, muncind din zorii zilei pînă noaptea tîrziu. Și-n cadrul nevăzut al trecutului îndepărtat, îi apărea ca o vedenie scumpă tinăra lui soție, sprintenă, alergînd toată ziua după ale gospodăriei. Cum trecuseră toate! Năluci ale amintirei, abîta tot! Și bătrînul oftă adînc, adăugînd:

— Dar cînd voi muri și eu, ce va mai fi din casa mea? Nu! Trebuie să te însori, destul ai hoinărit.

— Mă însor bucuros, tată, dar să-mi aleg nevasta după gustul meu.

— Vezi bine, doar tu ai a trăi cu dînsa. Decît ține minte vorba mea: „Surceaua nu sare departe de trunchi”. C-o fi bogată, c-o fi săracă, n-am de zis nimic, numai să nu fie dintr-un neam rău.

— Ce sînt vinovați copiii de faptele părinților?

— Nu sînt vinovați, dar e așa. Să nu pomenesci vorbele mele. Eu ți-am găsit fată cu zestre, cu moșie, de neam bun. Ție nu-ți place! Treaba ta.

— Vezi tată; omul odată se-nsoară. Și-i bine să-și ia nevasta pe pofia inimii. Altfel se nenorocesc doi.

— Ești destul om să pricepi.

Mustea nu era boier de baștină, ci fiul unui vechil, ce se îmbogățise, administrînd moșile unui beizadea ce sta mai mult la Paris.

Bătrînul se îmbogățise, așa cum se îmbogățiseră mulți în acele vremi vestite de belșug, cumpărase moșia Chindești și o lăsase fiului său.

Pămînt bun, cum e mai pretutindeni în nordul Moldovei, dar cam puțină pădure.

Cît a trăit bătrînul, nu l-a lăsat să schimbe o iotă din modul vechi de agricultură și contabilitate.

— Tu, zicea bătrînul, îi face cum îi ști, după moartea mea. Contabilitatea nouă, un moft, ca să te poată înșela mai bine!

„Averile mari, dragul meu, s-au făcut pe vremea moșiei vechi, cu cei tari de virtute și slabi de duh. Azi, cînd nu te poți răsufla de cărturari, în loc să te îmbraci, mai tare te rupi. Dea Dumnezeu, fătul meu, să poți păstra cu știința ta, ceea ce am agonisit eu cu neștiința mea.”

Vorbe de-acele astea spunea bătrînul mai în fiecare zi, cînd își lua cafeaua în balcon...

Curtea era așezată pe deal. Cu drag, putea privi moșioara, agonisită prin o viață de muncă și economie.

Satul se întindea mai la vale. Nu avea mulți locuitori: ca vreo șazeci de familii, dar avea căsuțe curate.

Bătrînul era poznaș de felul lui: cînd vedea la vreun om casa dărăpănată și nespoită, îndată trimitea cîte un fecior boieresc cu o traistă de var.

— Bună ziua, lele, zicea acesta, intrînd pe poartă. — Mulțumim! răspundea femeia înfiptă; presupunea dînsa la ce vine omul boieresc.

— Apoi, lele, m-a trimis boierul cu niște var, zice că să-ți spun că vine dumnealui miine să te învefe a vărui, că poate oi fi uitat.

Femeia înghițea noduri, dar pînă a doua zi casa era spoită, ca nouă.

Tot cam așa le făcea la cei ce țineau curțile nemăturate: le trimitea tîrnuri. Femeile îi prinseseră frica. De venea vreun om, duminica, la curte, neprimenit, boierul îl întreba:

— Măi, omule, ai tu nevastă?

— Am, cucoane.

— Așa-i obiceiul părinților, să aleagă nurori după gustul lor ; de nu, îndată le scot coți ; dacă nu lor, cel puțin al mamelor !

— Bre, băiete, să nu te bucuri la femeia prea frumoasă, că n-ai parte de ea.

— Bine, tată dragă, dar de frica asta n-oi lua vreo ciună.

— Așa-i tineretul : sucește vorbele bătrînilor, fără a le adînci înțelesul.

— Tătuță, zisese cuconul Todiriță, cum obișnuia să-l numească dezmiernător, fac tot ce voinști, dar să mă lași să-mi iau nevastă pe gust.

— Vezi bine că nu te-oi însura cu de-a sila ; un singur băiat am și voi să fie fericit înainte de toate.

— Da, tată dragă, voi lua o fată saracă, dar s-o iubesc și să mă iubească ; să ție cu mine la nevoi și la necaz.

— Pe cît văz, tu ai și ales-o.

— Da, am ales-o.

— Spune-mi o dată numele, să-mi știu și eu odorul de noră.

— Matilda Călin, îngînase cuconul Todiriță.

Bătrînul încrețise fruntea, încruntase sprîncenele și, clătînd din cap, zisese :

— Cine ? Fata mazălului de blănar ! Cît trăiesc eu, băiete, nu voi să văz asemenea podoabă la casa mea. Mus- tea nu poate fi cuserul lui Călin. Să-ți iasă din minte ase- menea lucru.

— Dar el a murit, tată !

— Ei și ? Îi trăiește numele ! Eu să zic cuscră femeii lui Călin ? Să mă ferească dumnezeu ! — Uită-te ; peste hotar, la Ciuculescu, fată de oameni, cu un petec de mo- șie. Ia-o și lasă țigovefele să-și mîmînce-n tîhnă covrigii. Nu te nenoroci. Să nu vie la vorba mea, dar prea tîrziu !

— Drept să-ți spun, tată, rău judeci. Fata e cumse- cade, nu se aude nimic de ea. Nu știu ce cusur îi găsești. Curat povestea cu mielul.

— Să mă lași în pace.

— Bine, nici eu nu mă-nsor.

— Aștepți să mor ! Poate chiar dorești ?

— Ba, să mă ferească dumnezeu, tătuță, de așa gîn- duri spurcate...

A ținut cearta un an de zile, și la urmă bătrînul a trebuit să cedeze. Greu poate țiea piept înțelepciunea bă- trinească cu îndărătnicia tinerilor.

Cam de voie, cam de nevoie, bătrînul a mers la nuntă ; și aduse noră-n casă.

Sigur, își vor închipui cititorii noștri că bătrînul Mus- tea, din interes bănesc nu vrea să-și lase feciorul să ia pe Matilda Călin.

S-ar înșela. Și de aceea sîntem nevoiți a arăta pricina care îl făcuse pe bătrîn să se împotrivescă la această căsătorie, un an de zile, crezînd, în mintea lui, că, poate, Todiriță s-o lăsa de Matilda.

Cu tatăl ei, bătrînul Mustea n-avea nimic, doar c-a fost prost, și-a pierdut averea și s-a lăsat dus de nas de femeie. Nu tot așa sta lucrul cu femeia lui Călin ; pătania ei o știa tot orașul, ba chiar tot județul.

Oștile nemțești primiseră ordin de retragere din țară, după cea din urmă ocupare.

Ofițerii și soldații stătuseră în cartier, pe la sate.

Femeia lui Călin era foarte frumoasă și mult mai tînă- ră decît bărbatul, care pe atunci nu lepădase încă ante- reul și giubeaua, în schimb, ofițerul neamț, încartirat, era tînăr, înalt și frumos.

În asemenea împrejurări era fatal să se întîmple ce s-a întîmplat, va zice filozoful nepărtinitor.

Nu tot așa judecă lumea.

Femeia lui Călin s-amorează de ofițer. În focul dra- gostei își închipuia că nemții n-or să mai părăsească țara ; și gurile rele povesteau multe. Într-o bună dimineață Că- lin se simți rău de tot, în urma dulceței și a paharului de apă, ce lua în fiecare dimineață, după obiceiul moldo- venesc.

Scăpă, bietul, numai mulțumită untuluiulemn și lap- telui dulce ce-i dădu grabnic servitoarea bătrînă ce avea în casă ; cuoana lipsea : era dusă la plimbare cu ofițerul.

Călin pricepea totul, dar avea copii, și mai bine ar fi murit decît să-și facă casa de ris, să-și dea femeia în vileag. A muștrat-o în ascuns ; a amenințat-o cu despăr-

țenia și cu închisoarea. Dînsa a căzut în genunchi, a cerut iertare, jurînd că a fost o rătăcire diavolească.

În realitate dînsa, în mintea ei proastă, voia să scape de bărbat, să puie mîna pe juvaieruri și bani, ca să poată fugi cu ibovnicul.

Peste o săptămîină de la această întîmplare, nemții primiră chiar ordin de plecare.

Fu o zi de adevărată jelanie și nebulie pe multe femei, nu numai pe a lui Călin.

Cele mai multe suferiră lovitura iubirii lor în ascuns, nevoind a se face de ris.

Vreo zece însă, între care și femeia lui Călin, fugiră după nemți, luînd din casă bani și juvaieruri.

Lîngă frontieră, administrația le prinse. Se povestește că ispravnicul, om hain, spre pedeapsă, le hrăni, prin mijlocul verii, numai cu pește sărat, nedîndu-le strop de apă.

Femeia lui Călin, de rușine și de scîrbă, nu dădu pe acasă vreun an de zile; se surghiuni singură la mînăstirea Văratec, la o soră.

Toate acestea, și multe altele, le știa bătrînul Mustea de la o rudă din oraș.

Acum pricepe cititorul de ce s-a împotrivit părintele cu atîta înverșunare la căsătoria fiului său cu fata lui Călin.

Bătrînii, fără a ști legile complicate ale moștenirii, cunoșteau de minune urmările-i nenorocite.

Matilda s-arătă blîndă și supusă față de bătrîn; nu prea știa gospodăria nici de oraș, dar încă pe cea de la țară.

Bătrînul avea o jupîneasă veche, femeie bună, piinea lui dumnezeu; dînsa știa rostul gospodăriei.

Matilda huzurea de bine: avea tot de-a gata, nimic nu-i lipsea. De la traiul pe sponci din oraș ajunsese la belșugul proprietăresei de la țară.

Destul de pretențioasă, știa să se ascundă în fața bătrînului. Cuconul Todiriță nu putea crîcni nimic, căci bătrînul i-ar fi zis: „Singur ți-ai ales-o, băiete”.

În gîndul ei, Matilda nu-l iubea deloc pe socru-său. Știa dînsa că de mare nevoie o luase noră. Îl privea ca

pe un spin în casă, devreme ce nu putea ea să-și joace cam cum ar fi voit.

Linguşitoare și prefăcută, știa însă să-l măgulească pe bătrîn. Acesta, deseori își zicea: „Uite cum își face omul păcat, judecînd copiii după faptele părinților”.

Peste cîțiva ani bătrînul Mustea odihnea întru domnul, alături de iubita lui soție, în cimitirul de lîngă biserică satului. O cruce mare de piatră și un grilaj de fier arătau locul unde erau așezate rămășițele pămînești ale bătrînului.

O salcie plîngătoare îi sădise fiu-său ca să-i umbrească mormîntul, semănat cu flori de mina nurorii.

Matilda l-a bociat ca pe un adevărat și bun părinte, care pe patul de moarte, îi dase sfat înțelept: Să-ți iubesti bărbatul și să fiți credincioși unul altuia... De la căsnicie pîngărită dumnezeu își întoarce fața, dragii mei...

De jur împrejur se înșirau crucile de lemn ale sate-nilor morți: bărbați și femei, tineri și bătrîni, toți înconjurau pe boieri la odihna de veci, cum în viață îi înconjuraseră la muncă.

Seceta

Cuconul Todiriță era acum de mulți ani proprietar. Avuse planuri mari, dar toate îl cam daseră de smin-teală.

Bătrînul parcă luase cu el norocul.

Cînd credeai că va fi recolta mai bună, atunci ieșea mai prost: ori ploii cu nemiluita ori secetă și alte neajunsuri, care, din an în an, tot mai mult bîntuiau agricultura.

Anul acesta, în care se petrec cele ce vom povesti, fusese o iarnă geroasă și nu prea îmbrăcată; de aceea grîul nu ieșise tocmai bun; ici rar, dincolo pîrlit de ger. Dar ce să facem? zicea cuconul Todiriță: „cu dumnezeu nu ne putem bate!”

De vom avea o primăvară și o vară, ploioase, nu murim de foame, ba mai astupăm și cîteva nevoi.

Primăvara plouase și nu prea, dar, cum fusese răco-roasă, nu se prea simțea nevoia ploii.

Sosi însă iunie cu arși cumplite. Cîmpul părea ars de secetă. Grîul, care dase în copt, se îngălbenise peste tot, înainte de vreme, mărunț la spic și pipernicit la bob. Mai trăgeau, bieții oameni, nădejdea porumbului, așteptînd ploaia din zi în zi.

Pînă și copiii se uitau mereu la cer, doar ar zări vreun nor binecuvîntat, vestitorul unei ploii mult așteptate.

Dar zadarnic ! Spre desnădejdea mulțimei, cerul era senin și albastru spălăcit.

— O săptămină de nu mai plouă, sîntem topiți. Era vorba ce-o auzei de la bătrîn pînă la copil.

— Pentru păcatele noastre ne pedepsește dumnezeu ! ziceau bătrînii.

— Prea s-a făcut lumea rea. S-ar mînca om pe om ; copiii nu mai ascultă de părinți ; oamenii au uitat de dumnezeu și el ne-a uitat pe noi. El nu bate cu ciomagul, ci cu foc și sabie.

„O să murim de foame și noi și vitele“, se văitau oamenii desnădăjduiți și neputincioși în fața secetei îndărrătice.

Frunzele verzi, late și frumoase, ale porumbului se răsuciseră ca niște funii la arșița soarelui. Tărîna pe ogoare era roșie, cenușe. Pe unele locuri pămîntul crăpase adînc de uscăciune. Insetat parcă deschidea mii de guri, cerînd apă dătătoare de viață.

Toate bucatele cătau a jale, a sărăcie ; toate spuneau norodului : „Zadarnic, anul acesta nu veți avea parte de noi“.

Toate își făceau întipărirea dureroasă a copilului bicisnic, fără vlagă, căruia n-ai să-i vezi bucuria ; îi plîngi de milă, văzînd cum micuțul se luptă ; cum întreaga lui ființă plîpîndă e dornică de viață !

La îmaș jalea te izbea la inimă. Vitele se topeau de foame ; le numărai coastele.

Cîmpul, din verde era cenușiu, uscat ca piatra.

Numai scateții, pe care nici oile nu-i pot roade, se ridică, din loc în loc, falnici. Vitele, cînd zăreau suflăt de om, începeau a mugii jalnic, muget de parcă întreba : Ce faceți cu noi ? Ne prăpădim de foame.

Unele vite mai deștepte fugeau din cireadă.

Omul se trezea, la mijlocul zilei, cu vaca răgînd la poartă.

Părea că dobitocul venea să ceară seamă stăpînului de ce îl supunea la cel mai groaznic chin : la moartea prin foame !

Pe cît primăvara verdeața cîmpiei te îmbrăbăta, ademenindu-te la viață, pe atît acum privești-o tristă îți da melancolie, îți arăta nevrednicia omenească.

Atîtea fapteuri nevinovate trebuiau să sufere, și omul, regele tuturor, părea un pitic neputincios în fața naturii inverșunate.

Și tocmai anul acesta, cuconul Todiriță semănase mult grîu și mult porumb !...

Era într-o duminică, la vreo două săptămini de la întimplarea cu hoji.

Norodul tăbărise ca nealțădată la biserica.

După ce preotul isprăvi sfînta slujbă, fruntașii satului îl înconjurară îndată ce ieși din altar.

— Ei, ce-i oameni buni ? Așa-i ? Cînd v-ajunge cuji-tul la os, v-duceți aminte că-i o biserică în sat și-un dumnezeu sus ? !

— Nevoile, părinte, nu ne dau răgaz să ne aducem aminte mai des, păcătoșii de noi !

— Acum n-aveți mai mari nevoi ? Cel ce părăsește pe domnul, părăsit va fi de el.

— Părinte, zicea un sătean, de nu plouă săptămina asta, sîntem topiți !

— Va trebui să dăm vitele în ogoare, strigă altul ; îmașul e ca în palmă, mîncă biete dobitoace pămînt.

— Ce urgie pe noi ! Ne-a uitat dumnezeu, se vede ! strigau femeile.

— Dumnezeu e bun, trebuie să ne certe ca să nu ne abatem de la calea sa, zise preotul cu smerenie.

Sătenii nu mai erau ca altădată, cu fețele vesele și semeți, ci posomorîți, negri de groază și supărați ; deși era un sat de oameni frumoși, înalți de stat, chipeși, cu plete frumoase și chip ademenitor.

Preotul, tot vorbind cu ei, ajunsese în pridvor, și le zise cam aspru.

— Ați uitat pe dumnezeu și pe mine robul său. Cînd am făcut clacă, n-ați venit zece inși în tot. Bani, vă cred,

n-aveți, dar vorba-i că nici bunăvoință nu aveți. Voi m-amăgiți pe mine. Dar pe dumnezeu, care-i pretutindeni, nu-l vedeți ?

Șireți ca oamenii din satul ăsta nu mi-au dat ochii să văd !

Dați cincizeci de bani de căciulă și ies. Nu-s doar toți pentru mine : să iau luminări și untdelemn.

— Părințele, zău, n-avem ; dar vom lua pe secere și vom da.

— Cine vă crede ?

— Să n-avem parte de ce ne rugăm lui dumnezeu azi : de ne dă boierul, venim întins la sfinția ta.

— Numai de n-ar fi drumul la cârciumă mai scurt.

— Fă-ți pomană, părințele, cu noi și las' că vom fi și noi oameni.

— Să mai cerc și data asta. De la mine trece mereu, de la voi niciodată.

Părintele Biciușcă își netezi frumos părul pe cap, își puse potcapul, luă patrafirul, zicînd dascălului să scoată prapurile, crucea și icoana Maicei Domnului.

Flăcării se grăbiră, care de care, a duce icoana și prapurile.

Procesiunea porni spre ogoare, la largul cîmpului.

Bisericuța din marginea satului rămase pustie, nu mai răsună de cîntece și vorbele oamenilor. Părăsită parea și dînsa ca și mormîntul boierului bătrîn, de care puțini își mai aduceau aminte.

Ajungînd la ogoare, preotul citi rugăciunea de ploaie. Femeile și copiii făceau mătâanii.

Bătrîni făceau cruci zicînd :

— Măică a tot milostivă, îndură-te cel puțin pentru pruncii nevinovați ! Dă-ne ploaie și ne mîntuie de sărăcie. De n-am greși noi, robii tăi, cum ți-ai putea tu arăta nemărginita bunățate, neseccatul izvor de milă și îndurare ?...

La întors, uite și boierul venea de la oras.

— Pe cine ai îngropat, popo ?

— Am îngropat seceta, cucoane.

— Prea tîrziu te-ai trezit.

— Da, românul nu se pocăiește pînă nu-l ajunge cuțitul la os.

Trăsura porni stîrnind în urmă nori de praf.

Norodul își urmă calea, smerit, cu capetele goale.

Suferința nevoilor se răsfîrgea pe fețele lor. Cine poate ști ce era în sufletul acestui norod îndurerat ?

Aproare de amiază, vîzduhul parea aprins de arșița înăbușitoare. Holde și cîmpii cătau a jale, a pustiu ; nici boare de vînt, nici așchie de nori nu se zărea la marginea cerului.

Nu plouase de o lună de zile, dealurile nu se vedeau, ca altădată, înverzind în depărtare, ci roșii, păreau stînci sterpe și pustii.

Desnădăjduit, îngrozit, de foamea ce-l așteaptă, plecă norul spre casă. El, făptura cea mai desăvîrșită, parea smerit în fața atotputerniciei neîndurate.

Fiecare își punea mereu zadarnica întrebare :

Ce ne facem de nu plouă și săptămîna asta ?

Pier vitele de foame și sete. Seacă fîntîni și piraie.

Seceta, aducătoare de neagră sărăcie, era stăpînă ne-turburată...

Norodul smerit se închinase duminică, rugînd cu lacrimi cerul să aibă îndurare.

Luni, de cu noapte, fetele din sat furaseră un știubei și-l daseră pe iaz. O babă le încredințase că, după această jertfă, dată pe apă, trebuie să plouă. Altele, învățate de babe, făcură o păpușă, apoi, plîngînd și bocînd, o îngropaseră la hotar, cu deplină credință că seceta va înceta.

În satul de alături, oamenii, într-o clipă de desnadejde, uciseseră în bătai un cărămidar, presupus c-a legat ploaia cu vrăji. Duși la cercetare, unul din ei a răspuns :

— Eu l-am bătut. Faceți cu mine ce voiți. Decît să moară o lume de foame, mai bine un nelegiuit ca el.

— De unde știți voi c-a legat ploaia ? zise subprefectul.

— Ne-a spus baba Dochîța, că, de cînd lumea, cărămidarii leagă ploaia.

— Ce le pasă lor de sărăcia noastră ! Să tragă alții minte, să nu se mai apuce de pozne diavolești.

Subprefectul îl puse în fața cadavrului, vînat tot de ciomege : peste cap, peste față, peste trup era bătut măr.

— Cum ai putut să bați tu un om pînă la moarte ?

— Parcă numai eu ! îngină, văzînd cadavrul. Toți l-am bătut. Fiecare credea că de două-trei ciomege n-o mai pieri un soi rău ca dînsul.

— O să faceți pușcărie.

— Să trăiți, om face, dacă dă legea. Dar parcă n-ar fi drept pentru un dușman, care n-a avut milă de lume, să fim noi osîndiți.

— Nu trebuia să faceți singuri dreptate.

— Să trăiți, mărița voastră, strigă un bătrîn, pînă să faceți dumneavoastră formele, noi ne prăpădeam.

— Eu vă spun că rău și fără cale ați făcut.

Toți cei învinuiți erau cu fețele senine, ca și cum ar fi împlinit o sfințită datorie.

După mintea lor era cea mai neauzită nelegiuire să știi pe cel care-i pricinuitoorul atîtor nenorociri, ale foametei mistuitoare, și să-l lași nepedepsit.

De aceea, într-un moment de furie și superstiție, năvăliseră la cărămidărie, dărîmaseră și stricaseră tot.

Furia sălbatică și-o vărsară asupra singurului om ce se afla acolo.

— L-am rugat cu binele să deslege ploaia. De ce n-a voit ? a dause unul dintre oameni.

— Dar voi îl credeți mai mare decît Dumnezeu ? adăo-se subprefectul.

Românii nu ziseră nimic. Tăceau, dînd din cap, desnădăjduiți dar rămîneau tot în credințele lor.

Ploaia mîntuitoare, însă, nu se zărea.

Matilda

Cucoana Matilda era dintr-acele femei, care vor, cu orice preț, nu numai să placă, dar să și robească inimile bărbaților. Îi plăcea să fie măgulită și să-i facă bărbații curte ; altfel îi numea moșici, rău crescuți.

Femeia lui Munteanu o cunoștea bine, de aceea nu voia să facă nici un chelemet cu ea.

Matilda mai n-avea prietene : cucoanele moșierilor de prin prejur se țineau mai nobile decît dînsa ; iar cu altele se ținea ea mai sus.

Ca să-i ție de urit, o luase la dînsa pe soră-sa Maria, cu care vorbea adesea și-si arăta principiile.

— Față cu bărbații, zicea ea către Maria, trebuie să fii mîndră și, chiar cînd n-ai dreptate, să nu te lași învînsă.

De la o vreme, presupunînd că Maria ar avea oarecare înclinații pentru Iliescu, îi zise :

— Chiar de-ai iubi un bărbat, nu trebuie să-i arăți lui patima ta ; prin asta ai pierde orice farmec. O fată nu trebuie să sară de gît bărbatului la cel mai mic semn de dragoste. O femeie, fie chiar urită, poate robi un bărbat, dacă știe să-i fure mintea.

Cît despre Iliescu, te sfătuiesc să nu-l iei în serios ; e prea flustratec și tu prea serioasă. Ar fi o nenorocire să-l iubești.

— N-ai teamă, țato ; nu-l iubesc. De o vreme îmi e chiar antipatic ; văd eu ce vinează el.

— Te sfătuiesc de bine și te rog să nu fii obraznică, adică cum vine vorba asta că vezi tu ce vinează ?

Maria era deprinsă cu asemenea certe, de aceea tăcea. Matilda fusese fată săracă, se măritase spre a-și asigura viața, nu din iubire. Încă din pension spunea colegor că se va mărita din interes.

Povețele date Mariei nu le urma deloc față de Iliescu ; mereu îi făcea ochi dulci și arăta mai mult decît o simplă cochetărie femeiască.

Matilda era din acele femei menite a cădea pradă iubirei la vîrsta de mijloc, atunci cînd patima nu mai cunoaște margini și-i soră de aproape cu nebunia.

Drept, la început, Matilda cercă să se lupte împotriva ademenirilor.

Curtea lui Iliescu o lua în rîs ; deși uneori pe nesimțite rămînea visătoare, fascinată, la privirile pătimașe ale lui, iar alteori pleca ochii ca o vinovată.

Iliescu era prea deștept ca să nu priceapă că, la urmă, tot va birui pe Matilda. De la o vreme nici nu mai cerca să se ascunză ; voia numai să-i arate că-i stăpînă pe sine.

Iliescu nu era din acei care să se descurajeze ; așteptînd avea totul de cîștigat și nimic de pierdut. La masă, deseori, Iliescu o atîngea cu piciorul ; atunci privirile dînsului se spuneau mai mult decît vorbele.

Între asemenea bărbați și femei e o limbă vorbită din ochi, foarte bogată și cu multe înțelesuri.

Toți îl socoteau de prietenul casei. Nimeni, și mai puțin decît toți cuconul Todiriță, nu se mira, dacă îl vedea prea familiar cu Matilda; dînsa îi punea mîna pe umăr, îl lua la braț, ori îi da peste mînă în glumă; bărbatul îi părea că se poartă ca o soră mai mare cu fratele.

Pe Matilda o împingea la asemenea legături tot mai mult uritul, viața monotônă a femeii, care are totul de-a gata, care nu ia parte la grijile bărbatului, nici vrea să-și facă din gospodărie o îndeletnicire plăcută și zilnică.

Zilele lungi, neprinse de vuietul orașului, de vizite, de clevetiri și mahalagisme, îi păreau nesfîrșite.

Viața de țară îi ațfăse în ascuns nervii; era ca un foc acoperit, înăbușit sub un strat de cenușe; ajungea un vînt să-l descopere puțin ca focul să izbucnească furios.

Patimile omenești sînt ca unele boli: stau ascunse pînă vine ocazie prielnică; îndată ce aceasta se ivește, ele copleșesc, nimicesc chiar, subreda noastră făptură.

În asemenea stare sufletească, toate simțirile și întregul scaun al minții e schimbat, toate sînt supuse ascultătoare ale patimei.

Înima poruncește, iar mintea ascultă și făurește planuri de izbîndă.

Cuconul Todiriță n-avuse noroc să-i fie căsnicia binecuvîntată cu vreo cinci-șase copii. Grija de aceștia, poate, ar fi scăpat-o pe Matilda de la multe căderi și păcate. Copiii sînt deseori o binecuvîntare cerească, o pavăză pentru fericirea căsnicilor.

Viața singuratecă și trîndăvia sînt în stare s-ațîțe chiar simțurile cele mai potolite.

În serile senine, cînd luna fermecătoare, de veacuri, a îndrăgostiților lăsa în drumu-i o dungă aurie pe lac, Matilda, cu priviri rătăcite, tot mai mult găsea viața pus-tie și lipsită de emoție!

Țîrîtul greurilor, încet-încet adormea prezentul, lăsînd loc unor visuri viitoare. Vai de femeia care se lasă pradă unor asemenea visări!

În unele zile privea ceasuri întregi în zarea albastră, fără gînduri deslușite, și adesea, aruncînd minile înainte, ca semn al desnădejdei, își grăia singură:

„Pînă cînd oare am să mai pot duce viața aceasta monotônă? Nici o emoție, nici o simțire plăcută! Trecută de treizeci de ani, cînd oare am să mai trăiesc?”

„Mîncare și îmbrăcăminte au și slugile mele. Oare atîta mi-a fost idealul vieții? Aici se încheie fericirea unei femei?”

„Să mă îngrop aici între mojiți! Dînsul, un nesimțitor, un egoist! Credeam că voi avea casă în oraș, voi primi lume și voi sta în rînd cu oamenii de elită.

„Toată frumusețea și tinerețea mea, închise aici în pustietatea asta! Să nu simți farmecul ce-ți lasă în suflet admirația ce insuflă frumusețea ta! E în adevăr grozav.

„Toată fericirea, toată gloria femeii frumoase se încheie în această admirație. Aceea ce n-o are, zadarnic a trăit și mai trăiește! Ce decepții ne păstrează viața!”

Cam aceasta era starea sufletească a Matildei, cînd Iliescu începu a le veni în casă. Dînsa, văzînd un țirgovet, îl primi cu multă plăcere.

E ceva curios în caracterul oamenilor deprinși a trăi la oraș. Oricît de bună stare materială ar avea la sat, nu se pot deprinde cu viața la țară. Nostaligia orașului! Simpatii, chiar, greu se statornicesc între orașean și sătean. Cel din urmă țirgovet, se crede superior săteanului. Săteanul, la rîndul său, simte aceasta și-l biciuiește cu ironia lui.

Cînd Matilda îl văzu pe Iliescu, orășean ca și dînsa, simți îndată ceva comun, care-i insuflă simpatia, ce nu putuse căpăta, într-atîția ani de viață pentru bărbatu-său.

Orașul, cu vuietul, cu intrigile și mahalagismele lui, cu cancanurile și crimele, ametește ca un narcotic plăcut viața țirgovetului. Acesta, adus la sat, e ca un morfinist lipsit de injecția obișnuită.

Grădina curții, adevărat paradis, cu tei mari stufoși, cu duzi răsfățați, cu aleele bine îngrijite, părea anume menită înflinrilor intime ale unor amorezați.

Maria visase și ea adesea prin aleele grădinei, stăpînită de melancolia fetelor la optsprezece ani.

Cum trecură de înția alee, Iliescu dădu fără teamă brațul Matildei, strîngîndu-i cu înțeles mîna lîngă piept.

Matilda simțea o melancolie fermecătoare și, de la început, n-avu puterea să-și tragă îndărăt mîna; amețită, ca de privirea unui șarpe, își lăsă capul pe umărul lui

Iliescu. I se părea c-ar fi mers așa, fără să i se urască toată viața.

Într-un colț al grădinei se-ntindea o alee de zmeură, iar în vale s-auzea șerpuit lin de pîriu în care răchițele verzi cu ramuri plîngătoare își muiau crengile.

Încă nu-și făcuseră destăinuiți ; vorbiseră numai limba ochilor și a minilor.

Deseori începeau cu banalități, spre a vorbi, ca să nu tacă.

— Uite zmeura se coace, păcat că nu-s și fetele cu noi !

— Asta înseamnă că ți se urăște cu mine, zise Iliescu, stringîndu-i și mai cu putere brațul.

Matilda, cu acea șiretenie femeiască de a se face că nu vrea să-l ia în seamă, zise :

— Încă nu-i bine coaptă.

— Mincăm frunzele... Cîți și cite în dorul căpșunelor nu se mulțumesc cu foi !

— Cît sînt de proști ! În viață e bine să ai deviză : Ori tot, ori nimic.

— Frumos principiu, dar nu de îndeplinit în viața reală.

— Farmecele plăcerilor lesne căpătate sînt ca roua : inviorează numai o clipă.

— Nu totdeauna. În viața zilnică, și în patimi, e ca la război : nu soldatul ce zace în șanțuri are beția gloriei, ci tocmai cei pe care soarta i-a păstrat mai la adăpost de gloanțe și foc.

— Cînd iubești, ce luptă se începe ? O furtună în sufletul nostru, dar împotriva căreia nu poți nimic. Ca un căpitan stai față la distrugerea ta proprie, dar ți-i rostul pierdut, căci nu de la tine atîrnă alinarea furtunei.

— Dar de la cine ? zise Matilda, adînc mișcată de vorbele umflate ale tînarului.

— Cum de la cine ? Ai vorbit numai ca să zici ceva ? De la cine decît de la cea pe care o iubești ?

— Cît de copil ești ! Nu sîntem o jucărie a întîmplărilor ! Eu, de exemplu, niciodată n-am făcut ceva după voia mea ; mereu a fost cineva ori ceva, care m-au împins, întocmai cum e o foaie pe lac ; un vînt o doboară, altul o mină, pînă ce istovită cade la fund. Nu ți se pare că

soarta noastră, a femellor, s-aseamănă mult cu a bietelor foi ? Vai ! Bărbații, tirani și călai totodată ! Cînd m-a luat Todiriță, s-ar fi aruncat pentru mine în foc ; acum nici de sănătate nu se îndură să mă îngrijească !

— Poate s-ar găsi și azi unii, care să-și dea viața pentru o femeie, vorba e să știi dacă și ea te iubește, zise Iliescu.

— Vorbe goale ! mereu vorbe ! Toate le-aș fi crezut la optsprezece ani, dar la treizeci nu mai merge.

— Rea buruiană e neîncrederea ; dînsa ucide și cele mai frumoase sentimente. Dar sînt ființe cărora le place să se chinuiască singure. Cînd au prilejul fericii, fac toate chipurile s-o înlăture. Asemenea oameni se îmbată de nefericire ca alții de fericire.

— Da, fiindcă nu pot face altceva, deși, e adevărat sînt și suferinți plăcute.

— Spune-mi și mie una, zise Iliescu, privind-o țintă-n ochi.

— De cînd mi te-ai făcut duhovnic ?

— Nu pentru curiozitatea de a ști, ci ca să împărtășesc și eu acea suferință, cu atît mai mult cu cît zici că-i plăcută. Dar ce să nu simt și eu acea plăcere ?...

— Toată viața îmi pare pustie, lipsită de orice rost. Aș pleca departe, departe. Cel puțin de puteam merge la băi ! Singura distracție ce mai avem.

— De boala dumitale zac și eu. Deosebire c-aș vrea să stau neclintit aicea.

— Ce ești amoretat de Maria ? Rea boală și dragoste !

— Cît mai sînt femeile de crude ! Leoaica te prinde și te sfișie, dar femeia simte o plăcere să te chinuiască. Aci te lasă a crede că ține la tine, aci te lovește de moarte ! Adică nu pricepi că te iubesc ? De ce mă chinui mereu ?

— Ești copil ! Departe te-ar duce iubirea mea ! Nostim ideal ! O femeie măritată !

— Ei și ? De cînd iubirea se împiedică de legi ?

— Cu cît te-aș iubi mai mult, cu atîta nu te-aș sfătui să-ți legi zilele de o femeie cu prea mult trecut, zise Matilda.

— Iar vorbe ca să-mi îndurerezi sufletul.

— Dar am datorii, am bărbat și copil !

— Moartea și iubirea nu cunosc datorii ; înaintea lor toate se închină. Zicînd aceste vorbe, îi cuprinse talia.

Iliescu avea principiu : în iubire nu trebuie să se lungească prea mult. Îndrăzneala hotărăște și mai totdeauna e încununată de succes.

— Iliescule, o să fim nefericiți. Mai bine fugi ! Du-te cât mai e vreme, zise Matilda cuprinsă de un sentiment moleșitor.

— Vom fi fericiți, Matildo, ochii tăi îmi spun fără să vrei tu. Fericirea e cea mai sfîntă datorie a omului ; cine nu-i singur fericit, nu poate face pe alții. A fugi de ferice, cînd o poți avea, e o crimă ; sau cel puțin faci ca avarul, care-și ține aurul închis, nefolosind cu el nici pe sine nici pe alții.

— Fericire ! Uite un fruct ce n-am gustat în viață și nici cred c-o să-l gust ! E în lumea asta o soartă, care prigonește pe unii și răsfășă pe alții. Fată săracă, m-am măritat ca să am cu ce trăi. Lumea credea că-s fericită. Todiriță, ce-i drept, mă iubea, dar eram eu de vină, dacă nu-l iubeam ?

Zece ani de cînd îmi pare că trăiesc ca într-o minștire. Ce plictisit ! Ce viață monotona !

Am avut momente, cînd apa lacului din față mă moamea să m-afund în ea de veci. Dar cît de ticăloasă fie viața, tot găsește omul în ea ceva, care să-l ție ! Pe mine mă mai ținea fata. Așa a trecut an după an și am dus trai de vită, nimic mai mult.

— Dar acum ești vinovată. Te-ai învățat cu această monotonie și nu vrei să te smulgi din ea. Ai putea iubi și fi iubită, ai fi fericită și m-ai face și pe mine fericit.

— Cînd n-a fost, dragă, noroc la douăzeci de ani, n-o să fie la treizeci !

— Iubirea nu cere act de naștere. Mult ești îndărătnică. Nu știi ce sînt în stare să fac ! Și o să regreti.

La aceste vorbe o tăcere îi cuprinse pe amîndoi. Sînt oameni care mint cu atîta energie, încît pentru moment, cred nu numai alții, dar chiar ei singuri propria lor minciună.

Iliescu iubea pe Matilda, așa cum iubește orice bărbat o femeie frumoasă ; un tip ca dînsul nu era în stare să-și facă seamă, dar, cum zicea el între prieteni, dacă nu le-ai spune femeilor vorbe d-astea, nu cred că le iubești ; femeii îi place să te vadă că mori de treizeci de ori pe zi. Numai atunci crede ea că ții la dînsa. Astfel cu Matilda : eră hotărît să simuleze chiar o sinucidere ; lumea ar fi zis că-i din pricina Mariei.

Ca toți bărbații, își pusesese ambiția în joc și voia să reușească. S-ar fi disprefuit, în sine-ai, dacă n-ar fi ieșit biruitor din această încercare. La început credea c-o să cucerească mult mai lesne inima Matildei. Ce-i mai ușor decît iubirea unei femei măritate ?

Dînsa n-are nimic de pierdut și totul de cîștigat. Lumea e foarte discretă. Chiar dacă se știe, nimeni nu cutează să spună bărbatului.

Această îndărătnicie a Matildei o punea Iliescu pe seama cochetăriei, dar era hotărît să învingă. Amorul lui propriu de băiat frumos era în joc și trebuia să reușească. Băieții de la tribunal îl și felicitaseră : Nu de gustul rațelor, ziceau ei, se duce Iliescu în fiecare duminică la țară ; a găsit el vreo gîscă. Și toți rîdeau pe seama lui, îl fericeau că e băiat cu noroc.

Tei tufoși întindeau crengile departe ; un foșnet molum se auzea, un murmur lin, ca șoaptele ce-și spun iubirii, șoapte pline de înțeles, dar vai, atît de înșelătoare deseori.

Sub un tei umbros era, în cale, o bancă. În vale de tot se auzea un murmur de pîrîu, cîntec atît de plăcut amorezilor.

Matilda, gînditoare, s-așeză întii. Dînsa, în adevăr, iubea ; patima ei nu era o comedie jucată din amor propriu ori trecere de vreme. De aceea era foarte pe gînduri. Iliescu plecîndu-se, o sărută pe grumazul alb.

— Ce înseamnă asta ? Ești îndrăzneț, Iliescule ! Pur-tarea mea nu ți-a dat dreptul la așa ceva. Mă tem să nu ne nenorocim unul pe altul.

— Îndrăzneala prea mare ori te mîntuie ori te-neacă. Purtarea ta n-o mai pot suferi ; aci pare că mă iubești, aci iar te arăți indiferentă. Hotărăște-mi să nu-mai mai

calce piciorul în casă. Sufăr o dată și la urmă cine ce are cu viața mea? N-am pe nimeni. Nimeni n-o să mă plîngă.

— Dumneata ești liber, ce-ți pasă? Dar eu, cu fapta mea, pot nenoroci pe mulți, și alergînd după fericire, să dau de mai mari nenorociri.

— Nici o nenorocire nu se poate pune în cumpănă cu fericirea ce ne-o dă un ceas de iubire.

— Eu și fericire! Nici nu-ți faci idee ce ființă fără noroc sînt și cum nenorocesc pe toți cei din jurul meu! Todiriță mereu spune că de cînd s-a însurat, îi merge ca la cei vrăjiți.

— Nu sînt superstițios. Ce-ți pasă de paguba mea? Eu te iubesc și pentru mine dragostea ta e o fericire. Dar se vede că femeile sînt ca și copiii. Prima vorbă ca și primul pas e greu; pe urmă totul merge de la sine.

Poate îți vine greu a rostii cuvintele de iubire?

— Drept, nu le-am rostît niciodată în viață.

— Uite, zi după mine: Te iubesc. E atît de lesne a repeta după altul!

La aceste vorbe, spuse cu atîta îndrăzneală și pe neîmconjur Matilda simți o moliciune plăcută; îi lipsea puterea de a mai rezista ademenitoareii iubiri, patimei ascunse ce o mistuia.

Iliescu o cunoscuse mai bine decît se cunoștea dînsa.

De la înția vizită, văzuse că femeia e plictisită de căsnicie, că nu și-a iubit și nu-și iubește nici soțul, nici casa.

Iliescu, pe dată, simți că femeia n-a păcătuit numai din lipsă de ocazie. Dînsul avea principiu; un bărbat nu trebuie să se milogească mult la picioarele unei femei. Îndrăzneala în iubire face minuni, ca și curajul în război. Uneori e mai greu de cucerit o inimă decît o cetate; dar nu-i el bărbat, care să se descurajeze. Trebuie să știi a te folosi, la cel mai mic prilej, de slăbiciunea femeii. Primul pas făcut, poți fi sigur de biruință. E greu pînă femeia dă un deget diavolului, pe urmă se dă cu totul.

— Presupun e-am zis, ce-i cu asta? zise Matilda, în vreme ce Iliescu îi săruta mîmile cu foc. Putem noi oare fi fericți?

— Desigur că putem, o să vezi. Dar ce ne lipsește? Uite, natura e atît de frumoasă. Voi veni oricît de des mi-i zice. Și ce fericire, să te vezi după o lipsă de cîteva zile!

Și cînd nu vom fi împreună: ce farmec să te gîndești la ființa iubită, să știi că e pe lume cineva, care mereu cugetă la tine!

— Ei, spune o dată cu toată inima, nu pe înconjur, zise Iliescu, cuprinzîndu-i Țalia.

— Te iubesc, dar ca pe un prieten al casei, ca pe o ființă ce mi-a înțeles viața pustie și monotona ce duc. Bine ar fi, dacă iubirea dumitale mi-ar aduce o rază de lumină în viața întunecată ce am dus pînă acum.

— Am avut întotdeauna noroc și norocul meu l-am împărtășit și altora.

— Dar să știi, Iliescule, că înșelarea ta m-ar ucide.

— De ce-mi întuneci cele mai frumoase clipe din viață? De ce te-aș părăsi? Nu ești tînăr, nu ești frumoasă?

— Dar poate nu voi fi mereu frumoasă, și, cu cît vor trece anii, cu atît mai geloasă voi fi de iubirea ta.

Gîndește, e încă timp să rupem; zi că m-ai iubit și m-ai înțeles ca pe o soră. Uită-te, Maria e tînără, fără trecut; dacă o iubești cît de puțin, ia-o de nevastă, cu ea vei putea fi fericit. E fată bună; eu sînt mai rea decît dînsa: o trădare nu ți-aș ierta-o niciodată.

— Dar ce mă crezi copil? De cînd vin în casă, am avut tot timpul să-mi analizez inima și sentimentele. În iubire nu e calcul. Nu te poți înamora de cine vrei, nici la comandă. Te rog, într-un moment așa de solemn, nu-mi vorbi astfel de lucruri. Nu-ți faci idee cît ne amărăște pe noi bărbații neîncrederea femeilor.

— Se vede că are vreun temei această neîncredere.

— Poate să aibă pentru alții, pentru noi, nu. Ai să-mi dai voie să rămîi în seara asta aci?

— De ce nu?

— După masă o să te aștept aci. Ne întîlnim ca din în-țimplare.

— Cei din casă ne-or fi uitat; e vreme să mergem, zise Matilda.

La secrete

Trecuseră câteva zile de la crima descoperită; satul nu se liniștise.

Unde se întâlneau doi oameni, numai de aceasta vorbeau.

Unii îl criticau pe Coțofană, zicând că așa i s-a cuvenit; prea își bătea joc de nevastă, prea nu avea milă de copii!...

Era într-o marți; secerișul era în toi.

Cucoana Matilda, ca să treacă mai pe nesimțite zilele săptăminii, hotărâște să meargă la cîmp. La secrete e todeauna priveliștea împunătoare. Hotărîse chiar să se scoale de dimineață ca să meargă pe răcoare.

Hotărîre zadarnică, devreme ce Matilda nu se putea niciodată scula dimineața.

Pe la 8 ieși în balcon într-un matineu de batistă albă.

Ochii înconjurăți d-un cearcăn negru, fața-i palidă și buzele subțiri, arătau că-i foarte ațîțată.

Soarele era sus și razele-i arzătoare cădeau deasupra balconului.

Matilda trase nervoasă un stor, și sfoara îi rămase în mînă.

— Toate sînt putrede în calicia asta. Și, privind chiorș, pe Maria, care sta într-un colț, unde soarele nu năvălise încă, adăose:

— Bine că stai la umbră, ce-ți pasă c-o să vin la cafea? Ard-o focul de brodărie. Acum ai mire, numai zestre ați lipsește!

Maria nu zise nimic. Știa că Matilda e năbădăioasă dimineața.

Puica sta foarte cufundată cu împodobirea păpușei: nu-i putea potrivi rochia și era foarte necăjită.

Feciorul aduse cafeaua.

Maria tăcută se duse, ca de obicei, să toarne. Matilda, din răutate și spirit de contrazicere, strigă răstit:

— Te rog, te rog; mi-o torn eu; nu-mi trebuie serviciile tale.

Maria, jignită, se opri locului. Rareori o rază de veselie îi lumina fața. Fată săracă, grozav o umilea statul în casa surorii-si.

Matilda gustă din cafea și făcu o schimbă de neplăcere.
— Alexandre, țipă dînsa ascuțit, ce fel de lapte ai fiert?

— De bivoliță, duduie.

— Gogomanule, te lau cu el. Ți-am spus să-mi fierbi smîntînă de la Tirolea.

— S-a acrit smîntîna.

— Gogomanule, n-a fost oala curată! Ai merita să-ți dau palme, să te scald cu laptele ăsta. Ți-s gîndurile la ibovnice?... Și tu, Marie, nu observi nimic. Vizezi toată ziua, nu știu cam ce.

Maria încreți sprîncenelē și sorbi cafeaua goală: durerea o strîngea de gît. Un cuvînt să fi zis, s-ar fi încins o ceartă nepomenită, din care tot ea, fată săracă, avea să iasă umilită.

Adeseori se întreba Maria: De ce o privește soră-sa atît de rău? Nu de cheltuială putea fi vorba la țară, unde nu se cunoaște de e unul mai mult ori mai puțin la masă.

Dînsa, bună la inimă, nu putea înțelege ce plăcere ascunsă simte Matilda a o face să sufere, aproape în fiecare zi.

— Ce-mi stai ca o stafie la spate? Mergi de zi să pună caii!

Feciorul, bucuross c-a scăpat cu atîta, ieși repede.

Cu o zi înainte cuconul Todiriță zisese nevستی-si să vie să vază ce grîu mîndru e pe lanul de la Cetate, singurul lan cu adevărat frumos.

Pe la vreo nouă, cucoana Matilda, elegant gătită, plecă la cîmp cu Maria și Puica.

Lanul se întindea în zarea ochiului, galben-auriu, scăldat de razele soarelui.

Paiful era înalt pînă la brîu; spicele îmbronate se legăneau formînd valuri galbui, mîindu-se unele pe altele, zorite de a scăpa de seceta furioasă ce le culca la pămînt.

Din loc în loc snopii zăceau pe miriștea alburie.

Fete, neveste și babe, se vedeau răzlețite pe lan, secărînd pe nerăsuflăte, cu fețele arse de soare, cu tulpănele legate după cap. Cămășile lor albe, de bumbac, făceau contrast frumos cu fustele, viu colorate, verzi, roșii ori albastre.

Tinere și bătrâne stăteau încovoiate, apucînd cu o mînă grîul, și cu secerea tăind, fără milă, mînunchi după mînunchi.

Din cînd în cînd secerătoarele își îndreptau șalele înțepente și trupurile lor apăreau mlădioase, svelte, neșchimonosite de corset, dar nici îngroșate de grăsimea ce o dă lenevirea din orașe.

Feciorii boierești, umblind de colo pînă colo, certau pe cele mai bătrîne, glumeau cu cele mai tinere, dînd porunci în dreapta și în stînga, îndemnînd, cînd cu bine, cînd cu rău, la hărnicie.

Maria și Puica s-au dat jos să culeagă de pe marginea lanului garoafe sălbaticе, care străluceau în bătaia soarelui ca nenumărate măgele roșii. Matilda nu voi să se dea jos, c-o supărau la picioare beldiile țepoase de grîu. Se minuna cum secerătoarele alergau cu picioarele goale pe miriștea ghimpoasă.

-Cu mult necaz privea Matilda veselia fetelor și nevotelor, care alergau pe miriște ca pe un covor moale.

Dînsa, fiind singură nemulțumită, avea necaz că vede pe alții veseli și fericiți, chiar în neajunsuri.

Mai nu zicea cu glas tare :

„Cît de timpite și de nesimțitoare trebuie să fie aceste ființe, de le vine a rîde și glumi cu așa viață chinuită“.

Cuconul Todiriță veni la trăsura.

— Să-mi fi dăruit dumnezeu toate lanurile cu așa roadă, mă vedea norocul !

— Veșnicul tău cîntec. Speranțe deșarte !

— Cu astea trăiește agricultorul. De nu le-ar avea, și-ar face seamă.

— Cam puțini secerători. Și muierile mai mult rîd decît lucrează, zise Matilda cu răutate.

— Ce vrei ? Sînt tinere ! N-o să le călugăresc eu !

— Dacă rîsul e semnul fericii, atunci, sigur, sînt ferice ; dar, mai curînd, cred că-i al prostiei.

— Trăiești de atîția ani la țară și n-o cunoști pe țărancă. Nu-i deloc proastă, dovedă că nu-și face inimă rea, cînd poate să nu și-o facă.

— Ce zor am să le cunosc ? Doar nu-mi fac viața între ele ca tine !

Suiți, fetelor, să mergem și la gireadă. M-am plictisit ! Uf ! Ce zăduf ! Ce căldură ! Și-i de-abia zece, zise Matilda, uitîndu-se la ceasul scump de aur ale cărui diamante scilipeau în bătaia soarelui.

Gireada se-ntindea pe alt lan, secerat. Văzînd-o, simțeau bucuria belșugului, urmată de jalea ce-ți aducea gîndul, că ațta podoabă și frumusețe a cîmpului, o primăvară întregă, a încăput într-un morman de cițiva stînjeni. Nevoînd, prin minte își trecea gîndul : poate tot astfel de puțîn rămîne din gloria unei generații. Din acel munte de spice, poate nici un fir nu era menit să dea roade !

Lanul, trist și pleș, coperit de miriște ghimpoasă, se-ntindea cît vedea cu ochii.

Din loc în loc, spiculele bicisnice, scăpate de secera soartei, se ridicau stinghere, clătinate de vînt, aidoma oropsitului de soartă, cărui i-au pierit rude și prieteni.

Păsările năvăliseră ca pe un cîmp de luptă.

Sus pe gireadă stăteau oameni cu țepoale, așezînd me-reu snopii aruncați de jos.

Glasul vătafului s-auzea răgușit :

— Siliți băieți ! Înălțați muchea din stîngă ; umpleți bine mijlocul, să nu se lase ! Măi Ghiță, muchea nu-i bună ! Vai de mama ce te-a făcut, că prost cap ți-a croit !

Măi Gheorghe, tu nu vezi că pieptul e strîmb ori ai nevoie de luminare ? Lucrați ca oamenii ori pe toți vă ia dracul. Ați înțeles ? Nu vă bateți joc de lucrul boieresc.

Uite, vine și boierul, dați voi de ziua necazului...

Cuconul Todiriță sosi să vază de nu-i chip de isprăvit gireada înainte de masă.

— Măi, dar încet mergeți ! Ce vă pasă vouă ? Nu vă grăbiți deloc ! Curat vorba cîntecului : „Treci zi, vină noapte, apropie-te moarte“.

— De, cucoane, zise feciorul boieresc, îi sudui de-ajuns ! Vezi că nu-nțeleg de vorbă.

— V-ați muiat flăcăi de tot la treabă, ia luați-o repejor ! Două vedre de rachiu is ale voastre, de isprăviți înainte de toacă, zise Mustea.

— Să trăiți, cuconașule, zise unul mai guraliv. Pînă veniți dumneavoastră de la masă, e gata.

— Bine. Să văd, știți a vă ține de vorbă ?

— Cum să nu, boierule ? Doar pe unde iese vorba are să ne iasă și sufletul, zise un țăran în vîrstă.
 — Dacă le făgăduiți rachiul, silesc ei, doar asta așteaptă, zise feciorul.
 — De ! Isprăveam noi și fără rachiul ; dar ce ? Îți pare rău, dacă boierul e bun și ne dă ?
 — Nu-mi pare rău, dar vă deprinde cu nărav.
 — Hei, bade Gheorghe, învățul are și dezvăt, și doar nu facem de zece ori pe an girezi !
 — Scurtă vorbă, măi, și siliți cu lucrul.
 Cuconul Todiriță veni la trăsură, arătînd niște boabe de grîu.
 — Grîul de la cetate e curat vorba : în spic ca vrabia, în bob ca mazărea.
 — Ce folos, dacă nu-i pretutindeni așa ! zise Matilda.
 Noi plecăm ; să nu întîrzi de la masă.

Patima învinge

Să vedem ce se petrecuse de cu seară în sufletul coanei Matilda, de cum aflate c-a luat bărbatu-său banii și pînă în momentul ce el pleacă.

Cînd Mustea a spus că are cincizeci de hîrtii de cite o mie, nou-nouțe, Matilda simți un junghi de neliniște prin inimă.

Reuși-va ori ba ?

Acum viața ei toată era pe o carte.

Cine și-ar fi putut închipui atîta nepotrivire în aceste două suflete de soți, care mîncaseră zece ani la aceeași masă, care împărțiseră, în anii tinereții, fericiți și nefericiți, ce fatal sînt legate de orice căsnicie ? Cine oare ar fi putut ghici ce sentimente opuse se aflau în ele ?

Sentimentele lui cuconul Todiriță erau leale, cinstite și vrednice ; dorea să-și scape moșia, să facă fericirea fetei și a nevastei.

Pe cînd în sufletul femeii, care ar fi trebuit să fie îngerul dătător de noroc al casei, ce planuri diavolești se urzeau ?

De cum auzi c-a luat banii, un singur gînd îi chinuia sufletul : cum va face să pună mîna pe ei ?

Din acest moment, orice judecată dreaptă, orice groază de săvîrșirea unei asemenea crime, dispăru.

Dinsei i se părea că banii sînt un drept al ei, că trebuie să-i ia.

Nici o clipă nu-și pune întrebarea : ce va suferi bărbatu-său ?

După cum nici hoțul nu-și bate capul de suferința păgubașului ; după cum nici criminalul n-are milă, nu simte îndurare, de suferințele victimelor, Matilda nu se întreba : „cum va îndrepta Mustea răul imens ce-i va face ea, răpîndu-i acești bani ?”

Mintea-i era ca adormită pentru orice altă idee decît cea de-a răpi banii și de a putea duce viața îmbelșugată cu Iliescu.

Mustea, avînd cugetul liniștit, cum se culcă, adormi dus.

Matilda ascultase răsuflarea înceată și regulată a bărbatului.

Ea nu putea și nu voia să doarmă. De cîteva ori voi să se scoale, dar se temea să nu o simtă.

Într-un tîrziu cuconul Todiriță începu a horăi.

Matilda gemu, tuși tare de cîteva ori, să vadă dacă el nu se va trezi. Mustea își urma somnul mai departe, vi-sînd fericirea familiei, cutreerînd lanurile de grîu cu spice de aur.

Dînsa, încet, aprinse lumînarea. Mîna îi tremura. Era în adevăr ca o lunatecă mînată de-un singur gînd : furtul. Întocmai cum acesta merge pe marginea prăpastiei, nu din pricina curajului, ci fiindcă simțul rațiunii și al realității îi e complet adormit, — tot astfel sufletul Matildei era adormit pentru milă, dreptate, cinstite și dragoste de familie.

Farul ei conducător era patima atotputernică.

Merse tiptil la haine, luă cheia de la casa de fier, păsînd în vîrfurile degetelor ; asculta, din cînd în cînd, respirația bărbatului.

În cămașă de noapțe, cu fața palidă de grijă, avînd lumînarea într-o mînă și cheia în alta, părea o stafie ce cutreieră locuințele spre a speria pe muritori. A doua Lady Macbeth, dar mai crudă ; își fura soțul și copilul.

Cu glas aproape tare, își zise :
Minciuni băbești. Nu sînt superstițioasă.
Abia în zori ațipi...

...În vis deseori nu ne putem stăpîni nici gîndurile, nici patimile : sentimentele cele mai ascunse ies, plutesc ca slaba picătură de untdelemn în apă.

Se pare că morala, cu dreptul ei de veacuri, călcată și nesocotită, cerea să se răzbune cel puțin în somn. Visă niște gropi pline cu noroi, în care mai nu se prăvălea ; un cîine grozav se aținea s-o sfișie ; iar dînsa, descultă, fugea pe drumuri, neștiind cum să-și ascundă picioarele goale, de rușinea lumii ! Avea simțirea că s-ar afla într-o lume necunoscută și pizmașă, în care toți o persecutau.

Din planurile fericite, ce și le făcea, nimic.

În vis totul i se arăta ca un haos îngrozitor, pustiu, lipsit de orice ființă iubită. La un moment i se păru că puntea, care o ținea peste o prăpastie înfricoșată, se rupse.

Se trezi de țipătul ascuțit ce singură scoase. O sudoare rece îi acoperise trupul.

Înima i se bătea cu putere ; un tremur o ținea într-una.

Se sculă repede. Aproape uitase cele petrecute noaptea, nu-și dădea bine seama, dacă visase fapta săvîrșită ori o făcuse adevărat ; de nedormire și emoție pierduse aproape noțiunea realității.

În cămașă, cu picioarele goale, alergă la sobă spre a se încredința dacă nu cumva a visat. Cînd simți pachetul, avu bucuria hoțului, care a reușit să-și ascundă bine lucrurile furate.

Sună și porunci feciorului să-i dea o cafea neagră cu coniac. Tremurul o ținea mereu.

Se îmbrăcă repede și porunci să-i puie caii.

Erau abia nouă ceasuri ; dar se grăbea să plece, să fugă, cit mai curînd.

Un moment stătu la îndoială, dacă să ia fata.

Dar își puse întrebarea : unde s-o ducă ? Un copil e o sarcină mare. Mustea avea s-o puie în pension.

Ușa de la odaia, unde era biroul, și casa de fier rămăsesse deschisă. Cum trecu pragul, se simți mai ușurată ; era adîncit iar, auzea numai răsuflarea-i regulată, încolo totul era adîncit în tăcere.

Matilda puse binișor sfeșnicul pe birou și, cu mișcări ca de panteră, care-și înșfacă pe nesimțite prada, deschise casa de fier. Pachetul cu hirtii era într-un portofel de piele, așezat într-o parte a casei. Cu o mișcare nervoasă îl luă. Un oftat ușurător îi ridică pieptul ; ochii îi străluciră de bucurie diavolească, întocmai ca la halucinații, care au vedenia că li s-a deschis cerul. De aci merse la sobă, deschise un oblonș de la stîlpi și viri pachetul adînc înăuntru, pe urmă închise cu băgare de seamă.

La ușa din afară, Newton căscă lung, hîrîind, parcă ar fi simțit pe cineva străin în depărtare.

Matilda, cu pas liniștit, luă sfeșnicul și, încet, fără zgomot, merse de puse cheia la loc.

Știa că Mustea, dimineața, grăbit, niciodată nu umbla la casă. Ar fi trebuit ceva neobișnuit ca să se întîmple aceasta.

În gînd își zise „Fără risc nu se poate !“

Săvîrșirea faptei îi dase liniștea voită, dictată de pațima iubirei nebune.

Poate hoții de profesie dorm după săvîrșirea crimei ; Matilda nu adormi, gîndurile ei erau numai la fericirea și mulțumirea ce va simți Iliescu, aflînd că visul dorit de atîta vreme s-a împlinit.

Mustrare de cuget pentru fapta săvîrșită n-avea de loc ; căci demult era hotărîtă și plănuită, demult fatalitatea pusese sigiliul pe cugetul Matildei ; demult neînălăturatul „trebuie“ îi înarmase mîna și-i desbrăcase cugetul de orice simț de datorie morală.

Nu putu închide ochii, nu de muștrare, ci de emoția ce-i produceau gîndurile unei vieți noi, ce avea să înceapă și de teamă să n-o descopere Mustea.

Noaptea îi păru, în adevăr, an.

O tăcere adîncă domnea pretutîndeni în sat.

Afară de rari și slabe lătrături de cîini, totul părea mort.

Numai despre ziuă, la cîntatul fioros al unei cucuvele, simți fiori reci.

Copila se juca veselă : când o văzu pe maică-sa palidă și gata de drum, așa de dimineată, inima ei de copil avu o presimțire dureroasă.

— Unde pleci, mamele, așa de dimineată ? Nu stai la dejun ? Mai sînt prăjituri.

— Mănîncă-le tu și cu tată-tău.

— Mata nu vîi la dejun ?

— Nu, mă duc la un doctor, mă doare o măsea.

Sărută copila pe amîndoi obrazii și plecă, temîndu-se ca de o ispită rea, să nu o apuce jalea mamei, care își pă-răsește casa și copilul. I se părea că, de va mai întîrzia un moment, un glas venit de departe, care se tot apropia încet, i-ar striga :

„Femele, oprește-te, cît mai e vreme, prăpastia din vis te așteaptă.

Cucuveaua ți-a cîntat marșul funebru ; dar gîndește-te, poate mai e vreme, oprește-te !”

O clipă să mai fi întîrziat, și, poate, glasul conștiinței ar fi țintuit-o locului.

Zadarnic ! Patima a înăbușit glasul sentimentelor no-bile. Matilda a plecat, fără s-arunce o privire îndărăt. Fără milă și-a rupt cei zece ani din viață, aruncîndu-i în pră-pastia patimelor celor mai ticăloase !

Nu puica Newton, ca și altă dată, se ținea de dînsa, pînă ce Puica l-a chemat îndărăt.

Matilda strigă vizitiului să mîie mai repede și să o ia prin pădure, doar va ajunge mai curînd. Nu mai gîndea nimic ; tot drumul, singura-i grijă era de-a ajunge cît mai repede. Nu simțea nici bucurie, nici scîrbă ; era într-o stare de nesimțire. Săvîrșirea faptei o paralizase.

Copila se uită lung după mama-sa.

Plecarea acesteia, așa pe neașteptate și așa de dimi-neață, camerele încă neregulate, dînsa rămasă singură, fără suflet de om, toate acestea o impresionau dureros. Nu-și putea da seama, dar vedea că e ceva straniu în toată această purtare a Matildei. „Dacă ar fi măcar Maria, dar așa ce-am să mă fac eu singură ? Noroc de bietul Newton !”

Copila cuprinsese cîinele pe după gît. Apoi o lovi o jale de singurătate în care se afla, și începu a plînge.

Anica veni să facă odăile.

— Ce plîngi duduie ? zise Anica.

— Treaba mea.

— Așaa, las' nu-ți mai spui eu povești. Puica, tăcută și cuminte, luă cartea pe care învăța a citi și începu a scrie după ea.

Matilda la oraș

Cucoana Matilda, cum a plecat de-acasă, îndărăt nu s-a mai uitat ; era ca într-o vrajă, privind îndărăt ar fi stricat farmecul.

A tras la un hotel și a trimis trăsura. Vizitiul o în-trebă, cînd să vie.

— N-o să vîi deloc ; mă voi întoarce cu o trăsură de-aici.

Trimise la Iliescu un chelner cu un bilet, în care îi spunea să vie imediat !

Cucoana Matilda era foarte neliniștită : pasul ce-l fă-cuse era, poate, cel mai însemnat din viața ei.

Cînd se măritase cu Mustea era prea tînără, pentru a gîndi serios : dînsa rîdea, glumea, lăsînd părinții să judece pentru dînsa. Prietenele o fereceau, o invidiau chiar ; dînsa, tînără, frumoasă, măgulită de toți, cum putea să nu se aștepte la cea mai mare fericire ? Pe urmă măritîșul avea farmecul necunoscutului, al unei lumi noi, plină de fericiri.

Acum era cu totul altceva. Singură răspunzătoare de fapte și de fericirea sa, n-avea pe nimeni de la cine să ceară un sfat. Ba mai mult, ca hoțul trebuia să ascundă planurile, trebuia să roșească de faptele sale.

Patima îi dădea dreptate, dar mintea, în care, ca-ntr-o oglindă se reflecta judecata societății, o condamna.

Măsura odaia în lung și larg, muncită de gînduri de tot soiul.

După ce dădu drumul vizitiului să meargă acasă, simți un fel de leșin ; să fi putut, s-ar fi întors îndărăt. Dar era prea tîrziu : zurgălăii trăsुरii s-auzeau pierduți în depăr-tare.

Toate juvaierurile erau demult cărate la Iliescu.

Iliescu, îndată ce primi biletul, alergă ca un nebun; norocul lui era în joc. Mereu se întreba: pe ce sumă o fi pus oare mina? Fără a da măcar ziua bună, zise pripit:

— Sînt banii?

Matilda enervată, simți o strîngere la inimă: cu glas închis, zise:

— Sînt.

— Unde? Cîți? întrebă Iliescu, plin de lăcomie.

Fața lui avea o expresie atît de lăcomă și de pofcioasă, încît o femeie pricepută ar fi trebuit să-l scoată pe ușă afară.

Matilda împietrise locului și mai n-avea glas.

— Dar bine, soro, vorbește, nu-i timp de pierdut. Să vedem ce bani ai și să facem hîrtia de divorț: trebuie dată chiar azi.

La aceste vorbe, Matilda se mai liniști și zise:

— Nu i-am numărat. Oh! cit sînt de obosită! Și se lăsă pe un scaun.

— Unde-s? Dacă nu-s schimbate, n-am făcut nimic. Matilda, plictisită, îi arătă geamantanul.

Iliescu se repezi ca un uliu după pradă, ca hoțul care dă năvală la averea altuia, strică, răscolește, spre a găsi comoara dorită.

Scoase portofelul de piele, și, cu ochi scînteietori, îl desfăcu, începu a număra hîrțile cu glas tare, aproape fără a se răsufla.

— Tocmai cincizeci de hîrtii de cite o mie! Ce noroc că le-a schimbat!

În ochi se vedea mulțumirea diavolului, care a reușit s-aducă un suflet în ispită.

Cu o siguranță și cu o nepăsare de uimit, puse portofelul în buzunarul de la piept.

— Îl iei cu tine? zise Matilda.

— Vezi bine, doar n-o să-i ții la tine de podoabă. Pe urmă se poate întimpla să se plîngă boierul la procuror și să-ți facă percheziție și să-i ia.

Așa, spui că n-ai luat nimic. Poate i-au furat servitorii ori i-a pierdut; tăgăduiești tot. Ai înțeles?

— Numai ia seama să nu-i pierzi.

— Ce, mă crezi copil? La vară clădim, facem nuntă în casa noastră; repede hîrtia de divorț.

— Iliescule, ai milă de mine; sînt prăpădită!

— Vai, soro! Ce-a fost mai greu s-a făcut. Acum nu-mai răbdare, cu tărăgăneala divorțului, dar pun eu cuvînt.

— Vai, un an ce-o să mă fac?

— Femeile sînt toate ca una: după ce-ajung idealul, nu-l mai știu prețui.

— Ideal! Dar vai, cu ce jertfe! Cu ce primejdii!

— Fără primejdii n-ar fi plăcere, fără jertfe n-ar fi fericire.

— Ce mă fac eu, sînt ca și căzută din cer?

— Ce faci? Îți iau o cameră cu chirie. Te abonezi la un birt și gata! Viu și eu pe-acolo, însă așa ca să nu te compromit.

— Pentru tine toate par ușoare, dar ce viață pentru mine să stau singură?

— Bine, soro, împreună nu putem sta, ne-am promis și nu te-aș putea lua, legea e hotărîită; femeia, prinsă cu amantul, nu se poate căsători cu el. Cred că asta nu dorești?

— Ce legi barbare!

— De, nu le putem schimba noi; trebuie să ne supunem; dar oare: n-ai putea sta la o mătușă? Parcă ai două...

— Nu, nu voi nici cu-n chip.

— Am întîlnit-o pe Maria, a mai slăbit, biată fată! Dar e mai interesantă, e chiar draguță; blondelor nu le șade bine prea grase.

Matilda nu asculta deloc cu drag asemenea laude; dînsa era mereu geloasă de tinerețea Mariei, și, ca să curme potopul de laude, cu care Iliescu nu mai sfinșea, zise:

— Eu s-ajung la ușa lor? Dar mai bine într-un bordei. Să mă scol și să mă culc în morala lor? Nu, nicio dată!

— Atunci fă cum vrei; între rude nu m-amestec.

— Iliescule, caută-mi o cameră pe-aproape de tine. Nu mai cunosc nici străzile, atît m-a sălbăticit viața de țară, parcă n-aș fi născută și crescută aici!

— Am și ochit o cameră în drumul meu.

— Oh ! Ilescule, fii bun cu mine, nu știi cât sufăr !
Într-o zi atâtea schimbări !

— De-o să-mi vorbești mult așa, nu știu zău !... Nu-mi plac femeile, adică oamenii, care veșnic se plîng ; ce s-a făcut e bun făcut ; mortul de la groapă nu se mai întoarce.

— Da, decît...

— Nici un cît, altfel nu ne puteam lua, și tu nu mai puteai trăi cu dînsul. Eu am planuri mari, numai să m-ascuți.

— Să-ți ajute dumnezeu ! Mult am suferit și poate aș merita o viață mai bună. Eu nu eram pentru Mustea, nici el pentru mine. Spune-mi și mie planurile, poate mi se va mai potoli cugetul ; oricum, uneori, m-apucă grozave momente.

— Oh ! romantismul ăsta rupe femeilor capul. Ce s-a făcut trebuia să se facă.

— Dar, dragă, vezi că-n mine se luptă multe suflute.

— Lasă soro, ne clădim o casă frumoasă, o mobilăm cu șic ; mă reped pe urmă la Geneva și-mi iau diploma de avocat, într-un an, doi ajung departe. Banii tăi sînt fermentul prin ajutorul căruia o să ajungem unde dorim.

— Dar cu slujba ?

— O las dracului la cea dintîi ocazie.

— Oh ! Să ne ajute dumnezeu ; destul am suferit.

— Dumnezeu o să ne ajute, eu sînt om cu noroc. Am multă prevedere și cumpăneală ; nu te sfătuiam să faci ce-ai făcut, dacă nu eram sigur de reușită. Trebuie să ai încredere în mine.

— Vezi bine că am.

— Cunosoc eu felul de-a cugeta al femeilor. Ai dreptate, cu altul ai fi putut-o păți, cu mine nu ; eu sînt om de cuvînt. Fiecare e cinstit, așa cum înțelege să fie. Spune : n-am fost corect cu tine ?

— Sper că o să fii și de-acuma. Dacă mă îndoiam de caracterul tău, mai bine mă spînzuram de cea dintîi cracă din pădure.

— Adineauri vei fi gîndit că pot face, ca mulți alții, să dau banii în cărți, să te las pe drumuri.

— Vai ce idee ! Mai curînd să mă omori întîi.

— Hei, dragă, puteai nimeri peste asemenea canalie. Ales cum ești tu cam naivă, cam lesne crezătoare...

— Te-nșeli, femeile au o presimțire, care rar le înșeală.

— De cite ori n-o pălesc cu toată presimțirea lor ! Eu, de cum te-am văzut, te-am iubit. Puteam să profit, să petrec așa cum fac atîția, și în urmă, plictisit, să te las. Dar vezi, n-am făcut, fiind om de onoare.

Te-am văzut că suferi, și mi-a fost milă.

Mi-am zis să te scap cu orice preț din iadul acela de căsnicie, cu-n om ce nu-l puteai suferi.

Dar, cînd vrei fericirea ființei iubite, n-alegi mijloacele, nu ocolești căile.

Și sfatul ce ți l-am dat e, dacă vrei, machiavelic, dar nu criminal. Dovadă : nici legea nu-l condamnă. Atunci la ce ți-ai face sînge rău ?

— Da, legea nu mă condamnă, dar lumea ?

— Hei, lumea ! Cine o întreabă pe ea ce face ! Dacă am putea străbate în suflutul fiecăruia, apoi te-asigur, am vedea că noi sintem îngeri.

— Și eu tot așa zic de alții.

— Trebuie să fii rezonabilă.

— Foarte greu pînă mă voi deprinde cu viața asta nouă ; mai ales cu singurătatea.

— Ce vrei ? Nu se poate altfel. Acum uite, să fac hîrtia de divorț, s-o iscălești și s-o dai la tribunal. Eu azi arvnesc camera și mîine te muți.

Plecînd, Ilescu abia-i atinse obrazul c-o sărutare. Era grăbit.

Matilda se mira de încrederea ce-o are în Ilescu. Juvaierurile, în valoare de vreo douăzeci de mii, i le dăse ; banii de asemenea. În adevăr, numai o iubire pătimașă e în stare de așa încredere.

Femeile, în asemenea momente de furie pasională, nu se gîndesc la starea materială.

Nu călcase ea în picioare poziția socială, numele de femeie cinstită, simțirea de mumă ?

Toate le nesocotise pentru Ilescu, și era să ție la bani ? Nu, aceștia n-au preț în fața patimei.

Simțea ea bine că fapta ei, și a lui Ilescu, numai cinstită nu-i, dar era întocmai ca hoțul, care n-are curaj

să-și numească tovarășul hot, căci acel nume i se cuvine și lui.

Acești oameni, fără pic de morală, se simt datorii unului altuia; e un fel de cinste specială, de a nu-și categorisi tovarășul. E ceva mai mult: oamenii cei mai necinstiți tot au o cinste, față de tovarășii lor și nu-i înșeală. Se pare că, stricați cu morală lumii întregi, țin cel puțin la stîmna complicilor. Pe acest soi de cinste se lăsa și Matilda.

Iliescu ar putea-o înșela, dar nu va face asta. În asemenea hal de necinste nu ajunsese.

La fiecare vutet Matilda tresărea, în așa stare de energică a adusesse faptele ei.

Aștepta cu nerăbdare vremea să plece, voind să dea cât mai curînd hîrtia. Se temea să nu-l vadă pe Mustea năvălînd în cameră, rugînd-o să se întoarne îndărăt.

Nunta

Cu anevoie, dar în sfîrșit Matilda se însănătoși.

Fu pentru ea adevărată sărbătoare, cînd ieși de la casa doamnei Grigoriu.

Iliescu se certă cu moașa pentru plată.

— Bine, cucoană, domnia voastră dezbrăcați lumea.

— Frumos! Faceți pozne și vreți să scăpați fără bani. N-a fost vorbă cu cinci sute de lei?

— Crezînd că vei avea bucluc și cu copilul!

— Dacă s-a întimplat așa, e norocul meu. Dar n-am avut o facere care plătește o mie de lei? Nu-ți pare bine că ți-a scăpat nevasta din primejdie?

— Dar trei sute de lei sînt bani. Nu se iau din drum. Vremi grele, crede și dumneata.

— Pe mine: doctor, farmacie, chirie și cite, cite nu mă cred.

— Ei, dacă nu ți-oi da, ce-o să-mi faci. Ai să mă dai în judecată? Te ține cureaua?

— Te-aș putea și da. Ce? Nu e o facere, unde am marior pe doctor? Eu n-am nimic de ascuns, te fac de rîs ca pe dumneata. Și, de, să nu dea dumnezeu să mai ai nevoie.

La aceste vorbe, Iliescu rămase pe gînduri. În adevăr: de unde știi că nu mai are nevoie? El era hotărît să n-aibă copiii cu Matilda.

— Ei, fie. Facem pe din două: patru sute.

— Nici patru bani nu las!

Moașa era șireată, văzuse că a lovit bine și unde tre-bute.

Iliescu, necăjit, se plimba de colo pînă colo.

— Nu te mai codi și dă banii. Uite, mi se pare, vine cucoana.

— Las-o să vie, să vază cît mă costă prostiile ei?

— Numai ale ei?

— Da, fiindcă a ascuns.

Între acestea intră și Matilda.

Deși palidă, avea înfățișare mai bună; speranța unei vieți mai tîhnite îi lumina și înfrumuseța fața.

Iliescu scoase trei hirtii de cîte o sută, zicînd:

— Trei sute și cu două sute la început fac tocmăi cinci sute. Adevărată dezbrăcăciune!

— Crezi, se vede, că toți acești bani îmi intră mie în pungă! Vai de venitul meu. Muncesc de douăzeci de ani și n-am nimic pus la o parte.

— La o parte n-o fi, dar la ciorap, zise Iliescu, rîzînd. În sfîrșit, cu bine, cucoană moașă.

— Cu bine și la revedere.

— La revedere, dar nu pentru afaceri.

Era o seară de toamnă, rece și umedă. Matilda se în-văli bine în mantelul blănit și trăsura îi duse la locuința cea nouă a lui Iliescu. Peste cîteva zile erau să meargă la primărie pentru facerea căsătoriei civile.

Matilda țină cu orice preț să-și facă pentru cununia religioasă o rochie de mătase mov.

Iliescu voia și el ca mireasa să fie cît mai elegantă: aveau să vie la cununie colegi de-ai lui. Oricît era de zgîrcit în cele mai mici nimicuri, cînd era însă vorba de a arunca șperlă în ochii lumii, nu se uita la sute de franci. Îndată după ce se isprăvisse divorțul, Iliescu îi zisese Matildei să trimită la Mustea să-i dea lucrurile ce-i mai rămăseseră la el.

Mustea, fără să se împotrivescă oricît de puțin, îi defea rufăria ce mai avea la el, precum și hainele și așternutul.

Mustea simți ușurare de a da tot, dar tot, ce i-ar mai fi putut aduce cea mai mică amintire. Uita, sărmanul, că amintirea era în inima lui; putea pieri numai odată cu darea sufletului.

Matilda chemă o croitoreasă, de-i prefăcu toate rochiile vechi.

— Cu economie, dar să fie la modă, îi zise Iliescu. Nu voi să semeni cu cucoana Chirița, cînd vom ieși în lume.

Iliescu, practic cum era, luă veriga de cununie a Matildei, care o avea de la cuconul Todiriță, și făcu din ea două mai subțiri.

Omul acesta n-avea nimic sfînt și nici un prejudiciu. Ar fi făcut negoț și cu cenușa părinților săi, dacă l-ar fi îmbogățit.

Era atît de ahtiat după avere, încît, zi și noapte, n-avea alt gînd decît cum ar înturna ca din mille de franci rămase să poată scoate cît mai mult.

Locuința nouă era cît se poate de nostimă.

Un salon mare, scos în față cu un rond mic de geamuri, anume pentru flori.

Un antreu impunător.

În fața salonului era biroul viitorului domn avocat.

Pe urmă venea sufragerie, cameră de culcare și alte camere fără menire specială.

Matilda era foarte necăjită că n-avea frumoasele și bogatele ei juvatericale.

Iliescu ghici tot necazul ei, și, cum nu nu voia să dea pri-lej de ceartă, fără știrea Matildei, cumpără o brățară și un colier, imitație de diamante.

Avu însă grija să puie pe ele prețuri de sute de lei.

Matilda, primindu-le, fu încîntată; nici prin minte nu putea să-i treacă de șiretlicul lui Iliescu...

Se zbučiuiau însă mereu cine să le fie nuni.

— Înțelegi tu, dragă, ar fi cea mai mare nebulnie să pierdem ocazia prin care ne putem lega c-o familie bună și de la care să avem protecție.

— Dar pe cine? Eu n-am pe nimeni. Dacă nu o ucidă pe sărmana mătușă.

— Asta a fost adevărat ghinion! Ce sprijin, ce relații am fi avut! La ea venea tot ce are orașul mai nobil și mai ales.

— Ce cadouri era să am! Adevărată nenorocire! Ticălosul de Turel!

— Ar merita ștreang. Un păcătos îți strică tot rostul.

E vorba: cine ne cunună?

— Ziceai că ești bine cu președintele?

— Bine, dar de, nu știu de-o vrea!

— Cearcă.

În adevăr, Iliescu luîndu-și o mustră de umilință, îmbrăcat cochet, se duse acasă la președinte, la un ceas cînd el era la tribunal, anume s-o găsească numai pe cucoană.

După multe sărutări de mînă și lingușiri, îi arătă ce fericit ar fi să-l cunună domnia sa și soțul ei.

Nevasta președintelui aflase ceva din istoria lui Iliescu, dar gîndi: multe se spun pe seama fiecăruia.

— Eu, domnule Iliescu, nu pot promite nimic fără dumnealui; pe mine mă ai de partea dumitale!

— Tot norocul meu, cuconiță, stă în mîna matală. Cînd femeia vrea, vrea și dumnezeu, zice francezul.

— Da? zise cucoana zimbînd.

— V-aș fi foarte recunoscător.

— Nu promit cu siguranță, dar cred c-o să vrea.

— Nu voi daruri, cuconiță; o simplă luminare, dar ținută de dumneavoastră. Ar fi o fericire nespusă pentru mine și pentru ea, care e străină și a suferit atîta pînă acum.

— Și pe cînd?

— Dacă nu va fi nici o piedică din partea dumneavoastră, pe duminică.

— Dacă îl conving pe bărbatu-meu, îți scriu.

— Dacă voîți dumneavoastră, sînt sigur.

Iliescu ieși aproape sigur de reușită. Tot drumul își făcea planuri peste planuri.

— „Să ai naș pe președinte e lucru mare. O să-l am totdeauna de partea mea“.

Cînd voi avea procese, sînt sigur de reușită. Și cînd lumea te știe înrudit cu președintele, aleargă la tine ca la

Mesia. Adevărat noroc ! Asta înseamnă a avea practica vieții.

Nu-i greu să fii avocat, mai greu e să ai procese și încă și mai greu să le câștigi. A ști să înlături asemenea piedici e a fi deștept, a avea flerul vieții practice. Dacă n-oi merge nici eu departe în lumea asta, nu mai merge nici dracul.

Acasă spuse Matildei că e treaba făcută. Știu că-l duce ea de nas. Cine e priceput și vrea să câștige un proces, cu ea vorbește. Halal femeie ! Așa femeie zic și eu. Are samsari ca un avocat, care pîndesc procese și se înfeleg, dacă or câștiga, să aibă atîta la sută.

— O fi deșteaptă și cultă ? zise Matilda.

— Bate zece bărbați, cu gura, și se pricepe la întorsături, lucru mare.

— Și bărbatu-său știe ?

— Tocmai aici e deșteptăciunea ei. El nu știe nimic și ea îi insinuează că în cutare chestie crede că cutare are dreptate. Pretinde că se ocupă de-asemena chestii, de gust, și din dragoste pentru el. Tatăl-său era avocat și ea făcea pe secretarul. Zice c-a rămas cu patimă.

— Bună patimă, care-i aduce mii de franci, zise Matilda.

— Poți să-ți închipui ! Înruindu-ne cu ea, ce afaceri putem face. Atîrnă mult de la tine, de vei ști s-o măgulești...

Seara, primi un bilet, în care îi spunea că, după multe rugăminți, Gogu voiește să-i cunune.

Iliescu nu-și mai putea stăpîni bucuria, căsătoria civilă se făcu la primărie, cununia religioasă acasă la Iliescu.

O cupea aduse pe nunii mari.

Matilda era destul de bine.

Arăta chiar frumoasă, în rochie mov și cu voalul alb pînă la pămînt. Nu puse beteală, devreme ce era văduvă. O floare albă de lămie naturală îi împodobeă frumos părul negru, pieptănat de frizer, la modă.

După cununie se serviră oaspeților șampanie, prăjituri și bomboane. Seara era să fie masă pentru rude și prieteni.

Nunii se scuzară că nu pot veni, fiind invitați la o logodnă a unei nepoate.

Invitații cei mai mulți erau colegi de-ai lui Iliescu. Afară de aceștia era Maria cu o mătușă de vară primară. Mai erau și alte rude ale lui Iliescu.

Matilda arăta foarte veselă ; se credea ajunsă la capătul suferințelor.

I se părea că idealurile de fericire încep să i se întrupeze.

Felicitată și admirată de toți, era în culmea fericirii.

I se părea că, după o închisoare de zece ani, a ieșit iar la lume, unde va fi admirată și sârbătorită, cum era înainte de a se mărita cu Mustea.

Își închipui că o tinerete nouă o să le vie. Nu știa că toamna zadarnic dau pomii flori ; căci sint menite înghețului și ofilirii.

Ziua de cununie fu o zi de toamnă cu soare.

Toți îi spuneau că va fi fericită, căci e zi frumoasă.

Matilda credea din tot sufletul, așa cum crede bolnavul, dornic de sănătate, în vindecare.

De acum nu mai avea a se teme de clevețirile lumii.

Era să fie și ea femeie legitimă.

Cite altele nu se despart și lumea nu le disprețuiește ?

Divorțul e ceva atît de obișnuit azi, încît nimeni nu se miră. Ce să facă femeia care dă peste un bărbat rău și vicios, ori cu care nu se poate înfelege, cum nu se înfelegea ea cu Mustea ?

Se vedea scăpată de sălbăticia de la țară.

Va avea relații cu lumea bună.

Trăind la oraș, va putea petrece, nu ca în pustiu de sat.

O să înceapă viață nouă.

Iliescu va ținea din ce în ce mai mult la dînsa.

Iubirea ei va fi atît de fără margini, încît va trebui să-i însufle tot mai multă dragoste și lui.

Iliescu, foarte cochet, arăta destul de frumos în haine negre și vestă albă.

Nu era atît de vesel ca Matilda. Altfel de mire ar fi dorit el să fie ! Alte planuri de viață ar fi avut el !

„Dar ce să faci, își zicea ? Vinătorul e silit să vineze ce găsește“.

„Vremea, acest maestru fermecător, ce n-adeuce ea în tolbele-i greoaie ?“

În sufragerie se puse o masă mare. În mijloc doi cozonaci, în care erau înfipte luminările de cununie, aprinse. Iliescu, econom ca întotdeauna, tocmi un bucătar bun ce se nimerise fără stăpîn, și acesta, în două zile, îi găti masă regească : gelatine, galantine, mîncăruri reci de iepure, fripturi de curcan, torte și prăjituri de tot soiul.

Vinuri cumpărată singur.

Tocmi un fecior.

Astfel totul se servi cît se poate de frumos și de elegant.

Matilda, după atîta vreme de sărăcie, era multumită, nu să mînce, dar să nu mai vadă sărăcia în jurul ei.

Între alte rude și prieteni de-ai lui Iliescu, era o mătușă a lui, doamna Dănescu, în vîrstă de vreo patruzeci de ani.

Avea pensie ; bărbatu-său fusese doctor militar.

Femeie destul de bine păstrată, tip vesel, cu pretenție de femeie veșnic tînără.

Alături cu ea sta Jenică, protejatul dumnezei, băiat tînăr, înalt și blond. Își făcea cariera de candidat, la tribunal.

— Băiat sărac, are nevoie de protecție, zicea doamna Dănescu.

Jenică avea masă, casă și bani de buzunăraș. Dăneasca era foarte milostivă cu tineri ca Jenică. „Ce să le faci dragă, trebuie să-i ajuți ; azi e atît de greu de făcut carieră !...“ zicea ea adesea.

Această generozitate nu o împiedica de a fi foarte apăsațoare cu un nepot de soră, care, neavînd cu ce isprăvi liceul, intrase la poliție.

La masă, veselie și chef ca la masa mare, unde oamnei mîncă și beau din belșug, fără să-i ție nici un ban.

Dăneasca, vîzînd pe mire că nu-i tocmai vesel, zise :
— Ce stai, nepoate, așa plouat ? Da, e rău, cînd mă-ninci mereu înaintea mesei !

Cu toții zbuclniră într-un hohot de rîs.

Văzîndu-și efectul, dînsa adause :

— Îmi place mireasa, uite cît e de veselă !

— S-a trecut vremea cînd mireasa plîngea, de-i sărea cămașa de pe dînsa, zise mătușa Matildei, căreia ca rudă, nu-i veneau bine împunsăturile Dăneascăi.

— Las c-or rîde, cînd or fi singuri, zise un domn mai bătrîn, rudă a lui Iliescu.

Alt hohot de rîs cuprins pe meseni. Veselie ca la nuntă !

Pentru cel mai neînsemnat nimic, rîdeau cu hohote.

— Nu-n zadar se zice că vinul înveselește inima omului, păcat însă că tîmpește mintea.

— De ce n-ar rîde ? De ce n-ar fi veseli ? Tineri sint, frumoși sint, zise Dăneasca, dînd coate protejatului Jenică.

— Vezi bine, nu ca dumneata bătrînă, zise unchiul lui Iliescu, știînd slăbiciunea Dăneascăi.

— Te rog, nici în glumă, nu-mi place bătrînețea.

— Aoleo ! Ce spui ! Atunci eu ridic acest toast, urînd mirîlor s-ajungă la adînci bătrîneți.

Cu toții ciocniră paharele și le goliră.

— Și eu ridic alt toast ca s-ajungem cu toții pînă vom zice la cofă, fofă.

— Lacom ești de viață, domnule Vasiliu, zise Dăneasca.

— Sint lacom, fiindcă o trăiesc pe-nctul, nu-s tocmai focos ca alții.

— Se și cunoaște, n-ai nevoie s-o spui, zise Dăneasca.

— Pune-o în traistă, domnule Vasiliu ; doamna Dănescu tachinează grozav ! Așa-s cucoanele, fiindcă știu că n-ai ce le face. Răspunde, dacă te ține cureaua.

— Ar fi nepoliticos să tachinăm cucoanele bătrîne, sintem cu respect.

Maria era foarte încurcată de toate aceste glume cu două înfelesuri. De aceea cum se isprăvi masa, dînsa trecu în salon cu alte cucoane mai tinere.

Iliescu poftise destulă lume, spre a se fâli cu casele lui și să arate ce masă poate da.

Petrecură cu glume și închinări de pahare pînă pe la douăsprezece din noapte.

Obosiți de petrecere și nesomn, mesenii, unul cîte unul, începură a pleca pe-acasă, urînd tinerilor căsătorii multe feliicitări.

Trecuse un an și jumătate de la nenorocirile întimplate pe moșia Chindești. În natură nimic nu părea schimbat : aceleași dealuri verzi înconjurau moșia, aceleași cîmpii înflorite, dătătoare de veselie, același cer albastru și ademenitor privirilor rătăcite. Era primăvară și natura înviorată se arăta veșnic tină, veșnic neschimbată. Farmecul și frumusețile răspîndite păreau netrecătoare. Păduri, cîmpii, livezi șopteau versurile poetului :

„Dar noi locului ne ținem,

Cum am fost așa rămînem ;

Nu mai omni-i trecător,

Pe pămînt rătăcitor“.

De minune se potriveau acestea sărmanului Mustea. Îmbătrînit cu zeci de ani, umbla în cîrjă, tîrînd piciorul sîng. Arendase moșia și se mutase din casa mare în cea în care fusese cancelaria.

Tribunalul nu hotărî nimic în privința fetei ; dar Puica n-ar fi părăsit pe tată-său niciodată.

— Destul l-a lăsat mama, eu nu voi să-l las.

Newton, tovarăș nedeșpărțit, îi însoțea pretutîndeni. Puica ținea cheile de la cămară și de la dulapuri și orice trebuia, mergea și dădea singură. Își luase o mină de om mare și nu mai făcea nebulii ca înainte.

Gospodăria restrînsă o ducea Casandra și moș Iordachi. Puica lua lecții cu învățătorul din sat.

Cuminte și tăcută, lipsită de zburdălnicia vîrstei, nu se juca mai deloc.

Tot timpul sta lîngă taică-său, îi citea „Universul“ din capăt în capăt, doar rubrica divorturilor o trecea.

Micuța cu inima ei plîpîndă, înțelegea că asemenea amintiri nu-i puteau fi plăcute lui taică-său.

Nenorocirea îi formase mintea și cugetarea.

Cînd Newton, nebulatec, o scutură cu botul de rochiță îndemnînd-o să se joace, ca în vremurile bune, dînsa îi zicea foarte serioasă :

— Șezi, Newtoane, n-am poftă de joc.

Animalul, rușinat, părea că înțelege vorbele copilei și în sfîrșit se culca jos, mișcînd, de emoție, coada.

Puica gîndea prin imagini din trecut.

Văzîndu-l pe taică-său abia tîrîndu-se în cîrjă, ofta, amintindu-și cum, un an doi în urmă, încăleca sprinten pe cal ; ori, cum, venind de pe cîmp, sărea ușor din trăsură și o lua în brațe. Ce bine era atunci ? gîndea micuța.

Își mai amintea, cum, venind de la oraș, se cobora vesel din trăsură și sărutînd-o, îi da pachetul de prăjituri ori de bomboane. Toate erau trecute și Puica le înșira în rîndul basmelor frumoase, la care te poți gîndi, dar pe care nu o dată nu le vei mai vedea.

Cînd Mustea, posomorît, cădea pe gînduri, nevrînd să vorbească nimic, atunci Puica fugea la Casandra, rugînd-o să-i spună poveștile cu feți frumoși ori cu mamele rele ce-și prigonesc copiii.

Grozav o emoționase povestea cu mama geloasă de frumusețea fetei, pe care o trimise în pădure s-o omoare și să-i aducă inima.

— Casandra, vrea să zică sînt și mame adevărate, nu numai vitrige, care-și urăsc copiii ?

— Sînd duduie, cum să nu fie ? Dar are să fie vai de sufletul lor pe cea lume.

— Cît sînt de proaste, Casandro. Își fac rău și lor și copiilor ! Eu n-aș vrea ca mamei să-i fie rău pe ceea lume. Poate acolo vom fi împreună și va fi și dînsa mai bună.

— Vezi că dincolo, geaba vrea omul să fie bun și po-căit, că nu se mai poate.

Cuconul Todiriță-și căpătase mintea și conștiința deplină. Singur arendase moșia și-și regula afacerile.

— Au voit dușmanii să-mi rupă capul, dar nu vor reuși.

Casa, unde sta acum, venea mai în vale, după dealul pe care era clădită curtea.

De aici nu se mai vedeau apele albastre ale iazului, în care se oglindeau atît de frumos luna și soarele, clădînd în răsărit drum bătut cu pietre scumpe.

Cu toate se deprinsese bietul Mustea, numai cu lipsa acestei priveliști nu se putea deprinde.

Cînd îl apuca dorul de luciul lacului și de oglinzirile din el, se cobora serile și diminețile, sprijinit în cîrjă. Puica mergea înainte cu Newton, iar în urmă venea

cuconul Todiriță și Iordachi, la nevoie, să-l sprijine pe boier.

Mustea sta ceasuri cu privirile pierdute pe luciul apei.

Cînd realitatea neîndurată îl trezea s-o privească, atunci, cu groază, se gîndea nu la viața ce ducea, ci la moarte.

„Să-mi rămîie fata și pustiul de avut pe mîna celei ce m-a adus în așa stare !“

Cînd fata îl vedea prea trist, se alipea cu drag de el și, sărutîndu-l, îi zicea :

— Tăticule dragă, eu niciodată n-am să te las. Ori poate nu mă crezi ?

— Ba te cred, Puică. Dar va trebui să mergi la școală.

— Nu învăț în casă ?

— Nu-i de-ajuns, va trebui să te pun în pension. O să te aduc duminica. Voi fi mîngîiat, știind că tu ești cuminte și te gîndești la mine.

Muntenescu venea și dinsul din cînd în cînd ; vorbea de afaceri, de mersul agriculturii, niciodată însă despre femeie.

De cîteva ori încercase să-i spună ceva, crezîndu-l deplin vindecat de răul ce-i făcuse nevasta, dar Mustea, cu gestul lui obișnuit, zisese :

— Te rog, nici un cuvînt. Matilda e moartă și despre morți nu voi vorbi niciodată de rău.

Eu sînt de vină ; eu am omorît-o, pe mine puteți să mă criticați, pe dînsa nu : faptele rele aduc cu ele pe-deapsa.

Era la el un amor propriu nemărginit. Nu putea să-și închipuie că femeia, pe care el o iubise și-o stimase, a putut să se coboare atît de jos.

Nu erau fățarnice vorbele lui. Deseori zicea :

— Femeile sînt ca și copiii, greșesc cînd nu știi cum să te porți cu ele.

Cu cheltuielile strînse cum trăia, avea nădejde ca, în cîțiva ani, să plătească datoriiile și să rămîină numai cu ratele de la credit.

Cassandra se făcuse foarte credincioasă. Vedea de gospodărie și economisea tot, ca și cum ar fi fost pentru dînsa.

Iordachi se îngrijea de grădină, de păsări și de tot.

Cuconul Todiriță nu bea nimic spirtos, chiar cafeaua o bea slabă de tot ; dovedea mai mult în lăptării și legume. Așa-i făcuse doctorul dieta, ca să nu-i mai vină alt atac.

Muntenescu venea acum uneori cu nevastă-sa și aducea fetei bomboane.

Puica era foarte drăgălașă cu doamna Muntenescu, în dorul mamică-si, poate.

Doamna Muntenescu o răsfăța foarte mult.

— Mi-s dragi, cucoane Todiriță, fetele : se vede unde n-am nici una.

— Ai o grijă mai puțin.

— Tare te înșeli, cucoane Todiriță ; fetele sînt mai iubitoare cu părinți. Uită-te, bunăoară, Puica : cît de mult te iubește ; eu pe băiat îl văd de trei ori pe an : ca și cum nu l-aș avea.

— Da, cînd e vorba de egoismul nostru, dar cînd e vorba de fericirea lor, altfel răzbate în lume un băiat și altfel o fată.

— Dacă e noroc, fie băiat, fie fată, e bine. Vorba porului : „fă-mă mamă cu noroc, și m-aruncă apoi și-n foc“.

Puica-i arătă împletiturile ce o învățase profesoara din sat.

— Ei, bravo, îți faci zestre. Vină cu mine, Puico, pentru cîteva zile, dacă mă iubești.

— Nu se poate, doamnă Muntenescu, să-l las pe ta-taia singur.

— Pe mine nu mă iubești ?

— Ba te iubesc ; dar mata nu ești singură.

Doamna Muntenescu o cuprindea și o sărută cu drag.

— Îți seamănă, cucoane Todiriță, ruptă bucațică și la fizic și la caracter. Ce suflet bun de copil ! Numai să-i dea dumnezeu zile și noroc.

— Doar pentru dînsa mai trăiesc. Fericirea vieții mele a fost foarte scurtă.

— Împotriva voiei lui dumnezeu nu ne putem pune. O s-o măriți și vei trăi din fericirea ei.

— Celui ce-o va lua nu-i cer să fie bogat, dar să fie destoinic să administreze moșia ; în curînd se va isprăvi cu arenda. Moșia, bine lucrată, scoate rata și dă beneficiu

de-ajuns pentru o familie modestă. Pe Puica o s-o deprind gospodină; să se amestece în toate. Am pus o femeie la țesut, și pînă și la stative s-a vîrît.

— Tot trebuie s-o dai și la școală în țîrg.
— Tare n-aș da-o: numai mofturi și secături deprind în pensioane.

— Nu, tataie, eu n-am să deprind nici un moft; am să învăț a lucra frumos, cum lucrează doamna Muntenescu și să știu și eu franțuzește. Vrei să zică vecinele mele că sînt proastă și mojică?

— Bine, dacă te-ai ține de făgăduință.

— Dacă nu m-oi ținea să mă bați, tataie dragă.

— După ce voi lua-o din pension, am să caut o nemeică, bună gospodină, să se priceapă la tbate și s-o învețe pe fată, să știe coase, găti; să priceapă conducerea unei gospodării mici și mari. Să poată face singură, la nevoie, orice, și să știe a porunci și povățui servitorii, dacă norocul o va sluji să-l aibă.

— Așa-i și bine, cucoane Todiriță. Eu, nu că mă laud, sînt dintr-o familie boierească, doar știi, părinții în copilăria mea avuseră avere mare, m-au crescut în bumbac. Și cînd au săracit, ce greu mi-a fost pînă m-am deprins. Noroc c-am avut bunăvoință. Mă adaptez lesne, cum zice bărbatu-meu; aș fi fost bună pereche cu Robinson. Tocmai am s-aduc Puicăi povestea lui Robinson, ilustrată.

— Așa-i bine să fie educați și fetele și băieții; viața e ca valul, aci te suie, aci te coboară. Trebuie și caracter, educația n-ajunge.

— Face mult, educația ar schimba multe firi care nu sînt îndărătnice.

Cît era Matilda, nevasta subprefectului nu venea; îi era antipatică.

— Eu nu sînt mîndră, zicea Munteneasca lui bărbatu-său, mă duc, cum bine știi, și la preot și la învățător și la vechil; dar pe femeia lui Mustea n-o pot suferi. Cînd o știu cine-i și-o vîd că își dă aiere de boieroaică! Orice cusur îi iert unui om, chiar prostia, dar îngîmfarea și pretenția parveniților, n-o pot suferi.

Preotul satului venea și el la zile mari.

Arendașul era evreu și foarte ocupat: n-avea cînd sta mult de vorbă cu proprietarul, decît la nevoie, cînd îi cerea vreun sfat.

În schimb, nevasta arendașului era tînără și căpătase educație la Viena; știa piano, franțuzește și nemțește. N-avea copii, ținea foarte mult la Puica, și ruga pe cuconul Todiriță s-o lase cît mai mult să vie la ea, dînsa îi arăta la piano, pe care cuconul Todiriță i-l lăsase, să-i dea lecții de franțuzește și nemțește; încît Puica nu uitase ce-a învățat cu Maria și făcea progrese uimitoare. Învăța foarte lesne.

Cuconul Todiriță, deși cam rutinat și amărît de purtarea neveste-si, pe care el o punea pe seama educației de pension, spoială rece, care nu formează deloc inima femeii, totuși, în sentimentul de tată, era măgulit de progresele fetei. Și nu putea răspunde mai nimic la argumentele doamnei Goldenschatz.

— Muzică, domnule Mustea, zicea ea adesea lui cuconul Todiriță, înalță sufletul și, deseori, ne apără de multe căderi; viața noastră, a femeilor, e mult mai lipsită de emoții și de griji decît a bărbatului, și dacă, în acest timp, sufletul nu-i ocupat cu nimic, nu se știe pe ce cărări te împing patimile.

— Dar gospodăria?

— Bine, gospodărie e ceva, dar n-ajunge. O femeie deșteaptă își aranjează gospodăria în citeva ceasuri, și dacă dumnezeu n-a binecuvîntat-o cu copii, ce să facă?

Aud pe multe prietene de-ale mele plîngîndu-se de urît. Nu cunosc boala asta. Totdeauna am o bucată de muzică, pe care n-am înțeles-o de-ajuns, n-am executat-o la perfecție, și această ocupație nu-mi dă răgaz să mi se urască. Am noroc că bărbatului meu îi place muzica și, seara, oricît ar fi de obosit, m-ascultă și, ce fericire pentru mine, cînd reușesc execuția unei bucați și el îmi spune că-i mult mai bine înțeleasă decît înainte!

Cuconul Todiriță ofta și înțelegea că doamna Goldenschatz are mare dreptate.

— Dar, cînd am cite-o nemulțumire, în loc să-mi dis-trug nervii, să mă cert înainte cu bărbatul, că, de, oricît de ideală ar fi o căsătorie, nu se poate fără neînțelegere,

merg și execut o bucată. Și, de câte ori, în asemenea momente, n-am înțeles mult mai bine sensul operei !

— Dar, dumneata ai studiat cine știe câți ani, zicea cuconul Todiriță.

— N-are a face, domnule Mustea, sentimentul nostru muzical se mulțumește și cu mult și cu puțin.

Ilie Văcarul, când cântă din fluier, e foarte mulțumit de doina ce zice și cum o zice.

— Dumneata ești adevărată adoratoare a muzicii.

— Sînt pînă într-afîta, încît de-aș avea putere, aș face lege ca poporul să nu învețe a citi și-a scrie, și să învețe muzică. Cîtitul și scrisul se uită ; muzica nu ; el va cînta, cînd va fi trist.

— Cîntă și fără să știe.

— Bine, dar cîntă într-un mod primitiv, și, după cum azi oamenii nu mai scriu pe scoarțe ori pe cărămizi cu hieroglife, tot așa, pentru demnitatea omenirii, muzica a făcut așa progres, încît e o datorie să-o împărtășim poporului.

În asemenea societate, Puica făcea progrese și, dacă n-ar fi fost tristețea [lui] tată-său, care o impresiona jalnic, n-ar fi suferit deloc de lipsa Matildei.

Astfel treceau zile după zile, toate asemănătoare ca două picături de apă.

Gîlceava și cearta pieriseră din cauza lui cuconul Todiriță, dar și fericirea.

Casa de fier, asemenea o lăsase arendașului ; vederea ei îi făcea rău.

Din camera de culcare nu luase nici o mobilă. Căută să depărteze tot ce-i amintea trecutul. Numai zadarnică stăruință ! Trecutul sîntem noi înșine, și cită vreme nu ne pierdem pe noi, nu-l pierdem pe el. Nu uită omul ce vrea și cînd vrea.

— Și cum ar fi fost altfel ?

Mustea nu mai putea trăi nici în viitor, nici în prezent. El trăia numai în trecut, acesta fusese puternic și plin de vraga tinereții ; trecutul găsea răsunet și acum, pe cînd prezentul și viitorul erau atât de slabe !

Cu cît mai mult trecea vremea, cu atît mai clar își vedea copilăria și anii tinereții.

Erau momente cînd iluzia trecutului era atît de puternică, încît simțea aievea netezirile mumei pe cap, și glasul ei duios întrebîndu-l :

„Unde-ai fost tu, drăguțule, pînă acuma“.

Aci iar se vedea tînăr, frumos și cum maică-sa zîmbitoare îi zicea :

— Dragă băiete, nimica nu-i mai greu de găsit pe lume decît o nevastă, care să te facă fericit. Eu, poate, azi mîine mor, dar să te gîndești bine la vorbele mele“...

Trecutul sîntem noi și mai curînd ne uităm pe sine (sic !) decît pe dînsul ; de aceea dădea Mustea desnădăjduit din cap, cînd Munteșcu îi zicea :

„Uită, frate, trecutul“.

ROBIA BANULUI

Roman, 1906

(Capitole din partea I)

I

Zi de toamnă. Cer fumuriu, posomorît, dintr-o bucată. Aer umed, rece străbate la os, dînd fiori, aruncă în inimi lîncezeală și plictis de viață; gînduri triste se fac stăpîne, atotputernice pe sufletele simțitoare. Străzile par mai strîmte, mai scurte. Sub norul cenușiu, jilav de ceață, nu se vede om pe om. Numai cei lacomi, adînciți în pofta nesățioasă a cîștigului, stau nepăsători la toanele vremii. O piclă leneșă înecă răsuflarea, pune ochilor stavilă. Speranțele încătuate nu-și pot lua zborul.

În asemenea zile Hristea Pandelescu luca la biroul din comptuarul său. Om la treizeci de ani, aspru și scump la vorbă, rob afacerilor, nepăsător de vreme, întrucît nu-i marea, ci micșora cîștigurile. Deviza lui era: „Singur banul nu înșeală!”

Ușa hodorigită, cu țîțini ruginite, scîrții ascuțit, deschizîndu-se cu larmă. Un curter intră grăbit.

— O depeșă, d-le Pandelescu! Abia nimerii, o piclă c-otai cu cuțitul!

Hristea făcu ochi mari:

— Depeșă! De unde?

— Mi se pare, de la Rușii-de-Vede*, zise curterul, scoțînd depeșa din tașcă. Iscăliți repede; am încă vreo zece și toate urgente.

Hristea iscăli chitanța. Posomorît, desfăcu depeșa, lăsînd din mînă niște poliți, ce voia să (le) treacă în registre. Depeșa putea fi numai de la Nicola, frate mai mare, arendaș în Teleorman. Deodată gîndi: „Sigur, iar bani,

*) Roșiorii-de-Vede, n.n.

parcă-aș fi bancherul lui! Abia o săptămîină de cînd i-am trimis o sută de poli!”

Îl știa intrat într-o dandana mare; dar scrisese că speră să scape din cursa urzită de dușmani. Acestea îi treceau prin minte lui Hristea desfăcînd hîrita. Deodată nu voi să crează ochilor: era de la primarul comunei, cu vorbe nemiloase: „Nicola mort la vestea arestării. Vînă!”

Cetînd aceste cuvinte, rămase o clipă împietrit. Aproape nu pricepea de ce arestare putea fi vorba. Vestea îl zgudui, cu toată firea lui rece și nepăsătoare pentru tot ce nu era afaceri. Îi trebuiră cîteva minute ca să ia o hotărîre, să vadă ce-i de făcut. Moartea (lui) frate-su îi punea pe umeri sarcini mari: o avere de cîrmuit și, mai ales, de lichidat și doi copii orfani de îngrijit, lucruri foarte grele pentru Hristea, care voia să-și întreprindă toată energia, toată munca și pricepera pentru a se îmbogăți. Singurul ideal ce i se încuibase de mic copil, în suflet, era s-ajungă bogat. Greu, cînd pornești din sărăcie! Mulți au acest ideal, dar la puțini le e dat să-l ajungă. Mai toți cad striviți în calea anevoioasă a vieții, neputîndu-și să pipăi, dar nici zări de departe. La Hristea însă, nu era numai dorință, ci o patimă făr' de care n-ar fi putut trăi. Orice clipă din zi, orice faptă a lui era stăpînită de dorul îmbogățirii. Toate celelalte năzuinți omenesci îl lăsau nesimțitor: „Întîi să fiu bogat, pe urmă vom vedea; toate celelalte sînt nimicuri”. Avea simțul afacerilor înțelese că pentru a te îmbogăți din nimic, trebuie să te jertfești cu trup și suflet banului...

Frații nu fuseseră niciodată legați prin vreo dragoste deosebită. Copii mici, adesea se băteau de la strachina cu mîncare ori de la bucătăria de pîine. O ducea greu în insula lor stearpă, cu petecul de pămînt pietros și cu cei cîțiva măslini. După ce pămîntul le-a înghițit cea mai duioasă milă, mama, în multe seri se culcau flămînzi, pînă ce-ntr-o zi au luat, împreună cu tatăl lor, drumul pribegiei cu cîțiva galbeni ce căpătaseră din vinzarea pămîntului și a două sărăcii de capre. Cu atîta sosieră din Grecia în București, orașul aurului, cum îl numeau ei.

Ceva mai mărișori, au fost despărțiți, căutînd fiecare să-și croiască o soartă mai bună. Dar, oricum, în fața mor-

ții, rar om poate rămânea de piatră ; sînt și datorii sociale cari se impun, fiecare numai de ochii lumii. Hristea simțea toate acestea fără a și le spune răspicat.

Rămase cîva pe gînduri, deși mult nu era de chibzuit. Trebuia să plece cît mai grabnic. Știa că daraverile lui Nicola erau arendări de moși, datorii pe la oameni, contracte de închirieri și altele multe, pe cari el nu le pricepea. Ba anul acesta îl momise și pe dînsul să puie parte la cîteva sute de pogoane izlaz. Toate acestea îl necăjeau în încurcături pe cari nu le știi, nu e lesne.

Tot soiul de gînduri se iscau și piereau fără a primi botetul graiului. Să urmeze mai departe cu întreprinderile lui Nicola era peste putință, întîi că nu se pricepea la moși, al doilea că n-ar fi voit cu nici un chip să părăsească treburile de bancherie și camătă, unde se cîștigă mult de tot. Anul acesta se procopsise bine cu lozurile turcești și cu alte cîteva daraveri, încît își zicea : „De-mi merge tot astfel, nu e lucru mare să fiu milionar“.

Mereu clătina desnădăjduit din cap primblîndu-se : „Ce cumpană, ce întîmplare !... Bine că e toamnă, peste iarnă am timp să destac tot“.

— Ehe ! Vinerea n-avem diligență pentru Rușii-de-Vede ? zise el băiatului care intrase în comptuar pe ușa din dos.

— Nu domnule, miine, da. Vezi că nu e nici bine de plecat vinerea la drum.

— Miine ? Pot eu lăsa pe mine ? E avere acolo și cu mîna străină numai foc e bine de luat. Bietul Nicola a murit.

— Domnul Nicola ! zise Ene holbîndu-și ochii mici, verzui.

— Abia trei zile de cînd i-am trimis prin Gheorghiede cincizeci de poli ! Cine o fi dat iama prin ei ? Ascultă, Ene, du-te la piață și tocmește o birjă. Spune că-i încoace mult de Rușii-de-Vede, dar te negoață. Auzi ? Sînt hoți, cer trei prețuri. Cearcă pe mai mulți și care țî-o lăsa mai ieftin, pe ala să-l iei. Vezi să-ți dea arvună și la unsprezece fix să fie aici.

— Înțeles, domnule ; arvună n-o să-mi dea, că nu mă cunoaște, vine el odată cu mine ; stau ei gata de plecare.

— Cît mai curînd. Să am cînd scoate copiii. Cu băiatul e lesne, mi-l dă îndată. Cu fata mai greu. Un ceas trebuie s-aștept călugărițele. Pînă n-o închină la toate icoanele lor, nu țî-o lasă.

Ene, pripit, își luă de după ușa din fund pălăria ce se făcuse verde din neagră.

— Știi ce ? Stai nițel. Scoate tu băiatul. Uite biletul meu.

— Bine, domnule.

Ene ieși să implinească poruncile stăpînului. Hristea s-afundă și mai mult în gînduri, tot măsurînd comptuarul de la un capăt la altul... Vorbea singur, aproape cu glas : „Ce a putut să aibă ? Om voinic, zdravăn ca un stejar, să frîngă pietre ! Cine ar fi zis ? Eu slab ca un fir, să trăiesc, și el, voinicul, să moară ? Nu e curat. L-or fi otrăvit ?“

Ușa din față se deschise încet. O femeie îmbrăcată în negru, oacheșă, de statură mijlocie intră, privind pe Hristea cu sfială.

— Bună ziua, d-le Hristea.

— Bună ziua !

— Tot nevoile m-aduc la d-ta. Nu bine isprăvesc una și începe alta.

— De ! Așa-i viața. Uită-te : eu nu stau gata să plec ? Primii depeșă c-a murit bietul frate-meu.

Hristea pricepuse că e vorba de vreun împrumut nou și tare n-ar fi voit să dea. Voia să-i taie dintr-o dată gus-tul de a cere.

— Sărmanul ! domnul ăla zdravăn pe care l-am văzut aici, cînd am amanetat casa ?

— Da ! Zilele omului, ca iarba cîmpului.

— D-le Hristea, să nu mă lași nici pe mine, sînt la mare nevoie. Să-mi dai cîteva sute de lei.

— Nu e timp, aștept trăsura și plec numaidecît.

— Vai ! d-le Hristea, mă nenorocoști. Duminică fac logodna ; trebuie să dau ginerului 500 de lei. Mai am alte cheltuieli. Te rog nu mă lăsa.

— Rău faci, cucoană, că iei bani și-i dai așa. Dumnezeu știe ce-o ieși din vînzarea casei. Și te trezești că ră-mii cu nimic.

— N-am ce face, d-le, e băiat tînăr, cu viitor ; fetei îi place ; trebuie să-i dau, să-mi urnesc piatra din casă.

Rămân destul cu cei mici. Să văz barim pe una pusă la cale.

— Toate bune, dar eu nu mai pot da ; caută pe altul.
— Pe cine ? Când hîrțile sînt la dumneata ? Gîndește, o să ai pomană cu niște orfani. Dacă trăia bietul Nae, n-ajungeam aici ; bărbatul scoate bani și din piatră seacă, eu, un cap de femeie, ce pot ? Gîndește-te și d-ta. D-aia mă silesc să mărit fata.

— N-avem vreme cînd să facem hîrțile, cînd...
— Uită-te, am adus sinetul gata.
— De cît ?
— O mie de lei, zise cucoana cu glas domol.
— O să primești opt sute, ca să-mi dai procentul pe un an.

— Știu, d-le, cum să nu ! Ai și pomană, e norocul fetei, te-om pomeni.
Hristea luă sinetul, îl citi, privi iscălitura cu băgare de seamă.

— Vai, d-le Hristea, e a mea ! Slovă bătrînească, eu nu știu carte nouă. Cum m-a învățat bietul taica. Era preot, proistos, la Mitoc ! Hei, ce vremi ! Ce vremi ! Și cum am ajuns !

Hristea deschise casa de fier, scoase un săculeț din care luă și numără patruzeci de poli, zăngănindu-i pe birou, puse sinetul la loc și închise iar bine casa.

Cuconița Șița adună banii, îi legă bine într-un colț de batistă și zise :

— Cu bine, d-le Hristea și-ți mulțumesc.
— Să-ți dea dumnezeu și dumitale noroc la ginere. Nu uita și caută din vreme mușterii la casă. Mie la anu' să-mi dai banii.

— Caut, d-le, cum să nu !
Ieși cu fața veselă c-a pus mîna pe bani, să aibă de logodnă.

— Poftim, gîndea Hristea, pierde casa. La urmă o să mă blesteme. A luat la înmormîntare o mie, la logodnă o mie. Pentru nuntă o să tîbărească iar. Și într-un an or să mînce toți banii. Casa, vîndută bine, poate lua zece mii de lei. Cînd o rămînea pe drumuri, a cui (e) vina ? A mea sau a ei ? Să-l fi îngropat pe mort cum putea ; dînsa, cu copiii, să se fi grămădit într-o cameră ;

trei le închiria și, cu puțină pensie ce are, ar fi avut cu ce-o duce de azi pe mîine. Aș ! i-a trebuit pompă, doliu mare, parcă-ar fi milionară. Un biet funcționar !

Privi ceasul, erau zece. Nerăbdător închise ușa, lăsă cheia la vecin, cum avea adesea obicei, cînd trebuia să lipsească și el și Ene, apoi plecă la maice s-o scoată pe Suzana.

II

Comptuarul era într-un colț, unde Lipscanii se taie cu strada laterală poreclită pe vremi „Ulița zevzecilor“, fiindcă pe ea se aflau multe circume dosite, unde pătimașii goleau în tihnă oalele cu vin, nefiind în vileag. Pe atunci circurmile erau, se pare, mai mari și lumea mai rușinoasă. Pe la 1870 se afla aici o clădire veche, în care era și comptuarul lui Hristea : o bina cu două caturi. Prăvăliile de jos, cu grații groase și cu obloane de fier. Casa pe vremi a fost fala Lipscanilor ; erau vestitele bolți ale lui Nae Bengheru. Mîndre priveau ele atunci la prăvăliile tupilate ce se înșirau de-a lungul uliței, cu ferestre mici, cu uși hîite de urgia vremii. Dar roata norocului se schimbase, de mult nu mai rămăsese nimic din fala bolților lui chir Nae ; se împlinise vorba proorocului : „cel mîndru se va smeri ; cel smerit se va înalța“. Aproape ruină, cătau a jale și prăpăd, acum cînd, în locul tupilăturilor de altă dată, se ridicaseră clădiri falnice, acarete cu ferestre mari, cu galantare la modă, în care se răs fătau minuni de frumusețe și bogăție. Bolta trufasă de odinioară, roasă de vremi, de ploaie și de vînt, își arăta cărămizile, roșe-vine-te, ca niște rîni căfelite. Gratiile ruginite, ușorii cu vîp-seaua mîncată, aducea a oase uscate de vînt și vechime. Tristă, îndurerată, își aștepta obștescul sfîrșit. În întreaga clădire locuiau cîțiva negustori. În prăvălia din colț era comptuarul lui Hristea Pantele, care acum iscălea Hristea Pantele, bancher. Unii clienți mai îndrăzneți îi ziceau :

— De ce nu te muți d-le Hristea ? Un cutremur, Doamne ferește, și se năruie ca turnul Colței.

— Aș ! E mai solidă ca aste de moda nouă, făcute pe datorie și clădite de pospaieală.

— Fie, că-i urită a ciorilor, și năruită ca o temniță turcească, îi răspundeau.

— Urită, dar cu noroc. Piatra, de stă locului, prinde mușchi. Negustorul să nu se mute de unde-i merge.

— O fi, d-le Hristea, cum zici, norocul se vede, e ca pisica, se ține de casă, nu de om. Pe urmă, de! e mai ieftioară.

— Ce mi-ar folosi casă nouă făr' de clienți? Aci mă știe lumea. La miezul nopții de-o prind nevoile, mă găsește.

— Fiecare știe unde-l strînge ciobota. Stăi aci, că stai bine, pîn' o da, D-zeu să-ți faci singur prăvălie.

— Ah! Ce? Sînt prost să-nvechesc casa mea? Mai bine p-ale altoră! zicea Hristea, glumeț, zurăind carboavele de argint din mînă în mînă. La sunetul plăcut al banilor, gîndurile îi zburau departe, la tot soiul de afaceri. Era isonul dătător de putere; planurile de îmbogățire se plămădeau mai lesne la acest sunet, întocmai cum gîndurile evlavioase vin la tăcănitul domol al mătăniilor.

Văpseaua de pe pereții dinăuntru era ștearsă, plafonul afumat; ferestrele prăfuite, de mult nu le atinsese mînă de om. Toată îmbrăcămîntea prăvăliei era un birou, cîteva scaune, rafturi, un dulap și casa de fier. Podoaba, o călimară de marmură, rămasă de la tatăl lui Hristea, cu statuia Atenei, zeița înțelepciunii, reprezentată cum oprește pe Ahil de a scoate sabia împotriva lui Agamemnon. Hristea, privind această figură antică, se gîndea: „Dacă înțelepciunea ar putea înfrîna patimile, greu ne-am îmbogăți noi, nepătimașii“. Prin unghere se legănau încet păienjenisurile cu rămășițele victimelor din verile trecute. Aerul mirosea a umed și vechime. Clienții ziceau că în prăvălia lui Hristea mirosea a bani.

Hristea avea ca ajutor pe băiatul Ene, rudă îndepărtată, copil de orfan, adus de mic. Îl ținea pe procopseală. În catul de sus urcai pe o scară de lemn, care huruia horogită, scrișnind ca oasele bătrîneței.

Cînd Ene, grăbit, alerga în sus sau în jos, Hristea striga:

— Încet, Ene, o să dărâmi treptele și mă pui la chețuială. Nu călca, barim, pe mijloc.

— Nu, domnule, sînt ușurel; dar e șubredă, scirfție și cînd alergă pe ea vreo pisică.

Ene, era, ce-i drept, foarte ușor, piele și oase. La virșta lui se părea că viața se ține în el ca la acele plante cari trăiesc mai numai cu umezeala din aer.

Sus, Hristea avea o singură cameră, cu o sală mică, în care dormea Ene. În amîndouă, praful era foarte rar turburat; iar păianjenii trăiau nesupărați. La început, cînd nu prinsese încă bine obiceiurile stăpînului, Ene îndrăznise să zică odată:

— Domnule, a fost spălătoreasa, zice că vine peste un ceas.

— La ce? I-ai dat banii?

— Da. A zis să mai scuture cele așternuturi.

— Aș! Auzi vorbă?! Să plimbe praful din loc în loc; să mute lucrurile de colo-colo, și pentru așa ispravă să-i dau bani?

— A zis că prea e murdar la noi.

— Ce-o doare pe ea? Ca să ia francul, să umble fotofota prin lucruri și să mai puie și ceva la o parte? Omul nu-și poate număra lucrurile din casă pe degete. Și vezi deodată că îți lipsește. Ia-l de unde nu e! Ce folos o să am din marafetul ei de grijit? Dar francul zboară? Un franc pe săptămînă, 52 pe an. Și cu procent, vezi cît face?

— Chiar așa, mătur eu duminică.

Duminică, deschidea biroul după ieșirea preoților din biserică. În vremea asta, Ene mătura, adică ridica praful de jos, sus. Așa pricepea dînsul rînduiala grijitului.

Lucrurile toate zăceau într-o ceață de praf. Părea o casă pustie, nelocuită de ani de zile.

Cînd soarele, dimineața, se furișa prin geamurile brumării de colb, se vedeau rînduri-rînduri de păinjenisuri, cu prăzi numeroase. Aerul închis, neschimbat, adia a mormînt.

La toate astea era nesimțitor Hristea; alte gînduri îl stăpîneau; grijile vieței zilnice, de hrană, îmbrăcăminte, curățenie, i se păreau nevrednice. Drept, nici n-avuse de la cine prinde gust pentru ele. Bătrînul Pandele, rămas văduv, trăise ca vai de el, tutungiu mic, abia agonisind pentru gură. Venit în țară străină, cu doi copii, Nicola și Hristea, anevoite înjghebase prăvălioara.

Erau mulți negustori de tutun. Și mergea greu. Norocul lui a fost monopolul. A aflat de la feciorul din casă al unui ministru că se va pune monopol. Atunci s-a împromutat, a milogit pe la compatrioți, a arvunit și a cum-părat marfă multă. A vîndut-o statului, apoi, pe preț bun.

Așa cum ziceau vecinii : „A prins grecul pe D-zeu de-un picior“.

Pe Hristea îl dase de la patrusprezece ani la un ban-cher ; băiatul scria și socotea frumos.

Pe Nicola i l-a luat un arendaș la țară, că era istet și priceput la socoteli și șmecherii. Bătrînul Pandle, de cum veni în România, pricepuse unde era bine să se arunce ; dar n-avea bani și nici putere, o boală de picioare îl țîn-tuia locului. „Nu pot fi eu om, barim din băieți să fac ceva ; e țară binecuvîntată, numai răsipitorii și leneșii nu fac avere aci !“.

Cum muri bătrînul, Hristea deschise comptuar cu ba-nii ce găsi la el și cu ce mai strînsese din leafă.

Într-o luni dimineată chemă preotul, făcu sfeștanie, și, cu ajutorul lui D-zeu, începu negoțul de bani.

Singur, îi era greu. Se gîndi la Ene, care intrase la o băcănie. Cu măguleli și făgăduieli, îl scoase. La început îi venea greu băiatului cu viața hîrșită de la Hristea. La bă-cănie, făceau, din cînd în cînd, cîte-o fiertură de fasole și o amăgeau cu untdelemn și oțet ; mai ciupea și el ici o măslină, dincolo o stafidă ori o smochină.

Destul de avar era și fostul lui stăpîn, care-și bătea joc de negustorii români, că-și mîncă și-și beau tot cîștigul și pe urmă se miră că grecii fac avere. Dar Hristea îl în-trecea, de aici fugise chiar șoarecii, măcar că era bina veche și din economie nu se ținea pisică. La biserică tot mai găseau poate anaforă, la Hristache nici fărîmituri. Piinea era măsurată, nu rămînea nimic, fiindcă totdeauna ar mai fi găsit loc cîteva îmbucături.

Hristea știa că vorbele momesc oamenii, ca jucăriile copiii. Nu era zi să nu-i vorbească lui Ene de planuri mari, de precepte, pe cari fiindu-le te duc sigur la bogă-ție. „Lăcomia, zicea el, e ca un cal : dacă ia vînt, nu-l mai poți opri, și-ți rumpe gîtul. Cine vrea să fie om cu stare, nu traistă-n băț, ce poate cheltui azi să lase pe mîine.

Înainte de-a scoate banul din pungă, să chibzuiască de zece ori, paraua e rotundă și fuge ca argintul viu“.

Nu uita niciodată vorba sultanului înțelept, care, mer-gînd pe drum, zări o para și încet se plecă de-o luă, iar vizirului, care se uită urmărit, i-a zis : „Dacă vrei să fii avut, paraua să-ți fie la galben căpăstru“. Greu poți avea din-tr-odată un galben sau o avere mare, dar, punînd para către para, îl poți face și, cum cu căpăstrul prinzi calul, cu paraua prinzi galbenul. Oricine, din oricît de pușin, tot poate economisi, numai să vrea. Dacă ții să faci bani, eco-nomia să-ți fie a doua natură.

Hristea era de statură mijlocie, cu înfățișarea de om voinic și hotărît. Ochii negri, scintetori, pătrundeau să-geți în mintea celui cu care vorbea și, dacă nu reușea în-totdeauna să și-l tragă în partea lui, dar mai făr' de greș îi ghicea nevoile și gîndurile.

„Negustorul, zicea el, trebuie să fie ghicitor, din două vorbe să știe punga și grijile clientului“.

Sprincenele îmbinate îi dădeau înfățișare de energie rară. Părul negru și cam creț îi încununa fruntea bom-bată, părea că scaunul cugetării se întindea stăpînd, cu atotputernicia lui, toate simțurile, toate patimile căror în-frinarea minții nu le învoia să se dea la iveală. Nu rare-ori zicea el cunoscuților și mai ales lui Ene : „Niciodată pătimașul nu va fi bogat, de-ar avea tot norocul din lume. Beția și patimile cari o însoțesc sînt dușmanele cele mai înverșunate ale îmbogățirei“.

Mustățile mici lăsau să se vadă niște buze subțiri, care nu puteau îndeajuns coperi dinții albi și ascuțiți, gata să sfîșie prada. La colțurile gurei se făceau cute adînci, pri-cinuite de veșnicul zîmbet, ce aducea mai curînd a rînjet.

Îmbrăcămintea îi era totdeauna curată :
„Am a face cu lume bună ; oamenii te respectă după haină“.

Avea două rînduri de haine ; unul cenușiu, altul cafe-niu. Le schimba cu săptămîna, căci „haina, ca și omul, are nevoie de odihnă. Dacă o cruți, te cruță“.

Un lanț de aur i se răsfața, întins de la un buzunar la altul pe vestă, aninat de nasturele din mijloc, pe care Hristea îl cerca în fiecare dimineață de se ținea bine. Se temea mult de pungași, căci „hoțul se gîndește, zi și noap-

te, cum te-ar pungăși; de aceea greu poți să te aperi de el“.

Lanțul cu ceasul făceau vreo sută de galbeni : îl luase amanet pentru douăzeci.

Noaptea, când viața orașului se liniștea, Hristea, trezit din somn, după un răstimp de dormire, făcea tot soiul de planuri cum să-și întrebunțeze banii mai cu folos. La cel mai mic zăpăcitură se trezea cu urechea, de nu sînt hoți în comptuar. Deși ferestrele erau cu gratii și închise cu obloane, iar ușa o înțepenea cu-n drug de stejar, Hristea zicea adesea lui Ene : „Cel ce vrea să facă bani, trebuie să doarmă iepurește, numai cu-n ochi închis, și s-auză mersul pisicii. Doar somnul e tovarășul hoților“.

Ene era și servitor și contabil. Dimineața, pînă la opt, curăța hainele jupîinului, făcea ghetetele, gătea cafeaua turcească la ibric, fierbînd-o la surcele, adunate de prin curte. Vara, Hristea nu cumpăra lemne și spiritul era pe bani. Zățul de la cafea, îl fierbea a doua oară pentru dînsul. Prăvălia o mătura de cu seară, ziua avea de făcut alergături.

„Un ban iconomisit azi, se-nzecește în cițiva ani. Economisește de bună voie ca să ai la nevoie grea. Cine cum-pără ze nu-i trebuie, vinde ce-i trebuie. Și cel care nu știe cruța, nu-i vrednic să aibă; de i-ai da averile lui Cre-sus, tot le va părădui“. Aceste vorbe le repeta Hristea lui Ene mereu...

În ziua cînd am văzut că primise telegrama, Hristea ziseze lui Ene de cu seară :

— Mîine să mergi dis-de-dimineață la cucoana Zinca. De ieri trebuia s-aducă procentele. După ce le faci bine și le dai bani, cînd le scapără măseaua de nevoie, trebuie să le fii și servitor pe gratis.

— Am uitat să spun, a fost demineața, s-a rugat de toți dumnezeii s-o păsuiești o lună; i-a murit chiriașul și n-a căpătat bani.

— Minciuni, crede că banii mei or să rămîie o lună fără procent ! Bun negustor aș fi ! Trebuia să-mi aducă două sute de lei; o lună de zile face taman un pol. La toți, cînd n-au cu ce te plăti, le moare cineva ! Ce oameni ! După ce le dai munca, banul tău, ți-i faci dușmani ! Să mergi să-i spui că nu voi schimb de bani, iar pomana se

face cu covrigi. N-are ? De ce nu știe să rabde ? Avere ar putea face oricine, să aibă numai răbdare și timp. Furturile și albinele nu fac oare minuni ? Și-s mici !

La Hristea, egoismul nu se arată în altă iubire de sine, ci numai în iubirea puterii ce o dă banul. Avarul se jertfește pe sine egoismului, care stă în dragostea neîntălmărită pentru această putere mai dulce ca orice patimă.

La început jertfele se împun; altfel n-ar putea agonisi o avere; cu vremea toate poftetele pier, se atrofiază și rămîne una singură, atotputernică.

În tot suflul răsună un singur strigăt :

„Bani ! Bani ! Bani !“

În aceste ființi parcă s-au adunat din neam în neam toate suferințele, toate răbdările, toate umilirile aduse de săracie, și izbucnesc într-un singur dor de îmbogățire, de-a se face stăpîni pe dușmanul prigonitor al neamului.

Ene era vrednică slugă de așa stăpîn. Supus, ascultător, muncind, i se părea că muncește pentru sine.

Rămas, de mic, orfan, nu știa ce-i dragostea ori demerdarea. Mic de stat, la optsprezece ani era un băietan, ciupit de vîrsat, negricios și spîn; ochii verzi, spălăciți, n-aveau nici un farmec. Tovarășii îl porecliseră „ochi de capră pierită“. N-avea răutate la inima lui, dar nici bună-tate. S-asculte de Hristea, s-ajungă și el om cu stare, era singurul lui ideal.

III

Hristea plecase grăbit, cufundat în tot soiul de gînduri. Ar fi dorit să se vadă cît mai curînd la moșie, să afle ce-a fost cu frate-său și ce-i cu averea. I se pareă că totul se iezărește ca după un potop, fiind lăsată averea pe mîini străine.

Deși spusese surorii ce nenorocire îl aduce ca s-o ia pe Suzana, tot îl făcură s-astepte aproape un ceas.

Suzana trebuia supusă la toate lecțiile ce se făceau fetelor la plecare. Surorile aveau ca principiu de-a slei în copile orice sentiment de familie.

Cînd Suzana arătă surorii bucuria de-ași vedea unchiul și voia s-alerge să-l primească, aceasta, cu-n gest rece, o opri.

— Copila mea, întii trebuie să vezi pe maica directoare.

Directoarea sta cu privirile pe-o carte de rugăciuni. La intrarea Suzanei, nici nu ridică ochii. Copila cu sora stătură vreun sfert de ceas. În sfârșit, maica înălță ochii zicînd :

— Ce e copila mea ?

— A venit unchiul să mă ia, zise ea cu bucurie. Directoarea o privi aspru.

— Copila mea, de ce atîta bucurie ? Nu știi că orice pas în lume e numai prilej de durere și suferință ? Nu iubești încă de-ajuns pe bunul Isus, nici pe sfința Maria, devreme ce depărtarea din locașul unde îi poți zilnic slăvi îți aduce atîta veselie. A vedea părinți și rude e o datorie, căci, pentru păcatele noastre, nu e lesne de rupt legăturile ce avem cu ei. Dar depărtarea din locașul sfînt nu trebuie să fie bucurie, ci jale, copila mea. În lume e atotputernic Satana, care duce la pieire ; aci Isus dăruiește pe cei ce-l iubesc cu fericirea veșnică. Ori poate tu nu ești stăpînită de focul sfînt al credinței ? Ia seama ! E mare păcat a minți pe Isus.

Suzana se simți rușinată. Toată bucuria îi pieri, îi era groază că s-a lăsat dusă în ispită. Sora adaoase :

— Prea buna noastră maică, Suzanei îi pare rău de ușurința ei ; dovadă zmerenia de care e cuprinsă. Pe viitor garantez că va arăta mai multă dragoste pentru sfințele datorii la care o povățuiești, decît pentru deșertăciunile lumii.

— E adevărat, copila mea ?

Suzana, cu ochii plini de lacrimi căzu în genunchi și sărutînd mîna stariței, îngînă :

— Da, da, venerată maică !

După această înscenare, Suzana căpătă voie să plece cu unchiul.

Maica stareță îi mai zise :

— Copilă, în cele mai mari supărări ce poate vei găsi în cale, să nu uiți de bunul Isus ; toate ne vin din pri-cina păcatelor și spre binele nostru.

Această prevestire de dureri încruntă și mai mult sufletul Suzanei. Parcă începea și ea a se întreba : la ce o cheamă taică-său ?

Hristea nu era nici el expansiv, dar cînd o văzu pe Suzana cu ochii în pămînt, rostind rece : „Bună ziua, unchiule“, și nesărutîndu-i mîna, ca de obicei, se simți foarte jignit. Plecară împreună la comptuar, unde îi așteptau trăsura și băiatul.

Copiii erau cam nedumeriți de ce i-o fi chemînd, cînd fusese vorba că nu-i aduce acasă pînă la Paști. La copii, nedumerirea era însă lesne întunecată de bucuria plecării.

Pe cîmp, cu toată umezeala ceata se mai ridicase, lă-sînd să se vadă verdeață fragetă de toamnă. Prin locurile mai joase picla plutea ca niște nourași coborîți din cer pe pămînt. Griul de toamnă răsărise, era ca un covor verde și moale. Iarba uscată de seceta verii înverzise pe dealurile drumului, dincolo de șanțul șoselei. Copiii priveau în neștire, cu ochii duși în depărtare, fermecătoarele cîmpii. Hristea căuta și el cu neșat la atîtea bogății ce i se desfășurau ochilor. Nu se uita la nourii ce se fugăreau cu vrăjmașie în largul cerului, nici la geana albastră ce se iveau sfioasă dinspre răsărit.

„În viață, ca și pe drum, uită-te pe unde calci. Numai zănatecii, privind norii, își sparg capul de bolovani ; omul cuminte privește pămîntul.“

Gustul pentru economie era la Hristea atît de mare, că risipa chiar a altora îl supăra. Se uita cu jale la șușenița verde de pămînt ce se-ntindea dincolo de șanț, nearată, și prin care oamenii bătuseră cărare. Făcea socoteala cîte pogoane de pămînt se pierd în zadar.

Deodată, pe cărare zărește ceva înnegrindu-se. La cîțiva pași opri trăsura, sub cuvînt să-și dezmorească picioarele. Se-ntoarse îndărăt și luă ce văzuse : era o pungă. În ea erau vreo trei galbeni și ceva mărunțiș. Hristea gîndi mulțumit : „Banii de găsit sînt cu noroc. Tot e mai pro-copsit cel ce se uită la pămînt“. Puse punga bine și se urcă în trăsura. După o bucată de drum întilniră un om care mergea cu ochii pironiți pe cărare ; căuta ceva. Hristea gîndi : „O fi cel cu punga. Nu-i păcat să capete o lecție. Altădată și-o păzi banii mai bine. Lecțiile neplătite nu se țin minte. De cînd m-am pomenit, n-am pierdut nimic. Un nasture, de era slab, îl întăream. Grija prea multă nu aduce pagubă. Poftim, se uită pe unde merge !

Era bine de a se uita înainte. Cine n-are luare aminte, fie chiar și pentru cele mai mici lucruri, și nu e destul de treaz, chiar când doarme, nu va face avere“.

Cu asemenea gânduri alunga durerea ce din când în când îi mișca inima. Copiii stăteau cam triști; trecuse de mult amiaza și nu mâncaseră nimic.

— V-o fi foame, copii, zise Hristea, dându-le câte două smochine și câte un covrig.

— Mata nu măninci, unchiule ?, zise Suzana.

— Nu, fetico, la drum îmi piere pofta. Uite-te, nițel fum îmi ajunge, zise Hristea, aprinzându-și țigara.

Suzana privea ceața care se ridicase în slava cerului ca o pînză alburie. Pe largul întins al șesurilor pierise orice suflare, abia de trăia o adiere de vînt. Ai fi zis că din lume fugise orice zgîmof, afară de uruitul trăsuri.

Sătul de gânduri, Hristea strigă răstit :

— Mină mai curînd, bre, c-o să înnoptăm. Ce ? Mergi cu boii ?

— N-ai frică, domnule, chiar de-am înnopta pe-aici e loc curat ; ne-a ferit dumnezeu de negustori de noapte.

— Vorbă ! Hoțul nu-și cere voie. De multe ori bate și pe datorie și te muștră de ce n-ai bani.

— Ai dreptate ; tot e mai bine acasă ca pe drum, zise birjarul, vînturînd biciul pe deasupra cailor.

— Sînt ai dumitale. Nu ești la stăpîn. Se cunoaște.

— Vita are și ea suflet ; o urgisești, n-ai parte. Un ceas mai curînd ori mai tîrziu, tot acolo ajungem și tot o plată o să-mi dai.

Copiii adormeau, din când în când, de hurducătura trăsuri.

Fetița era de vreo treisprezece ani, băiatul de unsprezece.

Copila sta tristă. Tot drumul nu vorbea mai nimic. Se gîndea mereu la ce i-o fi chemînd tată-său. Când i-a dus, le-a spus că de vor fi cumînți și vor învâța îi va aduce de Paști. Abia două luni și-i cheamă acasă ! Nu se dumerea deloc.

— Unchiule, zise fetița, ce-o fi avînd tătîcul ? El nu-i niciodată bolnav.

— E bolnav, și încă rău ; boala, draga unchiului, nu-ntreabă. De n-ar fi și mai rău decît bolnav.

— Cum poate fi mai rău ?

— Cum ? Nu pricepi ? zise băiatul ; poate muri.

— Cine, tătîcu ? Ești nebun ? Pe noi cui să ne lase ?

— Nu-i în voia tătîcului, dragă.

Fetița începu a plînge.

— Mai bine să murim noi, decît tătîcu.

Hristea, la aceste vorbe ale copiilor, se gîndea că bine a făcut luîndu-i. Văzîndu-și tatăl mort, le va pieri orice nădejde de alinare și vor asculta mai lesne.

— Cum o vrea dumnezeu, Suzano. Orice s-ar întîmpla, eu vă sînt ca și tată.

Copila, cu simțirea mai gingașă, ghici tot și din nou se puse pe plîns.

Hristea vedea că orice mîngiere e de prisos. Cînd jălea ne-a prins în ghiarele ei, nu de cuvinte blajine se lasă alungată...

Hristea se afundă în altă lume de cugetări. Știa că frațe-său, la început, dase la oameni bani pe amaneturi, și că-i rămăseseră velințe scumpe, scuarțe alese, pînțeturi cu borangic. Cînd fusese la niște Paști îi arătase vreo două lăzi pline. Avea și două salbe scumpe de lire turcești. Alte juvaieruri n-avea ; nu pricepea dînsul, ca un om de afaceri, să ție banii în lucruri ce nu roiesc bani. Amaneturile ; altceva : le căpătase pe mai puțin de jumătate decît făceau. Se temea că nu va mai găsi din toate acestea nimic.

Nicola, după ce-i murise nevasta, a luat în casă o fetișoară să-i slujească ; și acum toate rămăseseră pe mîinile ei ! O bucată de vreme se slujise de argați ; țăranii nu voiau să-și dea fetele la slujbă : „N-o dau, boierule, am și eu nevoie de dînsa acasă“. „I-o fi mai bine : haine, mîncare și leafă“, le zicea Nicola. „Nu pot, boierule, așa-i neamul nostru, nedeprins cu slujba“.

A dat însă dumnezeu o iarnă grea. Între sătenii din Viișoara era și o văduvă cu trei fete mari și cu doi băieți mici. Șase guri, săracă lipită pămîntului : nici porumb în pod, nici mălai în sac. Nicola îi dase ceva pe muncă și cînd o răzbi foamea, veni iar la curte să-i dea porumb. „Nu mai dau, stați patru leneșe acasă. De ce nu tocnești pe Măriuța ? Să-mi facă un foc, o mîncare și să-i dau leafă și vouă tain“.

La nevoie, omul trece prin apă și prin foc. Vorba văduvei : „Dragile mele, goliciunea înconjoară, dar foamea dă de-a dreptul“.

Acuma, Măriuța era de vreo șase ani la Nicola. Nu i-a trebuit mult să fie stăpînă pe inima lui. Hristea știa toate astea și se teme că va găsi casa golită.

Copiii adormiseră. Căii mergeau mai mult la pas. Nu-și căpătaseră porția de ovăz.

— Mină, bre, îi zise o dată Hristea.

— E drumul greu, boierule. Ca să-și facă față, mai plesni din bici gîndind : „De m-ași potrive mușterilor, răpede mi-ași ucide caii“.

Hristea căzu iar pe gînduri, neputînd astfel scurta vremea :

„Voi desface tot, cu cît voi putea. Sint, de drept, tu-tore. Nimeni n-are voie să se amestece“. Dinșii nu erau nici supuși români, nici greci. De pe mamă, copiii n-aveau rude de aproape, deși nevasta lui frate-său fusese româncă. Bine nu știa la cît o să se ridice averea lui Nicola ; dar așa, pe diluite, presupunea să fie vreo 20.000 de poli. Cu asemenea sumă bine mînuită, în cîțiva ani va trece peste milion. Pîn' la un loc averea o face omul, iar de la milion în sus se mai face și singură. Ca nouri fugari, gînduri, crîmpete îi treceau prin minate : „Ce bine a făcut că nu apucase a-i trimite 200 de poli. Ii fura Mariuța pe toți“.

Pornit pe drumul planurilor de înavuțire, Hristea nu se oprea lesne : „Cu atîția bani bine mînuți voi face minuni“. Copiii se vor mulțumi cu procentul legiuit. Nimeni nu mă poate obliga să le dau beneficiul realizat prin munca mea“. Voi fi cel întii din piață. Am eu talentul s-arăt lumii că averea mi-i îndoită decît e. Voi întări legăturile cu bancherii străini. Pînă-n zece ani, voi fi cu ade-vărat bogat. Ii vuia tot capul de cifre.

Un cîștig nou pentru Hristea era înmulțirea, pe zi ce trecea, a unui droi de comercianți mici, care lucrau aproape fără capital și erau atît de dornici de trai bun, încît cheltuiau mai mult decît cîștigul curat. Cînd le venea scadența polițelor, dădeau din colț în colț, gata să plă-tească procent cît mai mare, negîndind că-și pregătesc ruina. Avea cîțiva samsari harnici, adevărați copoi...

Planuri multe se urmau unele pe altele în mintea lui Hristea, ca valurile înghițindu-se unele pe altele. Toate aveau același scop, o îmbogățire cu care să orbească lumea, să fie mai presus prin avere dacă nu era prin naștere și mărire. Hristea era muncitor și priceput în combinații bănești ; îmbogățirea era pentru el și ideal și patimă : „Credinciosul se închină îndată ce deschide ochii, pătimașul e minat din zori de patima ce-l stăpînește“. Hristea și-n somn vedea movili de ur, vedea crescîndu-i bogățiile. Nu era minut din zi, în care mintea lui să nu fi fost stăpînită de planurile îmbogățirii...

...Era o toamnă ploioasă în schimbul verii uscate și secetoase. Apele se vărsaseră cu îmbeșugare, fînețele, căpițele de coceni și de otavă din nou cosită pluteau toate în apele ieșite peste maluri. Seceta de vară uscase și rădăcinile, acuma ploaia putrezea ce bruma rămăse neistovit. Sătenii, privind cu jale cum apele înghit nutrețul, rosteau cu obidă : „Pentru păcatele noastre ne pedepsește dumnezeu“.

Din loc în loc se vedeau femei și bărbați cu hainele sumese pîn' mai sus de genunchi, umblînd prin apa rece de toamnă, încercînd nutrețul incins și neputred de tot. De la un loc drumurile erau tot mai pline de băltoace și noroi.

Hristea părea orb la suferințele altora. Pentru dînsul nu fusese nici secetă, nici vărsări de ape. Afacerile îi merseseră minunat. Pe unele ramuri ale Argeșului, căpițele de nutreț pluteau ca niște corăbii, în parte scufundate. Peste toate aceste priveliști lunecau nepăsătoare privirile lui, nesimțitor la durerile și suferințele lumii. Cînd ajunse unde trebuia să treacă Argeșul, începu să priceapă și el relele viiturii apelor. Acestea, în furia lor, rupseseră singurul pod ce era în partea locului. Pe cît seceta de vară secase riul, lăsîndu-i albia deșartă, umilîndu-l pînă la rușine, silîndu-l să arate lumii goliciunea malurilor și, ca un biet pîrîiaș, smerit și blînd, să șerpuie domol, cu șoapte line, îndemnînd pe drumeți să-l treacă fără teamă, pe atît acuma ploile din munți și de pretutindeni îl prefăcuseră într-o apă înfricoșată ; piticul se prefăcuse, ca prin vrajă, într-un zmeu uriaș, care înfrunta, urla și spumega de minie și ură, amenințînd cu moarte, pe cine ar fi cutezat să

se apropie de puternicele lui brațe. Cu furie se lovea de stâlpii podului, făcând vârtejuri de clocot și larmă, împrăștiind flori. Hristea, la oprirea birjarului, păru trezit ca din vis.

— Ce-i bre ?

— Dumneata nu vezi ce-i ? S-a-nfuriat năbădăiosul de Argeș. Ca apucat de necuratul face spume și clăbuci, de necaz a sfărîmat și podul.

Hristea rămase o clipă prostît. Privea grinzile duse cu silinție alături de foi și coceni, bulboanele cu vârtejuri coperite de clăbuci, valuri albe ca spuma laptelui, furia cu care se repezea și ieșea dintre stîlpii podului. Zgomotul asurzitor al zmeului urtaș, ce se întindea fără capăt și fără sfîrșit, ca un fum (pe) care nu-l vezi de unde iese și unde isprăvește, toate acestea îl sileau să vadă că sînt și alte puteri pe lume afară de-a banului.

— Pții ! Ce comedie ! Nu-i chip să trecem cu trăsura, zise birjarul fluierînd a pagubă. Mare hoț e Argeșul, face șotii cînd nici nu te-aștepți !

Hristea și copiii se coborîră din trăsură, privind uimiți la puhoiul înfuriat. Îl trecuseră de attea ori dar niciodată nu-și închipuiseră că poate veni așa de mare. Băiatul, ca răzbuinare, arunca pietre în valuri, admirînd vârtejele de apă ce se făceau în jurul lor. Fetița, prinsă de vraja apei, își pierdu privirile de-a lungul cursului și-n minte îi veni pîrîiașul de la Vișoara, unde adesea plutea, lăsîndu-se dusă de apa lină și caldă a zilelor de vară. Podul de stejar era rupt în vreo patru locuri, parcă-ar fi fost o punte șubredă. Rămăseseră cîteva grinzi din loc în loc, ținute de terușii înfiți în apă, pe cari nu-i putuse încă birui Argeșul. Părea scheletul duminic al voinicului ce îndrăznise a se împotrivi uriașului balaur.

Soarele trecuse de amiazăzi, un soare ce arunca o lumină galbenă, ștearsă și tristă ; nu era datător de viață și bucurie, ca primăvara ; și o melancolie apăsătoare cuprîndea întreaga fire. Cîrduri de paseri călătoreau despicău văzduhul, luîndu-și jalnic rămas bun. Suzana le privi duios, totdeauna plecare cocorilor îi pricinuia întristare. Cînd era mică, crescuse una, dar toamna a luat și aceea drumul pribegiei. Copila a bocit ca după mort. În fiecare primăvară tot aștepta să se întoarcă Zuza ei, dar nu s-a

mai întors. Acuma își aminti iar de pasărea iubită. Tot așa zburase, ademenită de un cîrd ce trecea, într-o amiază caldă.

Nu departe de pod era o circiumă. Oamenii, adunați acolo, cum văzură trăsura, veniră să-și mai destoaie neajunsurile ce le făcuse și lor apa șugubeață. Unul mai vorbăreț, vîzînd pe Hristea cum stă uimit, zise :

— S-a stricat, domnule, drumul în... mijlocul căruții. Hă ! Ce să-i faci, așa-i hoțul de Argeș, cînd nu te-aștepți, te lovește. Dar așa poznaș nu l-am apucat. Spun bătrînii că, de cînd cu holera cea mare, n-a mai fost așa de-nvrăjbit. Zadarnic te uiți, nu-i chip de trecut. Cîți negustori nu s-au întors și ieri.

— Trebuie să trec, de-ar fi orice să fie, zise Hristea răstît.

— De, domnule, doar de ai aripi, ori poate știi înota. P-aci n-avem luntrii, că nu-și iese diavolul des din minți.

— Trebuie să trec, barim fără trăsură.

— Așa da, zise alt sătean mai isteț. Uite-te, sînt grinzi late, aduse pentru meremet. Dai și dumneata o cinste oamenilor și le-or așeza de-a curmezișul grinzilor ce-au rămas. Trecerți ca pe puntea raiului, că și aia zice-se că-i îngustă ca o ață. Dincolo găsiți căruță și vă duce unde aveți nevoie. Pin' la Vișoara e o zvrîltură de băț.

— Ce minți boierul, mă ? E cît ai fierbe o mămăligă cu lemne verzi.

— Ba cît ar mătura casa o femeie leneșă, zise altul mai bătrîn.

— Să mă văd eu dincolo, zise Hristea.

— O să te vezi, cu ajutorul lui dumnezeu și al oamenilor buni. Hai, flăcăi, pe lucru.

— Numai copiii de n-ar ameiți, apa e vrăjtită, făcu un sătean.

— Aș ! Copiii trec ca șoarecii. Facem noi un meremet și pentru dinșii. Vorba-i cine plătește munca ? zise un flăcău scărpinîndu-se la ceafă.

— Să vă plătească județul. De ce nu drege podul ? Destule dări ia.

— Atunci ne lipsim ca de nunta tatei, zise cel mai dirz plecînd spre circiumă.

— Las', bre, boierul a glumit, vă dă el o rublă de cinste, zise birjarul.

— Hai, mă, apucați-vă de lucru, doar sînteți creștini, n-oți lua pielea de pe om, cînd îl vedeți la nevote, zise Hristea, vîzînd că fără bani nu trece Argeșul.

— Hei, domnule, boi nu cumpărăm noi cu banii dumitale, ia, de-o cinste acolo.

— Vi s-a uscat gîtul cu Argeșul alături ?

— Dacă-i tulbure ! Nu e bun nici în cizme, făcu unul rîzînd.

— Să bem apă ? Se spînzură grecul de necaz că i se strică țuica în clondire.

— Păi ! S-avem pe suflet bunătate de grec, nu i-ar mai muri mulți înainte ?

— Lungiți vorba, dar scurtați treaba. Apucați trei grindă de capătul ăla. Așa ! Tăvăl pînă la capătul podului ! Acuma cu toții pe capătul de colo ! Împinge, mă Gheorghe ! Așaaa ! Încă o dată ! Mai o dată ! Așa ! Uite-o că-i la mijloc. Mai trageți-vă sufletul și, pe ea !

— Bun ! Încă odată !

— Așaaa ! Bun de tot !

— Uite, nițel-nițel și-i trecută la mijloc ! Mai apucați-o și p-asta. Dați-o tăvăl ca pe aialaltă. Mai cu suflet, doar ați mîncat azi ! Așa ! Împingeți cît puteți. Acum care-i voinic să meargă pe grindă ? Că, vezi, trebuie împinsă asta pînă la malul ălalalt. Tu, mă Gheorghe, că ești mai sprinten.

Un flăcău nalt, roșcovan, păși clătîindu-se pe grindă. Cînd fu în dreptul grinzii a doua, se puse călare pe cea dintîi și începu a o împinge pe a doua. Cei de pe mal îl înconjurau mereu cu gura. Dar treaba mergea anevoie. Grinda era grea. În sfîrșit, cu chiu cu vai, au împins-o pîn' la celălalt mal.

Românul care făcuse mai multă gură decît treabă, zise frecîndu-și miinile :

— Bun, o făcurăm și p-asta !

Ochii sperie, miinile bucură ; cît ai clipi, podul s-a și făcut. Tot lucrul ținuse vreun ceas. În vremea asta Hristea își luă ce mai avea în trăsura, plăți birjarului banii pe jumătate, certîndu-se de la 2 lei ; Hristea pretindea să plătească birjarul trecerea podului.

— Am avut tocmală să mă duci pînă la Vișoara, ar trebui să nu-ți dau nemica.

— De unde știam eu că-i stricat podul ? N-o să te bucuri la un nevoiaș ca mine.

— Mă bucur la banul meu. Ai vrea să te îmbrac pe tine și să mă dezbrac pe mine ?

— Poftim, podul e gata, zise țăranul care făcuse multă gură, dar puțină treabă.

— De cădem în apă ?

— Vă scot eu, dar n-aveți grijă ; e mai trainic decît puntea iadului. Uite-te, trec eu întîi. Și țăranul guraliv făcu țanțoș o plimbare pe grindă încolo și îcoace.

— Se cam clatină, zise Hristea.

— O fi băut țuică, dar nu vă temeți.

Hristea, făcîndu-și cruce, trecu întîi ca să dea curaj copiilor. Cînd grindă începu să se legene, se-ngălbeni și grăbi pașii. La mijlocul podului simți o amețeață ; urletul apei spumegoașe, zbuciumul chinuit la izbiturile de stîlpi, ar fi îngrozit și pe unul mai curajos. Ajunghînd pe malul celălalt, își făcu din nou cruce. În viața lui nu-i părăsise cale mai lungă. Și doar știa a înota, în copilărie trăise pe malul mării.

— Hai, curaj, Suzano, treci tu întîi.

— Ba eu, zise băiatul, sărînd sprinten pe grindă.

Copiii nu-nțeleg nici primejdiile, nici nenorocirile prea mari.

— Mergem odată, dacă ne-om îneca să murim amîndoi, zise fata, pășînd și ea pe grindă.

Lui Hristea, la aceste vorbe, îi scăpără prin minte un gînd rău, ca un fulger care, în fugă, luminează o prăpastie. Da, sufletul omului are în el întunecimi, pe cari singur nu le știe. Un gînd păgîn, gînduri de acelea care vin fără voie la conștiință, ca putrejunile, ce se înalță din fundul fundului la fața celei mai limpezi ape ; gînduri năprasnice cari răsăr în pustiuirile veacurilor și se împun adesea împotriva dreptei judecăți și a sentimentelor alese ; gînduri ce ne înfloară, dar cari vai, nu arar se fac stăpînile noastre : „De-ar cădea copiii în apă, aș fi singur moștenitor“.

Acest gînd a fost atît de slab, că nu se mai răs-pică în vorbe, ci fu mai mult o senzație. Trecu întocmai ca

o nălucă, neluând veșmintul cuvântului. Dar oricît de slab, tot a fost de-ajuns spre a pîngări sufletul lui Hristea.

Hristea rămase cu ochii țintiți ca de nebun, privind cînd apele în clocot, albe de clăbuci, ducînd cu zor sîlpi, grinzi, bucăți de scînduri, crengi, ca niște trofee de biru-ință, cînd la copii, care începuseră a păși pe grînda ce se clătina, amenințînd la fiecare pas.

— Stați, dragii nenei, zise tîrănul guraliv și apucînd o prăjină lungă o întinse lui Hristea.

— Apucă, boierul, de capăt, să se ție copiii de ea. Paza bună trece primejdia rea.

— Foarte bine, îngîmă Hristea, parcă spălîndu-și cugetul de gîndul-ce-i pîngărise.

— Țineți-vă, dragii unchiașului, și curaj. Dumnezeu cu noi.

Încurajați, copiii trecură, primejdia le făcea chiar plăcere; uitaseră de jale, uitaseră că-i așteaptă milă străină.

— Nu vă era teamă?

— Nu, zise băiatul.

— Ba mie, da; uite-te cum fierbe apa. De cădeam, ce făceai, unchiule?

La această întrebare nevinovată, Hristea simți un fior neplăcut și ca pedeapsă gîndului păgîn, zise:

— Săream să vă scot. Știu înota.

Porniră tustrei pe drumul noroios. Soarele arunca lumină galbuie peste cîmpiile presărate din loc în loc cu bălți; căldura lui nu-ncălzea, nici nu zbicea pămîntul, din care apa pîtea pretutîndeni. În satul apropiat nămiră o căruță. Femea puse un braț de coceni jilavi, așternu o velință pe care se îngrămădiră Hristea și băiatul, fiind pe Suzana pe genunchi. Tîrănul își așeză o scîndură în loc de capră, își făcu cruce zicînd: „Doamne ajută!” și dădu bici cailor. Femeia aruncă în urma căruței o fărîmă de mămăligă: să nu se-ntîmple bărbatului vreo cumpănă.

Cu cît soarele se cobora spre asfințit, în aer se lăsa umezeală rece; colinele și cîmpiile se pierdeau jalnice la vedere, lăsînd sufletele nemulțumite și înfiorate de presimțiri rele. Cîrduți de ciori croncăneau, din loc în loc, vestind apropierea iernei aducătoare de griji și nevoi. Tot ce-i dătător de viață, de putere și veselie, zicea „rămas

bun!” În văzduh plutea o jale. Zgomotul căruței pe drumul noroios și pustiu, gîndul morții lui Nicola întristase și mai tare inimile drumeților noștri...

IV

Satul Vișoara era proprietatea unei familii vechi boierești, care sta la Paris. Moșie de vreo două mii de pogoane, avea de toate; loc de arătură, fînețe frumoase, cînd nu bîntuia seceta, piraie ce se vărsau în Argeș și-un pîlc de pădure tînără. Stejarii, bătrîni de veacuri, îi tăfase arendașul fără știrea proprietarului. Nicola, cum o luă în arendă, se înțelese cu administratorul moșilor și făcuseră banii pe din două. Moșia o luase pe o arendă destul de joasă.

În spre miazănoapte se întindeau coline, unde, numai pe unele, se mai vedea tufăriș de pădure tînără. Dealurile, dezbrăcate de podoaba lor, se arătau roase și mincate de ploaie, rămîind galbene în bătaia soarelui. Tîrării singuri jeleau soarta vitregă a dealurilor, acoperite, nu demult cu mesteacăni și stejari.

Pe vremi cînd trăia boierul bătrîn, aveau voie săculeagă din pădure bureți, poame sălbătice, fragi și uscături; acuma, pentru o coadă de biciușcă îi ducea la primărie și la judecată.

Casa veche boierească se ruinase. Rămăsesse numai grădina ce-o-mprejmuia, cu pomi roditori aleși, parte uscați de neîngrijire.

Sătenii cei bătrîni își aminteau cu drag de vremurile cînd se-ndulceau cu poame de la curte și de cucoana bătrînă, care îi miluia la vreme de boală și le dădea leacuri și povețe.

Arendașii ce s-au perindat lăsaseră în părăsire și ruinaseră tot ce nu le-aducea bani. Abia de clădiseră o casă de ședere, cu materialul din curțile vechi boierești. Acolo perisul era de stuf; acesta se afla din belșug, în anii ploioși, prin bălțile de pe moșie.

De Paști spoiau casa pe dinăuntru cu var, pe dinafară era cu galben. De-a lungul casei se-ntindea un tîrnaț de scînduri. Aci locuise și Nicola Pandeale. Întreg acaretul arăta că locuitorii din el sint vremeelnici, nu țin la fru-

mos și curățenie, ci numai să aibă un adăpost și să stringă bani mulți.

Cînd zapciul ori prefectul erau în trecere pe moșie, ziceau: „Toate ca toate, d-le Pandele, frumoasă moșie, dar urîtă locuință. Bine că nu mă plouă. Ce să fac? Nu e moșia mea. Proprietarul știe să ia bani; unde șed puțin îi pasă”. „El stă în palate, la Paris”. „Și noi muncim aci, de-i trimitem bani”. „De-ai avea tot ani buni, ca pîn-a-cum, cumperi moșia”. „Mare-i D-zeu, așa mi-i gîndul. Sfînt lucru casa omului: un cui de-1 bați, știi că-i al tău”. „De-i lua dijma, tot ca anul ăsta, o cumperi repede”, zicea adeseori zapciul ca să-l facă mai darnic. „Îmi iau, d-le subprefect, dreptul meu. Crezi că puțin fură ei înainte de dijmuire? Se reped noaptea ca dihorii și pradă de zvîntă”.

— Ei, aș, dar pîndarii turci, ca niște zmei, ce zic?

— Ce pot pîndarii la un sat de oameni? Pe urmă hoțul vine în cîntători, cînd e somnul mai dulce și-l doboară pe cel care n-a dormit toată noaptea. Atunci poate fura și pîmintul de subt el.

— Las', bre Nicola, nu mă proștești pe mine. De ce țăraniil calicesc și d-ta te-mbogățești? zicea zapciul.

— Sărăcesc de leneși și bețivi.

— Dar cîrciuma a cui e?

— Ce stric eu? De n-ar fi a mea, ar fi a altuia. Bărbații bețivi, femeile leneșe, nu știu spoj, nu știu găti, trăiesc ca niște cucoane. Cît e ziua de mare își fac cusături și mode. Alea n-aduc bani, de nu le-aș da pîmint în dijma, ar pieri de foame.

— Spune altora, nu mie. Cu nemernicii de ei te-ai îmbogăți.

— M-am îmbogățit cu banii și capul meu, d-le.

— Vezi, vecinul de-alături e rasol, îl ține nevasta.

— Cum?

— Nu pricepi? Cum poate ținea la București o nevastă frumoasă, bărbatul? La atîta a ajuns!

— Ce crezi, moșia te-mbogățește, dar și cînd te-o cailici nu te mai ridică! Eu am fost norocul țarilor. Au dat peste un om bun ca mine; i-am scăpat de multe nevoi. Cînd am venit în sat, n-aveau vite, nici pluguri, nici

care. Era vai de mama lor. Le-am dat și bani și pîmint. Din niște leneși am făcut oameni gospodari, pe cît se poate face din ei.

— Las-o-ncurcată, chir Pandele. Vezi, nu uita: ovăz și fîn că-mi pier vitele.

— Slugă plecată, d-le subprefect, chiar dau poruncă. Cam aceste dialoguri se petreceau ori de cite ori zapciul avea vreo nevoie. Căuta să arate că știe isprăvile lui Pandele, iar ăsta se apăra, doar ar micșora dijmuirea zapciului.

Cu îmbrăcămîntea casei nu făcuse Pandele mari cheltuieli: paturi de lemn acoperite cu velințe luate amanet de pe la țărani; mese și scaune cumpărate la Rușii-de-Vede. „Cînd oi avea moșia mea de veci, mi-oi lua și mobile”...

În anul în care se-ntimplă moartea lui Nicola, cum-penele se ținuseră lanț pe moșia Vișoara. De Paști, ca de obicei, venise și Hristea pe la Nicola, chemat cu stăruință ca să intre la o tovarășie de arendă a unei moșioare vecine, cu mult fînăț, lucru de care cam ducea lipsă pe Vișoara.

Așteptînd clopotul de deșteptare, să-i cheme la-nviere, frații vorbeau de afaceri.

— Ascultă, Hriste, făcu Nicola, fînățul e bănos de tot. Oamenii din județ au vite multe, mai vin mocani cu oi și te roagă, cu bani gheață și cu căciula în mină să le dai unde să-și pască dobitoacul. Cu dijma începe a merge anevoie; țăraniil s-au prăpădit, și, cînd mai e an rău, nu-ți ieșe nici arenda pîmintului. Pe urmă-ți trebuie slujbași de ispravă, care să-nvrîtească mîntea românului. S-au făcut șireți și țăraniil, te-nșală din ochi. Acum am vîtaf un armean. E priceput și uns cu toate alifiile, dar nu-l pot face-n zece.

— Tocmai d-ai-a mă mir de ce vrei să te-ntinzi?

— Vezi, cu fînățul n-ai bătaie de cap. Îi mășori cîmpul și gata; dar, o ploua ori o ninge nu te privește. Să am încă un om ca armeanu, ar merge ibrișim. Mă cam ciu-pește, dar mă fac a nu vedea.

— Dacă zici, să pui. Dar e greu de cuprins prea mult.

Ce câștigi ici, pierzi dincolo, că nu poți fi pretutindeni, și, de, ochii stăpînului îngrașă calul.

— Șo pot lua chilipir la licitație !... la trei sînt călare pe cîmp, cuprind tot cu ochii.

La țară averea nu se face dormind pe saltele moi. N-o să meargă mult nici cu arendășia ; s-au trecut vremurile de aur, țărani sînt șmecheri, dar tot proști au rămas, cînd e vorba de lucrat pămîntul. Dacă-i înveți, n-ascultă ; fac cum au apucat. De le iese rîu la capăt, zic că-i moșia fără de noroc ; mai-mai nu sar să te bată, cînd vîi la dijmă. Autoritățile nu ne dau concurs. Și cît îți dau, te ține pîrul de pe cap. Cu țăranul nu faci treabă fără frică.

— Oricum, ia seama, sînt răzbuunători...

— Cu mine nu-și cearcă ei norocul ; sînt înarmat pînă-n dinți. Și, vezi, cu celălalt vîtaf, care nu-i prea încărcă, se certau ; cu armeanul merge strună ! Cu vorbe, cu glume și mi-i încaltă bine. Încă vreo cinci ani și, cu ajutorul lui D-zeu, pun mîna pe o moșie de veci, nu mai împart munca mea cu trîntorul de proprietar.

— Ai ochit vreuna ?

— Am pus ochii pe-a prințului. El stă la Paris, îi e de-a scăpare. Aur, nu pămînt !

Pădure, case, acareturi ! Ce vrei ? Administratorul ca să poată da cu mîna prin șperlă, a clădit mereu.

— Unul a cheltuit la Paris, altul a furat aci.

— O scot creditorii în vînzare. La adică, o să-mi poți și tu împrumuta ceva ; te asigur în moșie.

— Nu cred ; toți banii îi bag în afaceri de camătă. Aduce minunat.

— La nevoie, nu mă lași tu. Cred c-o să se amîie vînzarea ; sînt mulți mîncăi care au interes să mai roază din averea prințului. Nu-mi pasă, mă aflu în primul rang cu două sute de mii. Anul acesta o să-mi intre, dacă-o vrea D-zeu. Am la țărani vreo mie de pogoane, de pe care o să-mi vină cel puțin 50.000 lei ; am pe seama mea 500 de pogoane, și, dacă plouă la vreme și-i secetă la strîns, m-a văzut sfîntul cel puțin cu o sută de mii.

Data asta nu se mai joacă țărani cu mine. Am niște pîndari turci de bagă spaimete morții în om. Altfel nu merge. Se fac tîlharii a scăpa vitele și te frig. Fură, strîcă, n-au pic de milă pentru munca altuia ! Dacă-i muștri,

te iau în rîs : „De, boierule, parcă vîta știe ce-i al meu și ce-i al d-tale ?”

— Ia seama, frate : la țară se pot multe întîmpla.

— Ei, aș ! Îți pare ; eu îi cunosc. Vorba e să-ți știe de frică și să-i smulgi fără să-ți prinză de veste. Tîlharul de armean a făcut două baniși la fel, una cu fund dublu, o măsoară țăranul la început ; pe urmă, ca un boscar, o schimbă cu alta mare. Dacă ești dibaci, îl mai ciupești la socoteală. Și toate la un loc te urcă bine. Vrei să ai și mai puțină bătaie de cap ? Arendează tot pămîntul la țărani. Cîți cunosc eu, care au venit cu terfelogul, cu biciul și cu ce plăti arenda pe trei luni ! Azi au bani buni ! Cele mai ieftine moșii sînt cele luate la licitație. Numai să fii ajuns de cap. Vii în ziua termenului, vezi de sînt doi-trei concurenți, le faci cu ochiul „cîte o mie-două de lei de căciulă, dacă nu mă ridicăți. Tot așa la supralicităție și moșia nu se ridică nici la jumătate cît face. Mai dai cîteva liturghii grase pe la funcționari să nu-ți pună bețe-n roate și lucrurile merg repede.

— Vorba-i că tot trebuie întîiul cișt.

— Dacă n-ar trebui nici atîta, fiecare golan s-ar face moșier. Cînd vîi la moșie, țărani s-ațin cu cușmele-n mînă ; țipă românul după pămînt ; îl împarți ca pîinea caldă. Pînă vine plata cîștului al doilea, vinzi recolta grîului. Și de aici înainte ai prins pe D-zeu de picior. Vezi, știu vreo doi, n-au avut para chioară-n buzunar. Unul a pus garanție bani străini ! După licitație i-a scos. S-a ajuns cu funcționari și ce-a făcut, ce-a dres, n-a plătit trimestrul întîi la început.

— Ce să facă ? A dat bani din gros.

— Nu știu. Vorba că n-avea după ce bea apă, și-ntr-o bună dimineată, m-am trezit că-i moșier. Azi e om la două sute de mii.

— Dar de nu se face recoltă ?

— Nu se poate să nu iasă arenda.

Dar mai e ierbărit, pădure, o moară, eleșteu, cîrciumă. Viața nu te costă mai nimic. Țărani îți dau de toate : ouă, păsări, mușchi, limbi. Să poți minca !

— Cam la cît ridici tu ?

— Dacă aș face tot în bani, aș apropia de jumătate de milion.

— Frumos, zise Hristea, cu oarecare invidie. El era încă departe de această sumă.

— Totul e cum te porți. Mă știi ; nu sînt nici risipitor, nici pătimaș, nici bețiv ; dar, nu-î săptămînă să n-am musafiri ; îți cad flămînzi ca lăcustele, trebuie să le dai ; ai nevoie de ei.

— Astea intră în cheltuiețile moșiei.

— E țară binecuvîntată, pămînt bun ca zahărul ; abia scormonit și rodește.

Fiecare țaran are vite, face grîu, porumb, fasole, sămînță de cînepă și are de toate. Le cam place luxul la haine ; cel mai sărac pune-n salba fetei zece, douăzeci de galbeni.

Și așa, așteptînd clopotul de deșteptare la înviere, frații își povestiseră afacerile...

Biseriçuța de lemn din marginea satului sta smerită în lumina surie a nopții, așteptînd în liniște ceasul marelui învierii. Peste satul Vișoara se lăsase liniște și pace ; toate patimile adormiseră într-o tăcere adîncă ; toți așteptau sosirea bucuriei vestită de veacuri : Învierea Mîntuitorului, aducător de pașnice gânduri, de fapte blînde. Părea că-n noaptea aceea uitate aveau să fie vrajbe și uri și patimi. Pe Susana și pe Ionel îi aduseseră Hristea de la școală. Ei adormiseră veseli că vor fi mai liberi o săptămînă. Grădina și cîmpul cu flori aveau să fie ale lor. Crescuți în libertatea naturii, sufereau mult în zidurile școlalei.

Copiii sătenilor, trudiți, flămînzi de alergături și post, adormiseră pe lațele virtoase, visînd la ouă roșii, la pastramă friptă și la dulapurile de la circiumă. Fetele și flăcări pîndeau cerul înstelat, menindu-și norocul, așteptînd deschiderea lui ca semn al împlinirii dorințelor fierbinți. Nevestele și bărbații, trudiți de muncile săptămînii, adormeau pe cite o margine de laiță, voînd să nu-i fure somnul, — păcat neiertat pentru oamenii mari. Babele zăreau cite-un tăciune din vatra focului, prin minte trecîndu-le șirul de ani cu nopțile spre Paști, parcă mai ieri fusese copilărie, tinerețe, căsnicie și, din toate, acum rămăsese greul bătrîneții, anevoie de purtat. Un oftat le ridica pieptul, iar buzele îngînau : „De-o vrea D-zeu, ajungem

și la anul“. Fie traiul cît de chinuit, omul ține la el și n-ar dori să se despartă de lume !

Pe-aproape de miezul nopții începură cocoșii a se întrece, crainici ai satului, dregîndu-și glasurile să fie auziți cît mai departe. Femeile, care ațipiseră, săreau ca arse, îngîmînd : „Cît pe ce să mă fure somnul !“

Deodată în boarea răcoroasă a nopții s-auzi clopotul de deșteptare, chemînd la biserică. În liniștea neagră dangătul de aramă se pierdea în depărtare, lăsînd o dungă de sunet. Pe la case luminile se măreau, copiii somnorosi se frecau la ochi, voînd fiecare s-arate că n-a dormit. De prin curți porneau, neveste, fete și bărbați cu făclii de ceată și cu ouă pentru sfinți.

Hristea și Nicola plecaseră și ei la biserică, lăsînd copiii cu Măriuța.

Noapte răcoroasă de april se-ntindea sub marea albastră, presurată cu stele. În depărtare, pe sat și cîmpii, se-ntindea întunericul nemărginit. Frații mergeau alături. La asemenea zile însemnate se ivesc în sufletul omului icoane din trecut.

Paștile copilăriei ! Se vedeau mici, cum îi duce maica lor la biserică, unde auzeau cîntecele sfinte, în limba greacă ; vremuri pline de farmec prin nevinovăția cugețului și necunoașterea patimilor !

În apropiere de biserică se zăreau, clipînd, luminile din țintirim, aprinse pe mormintele rudelor, neuitate încă. Fără voce, frații se gîndiseră la sărmanii părinți morți, căroră, la mormînte, nimeni nu le aprindea lumini.

Nicola avea obiceiul de pune la icoane două lumînări mari, de ceară albă, în amintirea tatălui și a mamei. Flăcările gălbui se vedeau clătinate de vîntul ce adia ușor, părea boarea sufletelor ce năzuiau să scape de sub greul mormîntului, împinse de dorul nemărginit de a vedea părinți și rude.

Prin ceața luminoasă a cimitirului se arătau umbrele femeilor, venite să-și facă datoria către morții iubiți. Una îndrepta luminările răsturnate, alta aprindea pe cele stinse de vînt. Ca un murmur duios s-auzea bocetul unora după rude de curînd îngropate.

La acest glas jalnic, Nicola tresări ; își aduse aminte că abia de-o lună Măriuței îi murise un frate și că o

soră de-a ei trebuie să fie cea care bocește. Măriuța îl amenința mereu că iese, că nu mai vrea să ducă viața de păcat. De când era la dînsul, nu putea merge la biserică; nu putea nici spovedi, nici împărtăși. Nu vrea să-și mai dea sufletul Satanei. Mereu i se arăta taică-su în vis și o muștra.

Aceste gânduri îi aduseră un sentiment de nemulțumire; se deprinsese cu Măriuța și chiar ținea la dînsa. Cu cît s-apropiau, s-auzeau mai bine cîntările; dinlăuntru ieșea lumină fumurie, aruncînd o pată galbenă pe întunericul de afară.

În biserică frații s-așezară la locul de cinste. La miezul nopții, preotul și dascălii, cîntînd „Hristos a înviat”, înconjurară biserica, urmați de tot norodul cu luminări aprinse. În fața valului de lumină întunericul părea fiordos; învierea binelui răsărea o clipă prin veacuri să-nvingă bezna fioroasă, obîrșia răului atotputernic. Cîntece de slavă înconjurară de trei ori biserica. Inimile tuturor păreau înălțate de bucurie și dragoste; uitate erau, o clipă, patimi și uri, vrajbe și nedreptăți, fețele tuturor străluceau de bunătațea pocăinței. Îngerul învinsese o clipă fiara din noi, pe diavol.

Abia își luase însă fiecare locul, să asculte sfîrșitul slujbei, cînd s-auziră de afară țipete de groază. „Zoița a luat foc”! Țipau fetele și băieții. „Zoița arde!”

Zoița era sora mai mică a Măriuței de la Nicola.

Fata aprinsese o făclioară la capul fratelui ce murise de curînd. Era cea mai simțitoare dintre surori și mult suferea de clevețirile satului.

Chiar în acea seară o fată o înghioldise arătîndu-i pe Nicola: „Uite, Zoițo, veni cumnat-tu; de ce nu și-a adus nevasta?” Pe Zoița o podidiseră lacrimile; cu inima strînsă de durere, se pleca în neștire pe mormîntul fratelui său, cufundată în suspine și bocete. Nu luă seama c-o luminare de la alt mormînt se răsturnase peste fustele-i subțiri de stambă și, cît ai clipi, a fost în flăcări.

Mormîntul era tocmai la capătul țintirimului.

Cînd Zoița prinse de veste c-a luat foc, începu să tipe îngrozită, alergînd spre biserică. Hainele s-aprindeau cu furie; în fugă îi căzuseră coadele, și într-o clipă luară

foc pîrînd ca rășina. Cîțiva copii, care erau pe afară, văzînd acest rug aprins alergară Țipînd: „S-a aprins!” Lumea credea că s-a aprins biserica, îngrozit preotul ieși din altar. Niște bărbați se repeziră și rupseră hainele aprinse.

Era în flăcări pîn' la piele.

Fata căzu leșinată de durere în ușa bisericii. Năci strop de apă să-i răcorească trupul dogorit de foc! O ridicară pe două scînduri și-o duseră acasă mai mult moartă.

Nevestele își făceau cruce, zicînd:

— Doamne ferește de cumpănă, moare biata în săptămîna luminată, e cerul deschis. Barem atîta noroc are; merge de-a dreptul în rai.

— Să știți, fetelor, de la mine, zise o babă, e semn rău pentru ciocoi, n-o duce nici el mult!

Nicola era destul de superstițios: auzi și i se puse ca o leșie la inimă. Îi părea rău și de Zoița și de jalea Măriuței, care încă nu uitase moartea lui frate-său.

Preotul sfîrși slujba, împărți anafora; dar inimile tuturor se-nveliseră în zăbranic negru; de pe fețe pierise bucuria, lăsînd loc deznădejdei și descurajării. În urechile tuturor răsunau vaitelele bieteii Zoița. Oamenii nu-și mai puteau zice: „Hristos a înviat!” cu veselia din anii trecuți.

„Asemenea cumpănă-n biserică e semn rău pentru sat, dragii mei!” zicea un unchiaș!

„Nelegiuitul de grec nu trebuia să ne pîngărească biserica la așa zi mare!” zicea altul.

„Vezi, Dumnezeu nu bate cu ciomagul...”

Sărbătorile cu bucuriile lor învălură în uitare și aceeaș-tă nenorocire.

Nicola, înainte de-a pleca frate-său, prin ademeniri, căutase a se folosi de capitalul acestuia.

Tot atunci îi spusese că are un vecin căruia i s-a urît cu binele și cu viață de belșug; că l-a pus păcatul de s-a însurat c-o fată tină de la București. Dînsa, deprinsă cu plimbările de pe podul Mogoșoaii, nu vrea de loc să stea la țară, îi scotea ochii că i-a făgăduit s-o ducă la Paris! Și, prostul, vrea să vîndă moșia. Doar nu-n zadar zicea românul: „Fumul, picătura și nevasta rea scot omul din casă”.

- Și cât vrea ?
- Vreo 5.000 de galbeni, de-o zacuscă ; primă ipotecă în moșie. Dai patru mii, una se socoate ca procente. Până la anul toacă tot. La termen nu-ți dă banii, și te faci stăpîn pe moșie. Are loc de pășunat. Nu-ți închipui ce bănos e islazul : vin mocanii cu bani gheață, cum zisei.
- Regulează afacerea, eu pregătesc banii.
- E o gîscă, în cîțiva ani te fac proprietar de moșie, în vecinătate, zisea Nicola.
- Nu pricep rostul moșiei.
- Pricep eu.
- Vezi, cînd îți dai banul, trebuie să pricepi singur ce are să-ți aducă. Dacă ești orb, ochii altuia nu te fac să vezi.
- Peste cîțiva ani ți-o cumpăr eu cu bani îndoîți.
- Voi vedea !

V

Țăranii nu-l iubeau pe Nicola. Mai mult „lipitoare“ îi ziceau. Dar, vorba românilui e cu multe țîfni și el e deprins s-o întoarce cum îl string nevoile :

„Bun, rău, avem nevoie de el. Boierul stă la Paris, — dare-ar un foc în el, să fugă boierii ca șoarecii, cînd se-aprinde moara. Îți dă ori ți ia D-zeu un copil, alergi la chir Nicola ; vrei să-ți însori flăcăul, — că i-a venit și lui vremea — ciocoiul dezleagă băterile pungii ! Vrei să urnești piatra din casă, că n-o s-o ții să-mpletească la ușa ta cosiță albă, cine-ți dă bani ? tot Jupîn Nicola. Cată să ciștiğe și el, doar nu mi-i tată să-mi dea pe degeaba“.

Așa ziceau țăranii, cînd aveau gînd să ia bani. Dar la vremea plății urît îl mai forfecau pe arendas. Cînd le puneau sechestru, îl blestemau rău și de multe ori îl amenințaseră cu moartea.

Odată i-au dat foc în puterea nopții. A scăpat în cămașă, cu copiii ; nevasta îi era lăuză și, din spaimă, i s-a tras chiar moartea.

Alteori i-au dat foc la șirele de paie și la fin. De cînd îl știau însă asigurat, nu-i mai dădeau.

Nicola zicea :

„Țăranul e-n mintea copilului. Se lovește de scaun, îl bate cu bățul ! Ca să faci avere, trebuie răbdare. Cînd țipă, fă-te că nu-l auzi ; cînd e furios, fugi din calea lui !“

După ce-i arseseră casa, primarul îl sfătua să dea în judecată vreo cinci oameni, pe cari avea prepus.

„Ba de loc, frățicule. Las, îi bat eu altfel“.

Chiar peste o lună, unul din cei pe care avea bănat, veni să ceară bani.

„N-am, bre Stane, m-a ars focul ; a trebuit să fac totul din nou. Nevasta mi-e bolnavă“.

„Ia-mi cît vrei, numai dă-mi ; îmi stă copilul pe laiță ; popă nu vine pînă nu-i pun carboava-n mină“.

I-a dat el bani, dar nu s-a mai putut plăti !...

Nicola da ; dar lua procente sută la sută. De la cei cu pămînt lua pămînturile în arendă pe nimic, și pe urmă le dădea tot lor în dijmă, încît pentru o sută de lei lua trei.

Vorba lui era : „Nu cad silă cu banul meu“.

Au mai fost vreo cîteva focuri pe moșia lui Nicola, dar astea cu folos. Îmbrăca șire de paie cu snopi de grîu și, după ce le asigură, le da foc.

Văra era în toiul ei : de pe întinsul Bărăganului sufla un vînt de secetă ; ardea tot ce-nfilnea-n cale. Vînt uscat, ca mama pădurii din poveste.

Țăranii priveau cu deznădejde la cer ; nu se vedea nici umbră de nor. Fluierau a pagubă gîndind :

— S-a dus munca unui an ! O să pierim de foame și noi și vitele, pentru păcatele noastre !

Arșița soarelui de mult nu fusese potolită de ploaie binecuvîntată. Cîmپیile erau arse, acumă și foile de mohor și trestіile de prin bălțile secate începuseră a îngălbeni ca paiul grîului copt. Pîinea albă scăpase ca prin minune ; pășunile, finețele și porumburile erau pierdute.

Țăranii, îndelung răbdători, mulțumeau lui D-zeu c-au scăpat cu grîu și ovăz. La porumb se uitau și-i plîngeau de jale, vîzîndu-l cum se îngălbenește și piere, ca un prunc la sînul secătuit al mamei. Femeile își căinau munca zadarnică. La Fintînă, pe drum, la circumă, oriunde se întîlneau, dădeau deznădăjduite din cap, zicînd :

— La porumb ne era bucuria. Mi s-a frint, soro, spina nărea săpîndu-l ; el e sațul casei. Cu ce să hrănești atîtea

guri ? Grîul, ciocioul are parte de el, abia de-ți lasă pen-
tru sămînță și plata birului.

— Vai de zilele noastre, adăugă alta mai gureșă. Cu
ce să ții tu un purcel ? Cu ce să hrănești o pasăre ? O
să le pierdem și sămînța. O s-ajungem să nu mai știe
copiii nici gustul ouălor, cum nu știu al laptelui. Porum-
bul e sațul casei. Nu știi ce-o să ne facem. O veni vre-
mea de ne-om lua lumea-n cap de foame, că vorba aia :
„Goliciunea înconjoară, dar foamea dă de-a dreptul“.

Vreun unchiaș cu pletele albe le zicea :

— Băteți-vă peste gură și ziceți : „Doamne ferește de
mai rău“. Spunea bunicul de o foamete că minceau oame-
nii muguri de copaci și faină de lemn ca viermii !

— Doamne ferește de foamete ! Ai un ciine la ușă și
ți-i milă să-l auzi scheunind de foame, dar mi-te de copiii
tăi și de-o făptură omenească ?

Nicola își stringea mîinile de necaz, îl muncea gîndul
pagubelor ce-l amenințau. Din vesel se făcuse posomorît,
cîrțitor. Vîrșe mulți bani în porumb, împrumutați de
la Hristea, cu gînd că va vinde cu preț la schelă, primă-
vara, și va avea pentru lucrul anului viitor. Avea și mult
porumb în dijmă, din care nu putea să capete nici prețul
pămîntului. Un an, în care să nu cîștige nimic, era un
an mort pentru dînsul. I se părea că toată lumea îi strică,
îi vrea răul și-i caută ceartă.

Nici cu Măriuța nu se mai împăca ; nu-i plăcea cum
îi gătea și cum îi vedea de gospodărie. Dînsa îl cicălea
mereu să-i dea suta de poli făgăduită că nu mai e de trai
cu el. Sătenilor nu le răspundea nici cînd îi dădeau „bună
ziua“. Semne rele, păgubitoare, i se arătau din toate păr-
țile. Proorocirea babei la biserică îi suna mereu în urechi :
„E semn rău pentru ciocii !“

Prin iulie seceta se întetise din ce în ce, tot mai tare.
Nici umbră de nou, pe cer, nici strop de rouă noaptea.
Dinspre Bărăgan sufla mereu un vînt arzător, uscînd și
dogorind tot în cale-i. Oamenii priveau cătrăniți la cer
și pe pămînt și gîndeau : „Pentru păcatele noastre ne
pedepsește D-zeu !“ În fața foametei amenințătoare, fie-
care ar fi voit să fie mai bun, mai pocăit ; dar nevoia
înraiește omul, făcîndu-l cîrțitor și buclucaș.

Nicola a pus la treier cu mașina ce o cumpărase de
curînd. Pîn-atunci oamenii treierau cu caii. Alegeau un
loc drept ; în mijloc băteau adînc un stîlp de stejar, de
care se ținea funia cailor și în jurul căruia se-nvălătuca
din pricină că alergau caii roată peste snopii de grîu des-
făcuți. Grîul ieșea necurat și fărîmat. Acuma, însă, priveau
oamenii ca la o minune cum curgea grîul frumos ca aurul
pe gura de la mașină.

Treierase grîul pe jumătate. Nicola era grăbit să-l is-
prăvescă, de aceea n-a voit să auză de Foca, sărbătoare
ținută de țărani mai cu sfințenie ca ziua Paștelor.

— Domnule Nicola, zisese un țaran mai bătrîn, nu-i
bine de lucrat ; e zi cu primejdie.

— N-avea grijă ; gîrla e pe aproape, de s-o aprinde
țuica-n voi.

— Aproape, dar seacă.

— Ați serba toată săptămîna, de nu v-ar trebui mălai.

— Flăcării de la mașină se tem de păcat.

— Lăsați ! Păcatul meu ! Și eu sînt creștin, nu turc.
Azi nu e sărbătoare. Așa, în toate zilele e cite-un sfinț ;
dar, vezi, sfinții nu dau de mîncare. Cu toți la mașină !
Trebuie isprăvit, să trimit grîul la schele, înainte de a se
porni ploile. N-o fi el secetă cît lumea...

Cu inimile îndoite de frică porniră oamenii lucrul.

Pe la amiază soarele ardea, văzduhul părea de foc. Nici
boare de vînt, nici petec de nou.

Un albastru fumuriu, șters de arșiță, prăfuit, se întin-
dea în zarea ochilor. Miriștea gălbuie, cimpile pîrlite, în-
tristau și mai tare privirile. Verdele fermecător, darnic
de veselie și nădejde, pierise. Omul dogorît și cimpiele arse îi
ce-l amenința zi cu zi. Cerul dogorît și cimpiele arse îi
dădeau jalea pustiului, ca și o casă mistuită de foc.

Oamenii, în deznădejde, în loc să se facă mai buni,
se înrăutățesc. Uitarea necazurilor o caută la cîrciumă,
aruncînd pe rachiu și puțînul ce-l mai aveau. Băutura le
amortește durerea, făcîndu-i nesimțitori. În fața secetei erau
mai fără putere ca robul ferecat.

Sărbătorile, tot satul era la cîrciumă. În ziua de „Foca“,
oamenii de la mașină își făceau seamă că nu pot merge
și ei.

— Dare-ar Foca de azi un foc în grec ! Mă, Dinule, pînă vine el de la masă, ia clondirul din colibă, te repezi de adu o jumătate de țuică. Spune lui Iani că la sfirșitul săptămînei îi dau gologani. Vezi, e acolo Irina și cine o joacă, mai zise Vasile, care era orînduit la pus snopi.

Dinu era bățetanul care punea paie la cuptor. Trebuia s-asculte de Vasile, doar îi era mai mare.

Vasile, flăcău voinic, cu fața rotundă, pîrlită de soare, cu plete castanii, abia mijindu-i mustața, avea de obicei căutătura vioaie, deschisă și veselă. Azi, ca nealțadată, căuta posomorît, parea că toată lumea-i strică. De cîteva ori, de necaz, aruncă pălăria din cap, înjurînd-o să-și mai destoaie de inimă rea. De dimineață își luase cămașa de sîrbători, tot gîndind : „poate să scăpăm de mașină“.

Pe după amiazi, arșița era și mai înăbușitoare. Praful, fumul și pleava orbeau vîzul și înecau răsufierea. Din cînd în cînd, vijitiul ascuțit al mașinei îi spîrgea, amenințător, auzul :

— De capul cui te are ! tot zicea Vasile, cu necaz. „M-ai surzit cu țivilurile tale“.

Mașina încetase o minută, pîn' să mînce oamenii.

Vasile nu gustă nimic ; din cînd în cînd își punea mîna strășină, privind șușunița cenușie de drum, doar l-ar vedea mai curînd pe Dinu.

Cînd a sosit, îi zise răstit :

— Mă Dinule, ești bun de trimis după moarte. De venea ciocioul, puteai să nu mai aduci.

— E lume ; n-ai unde lăsa un ac. Pînă mi-a dat ! Nu-mi mai venea rîndul.

— Dă-ncoa, mai curînd. Mi-i ars gîtul de prag și fum. Irina era ?

— Păi ? !

— Și ce făcea ? Juca ? Cu cine ?

— Degrabă n-am văzut cu cine ; dar de ce-a venit la horă, să doarmă ?

Vasile puse clondirul la gură și-l goli pe jumătate.

— Nene Vasile, ia seama, cum stai sus la snopi, re-pede ametești. Doamne ferește !

— De-o litră de țuică nu mă-mbăt eu ! Bea, dar nu tot, și tu.

Dinu, mai rușinos, luă cîteva guri și dădu clondirul îndărăt. Vasile îl puse la gură și-l goli.

— Na, doșește sticla. Mi-am prins nițel inima. Zi ca asta, și noi să lucrăm !

— Ție-se păcatul de el !

— Ție-se ! De cît vezi ; de cînd m-am pomenit n-am lucrat în ziua de Foca. Mă ține o sieală. Știi păcatul cînd te paște !

Și, zi, Irina juca ?

— Păi ? !

— Las' că n-o să-i tihnească ei jocul ! Muierea tot muiere ; cînd poate, te vinde.

— De, nene Vasile, asta-i de cînd lumea.

— Și să nu vezi tu cu cine juca !

— Îmi era degrabă.

— Îți trebuia un an să vezi ?

— Păi, de !

— Las-că aflu eu ! O să pomenească ea și țifta care a supt-o !

Dinu începu a da mereu foc.

Mașinistul venea alene de la mîncare cu țigara-n gură După ce se uită pe drum, strigă :

— Sus, Vasile, că vine boierul.

Vasile flutură din cap, își aruncă pălăria de nădușeală și se urcă repede pe mașină.

Luă furca de fier și începu a pune snopi ; cu cît arunca mai mulți cu atît nesățioasa îi înghițea mai iute ca un tartor hămăsit.

Vasile, cu pletele în vînt, cu furca de fier în mînă, parea un zeu vechi. Se simțea mai vesel, parcă i se mai luase greul de pe inimă. Numai la gîndul că Irina e în horă cu altul, simțea o lincezeală.

De la o vreme, îl prinse o lene. Mult ar fi dat să ațipească ; mașina, snopii, toate le vedea ca într-o ceață, ca într-un vârtej orbitor. Numai țipătul ascuțit al mașinei îl mai făcea să tresară.

Călăre, într-un nor de praf, se vedea Nicola, viind.

— Aruncă snopi mai cu inimă, beteagule. Nu se cunoaște ce-am lucrat, o să mă certe ciociul pentru-un leneș ca tine, — strigă mașinistul.

Vasile, furios, aruncă furca și-ncepu a îndesa snopii cu mâinile.

Dar, nu trecu mult și un tipăt sfișietor, plin de dure, un vaiet omenesc fără sine, junghie inimile tuturor. Oamenii care aruncau snopii de sus se făcură galbeni.

— I-a prins mina! Opriți! Uite-l, cade! — răcniră deodată.

Mașinistul opri. Vasile căzuse leșinat pe snopii din juru-i, stropiți cu sângele care gîlgia din mina tăiată.

Un țăran mai tare de inimă, se repezi la el, rupse cămașa, îi legă mina. Era tăiată mai jos de cot.

— Un brîu, o funie! Maica Domnului, moare de nu-i oprim sângele, — striga el din răsuperi. Dinu își desfăcu repede șerparul roș și legară cu el mina mai sus de cot. În vremea asta nenorocitul deschise ochii.

— Mina! Unde mi-e mina, mai bine moarte decît ciung!

Cînd sosi Nicola și află de întîmplare, încremeni și abia îngînă:

— Luați căruța de la curte, duceți-l repede la oraș. Sigur, era beat!

Vorbea însă cu jumătate de glas. Știa dînsul pe cine vor da țăranii vina.

Pe inimă i se așternuse o grijă, o teamă.

Vorbele babei din biserică îi răsunară iarăși la ureche: „E semn rău pentru ciocoi“!

Vasile era cel mai frumos și mai voinic flăcău din sat. La coasă și la ridicături grele, nu-l întrecea altul.

Nicola, cît era el de strîns la mîină, ar fi dat mult să-i poată pune flăcăului mina la loc.

— Sigur că era beat, i-a adus cineva rachie! și zicea mereu, ca să-și mai ogoate cugetul, deși nu se credea vinovat.

Oamenii priveau cu ură la grec, gîndind:

„Din pricina lui a căzut păcatul pe flăcău...“!

În ziua aceea nu se mai lucră.

VI

Vorba că nenorocirea nu vine niciodată singură, se-mplinea la Viișoara. Oamenii, care luaseră pășune pe moșia

arendată de curînd, amenințau că nu vor plăti rămășița și că pleacă în altă parte, căci le pier vitele de foame.

De săteni nu se sinchisea Nicola, n-aveau doar să-și lase casele; dar avea niște mocani care puteau pleca ori-cînd... Îi dăduseră numai o arvună și pășunea era roasă de tot.

Unul dintre ei, poreclit Bîță, era cel mai țănduros. Într-o seară, cam pe la asfințitul soarelui, cînd se întorcea acasă, îi dă-n gînd lui Nicola să treacă pe la odaia mocanilor.

La odaie era numai Bîță și fiu-său, amîndoi afumați de băutură. Cînd îl zări pe Nicola, Bîță își strîmbă căciula pe-o ureche și-i veni-nainte, gata pe gîlceavă, crezînd c-a aflat că mocanii daseră oile într-o luncă.

Își zicea: „Stai, să-l iau c-o perdea mai sus“. Scoase din șerpar luleaua stînsă și-o puse în colțul gurei, ca să pară mai țăntos și, fără a-i da „bună ziua“, începu:

— Bine, boierule, ce nu lași să paștem oile în lunca Domniței? Ce, am venit pe moșia dumitale ca să le întindem carnea pe prăjini, să le facem pastramă?

— Dați, bre, jalbă la D-zeu. Eu sint de vină, dacă nu plouă? Nu v-am dat atîtea pogoane cîte am avut tocmeala? Vreți să vă dau toată moșia? Sinteți tovarăși cu mine la plată?

— Păi, noi n-am dat bani lui D-zeu, dumitale ți i-am dat. Ne pier oile. Am spintecat una: avea rinza plină de pămînt. Să ne dai iamaș, că, zău, n-o să fie bine.

— Poate mă bateți! Cap de bou. Crezi că mi-i frică de cușma ta lăptoasă?

— Să-ți fie frică de D-zeu, că ne-ai luat zece piei și ne pier vitele de foame.

Din urmă sosi feciorul boieresc.

— Cucoane, mocanii au dat oile în lunca Domniței!

— Ei și! Ia seama, mă, ți-o fi tăiat un iepure calea. Nicola se făcu negru de necaz și, cum era călare, lovi cu coada biciului, peste față, pe Bîță, strigînd:

— Cum, hoților, vă faceți voi stăpîni pe moșia mea? Mocanul începu a zbiera:

— Sai, Lazăre, că mă ucide grecul.

Și se plecă de luă un par ce proptea poarta, și, la bătaie.

Nicola se apără de lovitura mocanului. Pîn' să vină băietanul, îi mai trase lui Bită cîteva cozi de bici peste timples. În furia apărării, nu mai căuta unde dă.

Mocanul căzu jos, strigînd :

— Lazăre, m-a ucis !

Lazăr ia o furcă de fier și se repede asupra lui Nicola.

— Nu te apropia, hoțule, că trag ! făcu Nicola, scoțînd revolverul.

— Să nu mă apropii, cînd l-ai ucis pe tata ? făcu Lazăr, ridicînd furca de fier să dea.

Nicola, văzîndu-și amenințată viața, nu mai avu cînd gîndi mult, trase două focuri, unul trecu pe la urechea lui Lazăr, al doilea îl lovi într-un ochi și-i trecu prin cap.

Băietanul căzu la pămînt, cuprins de zvicniturele morții.

Dumitru rămase înlemnit în fața celor două leșuri. Toate se petrecură cu iuteala fulgerului năpraznic : cuge-tarea, mintea sfătuitoare și înțeleaptă, n-avuseră cînd să-și arate puterea. Parcă fusese un vis rău.

Instinctul de apărare, dintr-o parte și alta, a fost atotputernic.

În fața celor doi morți, Nicola se trezi dintr-acest vis rău și, privind cu groază la fecior :

— Ce facem, bre, Dumitre ?

— Ce să facem ? Nimeni nu știe, numai eu și d-ta... Dăm foc stînei, nu află nici pămîntul. Cum erau cam băutori, o crede lumea că s-au îmbătat și, te miri cum, coliba a luat foc. Cum a ars mai an țert Buleandră de i s-a găsit numai tidva.

E secetă, uscat iască, arde cît ai clipi, ca chibritul. Să-l ducem în colibă.

Dumitru și începu a țiri pe mocan.

— Descalecă, boierule, de-mi ajută. E greu mocanul de cît caș a mîncat.

Cîteva clipe le-au fost de ajuns, frica e îndeminată și cu aripi la călcîie.

După ce-au dus trupurile în colibă, adunară peste ele paie, uscături, doage, piei de oaie, și le-au dat foc. Cînd au văzut-o încinsă bine și flăcările ieșind ca limbile de foc din toate părțile, încălecară amîndoi, luînd drumul la

stînga. De i-ar fi întîlnit cineva să poată zice că nici n-au trecut pe la odate.

Amîndoi, într-un gînd, au dat bici cailor, plecînd în goană. Li se părea că sufletele celor uciși îi gonesc din urmă.

Soarele asfințise după dealurile dogorite. Un fum înăbușitor de blăni și carne arse s-așternu de-a lungul cîmpiei. Noaptea, care acopere tot, se-ntindea peste largul văilor arse de secetă.

În jumătate de ceas, coliba era un morman de cenușă fierbinte...

Cînd, tirziu, seara, sosiră ciobanii cu oile, flămînzi, crezînd să găsească mămăliga făcută, nu-și puteau crede ochilor.

Începură să strige : „Nene Bită ! Mă, Lazăre !“

Văile răsunau în depărtare a pusțiu, nimeni nu era să le răspundă !

Nu se dumereau mocanii cum a luat stîna foc. Tot le sta gîndul că poate Bită și fiu-său sînt duși în sat ; poate s-au luat cu băutura la circiumă.

A doua zi unul din mocanii tovarăși începu a scormoni cenușa, să ia un cărbune pentru lulea și să plece în sat, doar ar da de urma lui Bită, că intraseră la bănat ; știau c-avea bani de pe brînză la el, și, „de ! multe păcate sînt pe oameni : păcatul, cînd te paște, nu scapi ; de ești în urma lui alergic să-l ajungi ; de-i ești înaintea, stai de te ajunge el !“

Umblînd așa prin cenușă, numai că găsește un os de picior de om. Nu bine isprăvi de strigat ciobanii, și dă de-o tidvă albită de foc.

— Bre, Ciocane, uite ce-a rămas din Bită al nostru.

— Să zicem că s-a îmbătat, a adormit butuc și a luat foc. Știi năravul lui de-a sta lîngă tăciuni. Dar ce-i cu Lazăr ?

— Aici e lucrul dracului. Nu e curat, și-a băgat, el, coada. Doamne apără de păcat. Se cam certa el cu bătrînul. Cum avea moșul la el bani, de, diavolul nu face mî-năstiri !

Tot punînd ei la cale c-o fi una c-o fi alta, mai dau de-o tidvă.

— Ciocane, Mioară, Veveriță, aici că-i lată, mă ! Uite altă tidvă : au ars amîndoi.

— Și aveau banii la ei. S-a dus munculița noastră de-o vară ! zise Ciocan cu jale...

Au dat de știre la primărie, s-au făcut cercetări și s-au găsit în cenușă pe lângă cele două tidve de om și celelalte oase, s-a mai găsit cuțitul lui Bită și veriga de cununie.

Unul dintre ciobani găsi mai la o parte de foc o scă-părătoare. Fire îndeminatecă, o păstră pentru dinsul.

Femeia lui Bită veni peste cîteva zile, adună oscioarele, plăți preotului să cetească prohodul și îngropă oasele în cimitir, bocindu-și băiatul și soțul.

Unii bănuiau pe pîndarii turci, care i-ar fi prădat și pe urmă i-ar fi ucis și le-ar fi dat foc ca să piară urma faptei.

Pe doi pîndari Nicola îi izgonise chiar a doua zi. Oamenii nu știau că i-a alungat și scosese război că ei trebuie să fi ucis pe mocani ca să le ia banii.

Alții dădeau vina pe băutură... Cu o zi înainte Bită fusese la circiumă, cumpărase mălai, pastramă și vreo două clondire de țuică și de basamac.

— S-au îmbăt și, cine știe cum, a luat foc sfîna.

Femeile, cînd treceau pe lângă focul unde fusese colîmbă, își făceau cruce, aruncînd care o piatră, care un gătej, ca sufletele celor morți să nu le dea boale ori nenorociri.

Dumitru, feciorul boieresc, muștrat de conștiință și vînd a dosi tot mai mult crima stăpînului, la care fusese martor, căina pe mocani.

Sătenii nu prea daseră mare luare aminte crimei. Bită și Lazăr nu erau doar din satul lor, ci „niște venetici“, care scumpeau finațul. Din pricina mocanilor o duceau ei greu cu vitele.

Cei mai cînoși la suflet chiar ziceau : „Bine le-a făcut. Se-mbogățise pe moșiile noastre și noi ne pierdem vîtișoarele.“

Femeile și cei mai miloși se băteau peste gură, zicînd : „Doamne apără și pe dușmani de-așa moarte !“

Primăria a cercetat de mîntuială. Nu era nimeni să stăruie. Ce să muncească oamenii pe degeaba ? Baba lui

Bită a făcut pomene, zicînd : „Așa le-a fost ursit. Nu voi să caz nimănui năpaste. N-o să-i înviu. Să-i plătească Dumnezeu celui ce le-a mîncat zilele !“

VII

Într-o seară Dumitru era beat. Avea omul bani de ajuns. Oricînd cerea, Nicola scotea punga și-i da.

Femeia se minuna de unde are omul ei atîtea parale și de ce s-o fi îmbătînd așa des, el care nu era băutor, și de ce stătea, ca nealtădată, tot dus pe gînduri ?

— Mă, omule, tu ai ceva. Năduful spus te răcorește ; păcatul mărturisit pe jumătate iertat, — zice la carte.

Femeia lovise bine. Dumitru simțea că dacă s-ar spon-vedi, parcă i-ar fi mai ușor.

— Dar ce ? Tu ești, duhovnic ?

— Îți sînt femeie și ce te doare pe tine, mă doare și pe mine.

— Hei ! Hei ! Muierea te duce repede la ștreang !

— Că doar, Doamne ferește, n-ai făcut moarte de om !

— Cine, eu ? Dumnezeu știe fapta fiecăruia.

— Ai tu ceva. Doar oarbă n-oi fi. Și, Doamne iartă-mă, de cînd cu primejdia de la colîbă, nu mai ești om în toată firea. Vorbești prin somn. Biiguiești lucruri urîte.

Cine te vedea pe tine beat ? Acuma nu-i zi lăsată de la D-zeu să nu bei. Nu-ți vezi de treabă și mult mă minunez cum de nu te dă afară ciocoiul ! Pe urmă, de unde ai tu bani ?

— Taci, muiere, că te zdrobesc. Vrei să-nfund temnița, să rămîie copiii pe drumuri ? Dacă tu spui așa, ce-or să zică străinii ?

— Păi, străinii și zic : «Mă, dar ce-o fi ? Dumitru parcă-i frate de cruce cu ciocoiul, așa tot amîndoi umbli!». Mai bine spune, eu nu-ți vreau răul. Cum nu-mi pot da în ochi, așa nu pot lovi în tine. Spune să știu. Să te descînt, că urît spui prin somn.

— Dar ce spun ? zise Dumitru pe gînduri.

— Cîte bazaconii toate ! «Că-i foc. Uite-l, se prăjește. Nu mă legați. Nu l-am ucis eu!». Cînd te aud, mi se face părul măciucă.

Dumitru căzu pe gînduri. Sta pe laiță, încovoiat, cu ochii țintiți în pămînt ; simțea capul greu ca o baniță.

Se-ngrozea că nu va putea mult săpini taina. Nicola îi zisese că de-o mai spune cuiwa, vor înfunda amindoi temnița, iar de nu, o să-i fie ca frate.

— Ieri noapte ai sărit din pat, țipînd : „Săriți, arde coliba ! Nu, nu n-am dat eu foc ! El a scăpărat“. Vezi ? toate astea mă pun pe gînduri. «Ce-o fi Doamne ? N-ai dat oare tu foc colibei ?» Trebuie să te descînt de ceas rău, de sperietură, să dau slujbe... Vorba-i că nu știu ce-i ? Oamenii bănuiesc că tu ai prădat pe mocani și ai dat foc. Am zăpșit eu cîteva vorbe la circumă. Femeile se uită la mine ca nealțădată. Numai ce le vezi șoptind între ele, cum mă zăresc.

Dumitru nu-și mai lua ochii din pămînt. Într-un tîrziu zice :

— Femeia e diavolul, diavol care te pîndește zi și noapte. Ce ai tu s-ascuți ce biiguiesc prin somn ? În vis, cîte nu vede omul ? ! De-acolo, hai și dă sfoară-n sat... Du-mă la ocnă ! Muiere ticăloasă !

— Cine, eu ? Ești nebun, sărmane !... Dar nebun de legat ! Eu vreau să te scap, să știu ce ai, să te descînt, că de nu, o să innebunești de-a binelea.

— Tu, Constandino, să-ți tacă fleanca, de nu vrei să mă vezi în temniță, auzit-ai ?

— Omule ! Omule ! Ce-ai făcut ! Să chem baba să te descînte. Tu ești neom, o să innebunești. Tu și cu ciocoiul ați ucis pe Bîtă... îmi spune inima...

— Nu l-am ucis eu, femeie. Lasă-mă că intru în păcat.

— Atunci i-a ucis ciocoiul și tu ai dat foc...

— Ai să taci, diavole ?

Constandina tăcu. Era incredințată că Dumitru și Nicola erau vinovați... Începu a umbla pe la babe să-l descînte, spunînd că nu știe ce s-a legat de capătul lui bărbatu-său... Dădea și slujbe la biserică. Era femeia în treabă !...

Zvonul luă mereu trup, parcă văzduhul vorbea : unul spunea una, altul alta, și toate se-nșirau ca mărgelitele pe ață.

Satul fierbea că nu-i lucru curat, cu focul de la coliba ciobanilor.

— Sătenii se minunau cum de ciocoiul nu mai zice nimic mocanilor și-i lasă de pasc lunca.

Zvonul creștea pe fiecare zi. Mocanii începeau și ei a bănuî ceva. Cel care găsisse amnarul cu fițil, îl arăta altuia. Acesta zise că parcă l-a zărit odată în mîna ciocoiului.

Zvonul se lătea, se-ntindea, ca un fum, pîn'ce ajunse la urechile zapciului, care n-avea la inimă pe Nicola. Îi ceruse, la o nevoie, să-i împrumute cincizeci de poli, iar Nicola, știind că tot împrumutați or să fie, a zis să-l ierte că n-are ! De-atunci zapciul îl păștea.

Cum se întîmplă de obicei, oamenii, din una în alta aproape reconstituiseră crima ca și cel mai bun judecător de instrucție.

Zapciul aflase zvonul de la perceptor. Și el, căre la început nu luase nici o măsură, strînse treaba din scurt.

Într-o bună dimineață arestară pe Dumitru. L-au ținut două zile nemîncat și nebăut. Era slab de duh și, de cum săvîrșise crima, o credință înrădăcinată îi zicea că moartea de om nu poate sta mult tînuită ; sufletele cer răzbu-nare.

Acuma, cînd se văzuse prins, îl apucă un tremur cu frică, mereu șoptea : „Au aflat tot“.

Cînd l-au apucat la repezeală, zicîndu-i :

— Bine, mă ! Ce ți-au făcut creștinii, să-i ucizi ?

— Nu i-am ucis eu, Măria Voastră, răspunse.

— Dar cine ? Singuri nu s-au ucis. Nu le-ai dat tu foc ?

— Da', foc am dat, ce-i drept ; dar de ucis, nu i-am ucis. Ciocoiul i-a ucis.

La cercetare s-a mai găsit : șfichiul de la biciul lui Nicola și amnarul cu fițil, cunoscut de tot satul.

După arestarea lui Dumitru la primărie, toată lumea fierbea ; femeile se băteau peste gură, zicînd : „Doamne ferește de mintea cea proastă și de ceas rău !“

Scosese ră vorbă că-i și ciocoiul arestat.

Nicola, cum aflase de arestarea lui Dumitru, nu-și mai afla loc, frica de închisoare îl stăpînea zi și noapte.

Îl învățase, el, pe Dumitru că de l-or întreba ori chiar aresta, să țină într-una că nu știe nimic ; dar se temea.

Toată noaptea nu-nchise ochii. Cu priviri crunte de grijă, măsura odaia în lung și-n larg. Cu gîndul se dezvinuia c-a fost în legitimă apărare : «Dar, cine știe ce va

mărturisii păcătosul de Dumitru? Tăranii sînt fricoși; apuceat din scurt, va spune vreo drăcie. Singura mea scăpare ar fi să tăgăduiască, după cum l-am învățat. Dar aud că vor să-l silească prin foame să spuie ce știe! O să poată el răbda toate caznele la care l-or mai pune?”

Cînd se gîndea la grozăviile judecății, îl apucau frigurile:

«Sînt pierdut și eu și munca mea! Dacă mă arestează, mă-mpușc. Barim scap averea: nu rămîn copiii pe drumuri!»

La acest gînd, altul îi scăpă rău prin minte: Nu știa nimic de ce o fi spus Dumitru, și nici nu putea afla. Neștiința aceasta îl chinuia.

Noaptea îi părea an. Mereu se-ntreba ce-i va aduce ziua de mîine.

Afară era o noapte întunecoasă; lătrături dese de cîini și cîntarea cocoșilor îl făceau să tresară din gînduri. În-spre hambare s-auzi într-un tirziu un urlet de ciine, urlet a pustiu, care da fiori. Nicola se cutremură din creștet pînă-n tălpi, ca de-o presimțire de moarte. «Să-ncalece pe un cal bun și să fugă peste hotare. Să treacă Dunărea pînă la ziua. Fratele va regula tot!»

Dar se încrîncină să-și lase munca lui de douăzeci de ani pe mîna lui Hristea, care nu pricepea la moșie și, pe care, frate-frate, dar îl știa lacom și hrăpitor. Ce făcuse Hristea cu moștenirea de la bătrîn? Nicola nu luase nimic!

Uneori iar își mai înturna gîndul spre bine:

„Poate Dumitru n-o spune nimic. Se jurase pe sufletul lui că n-o mărturisi, de-ar fi să-l taie bucați.”

Gînduri fel de fel se încilceau în mintea-i. Aci îl apuca furie, aci părearea de rău pentru fapta lui nesocotită.

Își aducea amînte că-l îmbiase căpitanul să facă un bairam la oraș. Să fi mers, îl trecea păcatul: „Mai bine cheltuim o sută de poli, numai să nu-i fi scos diavolul în ceasul ăla înaintea mea. Ce soartă! Doar am bătut eu pe alții mai rău decît pe mocan și n-a pierit nici unul! „Of, Dumnezeule de aș scăpa din nenorocirea asta, n-aș mai lovi un ciine, nu de cum un om!”

A doua zi, cînd Măriuța îi aduse cafeaua, se sperie, atîta era Nicola de schimbat la față. Parcă zăcuse un an.

Patul era neatins.

Măriuța era foarte îngrijorată. Auzise și ea de zvonurile din sat. Dar mai ales băgase de seamă că, de cînd cu moartea mocanilor, Nicola se schimbase rău de tot. Nu mînca, se trezea noaptea și fuma țigări după țigări. Cereceta mereu cine a fost.

Odată, cînd a îndrăznit să-l întreb de moartea mocanilor, a înjurat-o. „Ce-i el, păzitorul mocanilor?”

Măriuța era și ea foarte amărîtă: „De se-nîmplă ceva, rămîn pe drumuri, cu munca și cu cinstea prăpădite”, își zicea necontenit.

Simți că o piatră de moară i se lasă pe inimă. De-o bucată de vreme avea și visuri urite.

Nu pricepea de ce ar fi ucis Nicola pe oameni! Dar că i-a ucis, era sigură. Cînd îl vedea, parcă îi era frică să i se uite-n ochi. Las' că nici el nu mai glumea cu dînsa, cum îi era obiceiul.

Îi făgăduise de mult că o s-o mărite cu armeanul și c-o să-i dea zestre două sute de poli.

„Numai tu, Măriuțo, să fii tot bună și de treabă cu mine. Vezi, cînd oi avea față mare, nu te mai pot ține-n casă. Tu însă tot a mea ai să fii.”

— Dar ce-o zice armeanul? întreba Măriuța cu hohot de rîs.

— Armeanul o să fie bun, bucuros. Să crîcnească! Îi dau afară și te și despart.

Așa vorbea Nicola, cînd era în toane bune și nu se în-timplase nenorocul de la colibă.

Ceas rău a dat peste el și m-a lovit și pe mine. Îmi aduc amînte că-n ziua aceea a fost căpitanul de milițieni. Au stat tirziu la masă și au băut vin de al vechi. Și gre-cul, cînd bea, e nebun.

„Atunci, după ce-au plecat musafirii, nu mi-a tras o palmă? I s-a năzărit că mi-a făcut ofițerul cu ochiul! Era roș la față ca gotca.

Mai bine nu-l scotea Dumnezeu din casă, poate îl tre-cea păcatul.

De bună seamă, mocanii obraznici, răi de gură, el iute, și uite-l: gata! Păcatul cînd te paște, nici mîna lui Dum-nezeu nu-l poate da la o parte. Vorbă-i că nu s-alege nu-mai el cu capul spart, dar și eu.”

Astea le gîndea Măriuța deretecînd prin casă. Cafeaua era neatînsă. Nicola stătea cu priviri pierdute. Măriuței i se făcu milă, văzîndu-l așa de prăpădit, și zise :

- Bea cafeaua, nu te lua pe gînduri. O da dumnezeu și o fi bine.
- Ce spui ? zise Nicola ca trezit.
- Zic să bei cafeaua. Nu-i bine să te dai pe gînduri. O da Dumnezeu și-i izbîndi cu bine.

Nicola oftă mai ușurat parcă de mînguierea fetei. Sorbi cafeaua mai mult în silă.

- Tu, Măriuțo, astă-noapte n-a fost nimeni oare ? Într-una au lătrat cîinii.
- Vin pisici la hambare și d-ăia latră satanele. Ți-au speriat somnul ?

Nicola nu răspunse nimic. Măriuța mereu își făcea de lucru pe lîngă el, mlădiindu-și mijlocul ca o pisică, tot gîndind că-l va aduce în ispită să-i spuie o glumă, un cuvînt de dragoste și, din una în alta, s-aducă vorba la sinetul de o sută de poli cei făgăduise.

Toate în zadar. Nicola parcă nici n-o vedea !

Cînd luă tava de pe masă, îi zise :

- De mă-ntreabă cineva, spune că nu sînt acasă. Pe la prînz, iată că vede intrînd pe poartă primarul, subprefectul, trei domni străini și un vătăjel.

Nicola simți o greutate-n piept. Căuta să se îmbărbăteze. Aprinse o țigară și luă o condică, să pară că lucrează, de cumva vor da buzna în casă.

Îi părea rău că nu s-a dus la cîmp. Musafirii intrară în balcon, Măriuța le ieși înainte.

- E acasă boierul ? zise subprefectul în bătaie de joc.
- Nu e acasă.

- Ei, aș ! Ce minți, fă ?

- Nu știu, să văz.

- Las' că vedem și noi, zise subprefectul și dădura năvală-n casă cu toții, afară de vătăjel, care rămase la ușă.

- Bună ziua, d-le Pandeale, făcu subprefectul, rînjind.

Nicola se ridică de pe scaun, galben și schimbat la față. Toată voința bărbătească nu-i putu stăpîni frică. De ar fi văzut moartea înaintea ochilor nu se speria mai tare.

- Domnul judecător de instrucție dorește oarecari informații în privința crimei de la colibă.

- Nu știu nimic, afară de ce zice tot satul.

- Judele de instrucție îl privi lung.
- În ce termeni erați d-voastră cu mocanii ?
- Ca la vreme de secetă. Ca să-i împac, le-am dat peste ce aveam tocmeală.

- De ! Bită era cam hartăgos, zise judele cu vicleanie.

- Cu mine nu-ndrăznea. Și n-avea pentru ce.

- Dumneavoastră, personal, ce credeți despre moartea mocanilor ?

- Nu cred nimic, știu că s-a găsit arsă coliba și-atîț !

- Nu bănuiri pîndarii, care au plecat ? Le-ați dat drumul sau au fugit ?

- Unii au fugit, altora le-am dat drumul.

- Dar cei din ziua crimei ?

- Nu pot ținea minte.

- Dar șfichiul ăsta de bici, îl cunoașteți ?

Nicola îngălbeni. Tăcu o clipă, voină a cîntări vorbele. Inima i se bătea să sară din piept.

- Șfichiul ? ! Seamănă cu unul de la un biciu ce-am pierdut pe cîmp.

- Da, la coliba mocanilor, zise subprefectul, rînjind.

- Treceam și pe acolo, uneori.

Judecătorul scoase amnarul.

- Dar pe ăsta îl cunoașteți ?

Nicola își mai făcuse curaj.

- Un amnar ? De astea am pierdut multe. Cînd ești călare, la un hop, ceva sare din buzunar. Nu știu la ce doriți să ajungeți ?

- Foarte bine, dar tot la colibă s-a găsit.

- L-or fi găsit mocanii undeva.

- Ce relații erau între d-voastră și Dumitru Lungu ?

- Relații ? Dintre slugă și stăpîn !

- Dumneavoastră știți că dînsul e arestat ?

- Mă mir.

- A mărturisit c-a dat foc colibei.

Nicola din galben se făcu roșu.

— E nebun !

— Și că dumneata ai ucis cu lovituri pe Bită și-ai împușcat pe fiu-său, zise subprefectul.

— Eu ? E nebun ! îngînă Nicola, care simțea că totul se năruie peste dînsul.

— De toate astea va trebui să dai seamă înaintea juraților. Deocamdată, în numele legii, ești arestat, zise judecătorul de instrucție.

Nicola, de la cuvîntul jurați nu mai auzise nimic ; simți o vijăială în urechi, o greutate ca o piatră de moară i se lăsă peste piept. Nu putea răsufla, simțea că se-năbușă ; o durere îngrozitoare îl sfișia. I se păru că pămîntul se învîrtește cu el și căzu fără sine peste masă.

Primarul, care ținea la Nicola, se repezi să-l sprijine.

— Poate e nevinovat, bietul !

Domnule subprefect, trimite pe Sandu să-i luăm sînge,

i s-a lăsat la inimă de supărare.

— Ți-l lăsăm în seama dumitale, făcu subprefectul și plecară toți.

— Mă tem că n-o să fie ce lăsa, zise primarul...

VIII

Pîcla, pe după amiază, se ridicase de pe satul Vișoara, ca jalea de pe sufletul amărit la ivirea unei raze de nădejde.

La curte domnea neorînduială ; nimeni nu vedea de nimic ; se cunoștea că stăpînul închisese ochii pe veci. În grajduri vitele răgeau jalnic de foame și de sete. Tuturora le era de mîntuială, curat vorba : „Treci zi, vino noapte !“

Măriuța, plînsă și mîhnită de moartea neașteptată a stăpînului, se uita mereu în preajma drumului, de n-o vedea venind fratele și copiii. Îl jalea pe Nicola, dar mai tare își jalea soarta vitregă. Știa că de la Hristea n-o să vază niciodată suta de poli făgăduită.

Pe seară, soarele se lăsase roșu spre apus, aruncînd asupra dealurilor verzi raze nenumărate.

Satul tot mai mult se cufunda într-o tăcere lîncedă de toamnă, cînd toate caută a tînguie de grija crivățului

apropiat. Din cînd în cînd s-auzea croncănit de ciori, prevestitor de zăpadă.

Pe prisma casei lui Nicola stăteau cîțiva țărani de vorbă.

— Ce-a avut mă ciocoiul de-a murit așa deodată ?

— Cînd a văzut că-l arestează, l-a găsit ducă-se pe pustii, a prins a tremura și gata ; a căzut trăsînit ! Mai să nu-l apuce preotul cu zile. Mă nimerisem aci. Dau fuga, îl frecăm, îi slobozim sînge... El mort ca toți morții. Pri-marul, dacă a văzut că-i mort, a bătut telegraf la fratele său ; trebuie să vină.

Noi am chemat pe moș Toma, l-am scaldat, i-am făcut toată rînduiala și l-am așezat pe masă. Uite, parcă-i viu. Nici să crezi !

O rază roșie de soare străbătea prin fereastra deschisă dinspre apus, aruncînd o lumină purpurie pe fața și minile galbene ca de ceară ale lui Nicola.

— Ce zmeu de om și cum le-a isprăvit toate !

— Nu-i lăcomie pe care moartea să n-o sature ! Păcat de copii ! Dumnezeu are scară de urcat, dar și de coborît.

— Ne deprinsesem cu el. Parcă altul o să fie mai bun ?

— Mai vorbă ! Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor. Vine unul mai hămisit. Te-njura el, cînd îi cereai bani ; dar se întorcea repede.

— Păcatul lui l-a dus la colibă. Mocanii ? Firește, erau beți ; i-or fi înjurat, ei au sărit să-l bată și el, cum era om iute, o fi tras în ei.

— Iuțeala lui l-a omorît.

— Păcatul cînd te paște..

În vremea asta intră și căruța cu Hristea și cu copiii.

Suzana și Ionel, intrînd pe poartă tot mai așteptau să vază pe taica lor, ieșindu-le înainte, ca să-i ridice de sub suori și sărutîndu-i pe obraji, cu drag, să le zică, „Bine-ați venit, dragii tăticii!“

În mintea lor copilărească moartea nu li se părea ceva neîndurat, pe veci hotărît. Pe ferestrele deschise se vedeau făciile arzînd la capul mortului. Preotul, zărînd pe Hristea, prinsese a citi cu glas tare.

Pe Susana o apucă un tremur ; începea să priceapă.

Maică-sa moartă îi veni în minte, cum, odată pierdută, nu a mai găsit-o.

Nimeni nu le ieși întru întîmpinare. Cîrtea, casa, aerul, toate dădeau fiori de jale ; moartea cu aripile ei crude acoperise tot.

Hristea, inimă tare și impietrită, se simți și el atîns de jale. Cînd intră în casă și văzu pe Nicola galben, cu mîinile pocăite la piept, cu fața liniștită senină, așa cum numai moartea poate însenina, înghețînd patimi și dorinți, îl pătrunse o jale adîncă, îi veniră în minte tată-său și muma-sa morți.

Bocetele Măriutei îi umpleau și ele sufletul de durere.

Copiii căzură plîngînd pe pieptul mortului, unul de-o parte, altul de alta.

Tot drumul li se părea lucru de necrezut, tătîcul să moară. Acum daseră drum jalei și plînsului. Aci îl sărutau pe obraz, aci îi netezeau cu mîinile lor gingașe fruntea, șoptînd încet, parcă să nu-l trezească :

„Tătîcule, cui ne lași ? Tătîcule, ia-ne cu tine“.

Susana se lipi cu fața de mîinile mortului ; suspinele, plînsul, cuvintele de jale nu mai conteneau.

Femeile, pe la ferestre, plîngeau de mila copiilor.

Abia noaptea tîrziu Măriuța putu să ia copilă de lîngă mort.

A doua zi, după prînz, îl petrecură pe Nicola la morimînt, Hristea, copiii, Măriuța, sătenii și sătencele.

Țăranul e bun și mult iertător, morților nu le ține mînie. La fiecare răsîpîntie, unde preotul prohodea, sătenii în glas, cu toată inima, ziceau : „Dumnezeu să-l ierte“.

Susana, cînd văzu că pun capacul și dau drumul coșciugului în groapă, rămase un timp cu ochii țîntă, ca de sticlă, apoi, ca apucată de furie, se repezi la groapă țîpînd : „Dați-mi pe tătîcul“ ! Și țeșină pe marginea mormîntului, cu fața pe țărîna umedă. Femeile o luară în brațe și o duseră pîn' la trăsură.

Nu poate fi om pe lume căruia vederea rudelor moarte să nu-i miște inima ; ramuri ale aceluiași arbore, azi cade una, mîine alta de securea morții ; jelînd pe morți, ne jelim pe noi !

Cînd preoții, cu glas trist, intonară „Vesnica lui pomonire“ ! Hristea, ștergîndu-și lacrimile, avu vedenia priiei sale morți.

— „Mai ieri tata, azi fratele, poate miine eu“.

Jelînd pe alții, ne jelim pe noi !

Acasă s-a făcut pomana. Jalea morții, fie cît de adîncă și de mare, piere ca o nălucă în fața vieței atofuternice.

Piept la piept cu luptele zilnice, morții, fie cît de scumpi, rareori nu-i dăm uitării !

A doua zi Hristea începu să vîndă și să reguleze socotelile, găsi chiar să subarîndeze.

Cu lucrurile din casă se întîmplase cum prevăzuse. Măriuța, cu toată jalea, dăduse la o parte pe ce putuse pune mîna.

În noaptea întîia cărase cu maică-sa, la o verișoară, pînzături și lucruri, de care nu putea fi acuzată.

Îi părea rău după Nicola, vorba ei era : „Bun rău, mă deprinsesem cu el ; se jurase pe copiii c-o să mă mărite cu armeanul și o să fiu cucoană. Dar jale mi-e și de mine. Mi-am pierdut tinerețele, m-am făcut de risul satului ; nu sînt nici ciine, nici ogar, nici nevestă măritată, nici în rînd cu fetele, Doamne iartă-mă, ar trebui să-l blestem să nu mai putrezească, de ce nu s-a gîndit să-mi facă și mie parte cum s-a jurat ! De cite ori nu l-am rugat : „Dă-mi acolo un petec de hîrtie că vorba aia : ai cartă, ai parte“.

„N-ai frică, Ufo, nu mor eu să te las“. „Parcă D-zeu dă cuiva înscris la mînă cite zile are ! Norocul meu că în ziua de cumpănă a uitat cheile sub pernă. Credea c-o să se dezbrace să se culce, și nu s-a mai culcat, simțea că i se apropie ceasul rău. Cînd am făcut patul, cît pe ce să i le dau. Dar un gînd bun mi-a zis : să le împing între cearecef și saltea... Și vezi, mi-au prins bine. Primarul a găsit niște chei ; dar erau cele de afară și n-a mai căutat.

Proastă aș fi fost să nu iau cele două salbe după ce mi-am încercat sufletul de păcate. Credeam că găsesc ceva bani ! dar nimic. Îi ținea în pungă și-a luat-o primarul, cît o fi avut el știe. Am zărit c-o zi înainte poli mulți.

Norocul lui ! Că prost n-o fi să-i dea lui Hristea ! Dar are și asta destul, să-i mînince cu lingura. Las' să-i ia, că multe păcate și-a făcut și primarul cu oamenii ca să se îmbogățească grecul. Tot îi fagăduia și te miri cu ce-i scotea ochii cînd îl strîngea cu ușa cite o nevoie și primarul se lăsa greu. A pățit și el ca și mine ! Cîrat, nu-i mînicuună ; cumintele juruiește și prostul trage nădejde“.

Măriuța umbra plinsă și jeliță. Cîte zile mai stătură Hristea și copiii, îi îngriji, slujind ca și mai înainte. Mă-sa o îndemna mereu să-și ceară dreptul ; dînsa știa că-i în zadar.

Bătrîna aținu într-o zi calea lui Hristea, zicînd că-i mama Măriuței și să nu se-ndure să-i dea dreptul ca unei servitoare.

Hristea o privi încruntat :

— N-ați furat destul ?

Pe urmă, răzgîndindu-se, adăugă :

— Nu merită o hoată ca dînsa, dar am să-i dau de pomană o vacă. Hai, te cară să nu te mai văd stîrcînd p-aci, babo.

După socoteala lui Hristea, averea lui Nicola avea să se ridice cam la treizeci de mii de poli. Cînd se află că Nicola era așa de bogat, oamenii ziceau între ei : „Nu-i minune că a făcut atîta amar de bani, deși a venit calic. Mîncarea nu-l ținea bani, cu haine noi nu l-am pomenit niciodată. Mintean și pantaloni de șiac iarna și vara, erau portul lui. Căciula o avea zestre de la socru-său și pălăria o moștenise de la grecul cel bătrîn. La cizme ajungea să puie petec de petec“.

Altul făcu :

„Și ce i-a folosit ? Din toată averea s-a ales cu trei coți de pămînt !“

Hristea făcu formele trebuitoare și rămase tutorele copiilor. Mai avu însă de făcut multe drumuri la Vișoara, pîn-ce desfăcu tot și regulă cu subarendările.

Mărturii despre SOFIA NĂDEJDE

...OMUL

...MILITANTA

...PUBLICISTA

...SCRIITOAREA

I OMUL...

„Frumoasă, cu trupul plin, ochii verzi, punctați în aur, „Coana Pica“ a fost întotdeauna simplă ca un copil, plină de bun simț ca o țărăncă sănătoasă la trup și la minte, pasionată și excesivă, ca o adevărată fire feminină, în toate manifestările ei“

(IZABELA SADOVEANU, *Carnet de note inedite*)

*

„...se pregătea ca să dea bacalaureatul, pentru marea mirare a Iașului, care nu mai văzuse așa lucru“

(C. MILLE, *Dinu Miliian*)

*

„...citind la birou o carte de știință, ținind cu mîna un copilaș la sîn, iar cu cealaltă legînd o trăsucică în care se afla un alt copil mai mare“.

(Prof. dr. N. LEON, *Note și amintiri*)

*

„O siluetă de femeie apărea și dispărea ca o regină a furnicarului (*din Sărărie, n. n.*)“.

(D. ANGHEL, *Fantome*)

*

„...femeie exemplară ca cînste, prin energia ei intelektuală și neîntrecuta ei tărie morală, dînsa are dreptul la respectul tuturor“.

(ANA CONTA-KERNBACH, *Boabe de mărgean*)

*

„Cu emoție am urcat scara locuinței lui Nădejde. Intrînd în casă, am găsit-o pe „Coana Pica“ spălînd rufe“.

(DR. GRIGORE GRAUR, (*Amintirile unui outsider*))

II MILITANTA

„În fața casei veghea zi și noapte un sergent care însemna — când le putea afla — numele muncitorilor, cărturarilor și elevilor care intrau acolo“.

(JEAN BART, *Misterul casei din Sărărie*)

„În casa soților Nădejde am ascultat... noua religie socialistă pe care venea s-o asculte tinerimea școlară“.

(OCTAV BÂNCILĂ, *Pictorul Octav Bâncilă și „Mișcarea socialistă“*)

„Alături de soțul ei, I. Nădejde, a dezvoltat o mare activitate în mișcarea socialistă. Cuvîntul ei era ascultat de către conducătorii intelectuali ai partidului muncitorilor, și în toate consfătuirile acestor conducători, Sofia Nădejde era chemată și ascultată“.

(I. C. ATANASIU, *Mișcarea socialistă*)

* „...singura cetățeană a partidului...“.

(D. ANGHEL, *Fantome*)

„Acum sînt socialist. Pot să mă duc la Cara (I. Nădejde n.n.). El nu era acasă. Nu am găsit-o decît pe nevastă-sa... Mirosea a doftorii în odaia în care intrasem și de unde am ieșit înzestrat cu un teanc de cărți“.

(C. MILLE, *Dinu Miliian*)

* „...vineri 13 ianuarie, la cercul studiilor sociale, d-na Sofia Nădejde începe seria conferințelor cu: *Urme de jertfe la români*“.

(*Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1893-1900*)

* „Al IV-lea Congres al P.S.D.M.R.: „Președinte, Sofia Nădejde...“.

* „...Acum, în zilele acestea, ca ultima dintre acei tineri generoși care au pus bază socialismului și au predicat cei dintîi marxismul în România, a închis și ea ochii. Idealul de care ei dispuseră, ia ființă“.

(B. BRĂNIȘTEANU, *Vechea mișcare*)

III PUBLICISTA

„Mulțumim din inimă d-nei Sofia Nădejde care se înscrie cu încredere și energie între soldații emancipării fellowor“.

(MARIA FLECHTENMACHER, *Directoarea „Femeii române“*)

* „...revista ieșeană ducea război de moarte cărților de școală din domeniul științific, redactate după manualele străine mai vechi, sau rupea sulii pentru drepturile fellowor, apărute cu căldură de d-na Sofia Nădejde“.

(N. IORGA, *Istoria presei românești*. De la primele începuturi pînă la 1916)

* „Evenimentul literar“, directoare Sofia Nădejde..., un răstimp agitase idei și sentimente nouă.

(M. SADOVEANU, *Ani de ucenicie*)

* „Ioan Nădejde, Constantin Mille, Sofia Nădejde, la început, cu un cerc de colaboratori la fel de însufleții, au izbutit să scoată o revistă de atitudine care se încadra în mișcarea de idei europeană din a doua jumătate a secolului XIX“.

(ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, *Popas*)

* „Sofia Nădejde a scris articole politice, de critică literară, științifice... a făcut traduceri numeroase, publicînd în

Contemporanul, Drepturile omului, Munca, Literatura și știință, Evenimentul literar, Lumea nouă, Lumea nouă și înfișică și literară și altele.

(G. C. NICOLESCU, *Curentul literar de la Contemporanul*)

„Constanța Hodoș, soția lui Ion Gorun, atrage, ca directoare (a *Revistei noastre* — V. V.) câteva figuri de prestigiu, între care Sofia Nădejde, inteligenta publicistă de la *Contemporanul*“.

(CONST. CIOPRAGA, *Literatura română între 1900-1918*)

„Amintirile Sofiei Nădejde (publicate în „Adevărul“, n. n.) au avut darul de a îndepărta colbul așternut timp de cinci decenii peste una din cele mai înaintate activități intelectuale din istoria culturii românești. Spiritele democratice și-au amintit de ceea ce socialismul, atât cât a fost la acea dată și atât cât fiecare l-a putut înțelege sau recepta, le comunicase sub raportul umanismului, al spiritului democratic, al imboldului către marile valori ale umanității“.

(ION VITNER, *Literatura și publicațiile socialiste și muncitorești, 1880-1900*)

„O activitate publicistică importantă pentru emanciparea femeii a desfășurat Sofia Nădejde. În articolele sale, ea chema pe femeii la luptă pentru obținerea unor drepturi cetățenești, sub flamura partidului“.

(GEORGETA TUDORAN, *Acțiuni muncitorești între anii 1893-1900*)

„Cinstim memoria cărturarilor și publiciștilor militanți care, grupați în jurul „Contemporanului“, au făcut din ridicarea nivelului de cultură al poporului, din răspîndirea largă în mase a ideilor materialiste, din făurirea unei arte

și culturi inspirate din necesitățile dezvoltării progresiste a societății românești țelul suprem al creației și activității lor“.

(NICOLAE CEAUȘESCU, *Mesaj adresat revistei „Contemporanul“ cu prilejul împlinirii a 90 de ani de la tipărirea primului număr*)

IV SCRITOAREA

„...mare scriitoare pe atunci, ca singura ce era în genul ei“.

(D. ANGHEL, *Fantome*)

„Romanul d-nei Sofia Nădejde se desfășoară pe un fond adevărat românesc... Tipul este bine ales pentru societatea noastră“.

(A. D. XENOPOL, *Despre Patimi, „Analele Academiei Române“*)

„De la țaranul moldovean și de la sluga boierească și pînă la treapta cea mai înaltă a aristocrației, *Patimile* ni-i zugrăvesc pe toți, cu notele lor caracteristice“.

(G. I. IONESCU-GION, ASCANIO, *În loc de prefață la romanul Patimi*)

„Aceste nuvele mai învederează încă natura sensibilă și morală a scriitoarei. Pretutindeni simți emoțiunea caldă a celei care ne povestește aceste vieți triste. Ea simpatizează cu eroii săi; ea simte durerile lor. Este aproape același umanitarism comunicativ care se exaltă din romanele lui Dostoievski și ale lui Alphonse Daudet. Limba e bogată și românească. Stilul e simplu, narator, uneori greoi și monoton; adeseori, fermecător, ca al basmelor. Autoarea aparține din familia stilisților populari, unde au rămas două nume însemnate: Ispirescu și Creangă“.

(TRAIAN DEMETRESCU, *Nuvelele doamnei Sofia Nădejde*)

„D-na Nădejde are meritul de a fi găsit, ea, cea dintii, forma acestui gen de roman, (Robia banului, n.n.) care,

avînd puțința de a da hrană intelectuală marelui public cititor, a pus atîta pasiune și convingere în serviciul moralei largi și sănătoase“.

(IZABELA SADOVEANU, *Impresii literare*)

* „...Sofia Nădejde, care începe cu critica socială, mai tîrziu se va devota cu totul nuvelei și romanului, dobîndind oarecari succese cu scrierile sale în cari elementul educativ și moral apare în primul rînd în evidență“.

(GH. ADAMESCU, *Istoria literaturii române*)

* „Sofia Nădejde urmărește, bineînțeles, probleme sociale și în nuvele caută să împărtășească «din chinurile vieții»... Nu mai puțin bune sînt scenele țărănești, ca în viața la țară, documente de ignoranță și superstiție...“.

(G. CĂLINESCU, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*)

* „Sofia Nădejde merită și ea un cuvînt de laudă, chiar și pentru literatura ei azi uitată. În afară de problema feminină o interesa aceea a luminării maselor superstițioase“.

(G. CĂLINESCU, „Cronica optimistului“, *Contemporanul*, 1956)

* „...făcînd abstracție de Slavici, numărat printre stelele de mărime întîi ale literaturii noastre și care scrisese marile lui nuvele din viața țărănească în momentul apariției Contemporanului, foarte puțini erau scriitorii care reușeau să dăruiască o literatură cu teme rurale, valabilă din punct de vedere artistic. Iar dintre femeile autoare, de astfel de literatură, Sofia Nădejde e în acest sens o adevărată deschizătoare de drumuri urmată tîrziu, la cîteva decenii abia, de unele reprezentante ale aceluiași gen“.

(ZOE DUMITRESCU, *Literatura „Contemporanului“*, volumul *Contemporanul și vremea lui*, în colaborare cu SAVIN BRATU)

* „Cît privește pe Sofia Nădejde, ea apăruse ca reprezentantă a programului de la *Contemporanul* ce preconiza emanciparea socială a femeii“.

(ION ROTARU, *O istorie a literaturii române*, II)

„Schifele publicate în *Contemporanul* și reunite în 1895, împreună cu alte încercări inedite, în volumul *Din chinurile vieții* — *Fiecare la rîndul său* (Craiova, 1895), dezbat probleme ale imoralității familiei burgheze și cauzele care o generează (*Fiecare la rîndul său*), aduc în prim plan scene din medii caracterizate de incultură și dezeretare de la condiția umană (*Un lăsat de sec*, *Mama*, *Soacră*, *soacră*, *poamă acră*), într-un ton uneori jovial și cu tendința explicării tarelor morale prin influența nocivă a climatului social...“.

(AL. HANȚĂ, cap. *Contemporanul*, în *Istoria literaturii române*, III)

Sofia Nădejde — la adolescență (18 ani)

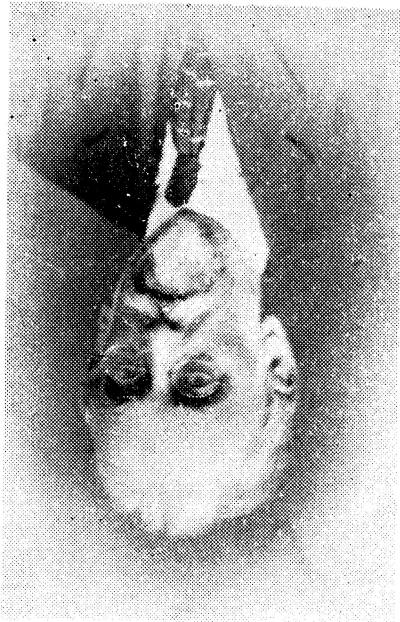
Ioan și Sofia Nădejde, la oficiul stării civile
1874

Portret al scriitoarei, la circa 50 de ani

Ioan Nădejde — bacalaureatul

Ioan Nădejde, în ultimii ani
de viață

Armelia Nădejde-Gesticone, la tinerețe,
singura fiică în viață a soților
Nădejde

Horia Nădejde, fiul al doilea al soților
Nădejde, inginer

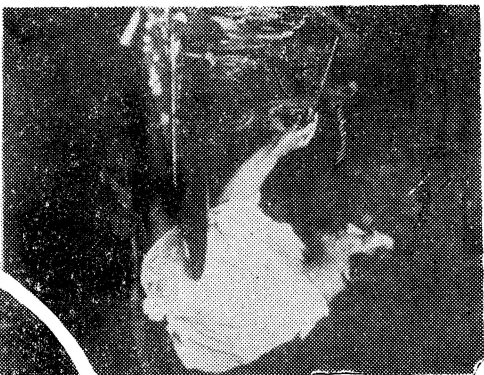

Sofia Nădejde, în
momente de cumpănă.
În 1928 îi moare soțul

Mărturiile
neurolog
despre cel
ce fusese
Ioan Nădejde
pînă în 1928

Sofia (Coca) Nădejde

Victoria Nădejde-
Beldiceanu

Ioan
(Iancușor)
Nădejde

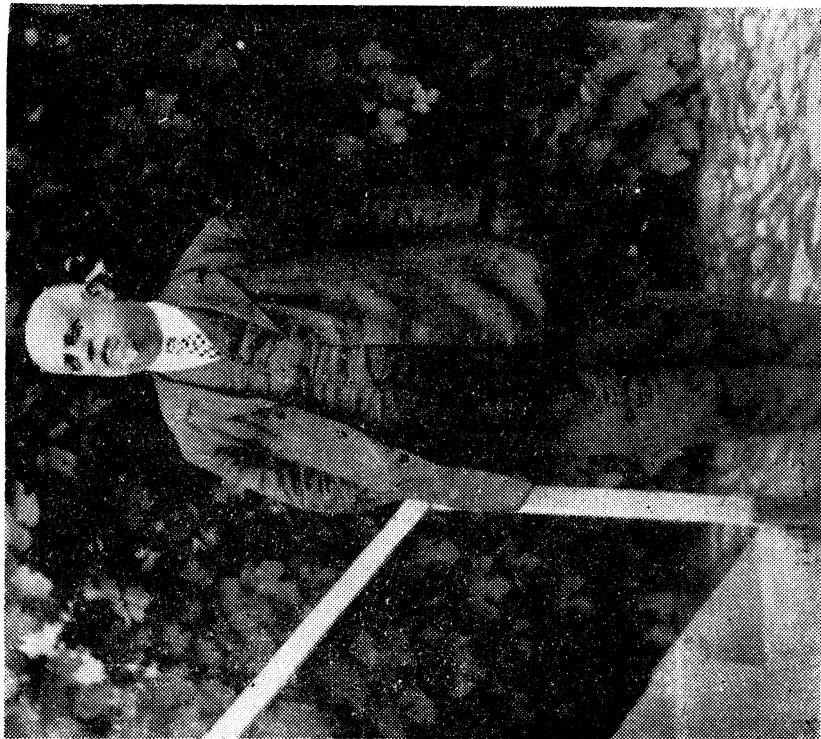

Elena Nădejde-Nubert, altă fiică a soților Nădejde

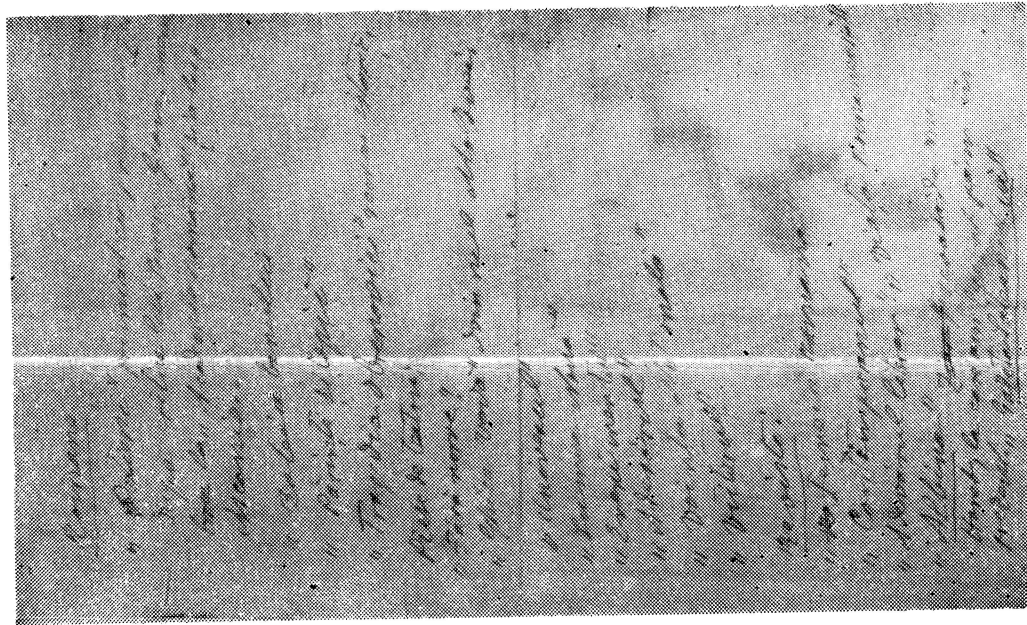

Doamna Glowaska, directoarea pensionului din Botoșani, unde a învățat Sofia Nădejde

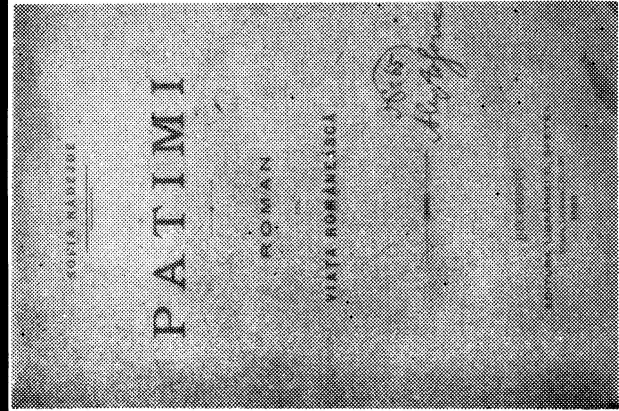
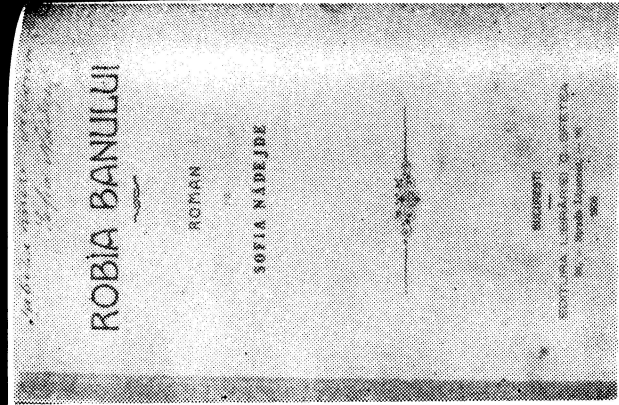

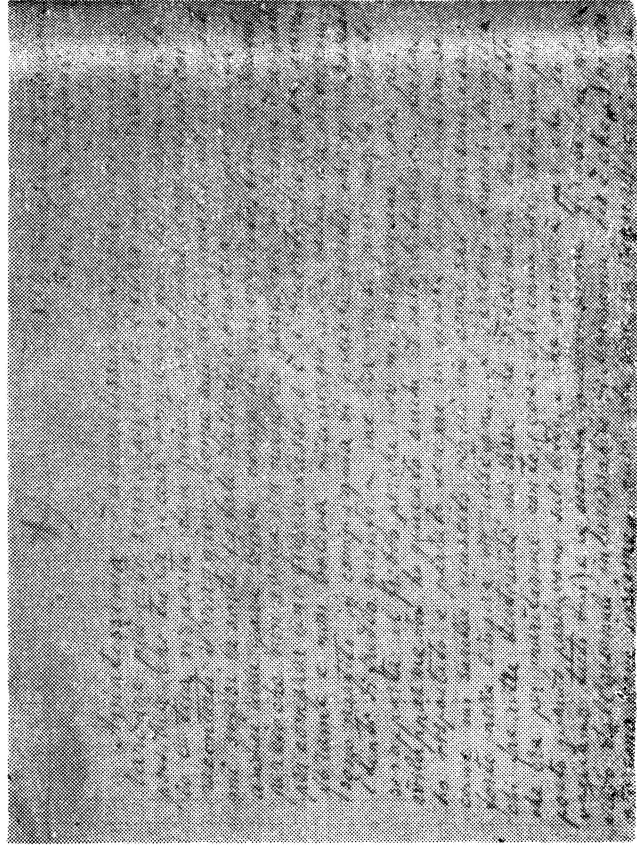
Gh. Nădejde, fratele lui I. Nădejde, tatăl scriitoarei
Lucia Mantu

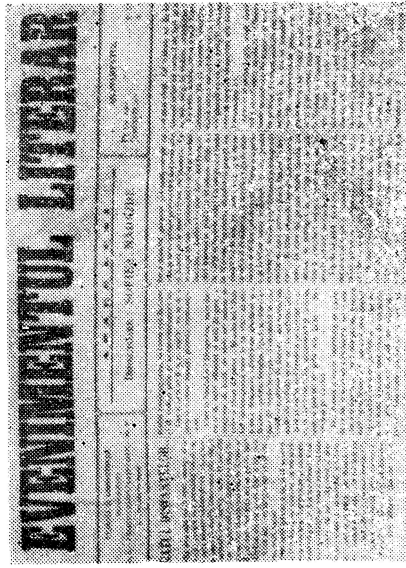
Manuscris al Sofiei Nădejde cuprinzând titluri
de scrieri și de publicații la care a colaborat

Coperte interioare ale romanelor Sofiei Nădejde

Scrisoare a lui I. Nădejde către Sofia Băncilă

Evenimentul literar, cu articolul Sofiei Nădejde :
Ce scriem !

Evenimentul literar : directoare — Sofia Nădejde

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

Cronologia scrierilor Sofiei
Nădejde apărute în ziare,
reviste, edituri.

PUBLICISTICĂ

PROZĂ

TEATRU

TRADUCERI

Referințe bio-bibliografice
despre scriitoare în periodice,
în volume

I. Articole, schițe, nuvele și povestiri, romane, piese de teatru și traduceri în cotidiene și periodice

a) Femeea română

Chestiunea femeilor — articol de debut însoțit de o notă a redacției — an. II, 1879, nr. 111, 25 martie, p. 177-178.

Starea femeilor și mediul — locul prin care se vor putea emancipa — an. II, 1879, nr. 122, 31 mai, p. 297-298.

Muntele a născut un șoarece — an. II, 1879, nr. 131, 26 august, p. 430.

b) Contemporanul

Către femei — an. I, (1881-1882), nr. 1, p. 2.

Femeia și legea — an. I, (1881-1882), nr. 3, p. 83-85.

„*Maternologia*“ (Educațiune și igienă de dr. I. C. Drăgescu, 1881, Constanța) — an. I, (1881-1882), nr. 4, p. 98-101; idem, an. I (1881-1882), nr. 6, p. 195-197.

Despre egalitatea și neegalitatea celor două sexe — Răspuns d-lui M. G. Delaunay — an. I, (1881-1882), nr. 8, p. 295-300.

Răspuns d-lui Teuleanu — an. I, (1881-1882), nr. 9, p. 326-330.

Emanciparea femeii — an. I, (1881-1882), nr. 9, p. 364-370.

Răspuns la scrisoarea d-lui A. Bonatu — an. I, (1881-1882), nr. 11, p. 410-413.

Răspuns la scrisoarea d-lui A. Bonatu din România liberă — an. I, (1881-1882), nr. 12, p. 453-456; idem, an. I, (1881-1882), nr. 13, p. 472-474.

Educațiunea femeii — an. I, (1881-1882), nr. 17, p. 604-609.

Despre căsătorie — an. I, (1881-1882), nr. 18, p. 626-634.

O rea înțelegere — an. I, (1881-1882), nr. 19, p. 690-695.

Prostituția — an. I, (1881-1882), nr. 22, p. 797-802; idem, an. I, (1881-1882), nr. 23, p. 842-848.

Răspuns d-lui Maiorescu în chestia creierului la femei — an. I, (1881-1882), nr. 24, p. 873-881.

Iarăși creierul femeii, după D. L. Manouvrier (Dedicație d-lui Maiorescu) — an. II, (1881-1882), nr. 1, p. 14-18.
Un articol din Timpul de la 18 iunie 1882 — an. II, (1882-1883), nr. 1, p. 21-24.
Un articol din Vocea adevărului — an. II, (1882-1883), nr. 2, p. 60-62.
Jidovul leșesc, traducere din Erckmann Chatrian, partea I-a — an. II, (1882-1883), nr. 6, p. 213-223.
Supunerea femeilor, (Prescurtare din Stuart Mill) — an. II, (1882-1883), nr. 6, p. 234-437; idem, an. II, (1882-1883), nr. 7, p. 254-262.
Jidovul leșesc, traducere din Erckmann Chatrian, partea a II-a, continuare din nr. 6, 1882-1883 — an. II, (1882-1883), nr. 7, p. 262-291.
Critica piesei Jidovul leșesc — an. II, (1882-1883), nr. 10, p. 368-371.
Supunerea femeilor, prescurtare din Stuart Mill, continuare din nr. 6-7, an. II, (1882-1883) — an. II, (1882-1883), nr. 10, p. 383-387; idem, an. II, (1882-1883), nr. 11, p. 413-518; idem, an. II, (1882-1883), nr. 12, p. 452-459.
Unirea face puterea — an. II, (1882-1883), nr. 12, p. 441-444.
Observări asupra cărții lui Mill despre supunerea femeii — an. II, (1882-1883), nr. 13, p. 510-512.
Creierii lui Gambeta — an. II, (1882-1883), nr. 14, p. 552-554.
D. Dr. Manouvrier și creierii femeii — an. II, (1882-1883), nr. 16, p. 612-614.
Unor domni de la Școala română — an. II, (1882-1883), nr. 17, p. 651-654.
Libertatea femeii în prelegerea d-lui Misir — an. II, (1882-1883), nr. 18, p. 712-717.
Starea femeii la deosebite popoare — an. II, (1882-1883), nr. 20, p. 785-789.
Promiscuitatea, Polisandria etc., — an. II, (1882-1883), nr. 23, p. 891-895.
Polisandrie — an. II, (1882-1883), nr. 24, p. 928-930.
Despre antropofagie (sau mîncare de carne omenească). Traducere din *Sociologia* Dr. Letourneau — an. II, (1882-1883), nr. 24, p. 938-942.
Despre poligamie. După Herbert Spencer și Letourneau — an. III, (1883-1884), nr. 1, p. 10-16.
Despre pierzanie, traducere din Dr. Letourneau — an. III, (1883-1884), nr. 2, p. 58-61.
Monogamia — an. III, (1883-1884), nr. 3, p. 98-102.
Foliția de moravuri — an. III, (1883-1884), nr. 3, p. 111-114.
Despre antropofagie..., traducere, continuare din nr. 24, an. II, (1882-1883), — an. III, (1883-1884), nr. 4, p. 138-141.
Danțul — an. III, (1883-1884), nr. 5, p. 191-194; idem, an. III, (1883-1884), nr. 6, p. 214-222.
Găleata — an. III, (1883-1884), nr. 7, p. 170-274; idem, an. III, (1883-1884), nr. 8, p. 294-300.

Șicane bărbătești — an. III, (1883-1884), nr. 8, p. 312-315.
Găleata, continuare din nr. 7-8, an. III, (1883-1884) — an. III, (1883-1884), nr. 9, p. 325-324; idem, an. III, (1883-1884), nr. 10, p. 378-384.
Despre lucrurile îmbătătoare — an. III, (1883-1884), nr. 11, p. 423-426.
Despre materiile timpitoare și afixătoare — an. III, (1883-1884), nr. 12, p. 450-455.
Hrana, traducere din Letourneau — an. III, (1883-1884), nr. 13, p. 484-489; idem, an. III, (1883-1884), nr. 14, 531-537; idem, an. III, (1883-1884), nr. 15, p. 561-568; idem, an. III, (1883-1884), nr. 16, p. 601-605.
Despre femei an. III, (1883-1884), nr. 17, p. 666-674.
Despre viața viitoare, traducere din Letourneau — an. III, (1883-1884), nr. 17, p. 641-649.

Despre viața viitoare în mitologia americană — an. III, (1883-1884), nr. 18, p. 687-696.
Despre viața viitoare la români — an. III, (1883-1884), nr. 19, p. 791-794.
Ideea de cealaltă lume, traducere din Spencer — an. III, (1883-1884), nr. 21, p. 807-815; idem, an. III, (1883-1884), nr. 22, p. 841-847.
Trebuie să lucreze femeile pentru drepturile politice? an. III, (1883-1884), nr. 21, p. 815-819.
Despre zei — an. III, (1883-1884), nr. 24, p. 928-931.

c) Drepturile omului

Femeia și socialismul nr. 873, II, 5 februarie, 1885, p. 1.

d) Contemporanul

Armonia în natură — an. IV, (1884-1886), nr. 1, p. 21-25; idem, an. IV, (1884-1886), nr. 2, p. 64-67.
Despre zei. Despre religiile africane, continuare din nr. 24, an. III, (1883-1884) — an. IV, (1884-1886), nr. 3, p. 102-107.
Despre zei. Religiile din America meridională, traducere din Letourneau — an. IV, (1884-1886), nr. 4, p. 143-148.
Despre zeii poimiezieni — an. IV, (1884-1886), nr. 5, p. 191-199.
Ce mai ideal! — an. IV, (1884-1886), nr. 6-7, p. 247-249.
Cu prilejul unei cronici din Telegraful — an. IV, (1884-1886), nr. 8-9, p. 335-339.
Două mame, nuvelă, debut literar — an. IV, (1884-1886), nr. 10-12, p. 390-396.
Credințele religioase la români — an. IV, (1884-1886), nr. 10-12, p. 456-463; idem, an. IV, (1884-1886), nr. 13, p. 507-511; idem, an. IV, (1884-1886), nr. 14, p. 534-539; idem, an. IV, (1884-1886), nr. 15, p. 570-577.
Ruinarea teoriei lui Darwin asupra insulelor de coral — an. IV, (1884-1886), nr. 17, p. 652-657.

- Credințele religioase la români*, continuare din nr. 10-12, 13, 14, an. IV, (1884-1886) — an. IV, (1884-1886), nr. 17, p. 661-667.
- Despre hipnotism — zis și somn magic* — an. IV, (1884-1886), nr. 18, p. 696-707.
- Între bărbat și copil* — an. IV, (1884-1886), nr. 19, p. 734-742.
- „Drepturile femeilor”* (comedie originală de d-l Marcu) — an. IV, (1884-1886), nr. 20-21, p. 817-822.
- Sînt femeile inferioare bărbaților?* — an. IV, (1884-1886), nr. 22, p. 869-876.
- Armonia în natură*, continuare din nr. 1, 2, an. IV, (1884-1886), — nr. 23-24, an. IV, (1884-1886), p. 933-938.
- Robirea femeii și emanciparea ei* — an. V, (1886-1887), nr. 1, p. 19-25.
- Un sfîrșit* — an. V, (1886-1887), nr. 2, p. 97-107.
- Femeia și creștinismul* — an. V, (1886-1887), nr. 3, p. 252-260.
- Schițe din viața de la țară* — an. V, (1886-1887), nr. 4, p. 298-301.
- Azi totu-i marfă* — an. V, (1886-1887), nr. 5, p. 465-474.
- Frica* — an. V, (1886-1887), nr. 6, p. 557-574.
- Explicarea minunilor prin sugestie* — an. V, (1886-1887), nr. 8, p. 175-188.
- Iubirea. Cîinele pesimist* — an. V, (1886-1887), nr. 9, p. 264-267.
- Creștinătatea* — an. V, (1886-1887), nr. 10, p. 315-328.
- Tatăl* — an. V, (1886-1887), nr. 11, p. 385-395.
- Marioara* — an. V, (1886-1887), nr. 12, p. 481-508.
- Sala* — an. VI, (1887-1888), nr. 1, p. 18-20.
- Criminalii*, Introducere, Moștenire, Atavism, Crime la animale, Caracterile sălbatico-criminale la copil — an. VI, (1887-1888), nr. 2, p. 142-146; idem, an. VI, (1887-1888), nr. 4, p. 333-346.
- Mama și poetul* (după Nekrasov) — an. VI, (1887-1888), nr. 5, p. 479.
- Mama* — an. VI, (1887-1888), nr. 5, p. 480.
- O iubire la țară* — dramă în trei acte și trei tablouri — an. VI, (1887-1888), nr. 6, p. 481-510; idem, an. VI, (1887-1888), nr. 7, p. 2-24; idem, an. VI, (1887-1888), nr. 8, p. 97-115.
- Căpitanul Stăniulescu* — an. VI, (1887-1888), nr. 9, p. 1903-219.
- Alcoolismul* — an. VI, (1887-1888), nr. 12, p. 488-506.
- Un răspuns d-lui E. Belfort Bar în chestia creierului la femei* — an. VII, (1889-1891), nr. 2, p. 121-135.
- Așa a fost să fie* — an. VII, (1889-1891), nr. 4, p. 291-310.
- Năpasta de I. L. Caragiale* — an. VII, (1889-1891), nr. 5, p. 441-450.
- S-au dus* — an. VII, (1889-1891), nr. 7, p. 1-11.
- Moștenirea* — an. VII, (1889-1891), nr. 8, p. 127-135; idem, an. VII, (1889-1891), nr. 9, p. 272-288; idem, an. VII, (1889-1891), nr. 10, p. 368-380.
- Un școlar al lui Darwin* — an. VII, (1889-1891), nr. 12, p. 570.

e) M u n c a

- E pour si mouve* — an. III, nr. 9, 21 febr., 1892, p. 2.
- Ziarul zilnic* — an. V, nr. 13, 31 iulie, 1894, p. 1.

Rotul femeii în mișcarea socială — an. V, nr. 21, 7 august 1894, p. 3.

*
f) Almanahul Social-Democrat

Moștenirea la proletari — în numărul almanahului pe anul 1894, pp. 30-32.

g) Literatură și știință

Unde mergem — nr. 1, 1893, p. 55-68.

Evoluția familiei — nr. 2, 1894, p. 133-159.

h) Evenimentul literar

C. C. Smărănița — an. I, 1893, nr. 4, p. 1.

Vulpea, an. I, 1894, nr. 11, p. 3.

Mînzul — an. I, 1894, nr. 18, p. 2.

Ciubotele — an. I, 1894, nr. 19, p. 2.

Grindina — an. I, 1894, nr. 20, p. 1.

C. C. Gheorghies — an. I, 1894, nr. 21, p. 1.

Moș Ilie — an. I, 1894, nr. 26, p. 1.

Ce văzut — an. I, 1894, nr. 31, p. 1.

Ce scriem... an. I, 1894, nr. 32, p. 1.

i) Lumea nouă literară și științifică

Pentru numărul literar al „Lumei nouă” — an. I, 1894, nr. 33, p. 1.

Vine examenul — an. I, 1895, nr. 1, p. 2.

Lovit de trăsnet — an. I, 1895, nr. 2, p. 2-3.

Bietul copil — an. I, 1895, nr. 3, p. 2-3.

Ionică — an. I, 1895, nr. 4, p. 2-3.

Batul — an. I, 1895, nr. 5, p. 2-3.

Minte bărbătească — an. I, 1895, nr. 6, p. 2.

Trist dar adevărat — an. I, 1895, nr. 7, p. 2.

Epilepticul — an. I, 1895, nr. 8, p. 3.

Educațunea fizică — an. I, 1895, nr. 10, p. 2.

Mustarea — an. I, 1895, nr. 11, p. 3.

Fragment — an. I, 1895, nr. 13.

Instrucțiunea rurală — an. I, 1895, nr. 14, p. 2-3.

Fragment — (continuare din nr. 13, an. I, 1895), an. I, 1895, nr. 15, p. 2-3.

Desgust — an. I, 1895, nr. 17, p. 3.

Criminalii — an. II, 1895, nr. 1, p. 2.

Mustarea — an. II, 1895, nr. 2, p. 3.

De la șezătoare — an. II, 1895, nr. 3, p. 2-3.

Botnița femeilor — an. II, 1895, nr. 4, p. 2.

Fabrici de ofiță — an. II, 1895, nr. 5-6, p. 2-3.

Nașterea lui Isus — an. II, 1895, nr. 8, p. 1.

S-a dus — an. II, 1895, nr. 10, p. 2.

Dumana — an. II, 1896, nr. 12, p. 2-3.
Copil părăsit — an. II, 1896, nr. 14, p. 2-3.
Pe vremea lui Cuza — an. II, 1896, nr. 15, p. 2-3.
Pentru patrie — an. II, 1896, nr. 19, p. 2-3.
Isus — an. II, 1896, nr. 20, p. 1.
Copii de pe natură — an. II, 1896, nr. 26, p. 4.
Moșii — an. II, 1896, nr. 27, p. 2.
Deochiul — an. II, 1896, nr. 29, p. 2-3.
Ingerașul — an. II, 1896, nr. 31, p. 2.

j) Lumea nouă

Poporanismul și socialismul — an. II, nr. 412, 21 ianuarie, 1896, p. 2.

k) Universul

Patimi. Roman din viața românească. Se publică în foileton, an. XX, 1902, numerele: 354, 355, 356 și 357; în continuare, an. XXI, 1903, numerele: 1, p. 1; 2, p. 2; 3, p. 1; 4, p. 1; 5, p. 1; 7, p. 2; 8, p. 2; 60, p. 1; 61, p. 2; 65, p. 2; 67, p. 2; 71, p. 2; 73, p. 1; 74, p. 2; 79, p. 1; 80, p. 2; 81, p. 2; 83, p. 1; 85, p. 2; 87, p. 1; 88, p. 2; 91, p. 1; 92, p. 2; 95, p. 2; 98, p. 1; 99, p. 1; 101, p. 1; 103, p. 1; 106, p. 2; 108, p. 1; 109, p. 2; 113, p. 2; 115, p. 2; 116, p. 1; 117, p. 2; 122, p. 1; 124, p. 1; 128, p. 1; 130, p. 1; 132, p. 1; 134, p. 1; 136, p. 1; 138, p. 1; 141, p. 2; 143, p. 2; 145, p. 2; 148, p. 2; 150, p. 2.

Tragedia Obrenovicilor, roman istoric original, publicat în foileton, an. XXI, 1903, nr. 150, p. 1, partea I-a. Sofia Nădejde introduce la 4 iunie 1903 tipărirea romanului Patimi, pe care-l va continua în alte câteva numere, pentru a face loc unui alt roman, *Tragedia Obrenovicilor*, găsit de noi în paginile *Universului* cu totul împlântor, căci el nu figurează în nici o bibliografie care ni s-a transmis, inclusiv cea a lui Gh. Adamescu. Ultimele capitole din primul roman, Patimi se tipăresc în paralel cu cele ale *Tragediei Obrenovicilor*, în *Universul*, an. XXI, 1903; după cum urmează: 151, p. 4, *Tragedia Obrenovicilor*; nr. 152, p. 1, *Tragedia Obrenovicilor*, idem, p. 2, *Patimi*; numerele 153, 154, 155, 157, p. 1, *Tragedia Obrenovicilor*; idem, nr. 160, p. 1; nr. 161, p. 2, *Tragedia Obrenovicilor și Patimi*; nr. 162, p. 1, *Tragedia Obrenovicilor*, p. 2, Patimi (în acest al 162-lea număr din 16 iunie 1903, Sofia Nădejde face să apară al XIII-lea capitol din Patimi, Boala Matildei, și de acum înainte dă la iveală numai continuarea celeilalte cărți, *Tragedia Obrenovicilor*, în numerele: 163, p. 1; 164, p. 1; 166, p. 1; 168, p. 1; 169, p. 1; 171, p. 1; 172, p. 1; 173, p. 1; 176, p. 1; 178, p. 1; 179, p. 1; 180, p. 1; 183, p. 1; 185, p. 1; 187, p. 1; 190, p. 1; 192, p. 1; 194, p. 1; 195, p. 1; 198, p. 1; 199, p. 1; 201, p. 1; 202, p. 1; 203, p. 1; 205, p. 1; 206, p. 1; 209, p. 1; 210, p. 1; 213, p. 1; 215, p. 1; 218, p. 1; 220, p. 1; 223, p. 1; 224, p. 1; 229, p. 1; 230, p. 1; 234, p. 1; 235, p. 1; 236, p. 1; 239, p. 1; 240, p. 1; 243, p. 1; 248, p. 1; 251, p. 1; 253, p. 1; 255, p. 1; 256, p. 1; 257, p. 1; 261, p. 1; 262, p. 1; 264, p. 1; 267, p. 1; 271, p. 1; 272,

p. 1; 276, p. 1; 278, p. 1; 284, p. 1; 286, p. 1; 293, p. 1 și 298 (31 octombrie 1903), număr cu care se încheie romanul *Tragedia Obrenovicilor*.

l) Albina

Cine fură azi un ou, mâine fură un bou, an. VII, 1904, nr. 33, p. 781-783.
Unde duce băutura — an. VII, 1904, nr. 36, p. 868-871.
Lupta împotriva băuturilor spirtoase — an. VII, 1904, nr. 38, p. 921-923.
Ce poate stăruința — an. VII, 1904, nr. 51, p. 1234-1235.
Munca luminată învinge toate — an. VIII, 1905, nr. 6, p. 149-150.

Sfaturi — an. VIII, 1905, nr. 8, p. 204-205.
Plînge rîsul de astă vară — an. VIII, 1905, nr. 16, p. 419-421.
Veste bună pentru plugari — an. VIII, 1905, nr. 21, p. 536-538.
I-a dat bani pe miere — an. VIII, 1905, nr. 22, p. 557-580.
Omizile și păsările — an. VIII, 1905, nr. 24, p. 635-638.
Bietul Ursei — an. VIII, 1905, nr. 25, p. 663-665.
Norocul — an. VIII, 1905, nr. 29-30, p. 786-791.
Plata turcului — an. VIII, 1905, nr. 31, p. 817-820.
Mila regelui sau Ilie pîrbeagul — piesă în trei acte — an. VIII, 1905, nr. 33, p. 892-897; idem, an. VIII, 1905, nr. 34, p. 920-925; idem, an. VIII, 1905, nr. 35, p. 946-949.

Pe brazadă — an. VIII, 1905, nr. 36, p. 969-972.
Primejdia scrierilor rele — an. VIII, 1905, nr. 37, p. 990-992.
Ieri și azi — an. VIII, 1905, nr. 38, p. 1013-1016.

Cît costă băutura pe un popor — an. VIII, 1905, nr. 40, p. 1078-1080.

Binecuvîntarea și blestemul părinților — an. VIII, 1905, nr. 43-44, p. 1148-1150.

Nu înabușiți talentele — an. VIII, 1905, nr. 45-46, p. 1190-1193.
Intunecime de soare — an. VIII, 1905, nr. 47-48, p. 1229-1233.
Congresul Internațional de la Budapesta împotriva beției — an. IX, 1906, nr. 1, p. 10-13.

Congresul de la Budapesta împotriva beției — an. IX, 1906, nr. 3, p. 63-66.

De ce-a trebuit domn străin — an. IX, 1906, nr. 5, p. 113-116.

Unirea face puterea — an. IX, 1906, nr. 7, p. 169-172.
Mult aer — an. IX, 1906, nr. 9, p. 225-228.

m) Comoara tinerimii

Pagini de istorie — an. I, 1905, nr. 1, p. 2-3.
Irimel sau întimplările unui român în Rusia, Manguria și Japonia, roman publicat în foileton — an. I, 1905, nr. 1, p. 11-15.
Iubirea de patrie — an. I, 1905, nr. 2, p. 26-28.
Irimel... (continuare din nr. 1, an. I, 1905), an. I, 1905, numerele 2, p. 33-35; 3, p. 51-54; 4, p. 77-88; 5, p. 101-105; 6, p. 137-140; 7, p. 149-150; 8, p. 184-187; 9, p. 203-205.
Munca regulată și statornică e rodul civilizației — an. I, 1905, nr. 10, p. 219-221.

Irimel... (continuare din nr. 9, an. I, 1905) — an. I, 1905, numere: 10, p. 222-225; 13, p. 298-300; 15, p. 344-346; 16, p. 370-373; 17, p. 404-405; 18, p. 416-419.

n) Revista noastră

Sufletul femeii — an. I, nr. 2, aprilie 1905, pp. 17-18.
Ferice — an. I, no. 2, 15 mai, 1905, pp. 65-66.

o) Dimineața

Robia banului, roman, se publică prima oară, în foileton, în ziarul *Dimineața* și nu *Adevărul* cum în mod greșit indică Gh. Adamescu în *Contribuțiune la bibliografia românească*, fascicola a III-a, *Istoria literaturii române*, p. 185-187. Acest roman apare cu regularitate începând cu nr. 614 din 17 octombrie 1905 și sfârșind cu nr. 714 din 1 februarie 1906. Dar iată cronologia aparițiilor: *Dimineața*, anul II, 1905, numerele: 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682 (urmează o singură excepție: 683, fără textul Robiei banului), apoi 684, 685 și 686. Romanul-foileton se publică în toate numerele de mai sus pe pagina a doua.

Robia banului — Dimineața, an. III, 1906, continuarea în numerele: 687 (4 ianuarie), 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698 (întrerupere scurtă), 712, 713, 714 (1 februarie 1906) numărul cu care Sofia Nădejde își termină romanul în paginile *Dimineții*.

p) Albina

Spăima — an. IX, 1906, nr. 16, p. 415-417.
„A face cinste“ — an. IX, 1906, nr. 18, p. 470-473.
În cartea lumii — an. IX, 1906, nr. 20, p. 531-534.
Zahăr ori miere — an. IX, 1906, nr. 24, p. 639-641.
Școala sătească — an. IX, 1906, nr. 25, p. 662-664.
Insemnătatea Evangheliei — an. IX, 1906, nr. 27, p. 724-726.
O datorie — an. IX, 1906, nr. 30, p. 798-800.
Fac oare lux țărani? — an. IX, 1906, nr. 34, p. 916-918.
Negoful la sate — an. IX, 1906, nr. 36, p. 958-961.
Omizile — an. IX, 1906, nr. 40, p. 1069-1073.
Fapte nu vorbe — an. IX, nr. 43-44, p. 1141-1145.
Cruțarea păsărilor — an. IX, nr. 45-46, p. 1193-1196.
Nepuza — an. IX, 1906, nr. 47-48, p. 1234-1235.
Tatăl nostru — an. X, 1906, nr. 1, p. 13-16.
Cît poate costa un chef — an. X, 1906, nr. 3, p. 59-61.
„În ațurere vei naște pruncii“ — an. X, 1906, nr. 4, p. 91-93.
Portul național — an. X, 1906, nr. 7, p. 173-178.
Rușinea satului — an. X, 1906, p. 232-235.
Una și bună; dar te gîndește și socolaie — an. X, 1906, nr. 11, p. 285-288.
„Maica bună“ — an. X, 1906, nr. 13-14, p. 352-355.

r) Voința națională

Părinți și copii, roman, al cincilea, tipărit în foileton începând din decembrie 1906. Iată cronologia: *Voința națională*, anul XXIII, 1906, nr. 6472, 15(28) decembrie, pagina 1-2, capitolul întâi. În continuare transcriem, ca și pînă acum, numerele și paginile: 6473, p. 1; 6474, p. 1; 6475, 19 decembrie 1906 (1 ianuarie 1907), p. 1; 6476, p. 1; 6477, p. 1; 6478, p. 1; 6479, p. 1; 6480, p. 1; 6481, p. 1; 6482, p. 1; 6483, p. 1; 6484, p. 1; 6485, p. 1; 6486, p. 1; 6487, p. 1; 6488, p. 1; 6489, p. 1; 6490, p. 1; 6491, p. 1; 6492, p. 1; 6493, p. 1; 6494, p. 1; 6495, p. 1; 6496, p. 1; 6497, p. 1; 6498, p. 1; 6499, p. 1; 6500, p. 1; 6501, p. 1; 6502, p. 1; 6503, p. 1; 6504, p. 1; 6505, p. 1; 6506, p. 1; 6507, j. 1; 6508, p. 1; 6509, p. 1; 6510, p. 1; 6511, p. 1; 6512, p. 1; 6513, p. 1; 6514, p. 1; 6515, p. 1; 6516, p. 1; 6517, p. 1; întrucît numerele care urmează se succed în ordine perfectă, fără nici o perturbare și întrucît textul este publicat pe aceeași pagină, renunțăm la înșiruirea pe mai departe a datelor, menționînd că romanul *Părinți și copii* se cuprinde, în continuare, între numărul 6518 (15/28 februarie 1907) și numărul 6583 (4/17 mai 1907).

s) Albina

Șezătorile la sate — an. X, 1907, nr. 15-16, p. 383-385.

Doacățul Blîndu — an. X, 1907, nr. 17, p. 433-437.

Locuința — an. X, 1907, nr. 19, p. 489-493.

Înstrăinăt — an. X, 1907, nr. 21, p. 541-545.

Teama, frica, spaima — an. X, 1907, nr. 23, p. 596-599.

Zi mamă... și pace — an. X, 1907, nr. 24, p. 621-625.

Plăcerea nu e pururi sfetnic bun — an. X, 1907, nr. 26, p. 688-689.

Pe pămînt pace și între oameni bună învoire — an. X, 1907, nr. 27, p. 714-716.

Mîla de frate — an. X, 1907, nr. 29, p. 770-772.

Spovedania — an. X, 1907, nr. 30-31, p. 792-794.

Cartea și viața — an. X, 1907, nr. 35, p. 926-928.

„Pe cine doare, leagă“ — an. X, 1907, nr. 37, p. 1007-1008.

Bunica — an. X, 1907, nr. 39, p. 1037-1039.

Maștha — an. X, 1907, nr. 41-42, p. 1083-1087.

Relele băuturilor spirtoase — an. X, 1907, nr. 45-46, p. 1180-1182; idem, an. X, 1907, nr. 47-48, p. 1223-1225.

Bani de haram — an. X, 1907, nr. 49, p. 1270-1272.

După noroc — an. X, 1907, nr. 50, p. 1291-1294.

Nebuni din pricina băuturilor — an. XI, 1908, nr. 2-3, p. 111-113.

Ispita băuturii — an. XI, 1908, nr. 7, p. 237-239.

Cum se folosesc aiurea de pămînt — an. XI, 1908, nr. 16, p. 487-489.

Foloslul vitelor — an. XI, 1908, nr. 18, p. 543-545.

Un neam de oameni buni — an. XI, 1908, nr. 19, p. 561-564.

Mîncarea de post — an. XI, 1908, nr. 22, p. 656-658.

Spovedanie — an. XI, 1908, nr. 25, p. 734-736.

Îngrijii de copii — an. XI, 1908, nr. 28-29, p. 847-849.

- Copii sănătoși — an. XI, 1908, nr. 32, p. 927-929.
 Ieri și azi — an. XI, 1908, nr. 35, p. 1000-1002; idem, an. XI, 1908, nr. 37, p. 1060-1062.
- Jurământul — an. XI, 1908, nr. 39, p. 1112-1115.
 Gura lumii și purtarea vorbelor — an. XI, 1908, nr. 40, p. 1137-1138.
 Din ouste, Scrisori de la Ghiță — an. XI, 1908, nr. 41-42, p. 1170-1172.
- Zmeu — an. XI, 1908, nr. 45-46, p. 1553-1556.
 Nici o faptă fără plată — an. XI, 1908, nr. 49, p. 1641-1645.
 Îndrumare spre bine a copiilor — an. XII, 1909, nr. 1, p. 12-14.
 Pomii, comoară nescătată — an. XII, 1909, nr. 3, p. 75-76.
 Școala și alcoolismul — an. XII, 1909, nr. 5, p. 90-92.
 Sfântă de bună — an. XII, 1909, nr. 12-13, p. 302-306.
 Alcoolismul și offica — an. XII, nr. 17-18, p. 445-447.
 Om cu nenoroc — an. XII, 1909, nr. 21, p. 547-551.
 Biata Marioara — an. XII, 1909, nr. 29, p. 760-764.
 Bunica — an. XII, 1909, nr. 35, p. 925-929.
 Lupia împotriva băuturii — an. XII, 1909, nr. 37, p. 981-983.
 La hram — an. XII, 1909, nr. 39, p. 1040-1044.
 Toma Gâdea — an. XII, 1909, nr. 50, p. 1301-1304; idem, an. XII, 1909, nr. 51, p. 1333-1336.
- Lupta împotriva alcoolului — an. XIII, 1910, nr. 1, p. 31-32.
 Jertfa — an. XIII, 1910, nr. 10, p. 294-298.
 Cine se îmbracă mai potrivit cu igiena — an. XIII, 1910, nr. 12-13, p. 357-360.
- ș) Eminescu
- Eminescu — în revista *Eminescu*, număr comemorativ cu prilejul a 20 de ani de la moartea poetului, Botoșani, 16 martie, 1909, p. 2.
- t) Albina
- Ușa — an. XIII, 1910, nr. 10, p. 520-523.
 Fzul pierdut — an. XIII, 1910, nr. 21, p. 569-572.
 Semănătorul — an. XIII, 1910, nr. 23, p. 625-626.
 Celui care are i se va mai da — an. XIII, 1910, nr. 25, p. 683-684.
- „Lăsați copiii să vină la mine“ — an. XIII, 1910, nr. 27, p. 738-740.
- Și precum voiți să vă faceți vouă oamenii și voi să le faceți asemenea — an. XIII, 1910, nr. 31, p. 860-861.
 Ascultă pe tatăl și pe mama ta ca să-ți fie bine și să trăiești ani mulți pe pământ — an. XIII, 1910, nr. 34, p. 951-952.
 Din vorbe rele nasc păcate — an. XIII, 1910, nr. 36, p. 1006-1007.
- Alcoolismul și offica — an. XIII, 1910, nr. 39, p. 1085-1086.
 E sănătoasă hrana săteanului? — an. XIII, 1910, nr. 44-45, p. 1206-1209.

- „Adânci și neînțelese sînt tainele Domnului“ — an. XIII, 1910, nr. 48-49, p. 1289-1291.
- Mîngiere — an. XV, 1911, nr. 1, p. 9-11.
 Dumnezeu poartă de grijă — an. XV, 1911, nr. 30, p. 786-787.
 Spiritul otrăvitor — an. XV, 1912, nr. 16, p. 639-640.
 Povestire — an. XV, 1912, nr. 18, p. 724-726.
 Cruzimea împotriva păsărilor fotositoare — an. XV, 1912, nr. 19, p. 769-772.
- Lăcrămiarele — an. XV, 1912, nr. 21, p. 859-860.
 Pribeag — an. XV, 1912, nr. 23, p. 955-960.
 Primejdia alcoolismului — an. XV, 1912, nr. 24, p. 989-990.
 Gogomanul și galbenul — an. XV, 1912, nr. 28, p. 1150-1152.
 Din războtul între francezi și germani — an. XV, 1912, nr. 30, p. 1249.
- Cît poate curajul — an. XV, 1912, nr. 32, p. 1347-1349.
 Ce poate cumpătarea — an. XV, 1912, nr. 35, p. 1500-1501.
 Bună la inimă — an. XV, 1912, nr. 36, p. 1551-1553.
 Poveste fără sfîrșit — an. XV, 1912, nr. 37, p. 1588-1591.
 Datoria sentinței — an. XV, 1912, nr. 39, p. 1678-1680.
 Băiatul cumințe și viteaz — an. XV, 1912, nr. 41-42, p. 1778-1780.
- Ciurul fabricantului — an. XV, 1912, nr. 45-46, p. 1904-1906.
 Prea multe păpuși — an. XV, 1912, nr. 47-48, p. 1965-1967.
 Basm indian — an. XV, 1912, nr. 49-50, p. 2033-2035.
 Sărmană mama — an. XVI, 1912, nr. 2, p. 51-53.
 Băutura nu încălzește — an. XVI, 1912, nr. 8, p. 339-341.
 Spiritul împușnează puterea — an. XVI, 1912, nr. 9, p. 389-392.
 Visele — an. XVI, 1913, nr. 15, p. 650.
 Săniuța — an. XVI, 1913, nr. 16, p. 697.
 Moartea copiilor este păgubitoare — an. XVI, 1913, nr. 18, p. 792.
- Bunătătea — an. XVI, 1913, nr. 21, p. 931.
 Grădul — an. XVI, 1913, nr. 25, p. 1133-1135.
 De Paști — an. XVI, 1913, nr. 28-29, p. 1259.
 Nu mă treziți — an. XVI, 1913, nr. 33, p. 1620.
 Unirea face puterea — an. XVI, 1913, nr. 40-41, p. 1800.
 Bunica — an. XVI, 1913, nr. 42-43, p. 1848.
 Căluțul meu — an. XVI, 1913, nr. 44-45, p. 1943.
 Înger, nu copil — an. XVI, 1913, nr. 48, p. 2077.
 Congresul al IV-lea internațional împotriva alcoolismului — an. XVII, 1913, nr. 1, p. 4-8.

Din alte vremi — an. XVII, 1913, nr. 2, p. 61-63.
 O lumină acum 50 de ani — an. XVII, 1913, nr. 3, p. 91-92.
 Clipe uitate — an. XVII, 1913, nr. 4, p. 147-150.
 Crimele și alcoolismul — an. XVII, 1913, nr. 5, p. 179-181.
 Mai mult noroc — an. XVII, 1913, nr. 6, p. 252-253.
 Visul lui nenea Lache — an. XVII, 1913, nr. 7, p. 275-279.
 Grozăviile alcoolismului în Franța — an. XVII, nr. 9, p. 365-366 (semnat cu inițialele S. N.).
 Vinătoare de lupi — an. XVII, 1913, nr. 10, p. 427-430.
 Crăciunul — an. XVII, 1913, nr. 13-14, p. 523-524.
 Micața — an. XVII, 1914, nr. 17, p. 635-637.
 „Preoții suflete bune — an. XVII, 1914, nr. 18, p. 682-685.
 „Preoții toleranți sau necesari?“ — an. XVII, 1914, nr. 22, p. 827-831.
 Puterea jurământului — an. XVII, 1914, nr. 24, p. 921-926.
 Lupta împotriva beției în Ungaria — an. XVII, nr. 25, p. 972-973.
 Pastele — an. XVII, 1914, nr. 28-29, p. 1114-1115.
 Jertfele beției — an. XVII, 1914, nr. 30, p. 1181-1183.
 Tot mama — an. XVII, 1914, nr. 32, p. 1252-1255.
 Prost dar bun — an. XVII, 1914, nr. 34, p. 1337-1341.
 Oarba — an. XVII, 1914, nr. 36, p. 1417-1419.
 Sfat bun — an. XVII, 1914, nr. 37, p. 1452-1454.
 Dot prietenă — an. XVII, 1914, nr. 38, p. 1497-1499.
 Graiul strămoșesc — an. XVII, 1914, nr. 41-42, p. 1609-1611.
 Două jiri — an. XVII, 1914, nr. 43-44, p. 1676-1678.
 Ce facem noi — an. XVII, 1914, nr. 43-44, p. 1688-1690.
 Ce ar trebui să învețe fetele sătenilor? — an. XVII, 1914, p. 47-48, p. 1813-1814.
 Suflet creștin — an. XVII, 1914, nr. 49-50, p. 1877-1879.
 Poveste arabă — an. XVII, 1914, nr. 52, p. 1961-1962.
 Colina lui Vodă — an. XVIII, 1914, nr. 2, p. 53-55.
 „La clemența regală“ — an. XVIII, 1914, nr. 4, p. 174-177.
 Mantaua — an. XVIII, 1914, nr. 9, p. 332-334.
 Alcoolul și crimele — an. XVIII, 1914, nr. 10, p. 365-366.
 Bună ziua la Moș Ajun, ne dați ori nu ne dați — an. XVIII, 1914, nr. 12-13, p. 459-461.
 Păcat de sorcoabă — an. XVIII, nr. 14-15, p. 516-518.
 Znoavă — an. XVIII, 1915, nr. 17, p. 610-611.
 Basmul spiritului — an. XVIII, 1915, nr. 20, p. 718-720.
 Bisericiuța din basme — an. XVIII, 1915, nr. 22, p. 796-798.
 Povestirea unui pribeag — an. XVIII, 1915, nr. 25-26, p. 932.
 Hrana săteanului nostru — an. XVIII, 1915, nr. 29, p. 1058-1060.
 Fiul pierdut — an. XVIII, 1915, nr. 30, p. 1100-1102.
 Bunicuța — an. XVIII, 1915, nr. 31, p. 1139-1142.
 Moralitatea copiilor la sate — nr. XVIII, 1915, nr. 40-41, p. 1491-1492.

Zina florilor — an. XVIII, 1915, nr. 44-45, p. 1600-1602.
 Portretul — an. XVIII, 1915, nr. 48, p. 1724-1726.
 Dușmanul alcoolului — an. XVIII, 1915, nr. 49, p. 1758.
 Cum ne-a tras ața — an. XIX, 1915, nr. 1, 14-18.
 Un îndemn practic — an. XIX, 1915, nr. 2, p. 44-46.
 Amintiri — an. XIX, 1915, nr. 4, 134-136.
 Un cules de porumb — an. XIX, 1915, nr. 5, p. 166-167.
 O fermecătoare — an. XIX, 1915, nr. 8, p. 288-290.
 Iarăși bocancii de lemn — an. XIX, 1915, nr. 11, p. 405-406.
 De Moș Ajun — an. XIX, 1915, nr. 12-13, p. 458-460.
 La clacă — an. XIX, 1916, nr. 14-15, p. 523-525.
 Încă un sfat — an. XIX, 1916, nr. 14-15, p. 536-537, semnat S. N.
 Of, mîtițelul! — an. XIX, 1916, nr. 20, p. 732-734.
 Vulpă cu cercei — an. XIX, nr. 24, p. 896-898.
 Fie cum o fi — an. XIX, 1916, nr. 27, p. 1012-1015.
 Rochița de Paști — an. XIX, 1916, nr. 28-29, p. 1051-1053.
 Muncă încordată, muncă chibzuită, muncă sfinită — an. XIX, 1916, nr. 36, p. 1328-1334.
 Un apostol — an. XIX, 1916, nr. 38, p. 1414-1417.
 Premiile școlare — an. XIX, 1916, nr. 39, p. 1453-1454.
 Dascălul Tomiță — an. XIX, 1916, nr. 40, p. 1488-1491.
 Tomiță cel norocos — an. XIX, 1916, nr. 42, p. 1538-1541.
 O floare nu face primăvara — an. XIX, 1916, nr. 43-44, p. 1590-1592.
 Tot părintele Dumitru — an. XIX, 1916, nr. 45-46, p. 1649-1652.
 †) Adevărul
 Amintiri. Din mișcarea socialistă — an. 49, no. 49, no. 15.671, joi 14 februarie, 1935, p. 3.
 Amintiri. Cîțiva nihiliști — an. 49, no. 15.680, duminică 24 februarie, 1935, p. 3.
 Amintiri. Doctorul Russel — an. 49, no. 15.696, vineri 15 martie, 1935, p. 5.
 Amintiri. Programul — an. 49, nr. 15.734, 1 mai, 1935, p. 3.
 Amintiri. Despre Besarabia — an. 49, nr. 15.738, 5 mai, 1935, p. 5.
 Amintiri. Contemporanul, Nădejde și Speranță, Gherea — an. 49, nr. 15.741, 8 mai, 1935, p. 5.
 Amintiri. Schimbare de program — an. 49, nr. 15.747, 18 mai, 1935, p. 5.
 Amintiri. V. G. Morțun — an. 49, nr. 15.756, 31 mai, 1935, p. 5.
 Amintiri. Plecarea la București — an. 49, no. 15.763, 1935, p. 2.

II. Prefețe ale Sofiei Nădejde

Prefață la volumul Ionescu Raicu-Rion : *Scrieri alese*, Ediția întâia, Iași, Tipo-litografia H. Goldner, 1895, p. I-V.

Stîncă, notiță biografică la volumul Dr. Șt. Stîncă : *Mediul social ca factor patologic*, Iași, tip. H. Goldner, 1897, p. IX-XIV.

III. Volume de schițe, povestiri și nuvele

1. *Nuvele*, Iași, Editura Frații Șaraga, (213 p.), fără dată. Gh. Adamescu, în Contribuțiune la bibliografia românească, fascicola deja citată indică anul de apariție aproximativ 1895. Înclinăm să nu acceptăm această aproximație, bazîndu-ne pe faptul că marea parte din nuvelele acestui al doilea volum fuseseră publicate în Contemporanul și nu mai cereau, deci, autoarei o grijă specială. Dovadă că ele au fost tipărite în volum înainte de 1895, este cronica literară la vol. *Nuvele*, a lui Tr. Demetrescu, din Munca an. IV, nr. 37, 1893. Iată cele 10 titluri ale volumului : *Două name* (Contemporanul, 1884-1886) ; *Un sfîrșit* (Contemporanul, 1886-1887) ; *Schițe din viața de la țară* (Contemporanul, 1886-1887) ; *Căpitanul Stănilescu* (Contemporanul, 1887-1888) ; *Tatăl* (Contemporanul, 1886-1887) ; *Marioara* (Contemporanul, 1886-1877) ; *Așa a fost să fie* (Contemporanul, 1889-1891) ; *S-au dus* (Contemporanul, 1889-1891) ; *Din viața de la țară*, *Visul lui Matei*.

2. *Din chinurile vieții — Fiecare la rîndul său*, nuvele, Institutul de editură Ralian și Ignat Samitca, Craiova, 1895, (236 p.) ; cuprinde 17 nuvele, publicate în periodice sau inedite. În cronologia tablei de materii, indicăm, pentru cele care au fost tipărite separat, numele periodicalului și anul. Iată-le : *Fiecare la rîndul său* ; *Un lăsat de sec* ; *Tot dragostea* ; *Ce văzui* (Evenimentul literar, 1894) ; *Comoara* ; *Mama* ; *Soacră*, *soacră, poamă acră* ; *Moartă* ; *Leica Maria* ; *O dulceță* ; *Două colege* ; *Nici o faptă fără plată* ; *Moș Ilie* (Evenimentul literar, 1894) ; *C. C. Gheorghieș* (Evenimentul literar, 1893) ; *Dragul mamei* ; *C. C. Smărăndița* (Evenimentul literar, 1893) ; *Mînzul* (Evenimentul literar, 1894).

3. *Din lume pentru lume — Povestiri din popor*, București, 1909, Editura „Biroului universal” Atanasie I. Nițeanu. Cele mai multe din schițele aparținînd acestui volum văzuseră lumina tiparului în paginile „Albinei”. Întoarcerea prozatoarei la genul scurt, într-o etapă când elaborase și tipărise 5 romane și se lansa impecabil în traduceri din scriitori universali cunoscuți în epocă, demonstrează pasiunea și predilecția ei pentru faptele simple, coti-

diene, care, la Albina, treceau din lumea reportajului în cea a scrierilor beletristice. Reproducem titlurile din volum : Pe brazdă (Albina, VIII, 1905) ; Frate ; Biata Marioara (Albina, XII, 1909) ; O noră cuminte ; După noroc (Albina, X, 1907) ; Zi mamă... și pace (Albina, X, 1907) ; Rea de gură ; Trăsnit ; Nepaza (Albina, IX, 1906) ; Dascălul Blîndu (Albina, X, 1907) ; Lelea Tatiana ; Sufletarul ; Rușinea satului (Albina, X, 1906) ; Cei doi firțiși ; Culiță ; Doamne fereste de minte proastă ; Maică bună (Albina, X, 1906) ; Nici o faptă fără plată (Albina, XI, 1908) ; Jurămîntul (Albina, XI, 1908) ; Om cu nenoroc (Albina, XII, 1908) ; Norocul (Albina, XVIII, 1905) ; Bunica (Albina, X, 1907) ; Sfîntă de bună (Albina, XII, 1908) ; Maștiha (Albina, X, 1907) ; Norocul — cum și-l face omul ; Sfat bun, comoară adevărată ; Ursei (Albina, VIII, 1905), dar cu titlul : Bietul Ursei ; Biata mamă ; Azi un ou, mâine un bou (Albina, VII, 1904) ; Snoavă ; Sandu ; După chef ; Zmeu (Albina, XII, 1908) ; Cu limbă de moarte ; Bani de haram (Albina, X, 1907) ; „In dureri vei naște prunci” (Albina, X, 1906) ; Din amintirile Mărioarei.

IV. Romane publicate în volum

1. *Patimi. Roman din viața românească*, Editura Librăriei C. Sfetea, București, 1904. Revista Comoara tinerimii îl anunța cititorilor săi, în numărul 20 anul I, 15 iulie 1905, astfel : „Acest roman a fost premiat cu premiul întâi la concursul deschis de răposatul Luigi Cazzavillan și publicat în *Universul*. Premiul i s-a acordat pe baza unui referat foarte favorabil al d-lor G. Ionescu-Gion și Ollănescu-Ascanio. Ediție de lux lei 3. Ediție pe hîrtie ordinară lei 2”. Așadar, încă din primul an de la apariție, cum ne anunțăm Comoara tinerimii, revistă în conducerea căreia se afla și Sofia Nădejde, *Patimi* apărea în două ediții, de lux și ordinară, cu același număr de pagini : 405. Biblioteca Academiei păstrează ediția a III-a a *Patimilor*, care poartă pe copertă anul de apariție 1904. Gh. Adamescu, la fișa bibliografică a Sofiei Nădejde, în lucrarea citată, indică alt an pentru *Patimi* — 1903. Bănuim că precizarea lui Adamescu se referă la primele două ediții, apărute în tiraj mic, toate purtînd semnătura autoarei, pentru că altfel, în mod practic nu ar fi fost atât de lesne ca în același an, 1903, cînd romanul înceta să apară în foileton, să fi fost tipărit în trei ediții simultane. Ne însușim deci, pentru ultima ediție, aceea care ni se păstrează, anul de pe copertă : 1904.

2. *Robia banului*, București, Editura Biroului Universal Atanasie I. Nițeanu, 1906 (361 p.). Și în acest caz, anul de pe copertă

se conțrize cu cel comunicat de Gh. Adamescu — 1905. Cum am semnalat la Bibliografia periodicelor, Robia banului se tipărește mai întâi în foileton, ceea ce ne îndreptățește să nu-i acordăm credit lui Gh. Adamescu, care ne indică apariția în volum înainte ca romanul să-și fi terminat ciclul foiletonic. Pe de altă parte, ediția a III-a, pe care ne-o oferă Biblioteca Academiei, scoasă de același editor, Atanasie I. Nițeanu, este însoțită de anul 1907. Lucrurile care par a se complica, credem că au o istorie asemănătoare cu cea a romanului Patimi, luminată și în acest caz de un anunț, care apărea tot în *Comoara tinerimii* și căreia îi dăm crezare, grație prezentei autoarei însăși în conducerea redacțională. Iată ce aflăm din nr. 14 (15 febr. 1906) : „Robia banului, roman de Sofia Nădejde, a ieșit în Editura Librăriei C. Sfetea, 96, strada Lipsșani și Calea Victoriei, în fața Teatrului. În volum de 361 de pagini de lux. Prețul 3 lei“. Așadar, anunțul datează din 1906, nu există nici un dubiu că prima ediție „de lux“ apare în acest an. Lesne de presupun, următoarea ediție, a doua, s-a tras pe hîrtie ordinară, iar un an mai tîrziu, a treia, cea din 1907, pe care o găsim în marile biblioteci. La fiica scriitoarei, Amelia Gesticone, am văzut și prima și a doua ediție de lux și ordinară, care, spre deosebire de a treia, nu au pe coperte, imprimare, specificația : ediția I, ediția a II-a...

3. *Părinți și copii*, București, Editura Biroului Universal Atanasie I. Nițeanu, 1907 (361 p.). Se publică în foileton în ziarul *Voința națională*. Biblioteca Academiei posedă tot o ediție a III-a, avînd aceeași evoluție editorială cu a primelor două romane, pe care nu o mai repetăm.

4. *Irimel sau Întîmplările unui tînăr român în Rusia, Mangiuria și Japonia* este titlul celui de al patrulea roman care se tipărește prima oară în Comoara tinerimii. Romanciera publică cartea și în volum, mult mai tîrziu, de astă dată, schimbîndu-i, mai întîi, titlul : *Irimel, întîmplările unui tînăr român în Moldova, Rusia și Japonia*, apoi adăugînd un capitol de încheiere, *Întoarcerea*. Cu aceste modificări, cartea, de numai 160 de pagini, apare la Iași, în Editura Viața românească, A. S., fără dată. Judecînd după conținutul fragmentului introdus, care conține unele idei greșite și mistice, ca și după faptele obiective, mărturisite de Amelia Gesticone, romanul ar fi apărut în jurul anului 1923.

V. Piesele de teatru în volum

1. *O iubire la țară* — Dramă în trei acte și trei tablouri — Tip. D. Gheorghiu, 1895 (76 p.). Piesa fusese publicată inițial în *Contemporanul* (vezi an. 1887-1888, nr. 6, 7, 8).

2. *Fără noroc*, Buc., Tip. Lumea nouă, 1888, (72 p.).

3. *Ghica Vodă* — *Domnul Moldovei*, Tip. Gazeta Săteanului, 1899, (90 p.).

4. *Vae Victis ! Vai de învinși*, Trei acte și un tablou, Buc., Tip. Gazeta săteanului, 1903, (79 p.).

VI. Volume de traduceri ale Sofiei Nădejde din autori străini

1. Jules Verne, *Minunile și grozăviile Indiei*, roman, București, Editura „Biroului Universal“, Ath. I. Nițeanu, 1908.

2. Henryk Sienkiewicz, *Fără credință*, roman, București, Editura „Biroului Universal“, Ath. I. Nițeanu, 1908.

3. Henryk Sienkiewicz, *Viața la sat, Schițe cu cărbune, Natură și viață*, Biblioteca „Universală“, București, 1908.

4. Camille Flammarion, *Visuri înstelate*, București, Biblioteca „Minerva“, 1909, Institutul de arte grafice și Editură

5. André Theuriet, *Prăvălia la doi crapi*, București, „Minerva“, Institut de arte grafice și Editură, 1909.

6. Henryk Sienkiewicz, *Prin foc și sabie*, roman istoric, vol. I-III, București, Editura „Biroului Universal“, Ath. I. Nițeanu, 1909-1910, idem, în 1925.

7. Ludwig Fulda, *Prostul* (comedie în cinci acte), București, „Minerva“, Institut de arte grafice și Editură, 1910, idem, 1913.

8. Mathilde Serao, *Visul unei nopți de dragoste*, București, Biblioteca „Flacăra“, 1915 ; idem, *Idila paiaței, Cicco, Iubire pierdută*, (nuvele, Biblioteca literară și științifică, „Căminul“).

9. Edmondo de Amicis, *Cuore* (Inimă), carte pentru tineri, București, „Cultura românească“ (în mai multe ediții, 1916, Biblioteca „Căminul“ ; idem, 1943), o altă ediție este nedată.

Fără dată :

10. M. Gorki, *Omorul*, București, Biblioteca „Lumina“, nr. 26.

11. Prosper Merimée, *Don Juan, Venus d'Ille*, București, Biblioteca „Lumina“.

VII. Referințe bibliografice despre Sofia Nădejde

a) În cotidiene și periodice

SIB — *Profiluri literare*, în Evenimentul literar, an. I, nr. 1, 1894, p. 1.

D. Evolveanu — Sofia Nădejde, *Fiecare la rîndul său* (nuvele), în *Convorbiri literare*, XXIX, 1895, no. 6, pp. 605-607.

- A. Toma — *Patimi*, în *Voința națională*, an. XXI, nr. 5732, 1904, p. 1, 2, 3.
- A. Toma — *Patimi*, în *Voința națională* (continuare din nr. 5732), an. XXI, nr. 5733, 1904, p. 1, 2.
- Codrean — *Patimi*, în *Junimea literară*, an. I, 1905, nr. 2, febr., p. 29.
- A. D. Xenopol — *Raport despre Patimi la premiul statului Eliade Rădulescu*, în *Analele Academiei Române*, seria a II-a, tom. XXVII, 1904-1905, p. 407.
- „*Comodora tinereții*”: *Despre Patimi*, an. I, nr. 20, 15 iulie 1905.
- B. Br. (B. Brănișteanu) — *Puterea banului* — un roman interesant și bine scris (cronică literară la *Robia banului*), în *Adevărul*, an. XVIII, 1906, nr. 6003, 7 mai, p. 1.
- Jean Bart — *Misterul casei din Sărărie*, în *Adevărul literar și artistic*, an. IX, nr. 424, 20 ian., 1929, p. 1.
- V. Corbasa — *Ioan Nădejde*, în *Adevărul literar și artistic*, an. IX, nr. 425, 27 ian., 1929, p. 5.
- C. Săteanu — *Pictorul Octav Băncilă și mișcarea socialistă*, în *Adevărul*, nr. 1990, 22/30 sept. 1933, p. 3.
- B. Brănișteanu — *Vechea mișcare*, în *Adevărul*, an. 60, nr. 16588, 18 iunie 1946, p. 2.
- G. Călinescu — *Sofia Nădejde*, în *Contemporanul*, nr. 28 (510), 13 iulie 1956, p. 1, 7.
- G. Călinescu, *Cronica optimismului*, *Contemporanul*, în „Contemporanul”, 28 (510), vineri 13 iulie 1956, pp. 1-2.
- Savin Bratu — *Școala „Contemporanului”*, în *Gazeta literară*, nr. 27 (121), 5 iulie 1956, p. 1, 2.
- I. Vitner — *75 de ani de la apariția revistei Contemporanul*, în *Gazeta literară*, an. III, nr. 28 (122), 1956, p. 4.
- V. Botez și L. Popa — *Literatura pentru emanciparea femeii la Contemporanul: Sofia Nădejde*, în *Studii și cercetări științifice-filologice*, an. VIII, 1957, fasc. II, filiala Academiei Iași, p. 306, 307.
- G. Călinescu — *Cronica optimismului*, în „Contemporanul”, nr. 26 (666), 17 iulie 1959, p. 1.
- Ion Roman — *Sofia Nădejde*, în „Contemporanul”, nr. 26 (1029), iulie 1966, p. 3.
- Victoria Beldiceanu — *Amintiri despre Sofia Nădejde*, în *Femeia*, nr. 9, sept. 1966, p. 4.
- Milică Moldoveanu — *O militanță de frunte a mișcării socialiste din România*, în *Scînteia*, nr. 7101, 14 sept. 1966, p. 2.

Victoria Beldiceanu, *Prietenul meu bădăia Mihai Eminescu*, rev. „Cutezătorii”, nr. 7, 13 februarie 1969, p. 10.

I. Felea, *Familia Nădejde*, rev. „Magazin istoric”, nr. 10 (31), octombrie și 11 (32) noiembrie 1969, p. 70 și urm.

Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Popas*, în „Contemporanul”, nr. 39 (1298), vineți-24 sept. 1971, p. 2.

Nicolae Ceaușescu, *Mesaj adresat revistei „Contemporanul”*, cu prilejul a 90 de ani de la tipărirea primului număr, în „Scînteia” nr. 24, 1971, p. 1.

Victor Vișinescu, *Sofia Nădejde*, rev. „Cronica”, 26 (543), 25 iunie, 1976, p. 7.

Victor Vișinescu, *Sofia Nădejde*, rev. „Convorbiri literare”, 9 (99), martie 1978, p. 14.

b) În volume

Dim. R. Rosetti — *Dicționarul Contemporanilor*, ediția I, Buc., 1879.

Traian Demetrescu, *Nuwelele doamnei Sofia Nădejde*, cronică literară, publ. în „Munca”, an. IV, nr. 37/7 noiembrie 1893, în vol. Traian Demetrescu, *Scrieri alese*, Ediție îngrijită și prefață de C. D. Papasiate, E.P.L., 1968, pp. 585-594.

Izabela Sadoveanu-Evan, *Impresii literare*, Editura „Minerva”, 1908, Sofia Nădejde (despre scriitoarele cu referire directă la *Robia banului*), pp. 201-211.

D. Anghel — *Fantome*, Buc., 1911, Editura Minerva, p. 72-73.

Gh. Adamescu, *Istoria literaturii române*, București, Editura Librăriei „Universală”, 1913, p. 459 și urm.

N. Iorga, *Istoria presei românești*; De la primele începuturi pînă la 1916, At. soc. anonime „Adevărul”, București, 1922, p. 151.

A. Conta-Kernbach, *Boabe de mărgean*, „Viața românească” S. A., Iași, 1922, cap. *Urme de pași*, Sofia Nădejde, p. 103 și urm.

Prof. dr. N. Leon, *Amintiri*, „Viața românească”, 1925, pp. 50-52.

Gh. Adamescu, *Contribuțiuni la bibliografia românească*, Fascicola a III-a, București, Editura „Casei Școalelor”, 1928, pp. 185-187.

Jean Bart — *Insemnări și amintiri*, Editura literară a Casei Școalelor, 1928, p. 212, 213.

I. C. Atanasiu — *Mișcarea socialistă*, 1881-1900, Buc., 1932, p. 37, 55, 65, 105.

Izabela Sadoveanu — *Din carnetul de note inedite*, în *Mișcarea Socialistă* de I. C. Atanasiu, p. 369-372.

Prof. dr. N. Leon, *Note și amintiri*, Editura „Cartea românească”, București, 1933, p. 77.

Dr. Grigore Graur, *Aminirile unui outsider* „Adevărul”, București, 1933, p. 15.

G. Călinescu — *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Fundația regală pentru literatură și artă, 1941, p. 481, 482, 525, 907.

A. Coman, *Octav Bănciță*, E.S.P.L.A., 1954, p. 11 și urm.

D. Nicu, *Literatura română la începutul secolului XX*, 1900-1917, E.P.L., 1964, p. 138.

Savin Bratu, Zoe Dumitrescu, *Contemporanul și vremea lui*, E.S.P.L.A., 1959, p. 221-283 (cap. Literatura Contemporanului).

C. Mille — *Scrieri alese*, E.S.P.L.A., 1961, p. 353.

* * * *Mișcarea muncitorească din România*, 1893-1900, Editura Politică, Buc., 1965. Referințe despre Sofia Nădejde ca militantă socialistă și scriitoare, în pp. 137, 195, 221, 278, 279, 284, 285, 286, 288, 299.

Din proza Contemporanului, ediție îngrijită, prefață și note de Nicolae Sorin, Editura Tineretului, pp. 88-108 (scurtă notiță bibliografică (1961), și nuvelele *Două mame* și *Schițe din viața de la țară*).

Dicționar enciclopedic român, vol. III, Editura Politică, București, 1965, Sofia Nădejde, p. 479.

Ion Vitner, *Literatura și publicațiile socialiste și muncitorești*, 1880-1900, E.P.L., 1966. Cap. „Contemporanul”, „Evenimentul literar”, „Lumea nouă”.

G. C. Nicolescu — *Curentul literar de la Contemporanul*, Ed. Tineretului, 1966, pp. 115, 119, 120, 138, 142, 161, 162, 207, 225, 226, 228, 318.

G. Călinescu, *Istoria literaturii române*. Compendiu. Editura pentru literatură, Buc., 1968, Sofia Nădejde, p. 192.

Const. Ciopraga, *Literatura română între 1900-1918*, Editura „Junimea”, Iași, 1970, pp. 32, 50, 84, 86, 100, 686, 718, 719, 720.

Z. Ornea, *Sămănătorismul*, (Ediția a II-a revăzută și adăugită), Editura „Minerva”, București, 1971, p. 360.

Istoria literaturii române, de la origini până la sfârșitul secolului al XIX-lea (Curs pentru facultățile de limbi străine, partea a II-a), Universitatea din București, 1972, cap. „Contemporanul”, p. 204.

Z. Ornea, *Poporanismul* (Momente și sinteze), Editura „Minerva”, București, 1972, pp. 48, 49, 50, 51, 53, 60, 63, 64, 66, 104, 271, 278.

Ion Rotaru, *O istorie a literaturii române* (de la 1900 până la cel de al doilea război mondial), vol. II, Editura „Minerva”, 1972, pp. 69, 550, 640.

Raicu Ionescu-Rion, *Arta revoluționară*, Editura „Minerva”, București, 1972 (Studiu introductiv, text ales și stabilit, tabel cronologic, note și bibliografie de Victor Vișinescu), Sofia Nădejde, *Prefață* (despre Rion), pp. 325-328.

Istoria literaturii române, vol. III, Editura Academiei R.S.R., 1973, cap. „Contemporanul” (redactat de Al. Hanță) : Sofia Nădejde, pp. 584-585 (cu fotografie).

VIII. Ediții după 1944

1. Sofia Nădejde, *Din chinurile vieții*, text ales și stabilit, Studiu introductiv și bibliografie de Victor Vișinescu, 1968, Editura pentru literatură (283 p.).

2. *Sofia Nădejde* de Victor Vișinescu, colecția „Evocări”, Editura Politică, 1972, (cu o antologie a publicisticii militante), (243 p.).

SUMAR

I

Studiu introductiv : O prozatoare uitată, SOFIA NÁDEJDE	VII
Tabel cronologic	XC
Cîteva lámuriri despre ediþie	CXIV

II

NUVELE

Două mame	3
Aþa a fost sã fie	9
S-au dus	30
Din viaþa de la þarã	41

DIN CHINURILE VIEÞII — FIECARE LA RINDUL

SĂU

Fiecare la rindul sãu	49
Un lãsat de sec	71
Ce vãzui !	76
Mama	80
Soacrã, soacrã, poamã acrã	93
Smãrãndiþa	98

ROMANE

PATIMI	105
ROBIA BANULUI	156

III

MÁRTURII DESPRE SOFIA NÁDEJDE	211
BIBLIOGRAFIE GENERALÁ	237